

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV

2024

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV

2024

A kötet szerzői:

Agócs Gabriella pszichiáter, Budapest; Bajor Imre ny. technikus, Cegléd; Baktay Borbála főigazgató Nemzeti Biodiverzitás és Génmegőrzési Központ Tápiószele; Bojtos Gábor főlevéltáros, MNL Megyei Levéltára Szolnok; Buschman Éva szerkesztő-újságíró, Jászberény; Csikós Gábor pszichológus Pető Intézet, Budapest; Csörgő Terézia ny. gimnáziumi tanár, Jászberény; Deli Julianna gimnáziumi tanár Jászapáti; Diós Ottilia ny. anyakönyvvezető, Jászfákóhalma; Illés Anita újságíró, interaktív mentálhigiénés szakember, Jászapáti; Jezsoviczkiné Kókai Ibolya ny. informatikus, Jászberény; Kaptás Márk Máté, a Szent József Katolikus Elektronikai Technikum, Gimnázium és Kollégium 9. osztályos tanulója, Jászberény; Kárpáti Márta újságíró, Jászberény; Kocsik Mónika evangélikus lelkész, Hatvan; Krupa Sándor ny.tanító, Jászberény; Metykó Béla helytörténeti kutató, Jászberény; Ménkú Andrea jogász, Jászfelsőszentgyörgy-Budapest; Mihály Regina intézeti menedzser, Moholy Nagy Művészeti Egyetem, Építészeti Intézet; Szabó Jánosné ny. könyvtárigazgató, Jászberény; Szerző Dorina mentor Csányi Alapítvány Jászberény; Szikszai Mihály ny. levéltáros Szolnok; Titton Dóra pszichológus, Szent István Általános Iskola és Gimnázium; Ván Hajnalka művészettörténész, Békéscsaba; Víg Dávid dokumentumfilm-rendező, Jászberény; Vincze János Farkas levéltáros, MNL Megyei Levéltára Szolnok; Zircher Péter rendszerszervező, Budapest;

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV
2024

A szerkesztésben közreműködtek:

Csörgő Terézia, Forgács István, Hasznos Rozália, Parti Csaba,
Szabó Jánosné, Szerző Dorina, Tóth Edit Margit, Turjányi Sándor

Felelős szerkesztő:

Pethő László

Olvasószerkesztő:

Kárpáti Márta

Tördelőszerkesztő:

Buschmann Éva

Kiadja: a Jászsági Évkönyv Alapítvány

Felelős kiadó:

Kertész Ottó kuratóriumi elnök

ISSN 12-17-7954

TARTALOMJEGYZÉK

MŰVÉSZET

Deli Julianna: Egy kihúzott fiókban állva érte el a pultot.....	8
Diós Ottilia: A sors keze.....	10
Krupa Sándor: Kaszaspókunk emlékére.....	14
Mihály Regina: A Fecske Malom újrahaznosításának lehetőségei – A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem hallgatóinak terveiből és elképzeléseiből.....	15
Ván Hajnalka: Átfedések – Átjárások. Összművészeti találkozó és alkotótelep.....	34
Zircher Péter: Fogod majd a kezem?.....	39

HISTÓRIA

Bojtos Gábor: Bizonyíték hiányában felmentve Egy megoldatlan gyilkosság krónikája, 1928-1942.....	40
Vincze János Farkas: Piócakereskedelem a Jászkunságban a 19. század első felében.....	59
Metykó Béla: Lászlófalvi Eördögh nemzetség. A jászberényi ág családfája és nevezetes tagjai.....	70
Szikszai Mihály: Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye közötti közlekedésének történetéhez.....	86
Szerző Dorina: Jászárokszállás malomipara a kezdetektől az 1950-es évekig.....	98

PSZICHOLOGUSOK A JÁSZSÁGBAN

Agócs Gabriella: Lélekben otthon.....	108
Csikós Gábor: Pszichológia a Jászságban (1930–1990).....	116
Buschman Éva: Egy segítő szakma szolgálatában hivatástudattal.....	130

Buschman Éva: Megállni, körbenézni. Mit vált ki belőlünk a felgyorsult világ?.....	135
Illés Anita: Van élet a trauma után – a poszttraumás növekedésről.....	139
Illés Anita: Van kiút a hátrányos helyzetből.....	145
Kárpáti Márta: Adjunk időt magunknak a gondolkodásra!.....	148
Titton Dóra: A Fábrián házaspár szellemi öröksége.....	155

KITEKINTÉS

Kaptás Márk Máté: Jász kalandok a kenguruk földjén.....	158
A grúz és az oszét filmművészet történetéből – fordította: Víg Dávid.....	168

NÉZŐPONTOK

Ménkü Andrea: Gyermekeink védelmében – a gyermekközpontú igazságszolgáltatás koncepciójáról.....	171
Baktay Borbála: Nemzeti Biodiverzitás és Génmegőrzési Központ.....	178

ÖRÖKSÉGÜNK

Bajor Imre: Új fényben egy közösség élete.....	186
Csörgő Terézia: A gombok útja a bolti polctól az elsődíjas kiállításig Sinka Istvánné gombgyűjteményének sorsa.....	194
Jezsoviczkiné Kókai Ibolya: Tadrából a katedráig.....	200
Kocsik Mónika: Beszéd Hlavacska András temetésén.....	203
Szabó Jánosné: id.Frivaldszky János emlékére (1936-2024).....	206

Deli Julianna:

EGY KIHÚZOTT FIÓKBAN ÁLLVA ÉRTE EL A PULTOT

Nagyné Koncz Évát már régóta ismerem. Többször is találkoztunk Jászberényben rendezvényeken, kiállításokon. Néhányszor voltunk együtt képzőművészeti táborokban is.

Éva, amióta az eszét tudja, mindig művészettel akart foglalkozni. Már kicsi gyerekkorától érdekelte a rajzolás, de még a rajzoláshoz, festéshez szükséges eszközök is. Édesanyja papírboltban dolgozott, ahol ő is sok időt töltött kicsi gyerekkorától kezdve. Ahogy nekem mesélte, annyira kicsi volt még, hogy egy kihúzott fiókban állva érte el a pultot. Figyelt, hallgatózott. Így ismerte meg a papírokat, ecseteket. Akkoriban is sok művész élt Jászberényben (Benke László, Sáros András, Gy Riba János, Makai József), ők is ebben a papírboltban vásároltak.

Nagyné Koncz Éva, Deli Julianna és Nagypál Ágnes

Amikor kértek egy-egy papírt, festéket, vagy ecsetet, mindig hozzáfűzték, melyik milyen technikához a legalkalmasabb. Így szerette meg az anyagokat is. Éva jó szeme, ügyes rajztudása is korán megmutatkozott. Szintén ő maga mesélte, hogy amikor édesapja egy egeret kergetett, a jelenetet humorral és nagy átéléssel adta vissza egy óvodáskori rajzon.

Az iskolában szintén mindig figyelt a rajz órákon. Évek múlva is emlékszik tanárainak egy-egy megjegyzésére. Első mestere Sáros András volt, aki szakkört vezetett a város felnőtt, érdeklődő amatőr festőinek. Éva már tizenévesen járhatott ide. Sokszor mentek ki a szabadba festeni, itt szerette meg a plein air festést. Nagyon korán kiállításokon is megjelentek munkái. A karcagi művésztelepet a hetvenes évek végétől látogatta, ahol megismerkedett Buna Konsztantin festőművésszel, aki Pestről járt le a táborba oktatni. Akkor éppen a szarvasi óvónőkép-

Csángó kirakodó vásár Jászberényben

Mosószek piac után

zöbe járt. A rendszerváltozással megszűntek az amatőr mozgalmak kiállítási lehetőségei. Ezért arra gondoltak, létrehozni egy művészeti csoportot Jászberényben. Ez meg is történt 1990. március 1-én Berényi Műhely néven. Minden évben kiállítottak Őszi tárlat címen. Buna Konstantin itt is követte munkásságukat.

Mára magas szintre fejlesztette a szakmai tudását. Mindig is csodáltam precizitását, tökéletes rajzi tudását. Az akvarell, az olaj és pasztell technika a kisujjában van. Kompozícióin mindig csak az jelenik meg, aminek ott kell lennie. Jó nézni ezeket a képeket, Élvezet elmerülni a színekben, melyeket az alapszínekből kever a művész nagyon jó érzékkel. Például a körtáncot táncoló lányok pörgése Henri Matisse körtáncát idézi hagyományos formában. Éva színei ugyanúgy pörögnek a kompozícióban egy másféle harmóniát

alkotva. A művésznőnek mindegy, hogy csendélet, tájkép, vagy életkép, minden műfaj szeret, és magas színvonalon oldja meg. Mégis nekem a korcsolyázók tetszik a legjobban, ami ötvözi a tájképet és az emberábrázolást, valamint az életképet. Sokunkban idézik fel a gyerekkori korcsolyázásokat, amikor még befagytak a tavak. Éva ma is rendszeresen jár Budapestre, ahol modell után is van lehetőség rajzolni. Óriási alázat van benne az alkotás iránt. Mindig hajlandó újat tanulni. Táborba megy nyáron, otthon fest, ha egy kis szabad ideje akad. Még sok képet és, és újabb kiállításokat kívánok neki!

Nézzék meg a kiállítást, beszélgessenek a művésznővel. Szívesen oszt meg szakmai titkokat is.

Diós Ottília:

A SORS KEZE

Orsi megérkezett a kórház elé. A szocreál hangulatot árasztó, végeláthatatlan épület szürke, rideg, lepusztult. Ez a főváros egyik legrégebbi, és talán legjobban kihasznált egészségügyi intézménye. Nem bizalomgerjesztő. Belépve sem jobb a helyzet. Tanácsatlanul nézett körül az óriási előcsarnokban. Több irányból lépcsők vezettek az emeletre. Megdöbbenően hatalmas térbe csöppent, ahol hirtelen törpének, elveszettnek, szerencsétlennek érezte magát. Tudta, hogy várják, megbeszélt időpontra érkezett, mégis nyugtalanságot érzett. Körülötte lüktetett a kórház napi élete. Mentő érkezett, egy fiatal nőt toltak a lifthez. Szédült a szagoktól. A beteg emberek közelsége úgy hatott rá, mintha ketrecbe került vadként ébredne valahol. Tájékozódni próbált. Az információs pultnál kért segítséget. Magabiztosabbá vált, mikor már tudta, a harmadik emeletre kell mennie, ott a nőgyógyászat. A lépcsők felé fordult, nem várt a liftre.

Ambuláns vizsgálatokra érkezett. Eljártak az évek, már időskorúaknak körébe sorolták. Ennek ellenére, erőfeszítés nélkül ért fel a harmadikra. Átjutva egy lengőajtón a Nőgyógyászat elé érkezett, ahol már várakozóak ültek. Idősebb, fiatalabb, egyedül, párban, nyugodtabb, idegesebb. Nem ült le. Határozottan indult megkeresni a főnővért, aki a megbeszélés szerint megszervezi a szükséges vizsgálatait. Rövid időn belül megtalálta, de tájékoztatója szerint kicsit várnia kellett. Feszültsége oldódott, leült az egyik gazdátlan székre, nézelődött. Hamarosan feltűnt egy magas, ősz hajú, tekintélyt sugárzó fehér-köpenyes. Talán orvos lehet, ekkora távolságból nem látta jól a kitűzött azonosító kártyáját.

A főnővér pont ebben a pillanatban lépett ki a szobájából, kezében a telefonjával, valakivel indulatos hangon beszélt. Talán ezért, majdnem összeütköztek. Akaratlanul fültanúja lett a nővér fojtott hangú, elkeseredett panaszáradatának.. - Szia, már kerestelek. Én ezt így tovább nem folytatom. Te is tudod mennyi a fizetésem. De hogy még ezt sem kapom meg időre, amikor kellene, az már vicc. Gondoltok ti arra, hogy nekünk is élni kellene? Gyereket nevelni, számlát fizetni. Elegem van! Keressetek más! Elmegegyek takarítónőnek. Vége! Ezt nem lehet így... Orsi próbál észrevehetetlennek tűnni, valójában az is volt, mert behúzódott egy kiugró fal szeglete mögé. Ettől függetlenül pocskul érezte magát. - Na, ez is jól kezdődik! – összegezte magában a hallottakat. A kialakult feszült hangulat ellenére, sikerült minden vizsgálatot végigjárnia. Már az igazolásaira várt. Kevesen maradtak a várakozóak. A délelőtti órákban a műtetre érkezők beköltöztek a kórtermekbe. Megunva a magával hozott könyv olvasását, nézelődött. Feltűnt egy magas, erős testalkatú, jóképű fiatalember, különlegesen szép, szőke hajú párjával. Félrehúzódtak, csendben beszélgetnek. Úgy kapaszkodnak egymásba, mint két riadt, rettegő gyerek. Mellettük a földön, megtömtött utazótáska. Nem akarta nézni őket, a gondolataiban mégis ottmaradtak. Talán túl korán jött a nem várt baba... Bizonyára most ennek vetnek véget, nem tudják még felvállalni.

A feltűnő szépség bizonyára műtetre érkezett. Mennyire más egy ilyen helyzetben, ha valaki nem egyedül érkezik, esetleg, mellette van a párja. Évekkel ezelőtt magányosan várakozott egy hasonló helyen. Próbálta eltolni az örökre eltemetett emléket. Mikor riadt egyetemistaként nem volt felkészülve egy baba érkezésére. A múlt álomszerűnek tűnt. Jelenleg már tudta, mi vár rá. Hasi műtét, az előzetes ultrahang vizsgálatok és a szövettani

eredmény miatt. Rák. Ebből bármi lehet. Fura volt az érzés. Most először, vesztesre számított. Ezzel is megbékélt. Választhatott volna magánkórházat is, de az orvos, akit választott, a város több intézményében gyógyított. Magánúton kereste meg a szakterületén egyik legjobbat. Bízott a professzorban, aki türelemmel, és őszintén tájékoztatta a lehetőségeiről. Mindenre felkészült. Legalábbis próbálkozott. Túl a hatvanadik életévén, egy vidéki kisvárosban élte mindennapjait. Ügyvédként egy saját irodát tartott fenn. Egyedül dolgozott, az adminisztrációját egy nyugdíjas köztisztviselővel végeztette. Fiatalabb korában, kezdő ügyvédként, észrevétlenül peregtek úgy az évek, hogy már nem is akart gyereket. Férjétől elvált, csak a munka maradt. Éles esze, egyéni módszerei miatt, még a kollégák is tartottak tőle. Soha nem volt veszített ügye. Kifogástalan megjelenésű, szép, elegáns, jég hideg nő volt. Évekkel ezelőtt szülei meghaltak, egyetlen testvére Írországra emigrált. A barátok lassan elmaradoztak, vagy kiestek az igazinak ítélt rostán. Nem függött senkitől, és nem várta senki...

Egy hét múlva kapott időpontot a műtetre. Az azt megelőző napon, beköltözött a kórterembe. Várakozásával ellentétben, egy kétszemélyes, csendes szobában kapott helyet. A másik ágy már foglalt volt, de nem látta a beteg arcát, aki fal felé fordulva aludt. A nővérek elmondása szerint, két napja komoly műtéten esett át, még fel sem kelhet. Mivel ételt fogyasztani nem lehetett, még le kellett erőltetnie a torkán a béltisztítást segítő, undorítóan édes folyadékot. Éjszaka már alig aludt, hatásosnak bizonyult a lötyty. Ez nem érdekelte, a szükséges kellemetlenséget el kellett viselnie. Készült a másnapra. Ólomlábakon vánszorgott az éjszaka. Nem jött álom a szemére, csak forgolódott. Betegtársa megmozdult és nyöszörögni kezdett. A hang felé fordította fejét, majd a folyosó halványan beszűrődő biztonsági fényében megdöbbenve ismerte fel a lányt. Amikor a vizsgálati eredményeire várt, akkor látta őt a párjával. Most egyre nyugtalanabban mozgolódott, majd érthetően szólalt meg. - Szomjas vagyok... Orsi lekászálódott az ágyról, és közelebb lépett szobatársához. - Mit szeretnél? - Van a szekrényen a pohárban víz, meg szívószál is... Orsi megitta a lányt, aki erőtlenül suttozta - Köszönöm! - majd visszahanyatlott a párnájára. Betegtársa tanakodva szemlélte.

Egy abortusztól nem kerül valaki ilyen helyzetbe... Mitől van ilyen állapotban? Valami váratlan történhetett... Továbbra sem tudott elaludni, csak szenvedett az ágyban. Derengő fény jelezte, hamarosan érkezik a reggel. Eljött a műtét napja. A komplikációmentesen lezajlott műtete után, nagyon nehezen ébredt. Erős fájdalmai voltak. Estére már érezte, van annyi ereje, hogy az előre elkészített, otthonról hozott fájdalomcsillapítót bevegye. Kődösen telt a másnap, sokat aludt. Rezigáltan túrta a fájdalmakat, a viziteket.

Az ápolókon kívül, csak a műtétet végző orvosával beszélt. Kevéske reményt ébresztett benne, amit az állapotával kapcsolatban közölt vele a műtétet végző professzor. Elmondta, hogy sikerült teljes mértékben eltávolítani a daganatot. Persze idővel derül ki, hogyan tovább, milyen utókezelésekre lesz szüksége. Legnagyobb meglepetésére a műtétet követő második napon, megérkezett a húga Írországból. Testvére kijelentette, addig nem megy vissza, amíg Orsi segítségre szorul. Kezdett visszatérni az életkedve. Betegtársával csak pár szót váltott, óvatosan jobban megnézte a fiatal lányt. Nem akart tola kodó módon kíváncsiskodni, a kérdés ködös nem az ő műfaja. Sorstársa még mindig nagyon erőtlen, és gyenge volt, de már felkelt. Fájdalomtól összegörnyedve lépegetett a szobában a fürdő ajtajáig. Karcsú vékony, magas, törekeny szépség. Mézszőke haja egy vastag fonatban pihent a hátán. Orsi a műtete

utáni harmadik éjszakán különös hangra ébredt. Először arra gondolt, talán álmodik. Pár pillanat múlva, rá kellett jönnie a hang nagyon is valós, a betegtársa sír. Halkan, panaszosan, a párnába fúrva fejét. Orsi feltápászkodott, lassan a papucsába dugva lábát, átcsozogott a szomszéd ágyig. Óvatosan megérintette a lány vállát, majd megszólította. - Tudok segíteni? Fáj valamid? Van fájdalomcsillapítóm, ha kell. A lány fejét rázva, szipogva felelt. - Nem! - Mit nem? - kérdezte nyugtalanul Orsi. - Annyira hiányzik...- A párod? - Nem. Anya. Orsi tanácstalanul nézett rá, majd megjegyezte - Ha nem bánod, visszamegyek az ágyamba, mert nagyon fáj még a sebem. Ha akarsz róla beszélni, hallgatlak...- Nem is tudom... Ez annyira bonyolult. Tudod, én félek... Nagyon. Annyira jó lenne, ha itt lenne anya. Elmondhatnám neki a kérdéseimet, a félelmeimet. Odabújhatnék mellé, válaszolna nekem, megnyugtathatna úgy, mint az anyák a lányaikat szokták... Orsinak nem jött ki hang a torkán. Most mi a fenét mondjon vigasztalásként? Szinte semmit sem tud a lányról. Biztosan valami elkényeztetett fruska, aki megszökött otthonról jó dolgában. Most már bánja. Nem akarta megsérteni, óvatosan kérdezett. - Édesanyád tudja, hogy itt vagy? - Úgyse érdekelné...- Miért gondold? - Mert már nagyon régen nem beszéltünk... Még a gimnáziumba jártam, mikor otthagyt minket. Előtte se sokat törődött velünk. A bátyám ezért hagyta abba a sulit, elment autószerelőnek.

Akkor apa kamionozott, rengeteget nem volt otthon. Én tudom, nagyon sok pénzt keresett, de otthon mindig üres volt a hűtő. Anya unta magát, eljárt szórakozni. Szerette a divatos cuccokat, márkás ruhákat vásárolt magának. Sok barátot szerzett, eljárt bulikba. Mikor a szalagavatóra kellett volna ruha nekem, azt mondta nincs rá pénz. Beszéltem apával mi legyen, akkor hagyta abba a kamionozást és végleg hazajött. Anya ment el. Néha látom, bár előfordul, hogy csak autóból. Van egy gazdag párja. Nem kell dolgoznia, még mindig nagyon szép. A nehézségek ellenére sikerült diplomát szerezni. Anya a diplomaosztásomra se jött el. Pedig meghívtam. Ugyanezt tette, mikor az esküvőmre hívtuk. Orsi bénultan hallgatta a lányt. Amit eddig feltételezett róla, az közelébe sem volt a valóságnak. - Számomra ez érthetetlen. Bár nem született gyerekem, de ha született volna, akkor sem tudtam volna így faképnél hagyni. Én már más szemmel látom az életet.

Az elmúlt napokban talán le is mondtam róla. Komolyan gondold? Hiányzik az anyád annak ellenére, hogy szinte elfelejtett? - Igen. Hiányzik az anyukám. Aki nem volt ott soha, mikor szükségem lett volna rá. Most is lenne. - Mitől félsz annyira? - Négy éve vagyunk házasok a párommal. Harminc éves vagyok. Jó a munkahelyem, mindenünk megvan. Vágytunk már babára. Rendszeresen jártam orvoshoz. A legutóbbi nőgyógyászati rákszűréseken észrevettek valamit. Az orvos gyógyszert írt. A következő vizsgálat még az elsónél is rosszabb eredményt mutatott.

Ekkor kerestem meg a professzort, aki téged is műtött. Nagyon őszinte volt. Tárgyilagosan közölte, ez bizony rák. Biztatott, van remény. Egy sajátos módszert alkalmazva elvégezhet rajtam egy műtétet. Kiveszi műtési úton a méhemet, eltávolítja róla az elváltozást, majd visszahelyezi a helyére.

Így talán lesz még lehetőségem arra, hogy gyermeket tudjak szülni. A műtét megtörtént. Most arra várok, sikerült-e minden kóros részt eltávolítani és képes-e úgy működni bennem minden, ahogyan azelőtt. Tudok már sétálni. Cipelem magammal a becsövezett tartályt az oldalamon, próbálok remélni. Tegnap a folyosón több mindent hallottam. Egy fiatal hölgy az édesanyjával érkezett, hogy először együtt hallgassák meg a születendő baba

szívhangját. Láttam, amikor kijöttek, és a boldogságukat is. Más is hallottam. Felvételre váró nők tárgyalták, hányadik abortuszon vannak túl. Úgy mintha foghúzásról beszéltek volna. Persze nem vagyunk egyformák. Hogy mitől félek? Előfordulhat, kimarad az én kis életemből, hogy babám legyen. Nagyon vágyom rá! Orsi óvatos melegséget érzett. Eddig mereven eltolt, és elfelejtett érzései derengtek, mozgolódtak belülről. Azért kapott haladékokot, hogy tanuljon meg még valamit.

Segíteni másoknak, előítélet, érdek nélkül, önzetlenül. Megtette azt a pár lépést, ami a két ágyat elválasztotta. Leült a lány mellé. Hosszú még az éjszaka. Beszélt a veszteségeiről. Arról is hogyan látta világot, a betegsége előtt. Mikor elfogytak a szavak, könnyebb lett a lelke. Tudta, nem pótolhatja az elvesztegetett időt, sem az elutasított öleléseket.

Mikor észrevette, hogy újra könnyes a lány szeme, biztatóan szólt hozzá – Ne félj! – majd megölelte a lányt. Ez a pillanat zárta magába egy örök barátság kezdetét, szelíden, szépen, féltő szeretettel.

Krupa Sándor:

KASZÁSPÓKUNK EMLÉKÉRE

éhen halt a kaszáspókunk
szárazon remeg a fényhuzattól
sarokba szorították a nemlétezés legyei
lenni vagy nem lenni
légy vagy ne légy
szegényke esténként összegyűjtötte
a pókháló foszlányokat
megijesztve a néma fénylányokat
gyakran cirógatták az arcodat
jött a tél és te
vele mentél
azóta a plafonba kapaszkodva néz rám
papírgömb lámpaburánk
házi teliholdunk
együtt vettük
mint a levegőt
jött a tél
és te elmentél
itt hagyta emlékébe
fekete-fehér felhőidet
néha elered belőlük a fény

Mihály Regina:

A FECSKE MALOM ÚJRAHASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem hallgatóinak terveiből
és elképzeléseiből

Olyan korban élünk, ahol folyamatos radikális technológiai fejlődésnek, társadalmi átalakulásoknak lehetünk tanúi. Ezek, a sokszor hirtelen, gyors ütemű változások nemcsak az emberre, hanem a környezetére is befolyással vannak. Olyan problémákat generálnak többek között, mint a túlépítettség, a biodiverzitás csökkenése, a különböző ökológiai problémák halmozódása, vizuális káosz.

Ebben a helyzetben egyre inkább felértékelődnek a múltban fontos, de mára funkciójukat veszített régi épületek, melyek egy-egy közösség, falu, vagy város identitásának is hordozói, vagy legalábbis alkotóelemei voltak. Ezek az épületek keresik a jövőjüket, de jó esetben nem elégszenek meg a múlt értékeinek hordozásával, hanem sokszor jelentős átalakulás után a jelent és jövőt szolgáló új értelemmel és funkcióval bíró közösségi

A MOME tanárai (Marián Balázs, Barcza Gergely, Göde András építészek) és hallgatói a kiállításmegnyitó során

központokként tudnak életünk szerves részévé válni. Az építész, építészet szerepe körünkben kiszélesedik, új rétegekkel bővül. Az építész folyamatosan reagál a jelen problémáira, de immár nem csak problémamegoldóként lép fel, hanem a problémákat feltáró és a megoldások programját megalkotó közösség egyik vezető szereplőjeként is. Az építészképzésben szintén nyomon követhető ezen változások hatása. A hallgatók elé állított kihívás, hogy széles spektrumban tudják értelmezni társadalmi és épített környezetüket, képessé váljanak problémaérzékenyen szemlélni a már meglévő épített környezetünket, sőt a még alakuló, meg nem épültet is.

Jászberény az Alföld északi területén, a Zagyva és Tarna folyók összefolyásának közelében fekszik, alapítása óta a Jászság fővárosa. Jászberény központjában, a Zagyva városi ága mentén 1882-ben, több mint 140 éve alapították a Fecske-malmot, mely a közel múltig több technológiai váltással örölte a gabonát. Azonban a malom végül funkcióját veszítette, és jelenleg kritikus állapotban, elhagyatottan áll, bár szerencsésnek mondható, hogy magántulajdonból Jászberény Önkormányzatának tulajdonába került. Lokációja, múltja, a megmaradt épületállomány eredeti karaktere miatt az egész együttes jelentős kulturális és fejlesztési potenciállal bír.

A 2023/2024-es tanév I. félévében a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem harmadéves építészhallgatóinak tervezési feladata a meglévő malomépület és környezetének funkcionális újragondolása volt, a város potenciális igényeit figyelembe vevő felújítási, átalakítási, bővítési koncepció kidolgozásával. Munkájuk megkezdése előtt, bevezetésképpen a Fecske malom fejlesztésének helyzetéről, problémáiról, a város terveiről részletes tájékoztatást kaptak Alvári Csabától a város főépítésztől. Az épületegyüttes mára funkcionálisan elhagyatott, félbemaradt fejlesztés után torzóként áll a város egyik kiemelkedően fontos centrumközeli helyén.

A funkcióvesztett malomépület felhasználására és továbbfejlesztésére már évekkal ezelőtt készültek tervek Turi Attila építész vezetésével, de a kivitelezés gazdasági és politikai viták nyomán bedőlt. A tervezett épületegyüttes legnagyobb léptékű tere, a 250 fő befogadását biztosító, az épületben folyó korábbi funkcióra, a búzaörlésre utaló "cipó" formájú rendezvényterem, de ennek csak az alapozása épült meg. A régi épületrészek rekonstrukciója is félbemaradt, csak a szerkezeti megerősítések egy része készült el. Ebben a szomorú köztos állapotban, de ígéretes jövő reményében kapták tervezési feladatként a MOME építészhallgatói az együttes és az egész terület újra-hasznosításának programalkotó tervezési feladatát. A Kovács Csaba és Barcza Gergely építészek által megfogalmazott és vezetett feladat részét képezte – részben a félbemaradt fejlesztés programjára figyelemmel – több új funkció beemelése a tervekbe: előadóterem; catering konyha; kávézó; könyvesbolt; co-working terület; adminisztratív iroda; alkotói műterem, így rajzoldott ki a korszerű városi gondolkozással összhangban lévő vegyes funkciójú közösségi kulturális együttes képe. A kurzus – a hallgatói terveken keresztül – bizonyította, hogy a terület, a megmaradt épületállománnyal együtt értékes és alkalmas a város számára releváns kulturális, és közösségi centrum létrehozására!

A hallgatói munkákat egy kiállítás keretében mutatták be szélesebb szakmai és érdeklődő közönség felé a Magyar Építőművészek Szövetségének Ötpacsirta utcai épületében. A kiállítást Kovács Csaba jászberényi születésű építészprofesszor, a MOME Építészeti Intézetének igazgatója, a kurzus oktatója, és Getto Tamás építészprofesszor, a MOME

MOME építészhallgatói Getto Tamás elemzését figyelik a kiállításmegnyitó alatt

Építészeti Intézetének BA szakfelelőse nyitották meg. Kovács Csaba megnyitó beszédében a feladat jelentőségét és komplexitását emelte ki, hangsúlyozva mennyire fontos lenne a jászberényiek számára, ha az épület nem merülne feledésbe és nem válna az idő és az enyészet áldozatává, hanem új kulturális-közösségi centrumként szolgálhatná a városlakókat! Getto Tamás megnyitó beszédében – sajátos élményszerű szakmai tárlatvezetés keretében - minden hallgató kiállított munkáját alaposan elemezte, rávilágított az adott építészeti koncepció legfőbb állításaira, értékeire. Saját impressziói által vezérelve érzékletesen és átélhetően mutatta be a terveket a részben szakmai részben laikus közönségnek, nem egy esetben szellemes, építő megjegyzéseket hozzáfűzve a munkákhoz. Ezek után mindenki maga is végignézhette és tanulmányozhatta az építészeti és látványrajzokból, valamint makettekkel álló kiállítást.

A kurzus végül úgynevezett kurzusfüzet létrehozásával zárult, mely rögzíti az összes terv legfontosabb rajzait és megállapításait, javaslatait. Reméljük, hogy ez az értékes együttes megtalálja a város számára leghasznosabb és legtöbb értéket adó túlélési lehetőséget és a jövőben igazi, tartalommal telítődő kulturális centrummá tud válni, mint ahogy azt is reméljük, hogy a MOME ifjú építészeinek elemző és alkotó gondolatai is segíthetnek ebben!

Gettó Tamás a kiállítás megnyitóján a terveket elemzi

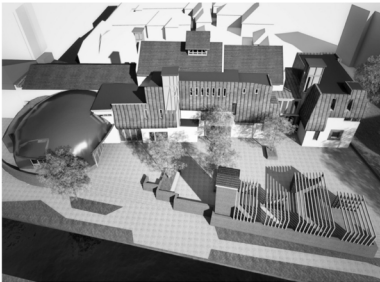
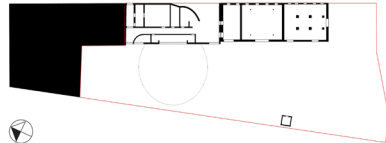
A MOME építészhallgatói és érdeklődő fiatalok a kiállítás megnyitóján

Jászberény Kulturális Központ

Konzulensek: Barcza Gergely, Kovács Csaba

Jászberény központjában, a Városi-Zagyva parton áll több, mint egy évtizede elhagyatottan a Fecske-malom hányatott sorsú épülete. Tervezési feladatunk a meglévő malomépület és a környezet funkcionális újragondolása, a város igényeit figyelembe vevő átalakítási, bővítési koncepció kidolgozása volt. A malomépület felhasználására már néhány évvel ezelőtt készültek tervek Turi Attila vezetésével, de a kivitelezés különböző okok miatt nem fejeződött be. A tervezett épületegyüttes legnagyobb összefüggő tere, a 250 fő befogadását biztosító rendezvényterem alakja "cipő" formájú, ami az épületben folyó korábbi funkcióra, a búzaárlés-kenyérsütésre asszociál. A feladat részeként telepítendő különböző funkcionális egységek: előadóterem; catering konyha; kávézó; könyvesbolt; coworking terület; adminisztratív iroda; műterem.

TERVEZÉSI STÚDIÓ_BA3

A jászberényi Fecske-malom újrahasznosítási víziói

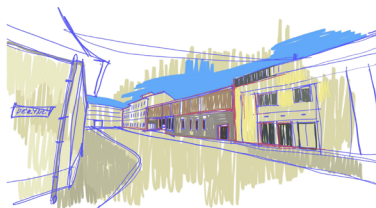
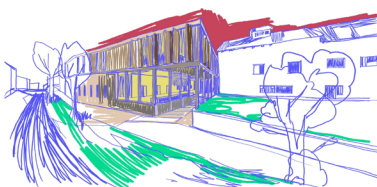
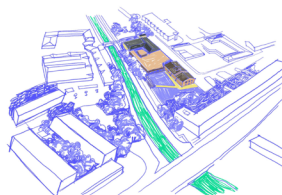
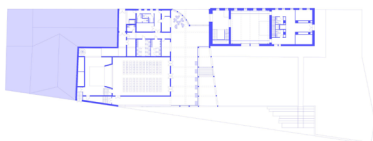
2023/2024 I. félév

01

Balogh Maja Veronika

III O III E
 MÓHOLY-NAGY
 Művészeti egyetem
 university of art and
 design budapest

Tervezésemben két fő funkciót helyeztem el. Az új épületben kapott helyet egy 200 fő befogadására alkalmas előadóterem, és az ehhez szükséges kiegészítő funkciók, úgy mint próbaterem, fogadó terem, büfé stb. A malom épületbe került a második fő rendeltetése az általam tervezett központnak, azaz a múzeum funkció. Az épület első traktusában, egy installációs tér kapott helyet. A kisebb épületrészbe egy galériát, egy raktárat illetve egy műtermet helyeztem el. A hozzáépítés küllemében jól elkülöníthető a malomtól, mind stílusában, mind anyaghasználatában. A lábazati és földszinti homlokzat látszó vasbeton, az első emelet pedig hol fa, hol üveg burkolatos, fa árnyékolókkal.

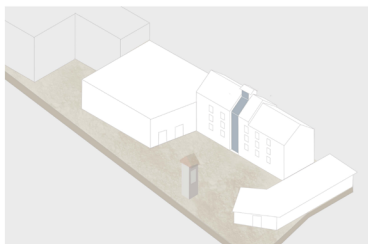
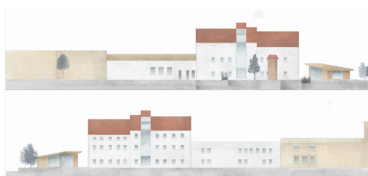
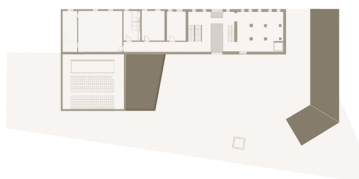
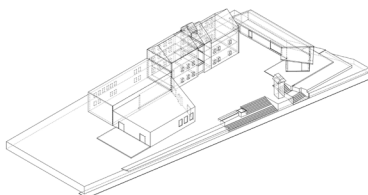

02

Breitner Mikolt

A tervem során a már meglévő malom házat egy konferencia teremmel illetve egy különálló épülettel bővítettem. A fő épületben kapott helyet egy kiállítótér, próba és előadóterem valamint az épület működését szolgáló irodák. Tervezés során szempont volt egy olyan tér, kert kialakítása ahol konkrét program nélkül is lehet időt tölteni, ezért a különálló épületben található kávézót akár a folyópartról is megközelíthetővé terveztem. A régi malomépület előterében egy átriumba érkezünk, melynek köszönhetően könnyen átlátható a kiállítótér egyéb emeleti funkció. Ezt a hatást az emeleti födémek részben eltávolításával értem el.

MOHOLY-NAGY
 MŰVÉSZETI EGYSÉGEM
 UNIVERSITY OF ARTS AND
 DESIGN BUDAPEST

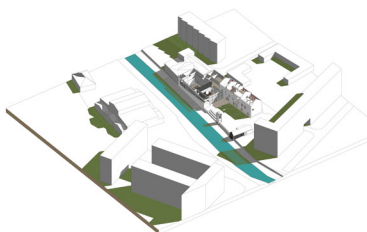
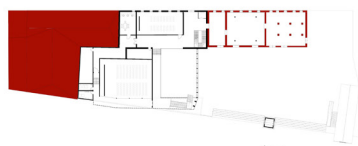
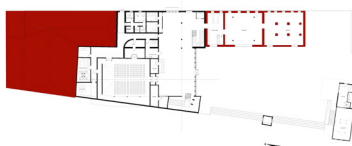
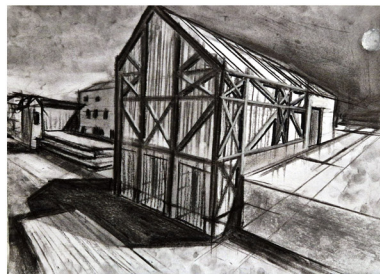
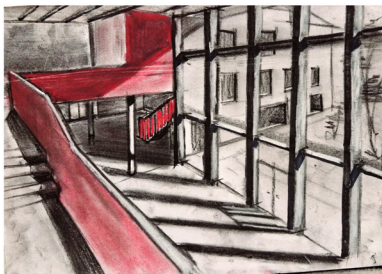
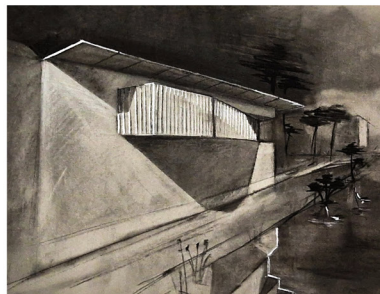

03

Egressy Benedek

Konceptióm lényege, a jelenleg meglévő szerkezetek minél nagyobb arányban való hasznosítása, minimalizálva a bontási munkálatokat, és az ezzel járó költségeket. A malom elsődleges funkciónak kiállítási tereket, illetve co-working irodákat kapott. A szerkezetkész épületszárnyban kapott helyet egy kisebb előadóterem, illetve a komplexum üzemeltetéséhez szükséges kiszolgálóhelyiségek. A fő előadóterem az új épületszárnyban kapott helyet, melynek építészeti formavilágát a tömeget átható első emeleti karzat határozza meg. Programom fontos eleme a telek déli területén elhelyezkedő csónakház és kávézó, mely helyiek és turisták számára egyaránt megteremtí a zagyva rekreációs használatának lehetőségét.

MOME
 MOHOLY-NAGY
 MŰVÉSZETI EGYETEM
 UNIVERSITY OF ARTS AND
 DESIGN BUDAPEST

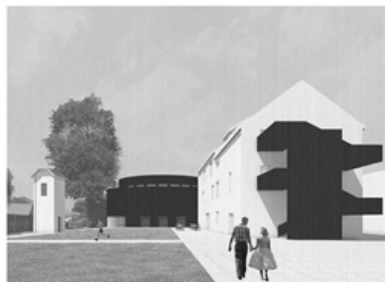
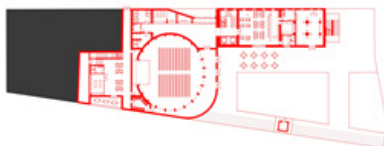
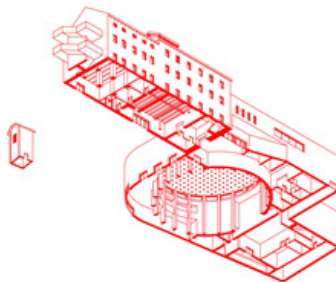

04

Fazekas Zalán

Konceptiómban a meglévő épületállományt a lehető legnagyobb mértékben használok fel, így a malomépület és a befejezetlen bővítés néhány kisebb hozzányúlás kivételével szinte érintetlen tud maradni. A jelenlegi állapot egy hozzáépítéssel bővül, ami a félkész épület áttervezett befejezéseként valósul meg. Az előadóterem, az elkezdett cipő alakú alaprajzi formába kerül, ami a korábbi tervet kifordítva, az új épület negatív tereként jelenik meg. Az e körül kialakuló egységek sajátos téri élményt nyújtanak, miközben szolgálják az előadó funkcionális működését. A létrejövő épületegyüttes lehetőséget nyújt kulturális események szervezésére, rekreációra és zavartalan irodai munkavégzésre egyaránt.

MOME
 MOHOLY-NAGY
 SZÉCHÉNYI EGYETEM
 UNIVERSITY OF ARTS AND
 DESIGN BUDAPEST

MOME Építészeti Intézet

BA3 2023 ősz

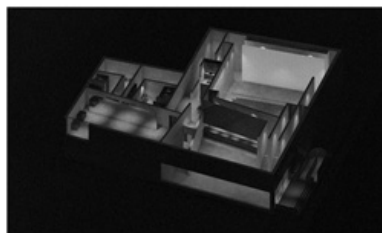
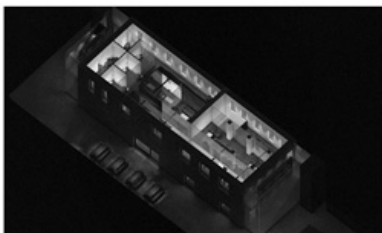
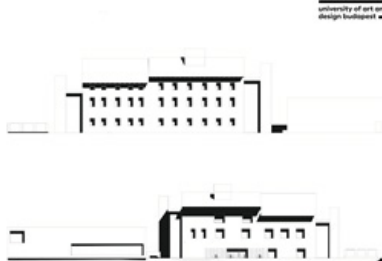
Tervezési stúdió 5

05

Gyetvai Attila Zoltán

A tervezés folyamán arra fókuszáltam, hogyan lehetne a telekre komplexen több, különböző funkciót besűríteni úgy, hogy azok arányosak maradjanak az adott telek léptékéhez és a városhoz. A helyszínen, a malom épületén kívül áll egy másik félbehagyott objektum. A Turi-féle hozzáépítést elbontottam, mert nem akartam rátelepedni a malomra. Fontos volt számomra, hogy megőrizsem a hely ipari hangulatát, ezért a malomépületet kívülről tégláig bontottam, a másik épületem pedig korten borítást kapott, mely a terv többi részén is visszatérő elem.

MOME
 MOHOLY-NADY
 MŰVÉSZETI EGYSÉG
 UNIVERSITY OF ART AND
 DESIGN BUDAPEST

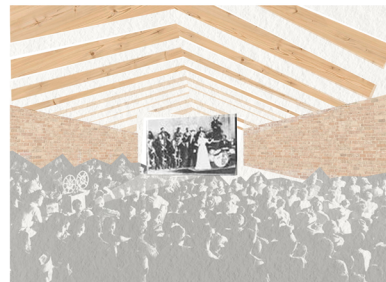
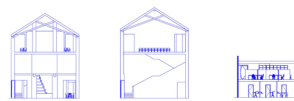
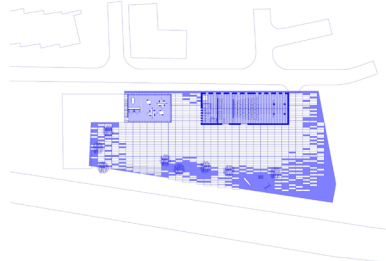
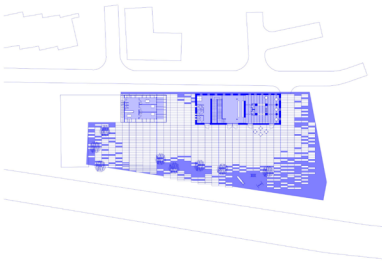

06

Jung Katalin

Célom az volt, hogy megőrizsem az épület eredeti jellegét és maximalizáljam a kihasználható teret. Így a malomépületben kialakítottam egy dupla emeletes fogadóteret, amelyet egy lépcső vezet fel a tetőtéri előadóterembe. Hozzáadtam egy kávézó kisbaltot is, melynek terasza a kertet összeköti a Zagyva ágával. Az új épületrész irodákat és műtermeket kapott, amelyek különböző kreatív tevékenységekre alkalmasak. Fontos volt számomra, hogy az új részek harmonikusan illeszkedjenek az épület karakteréhez, ezért modern és hagyományos elemeket is felhasználtam a tervezés során. A cél egy inspiráló és multifunkcionális tér létrehozása volt, amely lehetőséget kínál a közösségi találkozásokra, a kreatív kifejezésre és a kulturális események megrendezésére.

MOME
 MOHOLY-NADY
 művészeti egyetem
 university of art and
 design budapest

MOME Építészeti Intézet

BA3 2023 őszi

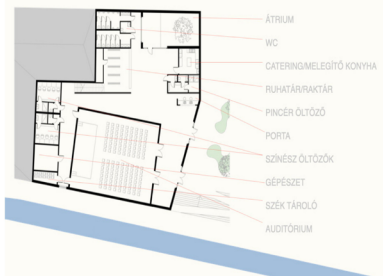
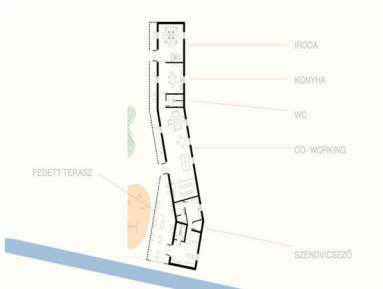
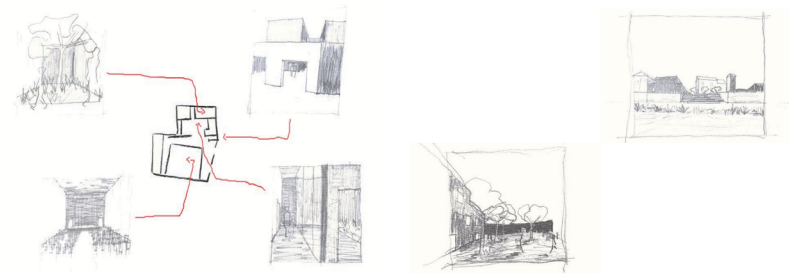
Tervezési stúdió 5

07

Kala Noel

Projektet alapjára a malom, melynek leredukált tiszta lényegéből indultam ki. Minden fölösleges elemről megtisztítottam, és újra felépíttem a saját koncepcióm alapján. Számomra az arányok egyensúlya volt az elsődleges, ezért helyeztem el a középpontban a malmot és köré szimmetrikusan, egyenlő távolságra két különböző épülettömeget, amelyek stílusukban azonosak. A centrumban elhelyezkedő malomban kiállító és közösségi terek vannak kialakítva. A jászberényi mozihoz közvetlenül csatlakozó épülettömegekben helyeztem el az auditoriumot és kisegítő tereit, amely funkcionáltságát segíti. A harmadik és egyben legkisebb épületben az irodák találhatóak.

MOME
 MOHOLY-NAGY
 művészeti egyetem
 university of art and
 design budapest

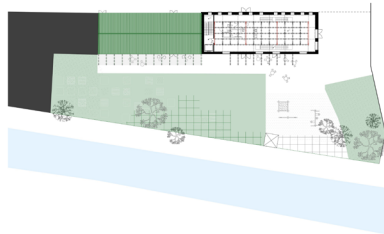
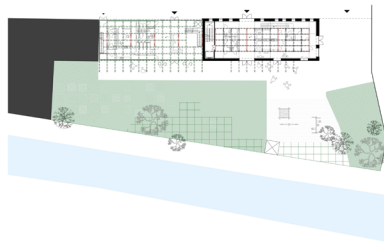
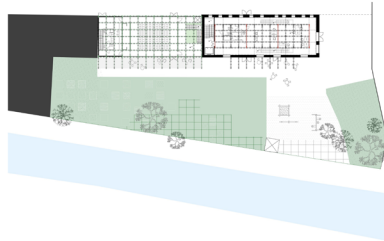
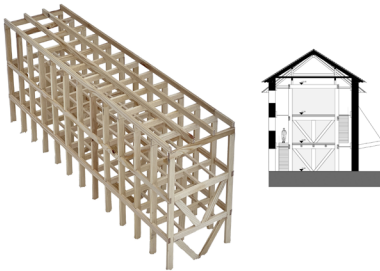
08

Kocsis Adelina

A tervezési koncepcióm fókuszosa, hogy mind az új épület, mind a régi malom új elemeit fa felhasználásával építem. A malom külső téglafalait megtartom, a régi földemekeket eltávolítom. A felszabadult belső teret egy favazas bútorrendszerrel töltöm ki, ami a tető és a falak tartószerkezeti vázaként is szolgál. Az építmény földszintjén közösségi kávézó és könyvtár található, míg felfelé haladva coworking irodákat és kézműves műhelyeket, a legfelső emeleten pedig egy nyitott kiállítóteret terveztem. A Zagyva parton közösségi kertet, játszótérrel és pavilont helyeztem el.

Az új nyeregvetésű, állványszerkezetes ház rétegelt-ragasztott tartó oszlopokból, áthidalókból épül fel, ahol a földem a keretállások közé ül be. Az épületben a 120 fős előadótér és kiszolgáló funkciói találhatóak.

MOHOLY-NAGY
művészeti egyetem
university of art and
design budapest

MOME Építészeti Intézet

BA3 2023 őszi

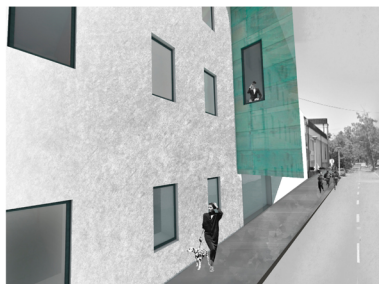
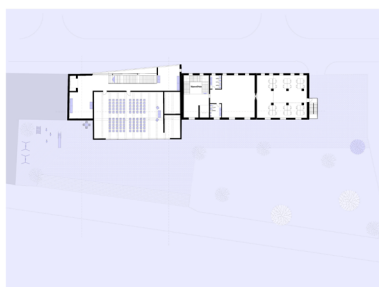
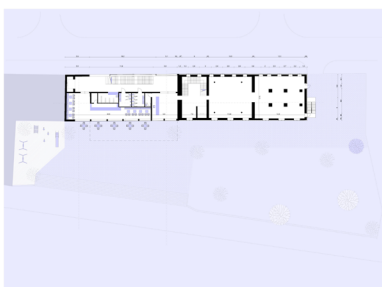
Tervezési stúdió 5

09

Ottlik Anna Léna

Koncepcióm egy stílusban a malomépülettől eltérő kulturális központ kialakítása volt, amely a Zagyva holtága fele nyit, kihasználva a természet adta tájat. A hozzáépítéssel létrejött egy belső udvar, ami egy félig zárt köztérként üzemel, az utcáról szinte megnyílik az épület, ahol átlátni, ezzel felhívva a figyelmet a zártnak tűnő zöld felületre az arra járók számára. Az új épületből a patinázott, szerelt homlokzatú burkolattal jelenik meg az előadóter tőmege, a szerkezetileg kiemelt lépcsővel felfele irányítva a figyelmet. A régi malomépülettel csak az utca szintjén összekapcsolt új épület nagyobb létszámú kulturális programok helyszínévé funkcionál, míg a malom felső szintjein elhelyezett terek, kisebb, többféle használatbavételi lehetőségre lettek kialakítva.

MOHOLY-NAGY
művészeti egyetem
university of art and
design budapest

MOME Építészeti Intézet

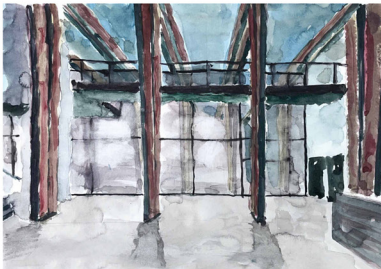
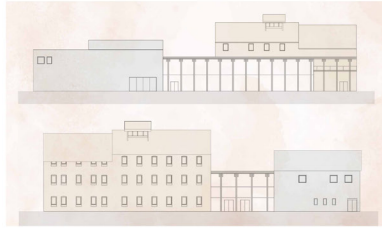
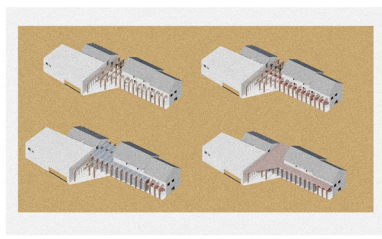
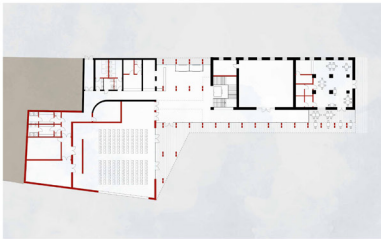
BA3 2023 ősz

Tervezési stúdió 5

10

Sáros Levente

Az egykori jászberényi malom kulturális központtá alakításánál a fő céljaim: az eredeti épület lehető legteljesebb megtartása, illetve a középület jelleggel és kortárs funkciókkal való összeegyeztetése voltak. A nagy teret igénylő konferencia terem és kiegészítő funkcióit egy monolitikus, egyszerű tömegképzésű épületrészben alakítottam ki, amit egy könnyed, ragasztott fagerenda szerkezetes, üveg függönyfalas épülettömeg köt össze a malommal. Ez az "összekötő" épületrész lehetővé tette a főbejárat előtti teresedést, egy tágas és világos előtér kialakítását, valamint megmutatja a mögöttes lévő közösségi kertet.

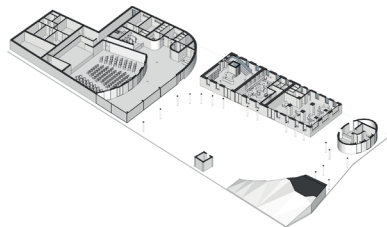
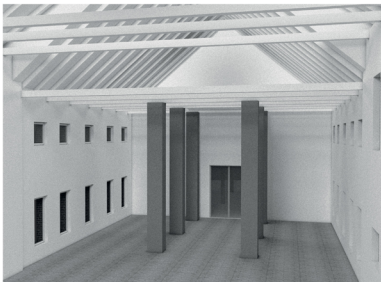
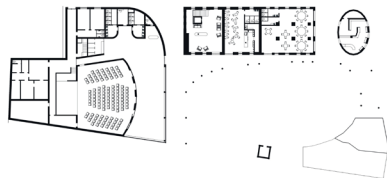
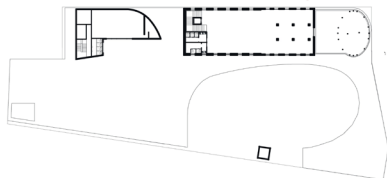
11

Szabó Gergő

Koncepcióm egy modern kulturális központ létrehozása volt, mely odafigyel a meglévő épület jellegzetességeire. Az épületegyüttes kialakításban elkülönítettem az ikonikus malom és a trafóház épületét az általam tervezett épülettől. A malom homlokzatának külső burkolatát tégláig visszabontottam, hogy kifejezzem régiségét és jellegét. Az általam hozzáépített épület maiságát vasbeton szerkezetekkel és nagy üvegfelületekkel emelem ki. Emellett az organikus formavilága is ezt erősíti meg benne. A dinamikusan emelkedő ívnek célja, hogy kialakítson egy centrális személyes udvart, melynek központjában a trafóház áll. A kialakított belső térhez hozzákapsoltam a mellette lévő közterületet, így egy nagy zöld parkot kapva a város közepén, a Zagyva partján.

Építészeti program elemei: kávézó/teázó kerti kapcsolattal, kisbolt, nagy előadóterem körülből 120-130 fő részére, ahol különböző eseményeket, előadásokat lehet tartani, az előadóhoz kapcsolódó catering konyha, coworking terület, kiállító tér/műtermek kialakítása, védett kertész, közterületi/parkos kert kialakítása, zöldfelületek megnyitása és csatlakozó közterületek újragondolása.

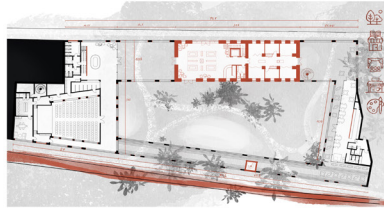

12

Szabó Tünde Julianna

Tervem középpontjában egy 'malomkert' létrehozása áll, amit nyitott parkként az egész város számára elérhetővé tennék, egyfajta kültéri 'nappalként' kihasználva a belvárosban, szoros kapcsolatban a folyóparttal. A felújított malom - eredeti téglafalait kiemelve - marad a központi elem. Magába foglalva a fogadóteret, könyvesboltot, irodákat, és a helyi művészek számára rugalmasan alakítható műtermeket, kiállító tereket. Kortárs hozzáépítésként beton árkádsor határolja a területet. Az árkád alatt és a második emelet perforált téglafalai mögött egy kávézó, egy 200 férőhelyes előadóterem és változatos foglalkoztató terek rejtőznek.

MOME
 MOHOLY-NAGY
 MŰVÉSZETI EGYSÉGEM
 UNIVERSITY OF ARTS AND
 DESIGN BUDAPEST

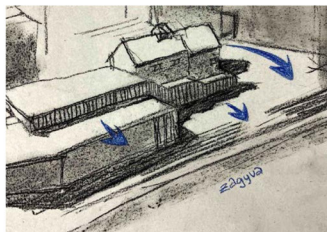
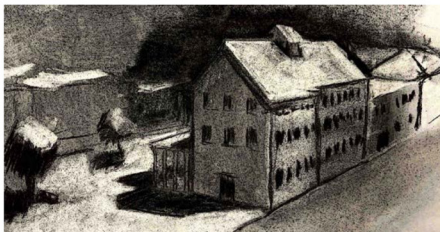
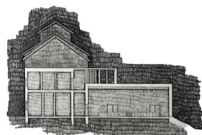

13

Tóth Boglára

A tervezésem fókuszában az eredeti épület szerkezeti karakterének megtartása áll. Az épület az utca felé zárt és a Zagyva folyó felé nyitott, a környező épületekkel ellentétben. A régi és az új építményt egy fa pilléres közlekedő köti össze, ami a Zagyva felől transzparens. Ezzel kialakítva a folyó és a kert irányába az intimebb légkört. Az előadó terem rendezvények esetén teljesen külön kezelhető a kulturális központ többi funkciójától.

Ván Hajnalka:

ÁTFEDÉSEK – ÁTJÁRÁSOK.

ÖSSZMŰVÉSZETI TALÁLKOZÓ ÉS ALKOTÓTELEP

Átfedő képek és átjárható gondolatok képezték az együtt töltött idő természetét, illetve a meghívott művészek munkáit idén nyáron Jászberényben. Megfelelt a címadás és névválasztás a telepre, hiszen sokrétűsége ellenére kiválóan működött a kohézió, megteremtve a hidat a területek és stílusok között.

Az átfedés feltételezi a transzparenciát, átláthatóságot és az érthetőséget. A találkozó esetében több kiterjedésben is értelmezhetjük az átjárhatóságot, mely legkézenfekvőbben először időben és térben realizálódott (jelen közlés is ezt ragadja meg). Az időben való indokoltság a 30 éves Art Camp adta örökség, és az Art Camp egyes alkotói, akik aktualizálták és összekötötték a jelennel a folyamatot. Mert lényegében ők maguk teremtették meg a kvalitásos jászberényi művészeti múltat. Fontos a munkásságuk, mert ez nevelhette ki Jászberény művészeti életét. Az Art Camp törzs művészei közül, az idei tábor alkotói között sorakoztak a doyenek: a Block Csoportos Katona Zoltán képzőművész és csoporttársa, Palkó Tibor festőművész, és hogy az időbeni vagy generációs rétegzettséget felvázoljuk, kortársuk Ocskay László Doky festőművész. Mellettük szerepelt továbbá, az összművészetiiséget képviselve Kovács István performansz művész. A névsorban külön nem jelent meg, de részt vett a programban a performansz zenei kísérőjeként, Majoros Gyula szobrászművész.

Szintén még időbeli síkon mozogva részt vettek az Art Campos művészeti örökséget folytató, azt működtető alkotók: Nagy Zopán képzőművész, költő – aki Góg Zoltán mellett rendre kurátora is az eseménynek – és Koncz Gábor festőművész. És zárjuk a sort a csapat további és egytől-egyig egyedi ízt adó táborlakójával: Szilágyi Rudolf képzőmű-

Biró Boglárka - Variációk Madonna-gyermek témára

Koncz Gábor - Átjárások

vész, Nagy Tamás festő, Deli Andrea festő, Milotai Anna Mária természetművész, Szilák Andrea képzőművész, Bíró Boglárka és Csuti Zsófia Ágnes festők nevének felsorolásával.

Az idő dimenzióját a szó szerinti időtartam is igazolta, hiszen két este is előadások kapcsolódtak a találkozóhoz, így egyfajta bevonódás alakulhatott ki a közönség és a művészek között. Első este Kovács István performansa, második este Nagy Zopán Meta-matadások címmel hangköltészeti montázsai és Szilágyi Rudolf Hangrétegek: Érintés és Szó című kompozíciója révén fesztiválszerű élményépítés zajlott, mely a szombat esti megnyitóban kulminált.

Az időben való utalás után, következhet a térben való gondolkodás, a síktól a térig való építkezés, kilépés. Az átvezetés művészi megmunkálása vizualizálja az elméletet. A síkban teljesedtek ki Katona Zoltán képzőművész fekete filccel kivitelezett, többszólamú művészi és társadalmi utalásokra épülő gazdag vonalstruktúrájú munkái. „Vonalai” a pöttyözéstől az örvénylő vagy feszesebb színté vésett vonásokig variálódtak, melyek dinamikát és feszültséget adtak műveinek. Rétegzettség, vagyis festői térérzékelés mutatkozott Csuti Zsófia Ágnes, Koncz Gábor és Nagy Tamás festők képein, akiknél e lérejek egyfajta lazúrosságban, opálosságban vagy applikációkban kerültek kivitelezésre.

Esetükben a szó szerint áttetszőnek festett felületek könnyedséget és kvázi optimizmust kölcsönöznek az alkotásoknak. Ocskay László Doky festőművész mindezt az átfedettséget a több rétegben megfestett, gesztusokat alkalmazó munkákkal érte el, ám művei az absztrakcióból adódóan egy elvont, metafizikai teret teremtettek maguknak. A fizikailag sík fotót, Nagy Zopán képeit a lajstrom, a folyamat ezen szakaszába sorolhattuk, hiszen a többszörös exponálásnak

Milotai Anna - Táj I - Hátterben Ocskay László Doky munkái

köszönhetően erőteljesen térhatásúak. Nagy Zopán művészetének alapvető lényege az értelmi és vizuális átfedés, ezért gondolatai egyfajta centrumává váltak e művészalálkozónak.

Palkó Tibor festő munkáján kifejezetten fontos a térhatás, melyet a lazúrosság mellett maszkulin erő jellemez. A bemutatóra hozott festményén ezúttal a látvány konstruktív megfogalmazása dominált. Deli Andreánál, a tónusosság következtében lépett fel térérzet. Egyszerre volt megtalálható munkájában a részletek plasztikussága és az összkép monumentalitása. Bíró Boglárka festő utóbbi időben a plasztika felé tett kísérleteivel önmagát keresi. A tárlaton szereplő műveit ikonszerűen síkban tartotta, ugyanakkor mivel paradox módon vonzza őt a tér megjelenítése, ezért anyaghasználatában egyértelműsített, és faktúrát gazdagító matériákat alkalmazott.

Kifejezetten a tértől való elszakadás munkált Szilák Andrea képzőművész műveiben, akinél szintén az ellentétbe állított, vagy az ellentét szülte megoldás teremtett harmóniát. Szilák Andrea kísérletei következetesek és mesterségbeli tudásból táplálkoztak, melyek révén a szemlélőben a szokatlan látvány okozott pozitív meglepetést. Milotai Anna Mária természetművésznél nem kérdés, hogy eljutottunk a tér legteljesebb megélésének állomásához. Esetében a teret szó szerint értettük.

Viaszmunkáival megidézte és felhasználta a természetet. Végezetül e marginális szakaszban került említésre Szilágyi Rudolf létkérdésre épült videója. Az egyszerre jelenlévő véletlent és törvényszerűt jelenítette meg hat perces felvételében, melyben a természet és a lélek asszociációi adták az analógiákat. Kovács István performansz művész komplex világa révén jutottunk el értelmezésünk „fizikai omegájához”, mikor a művészi tér a teljes és

Nagy Zopán - Kisértetek-átfedések

Szilágyi Rudolf - In-spirál

Palkó Tibor - Kazlakk

megépített univerzum. Kovács István előadása a létet, mint témát dolgozta fel és szimbólumokban megjelenítve vezetett végig az úton. A kiállításra elhozott műve szintén anyag- és ábrázolásbéli jelképeket használt. Megjártuk a stációkat: síktól a térig. A szubjektívumok mellett, elismerést válthat ki belőlünk, hogy – némi nagyvonalúsággal persze – szinte teljes keresztmetszetét adta e néhány alkotó mai kortárs művészetünknek. Sokszínű, szerteágazó és mégis egységes a kép, amit kapunk. Ezért működött és ettől működhet az átjárhatóság közöttük és művészetük között. Attitűdjében mindenki hasonlóan viszonyult a transzparenciához és empátiájuk révén is működött az átjárhatóság. Nemcsak ők, de az alkotások is kommunikáltak egymással, viszonyt alakítottak ki, egymás kontextusai lettek.

Lüktetett, élt a tábor és pulzált a lényegkeresés. Kohéziót az összkép teremtett, és ha nem is véletlenszerűen jöttek össze a művészek, mégis hiteles képet adott e széles korosztályi skálán mozgó találkozó. Élvezettel fogadtuk be az Átfedések – Átjárások. Összművészeti találkozó és alkotótelep munkáiból rendezett kiállítást.

Zircher Péter:

FOGOD MAJD A KEZEM?

*Naplemente ódon borozó teraszán.
Összebújva ülünk, most boldog vagy talán.
Halványan megcsillanó kósza napsugár
Játszik arcunkon, lassan szürkül a határ.*

*Csókot lehelsz számra - már nem úgy, mint régen.
Kihűlt a szenvedély, megtört, elmúlt - érzem.
A távolban hegedű sír; megkönnyezem.
Lopva pillantasz felém, megfogod kezem.*

*Színlelt, hamis idill, szótlán ölelésünk,
Valahol meghasadt elnyűtt kötelékünk.
Fogod még a kezem, én is szorítalak.
De a kétely árnyként épít közénk falat.*

*Nyugtalan elmémben vízesésként zubog:
Akkor is fogod majd kezem, ha elbukok?
Ha már nem leszek bátyád, erős támaszod,
Ha már nem teljesítem minden óhajod?*

*Ha veszítek, erőm s tudásom megkopik,
Ha a vágyam irántad berozsdásodik.
Akkor is így fogod majd a kezem, mint most?
Ha jön más? Egy új, fiatalabb és jobb?*

*Fogod majd a kezem, fogod majd akkor is?
Ha megöregszem, testem megereszkedik.
Ha gyöngye leszek, erőtlen s gyámoltalan,
Ha megbetegszem, fogod majd szakadatlan?*

*Ülünk majd akkor is borozó teraszán?
Nézünk naplementét? Boldog leszel talán?
Lehelsz majd akkor is csókot az arcomra?
Fogod majd a kezem, gyengéden suttogva?*

*Elmész majd, s én újra magamra maradok.
Az ódon teraszon magamban borozok.
Ülök majd egyedül, hol szürkül a határ.
S a fáklya közelében, meghal egy bogár.*

Bojtos Gábor:

BIZONYÍTÉK HIÁNYÁBAN FELMENTVE.

Egy megoldatlan gyilkosság krónikája, 1928-1942

Bevezetés

A valós bűnügyeket bemutató „true crime” műfaj hihetetlen népszerűségnek örvend napjainkban – legyen az irodalom, film vagy televíziós sorozat.¹ A megtörtént bűnesetek fogyasztásának izgalmát csak fokozza, ha az igazságszolgáltatási rendszer tévútra kerül, vagy a tettes ismeretlen marad. Két könyvet, két sorozatot és egy podcastet mindenképpen érdemes megemlíteni. Truman Capote leghíresebb munkáját, a *Hidegvérrel* (In Cold Blood) című „tényregényt”,² Norman Mailer könyvsikerét (*A hóhér dala – The Executioner’s Song*), mely az 1977. január 17-én Utahban kivégzett kétszeres rablógyilkos Gary Gilmore történetét dolgozta fel, a Laura Ricciardi és Moira Demos által készített sorozatot (*Gyilkosfaragás – Making a Murderer*), melyről néha tényleg azt gondolta az ember, hogy amit lát, amellet „Kafka világa tündérmese”,³ a Michelle McNamara újságíró könyve alapján készült formabontó szériát a 2018-ban elkapott kaliforniai sorozatgyilkosról (*Eltűnök a sötétben – I’ll Be Gone In The Dark*),⁴ végül a Sarah Koenig által jegyzett *Serial* című podcast-sorozatot, amely egy 1999-es gyilkossági ügy rekonstruálására tett kísérletet.⁵

Jelen írásomban arra vállalkozom, hogy egy szűk évszázaddal ezelőtt történt bűnügyet a Szolnoki Törvényszék bűnügyi iratai között fellelt iratsomó alapján a lehető legrészletesebben feltárom és bemutatom, már most hozzátéve, hogy a felmentő határozatok in-

1 „A műfaj előretörésének egyik legfontosabb pillanata A keskeny, kék vonal (The Thin Blue Line) sikere. Errol Morris filmje nemcsak bemutatója idején keltett óriási feltűnést, hanem ma is nehéz feladatot ad az értelmezőknek, ha el akarják választani benne a fikció és a valóság, a reprezentáció és a rekonstrukció rétegeit. A rendező a film során újrajátssza a bűntény részleteit, ütközteti egymással az álláspontokat, narratívákat épít és cáfol meg. [...] Ellentétekre, szuggesztivitásra építő formai megoldásai, a képi és hangyi rétegek egymással szembeni kijátékozása máig erős mintául szolgál minden true crime produkció számára.” Vigh Martin: Tudom, hogy tudod, hogy ő tudja. Online: <https://filmtett.ro/cikk/tudom-hogy-tudod-hogy-o-tudja-true-crime-mufaji-reflexio-tevesorozat-tanulmany>, 2024. február 17. (Megtekintés: 2024. március 3.)

2 Tóth Szabolcs Töhötöm: Capote könyvéről hidegvérrel. Online: <https://elseleutes.hu/capote-konyverol-hidegverrel/>, 2013. március 17. (Megtekintés: 2024. július 2.)

3 Herczeg Márk: Egy igaz történet, amitől megrendül a hited a civilizációban. Online: <https://444.hu/2016/01/09/egy-igaz-tortenet-amitol-megrendul-a-hited-a-civilizacioban>, 2016. január 9., (Megtekintés: 2023. március 5.)

4 „[...] ez a sorozat amellet, hogy a true crime-rajongók által elvárt adrenalinallal elmeséli a nyomozást, ÉS [kiemelés az eredetiben] bemutatja egy elképesztő ember elképesztő teljesítményét ÉS írói hangját ÉS emberi minőségét, de olyan árnyaltan és rétegelten mesél a nyomozáson kívül az utóbbi ötven év Amerikájáról is, hogy nyugodtan fel lehetne adni társadalomtörténeti kurzusokon ajánlott tartalomnak.” Bodnár Judit Lola: Megjósolta, hogyan fogják majd el a gyilkost, aki után nyomozott, de már nem érthette meg. Online: <https://24.hu/kultura/2020/08/08/eltunok-a-sotetben-michelle-mcnamara-golden-state-kaliforniai-gyilkos-doku-sorozat-hbo/> 2020. augusztus 8. (Megtekintés: 2024. március 3.)

5 „Koenig korábbi iskolatársakkal, rokonokkal veszi fel a kapcsolatot, részleteket vesz elő Lee naplójából, bűnügyi szakértőkkel egyeztet, rendőrségi és bírósági papírokat néz át, korábbi tanúvallomások jegyzőkönyveit veti össze, és felfedezéseivel folyamatosan szembesíti a börtönben ülő Syedet is, akivel telefonon beszél.” Horváth Bence: Amikor az év legjobb sorozata egy dokumentarista rádiójáték, ami kiszabadíthat egy férfit a börtönből. Online: <https://444.hu/2014/12/03/serial-podcast>, 2014. december 3. (Megtekintés: 2023. március 5.)

doklása is a kétségek és a bizonyosságok hiányának tovább élését erősítették.⁶ Előjáróban két megjegyzés: mivel a korabeli sajtóban megjelent az áldozatnak, a férjnek és az első gyanúsítottnak a neve,⁷ így ők teljes névvel szerepelnek nálam is. Közreadom továbbá a hivatalos személyek neveit, a tanúk és rokonok ellenben csak monogrammal tűnnek föl. A forrásokból származó idézeteket a mai helyesírási szabályok szerint közlöm. Ez vonatkozik a hosszú és a rövid ékezetekre, a szavak egybe-, illetve különírására és a központosásra. A nyilvánvaló elírásokat/elütéseket javítottam, a hiányzó betűket pótoltam, a felesleges betűkettőzéseket elhagytam. A szómagyarázatok a lábjegyzetekben találhatóak.

A bűntény

Egy télvégi, keddi napon, egészen pontosan 1928. február 21-én az alig negyedéve házasságot kötött⁸ két 19-20 éves fiatal, Márkus Etel⁹ és Urbán István¹⁰ délelőtt 9 óra körül befogtak a kétlovas, 6 sukkos, löcsös kocsijukba, majd elindultak az Urbán szülőktől (Jászapátiból – itt laktak az esküvőjük óta) a Jászszentandráson élő Márkus szülőkhöz látogatóba. Az egész napot ott töltötték, ebédeltek, kártyáztak és borozgattak, és csak este 6 – ½ 7 óra körül indultak hazafelé. A Jászszentandrás és Jászapáti közötti országúton egy ismeretlennel találkoztak, aki először rájuk kiáltott, majd egy lövést adott le. A golyó Márkus Etel fejét érte, aki – miután a férj egy közeli tanyára vitte őt – rövidesen, kb. ¾ 9-kor belehalt sérüléseibe.

Ki volt a tettes? Vajon előre megfontolt szándékkal lőtte meg Márkus Etelt, vagy a célpont kiválasztása véletlen volt? Nem is a feleség, hanem a férj volt a célpont? Volt-e haragosuk? Láttá-e más az ismeretlent az országúton? Milyen fegyvert használt a gyilkos? Azon a nyomon el lehet-e indulni?

Az első gyanúsított: Torba László

Márkus Etel halálának körülményeiről, a merénylő kinézetéről, hangjáról, az esetleges motivációkról csak egy ember tudott beszámolni: a kocsin mellette ülő férj. Urbán István azonban mindössze annyit látott a gyilkosból, hogy az egy „elég magas, derék férfialak,

6 Bűnesetek mikrotörténeti feldolgozásai: Sz. Kristóf Ildikó: A gulyások, a szentek és a bor. Egy 18. század végi istenkáromlás „sűrű” története. In: Népi kultúra – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve XXI. Főszerk. Paládi-Kovács Attila. Budapest, 2003, 165-194. és Tilcsik György: Amikor már a lóganéj sem segített. A patrióta kanász és az idegenszívű kovácslegény véres összetűzése, netán az 1848. évi forradalom előszele volt egy Vas vármegyei kocsmában? In: Századok, 2016/3. 667-690.

7 MTI Napi Hírek, 1928. február 24. 9. kiadás, Jász Hírlap, 1928. február 26. 4. Gyilkosság a szentandrási úton, Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok, 1928. február 26. 2. Titokzatos gyilkosság az országúton mely szerelmi bosszú műve, vagy valamely részeg betyár merénylete, Jász Hírlap, 1928. március 4. 4. Gyilkos szerelmi bosszú és Kis Ujság, 1928. május 19. 4. Szentandrás.

8 HU-MNL-JNSzVL-XXXIII.2.a. Jászszentandrás, házassági anyakönyv, 43/1927. 1927. november 19.

9 Márkus Etel 1908. január 26-án született Jászszentandráson a római katolikus vallású M. I. kisbirtokos, gőzmalomtulajdonos (1863-?) és T. D. A. (1865-1949) kései gyermekeként. HU-MNL-JNSzVL-XXXIII.2.a. Jászszentandrás, születési anyakönyv, 9/1908.

10 Urbán István 1908. augusztus 16-án született Jászapátin U. P. kisbirtokos (1886-1960) és B. T. (1890-?) első gyermekeként. A 4 elemi elvégzése után földművesként dolgozott. 1929-ben újránősült, 1950-ben elváltak. 1986-ban Csányban hunyt el. Források: HU-MNL-JNSzVL-XXXIII.2.a. Jászapáti, születési anyakönyv, 327/1908. Jászapáti, házassági anyakönyv, 51/1929.

*Forrás: Magyarország
katonai felmérése (1941)
Online: maps.arcanum.hu*

tetején bevágott puha kalappal”.¹¹ Érdekes, hogy 1942-ben határozottan visszautasította a merénylet utáni napokban tett vallomását: „Nem tudom megmondani, hogy hogy nézett ki.”¹² Arra a kérdésre, hogy volt-e olyan személy a környezetükben, aki ártani akart volna nekik, aki neheztelhetett valamelyikükre valamiért, Urbán nemmel válaszolt, ugyanakkor beszámolt két névtelen, fenyegető hangvételű levélről. Az elsőt házasságuk előtt pár nappal kapta Márkus Etel; ebben azzal fenyegették meg, hogy ha nem lép vissza az Urbánnal kötendő frigytól, akkor vállalnia kell ennek következményeit. 1927 végén, azaz néhány héttel később érkezett a második iromány, melyben az állt, hogy ha már cserbenhagyta őt, a levél íróját, ő sem lesz boldog sokáig. A bizonyítékokat azonban nem tudta bemutatni – a feleség állítólag tűzbe dobta azokat.¹³

A nyomozás hamarosan egy konkrét személy ellen irányult, miután megállapították, hogy a házasság előtt Torba László¹⁴ jászszentandrási lakos udvarolt Márkus Etelnek, így azt gyanították, hogy ő írta a névtelen leveleket és ő volt a gyilkos is. Urbán is segített erre terelni a vizsgálatot: „Nem tudom, hogy haragudott volna [Torba László] a feleségemre. Én őrá gondoltam az eset után, hogy ő volt a tettes, de nem mertem volna ráfogni.”¹⁵

A haláleset után néhány nappal Torba már gyanúsítottként szerepelt az ügyészségnek felterjesztett csendőrségi jelentésben annak ellenére, hogy tagadta a köztük lévő szorosabb kapcsolatot („néh[ai] Urbán Istvánné nekem másodfokú unokatestvérem volt,¹⁶ és táncmulatságon gyakran táncoltunk együtt és gyak-

11 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Urbán István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1928. február 22.

12 Uo. Urbán István vallomása a nyilvános főtárgyaláson, 1942. december 12.

13 Uo. A csendőrök feljelentése Torba László ellen, 1928. február 27.

14 Torba László 1909. október 27-én született Jászszentandráson római katolikus vallású családban. 27 holdon gazdálkodó édesapja (Torba László: 1884-1914) a háború első heteiben – a császári és király 68. gyalogezred szakaszvezetőjeként – a szerb fronton, Tabanovic mellett hősi halált halt. Édesanyja, F. V. (1888-1966) elmondása szerint a tragikus eset után „egyetlen fiamat [...] kényeztetve nevelvén, benne talán nagyobb mértékben fejlődött ki az érzékenység s a pajkosság”. A polgári fiúiskola 4 osztályának elvégzése után a családi gazdaságban kezdett dolgozni, 1928-as nagykorúsítása után vette át a birtok irányítását. 1930. február 1-jén Hevesen nősült. 1998-ban, életének 89. évében hunyt el Egerben. Források: HU-MNL-JNSzVL-XXXIII.2.a. Jászszentandrási születési anyakönyv, 160/1909., Jászszentandrási halotti anyakönyv, 53/1917., HU-MNL-HML-XXXIII.1.a. Heves, házassági anyakönyv, 7/1930. 1930. február 1. és HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Torba Lászlóné feljelentése a csendőrök ellen, 1928. május 14.

15 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Urbán István vallomása a nyilvános főtárgyaláson, 1942. december 12.

16 Márkus Etel édesanyja Torba László édesanyjának az unokanővére volt.

ran megfordult nálunk is. Azonban köztünk szerelmi viszony nem fejlődött ki.”) és magát a gyilkosságot is.¹⁷ A csendőrök megállapították továbbá, hogy bár Torba szilárd alibit nem tudott igazolni, a letartóztatáshoz szükséges bizonyítékokat nem tudtak beszerezni/felmutatni, így szabadon távozhattott kihallgatása után.

Torba László vallomása február 21-ről

14-15 óra körül indult el gyalog tanyai otthonából. Útközben összefutott T. D. E.-l-el, akivel együtt mentek a községházára, ahol Torba a főjegyzővel akart beszélni, ám mivel éppen ott volt a főszolgabíró, erre nem került sor. Torba ezért T. L. csárdájába ment, ahol aznap jelmezbállal egybekötött táncmulatságot rendeztek. 17 óra után „átment” S. I. borbélyhoz,¹⁸ ott „megfésülködött”, majd negyedóra múlva visszatért a csárdába. 18 óra körül ismét eltávozott, ezúttal a templommal szemben lakó F. S. trafikoszhoz¹⁹ ment cigarettát venni. Itt találkozott N. S.-ral, akivel együtt mentek vissza a csárdába, ahol vacsorázott és táncolt. 22-23 óra tájban elterjedt a hír, hogy Urbán Istvánnét agyonlőtték. Ekkor Torba több társával (B. E., F. E., F. I., M. I. és N. J.) együtt elment Márkusék lakására, hogy az eset valóságát és annak részleteit megtudják, de miután nem engedték be őket, folytatták a vendéglői mulatozást.²⁰

A kihallgatott tanúk vallomásai

T., a csárdatulajdonos, a borbély, a trafikos és N. megerősítették Torba idővonalát – de csak ¼ 19-ig. N. ugyanis azt vallotta, hogy a templom sarkánál elváltak egymástól, ő visszament a csárdába, Torba viszont letért Márkus Etelék felé, legközelebb pedig 20 óra körül látta. Több tanú (pl. A. P. L., B. L., Cs. L.) szintén az este nyolc órai időpontot erősítette meg. Többen azt vallották (N. M. S. és N. M. L. és N. S.), hogy Torba és unokatestvére, az éppen szabadságon lévő F. L. „igen zajosan és feltűnően” mulatott, sőt, Torba még az asztalon is táncolt.²¹

A csendőrség következtetése

Torba, mikor N.-tól elvált, Márkus Etel szüleihez ment meglesni, hogy ő és férje ott vannak-e még, vagy már elindultak.²² Egyelőre eddig jutottak, a későbbiekben ezt az elgondolást cizellálták, így erre hamarosan visszatérünk.

17 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. A csendőrök feljelentése Torba László ellen, 1928. február 27. és Jegyzőkönyv Torba László meggyanúsításáról, 1928. március 16.

18 Dávid Áron helytörténész tájékoztatása szerint az Óvoda melletti épületről van szó. Köszönöm szíves segítségét. 19 F. szatócsboltja a mai Gazdabolt épületében működött.

20 Uo. A csendőrök feljelentése Torba László ellen, 1928. február 27., A csendőrség 1/17. számú tényvázlata, 1928. március 14. és A Szolnoki Királyi Ügyészség határozata, 4436/1928. kü., 1928. szeptember 3.

21 Uo.

22 Uo. A csendőrök feljelentése Torba László ellen, 1928. február 27.

Torba László vallomása február 22-ről

Reggel 9 órakor édesanyjával és húgával együtt Jászapátiba, a Járásbíróságra mentek, ahonnan 13 óra körül távoztak – egyenesen a temetőbe mentek, ahol a hullaházba szállított Urbán Istvánnét szerette volna megnézni, de mivel ezt nem engedték meg, így eltávozott.²³

A kihallgatott tanúk vallomásai február 22-ről

U. P. állítása szerint Márkus Etel holttestét délelőtt szállították Jászapátiba. $\frac{1}{2}$ 12 körül megjelent két fiatalember, akik követelték, hogy a testet meg akarják nézni, majd miután ez nem sikerült, eltávoztak. A két ismeretlenről vallott N. L. B. és K. A. S. is, akik még 21-én 18-19 óra közötti időben, a merénylet helyszínétől nem messze láttak egy magasabb és egy alacsonyabb embert, emlékezetük szerint egyiknek a kabátgallérja fel volt húzva. B. M.-né és I. S.-né szerint Torba $\frac{1}{2}$ 14-kor érkezett, két embert keresett, majd azt kérdezte a temetőcsősz nejétől, hogy megnézheti-e a holttestet. A nemleges válasz és a hír, hogy valakit lefogtak, annyira megrémítette, hogy elhajtott a helyszínről.²⁴

A csendőrök állításai és következtetései

Február 22-én a Jászapáti temetőben megjelent Torba László és két fiatalember után érdeklődött, majd mindenáron meg akarta nézni Márkus Etel holttestét, ám amikor a jelen levő közönségben elhangzott, hogy elkapták a tettest, megrémült és elszaladt.

A jelzett két idegen valóban ott volt a temetőben, kilétüket, személyi adataikat megállapítani azonban nem tudták.²⁵

A csendőrök ugyanezen a napon házkutatást tartottak a Torba-tanyán, és elkobozták Torba kétsövű vadászfegyverét (Pieper Hammerless).²⁶ Ez az aktus – annak ellenére, hogy nem ez volt a gyilkos fegyver – egyértelműen kijelölte a legfőbb gyanúsított személyét. Szabó Gyula tiszthelyettes, a jászapáti csendőrörs parancsnoka vezetésével egyrészt nyomást helyeztek Torbára (több alkalommal, több napra elvitték), másrészt pótnyomozást folytattak, most már kifejezetten Torbára koncentrálnak.

Az új tanúvallomások jellemzően két irányba mutattak: B. I. és B. J. (Urbán István né lánykori barátnői) szerint Márkus Etel soha nem szerette a férjét, „Torba Lászlóval szoros szerelmi viszonya volt”, kapcsolatukat azonban „titokban folytatták”, míg N. M. S. és N. M. L. azt hallották valakitől, hogy egy rendezvényen Torba szerelmével üldözte Márkust, majd megfenyegette, hogy hűtlensége miatt meg fog lakolni.

A fegyveres szálban szintén több új vallomás született. T. I. cselédként szolgált Torba Lászlónál, és 2 pisztolyt is látott nála, illetve a szobájában, és szerinte többször elhangzott, hogy „még embert is fog agyonlőni, mert kutyát lőtt már eleget”. T. Gy. géplakatossegéd pedig úgy emlékezett, hogy 1927 decemberében Torba megjelent nála, hogy egy pisztolyt kérjen kölcsön – a kérést teljesítette, átadott neki egy „belga gyártmányú S 6.35 kaliberű ismétlőpisztolyt”.²⁷

23 Uo. A csendőrség 1/17. számú tényvázlata, 1928. március 14.

24 Uo.

25 Uo. A csendőrök feljelentése Torba László ellen, 1928. február 27.

26 Uo. Torba Lászlóné feljelentése a csendőrök ellen, 1928. május 14.

27 Uo. A csendőrség 1/17. számú tényvázlata, 1928. március 14.

Torba László először kerül előzetes letartóztatásba

A csendőrség március 14-én őrizetbe vette Torbát, másnap pedig Szolnokra szállította. Az elfogás indokai a következők voltak: mivel a trafiktól nem tért vissza azonnal a csárdába, bizonyára Márkusékhöz ment, ahol megleste Urbánékat. Mivel azok még ott voltak, alkalma nyílt arra, hogy kerékpáron előttük siessen a helyszínre, vagy akár „az esetleges felfogadott embereinek jelt adhatott, hogy az áldozat indulóban van”. Gyanússá tette az is, hogy „akkor, amikor egy jobb érzelmű embernek egy ilyen eset még a gondolatát is megrendíti, ő még annál inkább zajosabb[an], feltűnően mulatott és az asztalon táncolt”, továbbá „feltehető róla”, hogy korábbi fenyegetését most végre is hajtotta, még akkor is, ha erre nézve „tanúbizonyoságot beszerezni nem lehetett”. Szerintük Torba és ismeretlen társai február 22-én éjjel visszatértek a hullaházhoz, bemásztak az ablakon, és megnézték Márkus Etel holttestét. Ezt Torba korábbi viselkedésére, a holttest körül talált gyufaszálakra alapozták, illetve szerintük valaki elmozdította aznap éjjel a testet. Torba pedig „már természeténél fogva is fegyver nélkül pillanatig sem tud meglenni”, ezt bizonyítja a korábban lefoglalt vadászfegyver is. Vizsgálták a család által felvett 8000 pengős építkezési kölcsön felhasználását is: vajon ebből fizette ki a felbérelt gyilkost? Látóköribe került N. L. szíjgyártó, ám őt hamar tisztázták. Végezetül azzal indokolták elfogását, hogy amíg szabadon van, két „bérence” kézrekerítése is „lehetetlennek látszik”, ráadásul, mivel sokan félnek Torbától, „ellene senki nem mer egy szót sem szólni”.²⁸

Torbát Szolnokon előzetes letartóztatásba helyezték, két nap múlva, március 17-én azonban a vádtanács megváltoztatta a vizsgálóbíró végzését, és szabadon bocsájtották.²⁹

Torba László másodjára kerül előzetes letartóztatásba

Bő egy hónap múlva, 1928. április 20-án kerítettek sort a helyszíni vizsgálatra, amit hasonló látási viszonyok, három (Torba László alapos, Gyenes László és Urbán Imre kevésbé) gyanúsított részvétele mellett tartottak meg, akik egymásról sem tudtak. Nekik annyi volt a feladatuk, hogy a Jászszentandrásról elindított kocsira, melyet Urbán István vezetett, kiáltsanak rá („Megállj!”). Torbát a gyilkosság tényleges helyére állították, ám kiáltás helyett „a sebesen haladó kocsí előtt magát az úton keresztül vetette és a másik oldalon futásnak eredt”. Éjfél tájban a kb. 15-20 kilométernyi távolságban fekvő Jászárókszálláson vették őrizetbe.³⁰

Április 23-án 9 és 15 óra között újra házkutatást tartottak Torbaéknál, de a gyilkos fegyver nem került elő. Mindamellett lefoglaltak többek között két levelezőlapot, amelyet Urbán Istvánné írt Torbanak, egy 6.35-ös pisztolyra vonatkozó jegyzeteket tartalmazó papírlapot, illetve két tőlényt és két töltényhüvelyt, amelyeket abban a mellényzsebben találtak, melyet a gyilkosság idején hordott.³¹

Este újból megtartották a helyszíni próbát, ám Torba „Megállj!” helyett csak „Állj!”-t kiáltott, másnap megismételték – immár sikeresen – a bemutatót. A csendőrök szerint Torba „nagyfokú lelki furdalás látszatát keltette”, „hol sírt, hol toporgott”.

28 Uo. és HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Torba Lászlóné feljelentése a csendőrök ellen, 1928. május 14.

29 Uo. A Szolnoki Királyi Törvényszék végzése, 1928. március 17.

30 Uo. A csendőrség 1/17. számú tényvázlata, 1928. április 26.

31 Uo.

Ezt követően meghallgatták Urbánt, aki határozottan kijelentette (mivel „még mindig a fülbe cseng az a hang”), hogy „a gyanúsított hangjaként azon egyén hangját ismerte fel ki a cselekmény elkövetésének színhelyén állt és kiáltott reá”. A hang tulajdonosa Torba László volt.³²

Miután ezzel szembesítették, Torba beismerő vallomást tett szóban, majd írásban. A kézzel írt vallomásból érdemes hosszabban idézni: „[...] elmentem Márkusék felé és megnéztem, fognak-e már, láttam, hogy fognak és kiszaladtam a Vágó szőlejehez, és mikor Urbán Pista odaért, meg akartam ijeszteni és lőttem egyet, de ez véletlenül Márkus Etelt eltalálta, nem akartam ugyan én agyonlőni, csak Pistát megijeszteni, hogy elváljon a feleségétől, aki nekem hűséget esküdött, onnan aztán visszaszaladtam a csárdába. A fegyvert a gimnáziumban beledobtam a klozetba [...]”³³ Ez utóbbi aktus nagyon fontos, hiszen felcsillant a remény a gyilkos fegyver előkerítésére. Egy járőr elment Torbával a Jászapáti gimnáziumhoz rekonstruálni a február 22-i eseményeket: Torba bement a főbejáraton, majd a bejáratnál szemben levezető lépcsőkön keresztül a pincébe, ahol „egy három fülkéből álló árnyékszék” lezárt fülkéjének kagyló nélküli vascsövébe eresztette a pisztolyt.³⁴

A beismerő vallomás után 1928. április 26-án elfogták, majd másnap beszállították a Törvényszék fogházába. Ezen a napon elrendelték előzetes letartóztatását is.

Torba László visszavonja beismerő vallomását

Április 27-én Torba a vizsgálóbíró elé került, akinek már tagadta a bűncselekmény elkövetését. Beismerő vallomását azzal indokolta, hogy mindenáron szabadulni akart az öt folyamatosan vegzáló, erőszakkal fenyegető csendőröktől: „[...] félttem a csendőröktől, nevezetesen Balog, Pabar és Szabó csendőröktől, mert előbbi kettő azzal fenyegetett meg, hogyha be nem ismerem, hogy én lőttem agyon Urbán Istvánnét, akkor keresztülszúrnak, agyonlőnek, míg Szabó tiszthelyettes azzal fenyegetett, hogyha be nem ismerem [...], akkor tovább nyomoznak ellenem.”³⁵ A csendőri – lelki – erőszakkal³⁶ indokolta április 20-i szökését és a fegyver elrejtését is. Az előzetes letartóztatás elleni felfolyamodását Torbának elutasították, sőt május elején újabb 15 nappal meghosszabbították.

Eredménytelen pótnyomozás új csendőrökkel

A megvádolt csendőrök helyett újak érkeztek: ők (Csaba Ákos pilisvörösvári szakaszpáncsnok és Kiss Győző leányfalui őrsparancsnok vezetésével) szintén a budapesti I. csendőrkerülethez tartoztak, de annak I. osztályához. Április 28. és május 11. között újból lefolytatták a nyomozást a tanúk meghallgatásával együtt „Jászapáti, Jászszentandrás, Kálló községek és határában, továbbá Jászberény, Szolnok és Budapest fővárosban”. Május 7-től

32 Uo. A Szolnoki Királyi Ügyészség határozata a nyomozás megszüntetéséről. 1928. szeptember 3.

33 Uo. Torba László saját kezűleg írt vallomása, 1928. április 25.

34 Uo. A csendőrség 1/17. számú tényvázlata, 1928. május 3.

35 Uo. Jegyzőkönyv Torba László kihallgatásáról, 1928. április 27.

36 Torba édesanyja azonban fizikai erőszakra hivatkozva jelentette fel a jászapáti csendőröket: „fiamat az elfogatása után a legborzasztóbb kínzásoknak vetették alá, így többek között a talpát rettenetesen verték, kezének ujjait összekötözték, a közéjük szorított vasakkal csavarták”. HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Torba Lászlóné feljelentése a csendőrök ellen, 1928. május 14.

10-ig – hat ember közreműködésével – kitisztították a gimnáziumi árnyékszékcsatornáját, ám a fegyver nem került elő. Május 12-én elküldött jelentésükben leszögezték, hogy mivel a legalaposabb nyomozás ellenére sem tudtak sem ők, sem a jászapáti kollégáik újabb bizonyítékokat beszerezni, véleményük szerint pedig „az ügy teljes tisztázását valószínűleg később a véletlen fogja meghozni”, ezért befejezik munkájukat.³⁷

Torba László sikeres felfolyamodása és az Ítéltábla határozata

1928. május elején több fontos változás is történt az ügyben. Egyrészt Torba László új ügyvédje, a Klein Antalt váltó Kemény József sikeresen érvelt ügyfele fogva tartása ellen, így a több lényeges újdonságot tartalmazó felfolyamodását felterjesztették a Budapesti Királyi Ítéltáblához. Ennek központjában Márkus Etel bátyjának a levele állt, melyet Kőváry Miklósnak,³⁸ az Ügyészség alelnökének írt, és amelyben számos olyan dolgot állított, amelyekkel Torba helyett volt sógorát, Urbán Istvánt vádolta. Márkus ráadásul az alábbiakat megosztotta a csendőrökkel, ám ők figyelmen kívül hagyták az általa elmondottakat: Urbán minden alkalommal máshogy adta elő a történetet; Urbán hazudott arról, hogy nem tudta, hogyan kerültek a lovak a Szigethy-tanyába,³⁹ hiszen a teljesen merőleges útra irányítás nélkül nem fordultak volna be a lövéstől megriadt állatok; az ismeretlen „Megállj!” kiáltására Márkus Etelnek is hátra kellett fordulnia, így a golyó nem érhetett ott, ahol végül eltalálta; Urbán elhallgatta, hogy van egy Frommer gyártmányú revolvere is; Urbán a házassága előtti időszakban azzal fenyegette meg Márkus Etelt (és egy másik nőt, Sz. P.-ét), hogyha nem lesz a felesége, le fogja löni.⁴⁰

Másrészt megérkezett Gyulay Elemér törvényszéki orvos jelentése a Márkus Etel által viselt fejkendő vizsgálatáról. Gyulay szerint a lövés „kétségtelenül gyérfüsttű löporral töltött fegyverrel történt, amilyen a Frommer pisztoly is. A lövés a kendőre, illetve a testfelületre reáillesztett fegyverrel történt.”⁴¹ Ez az állítás azonnal megcáfolta a nagyobb távolságból leadott lövés történetét.

Harmadrészt Torba édesanyja feljelentette a jászapáti és jászszentandrásai csendőröket „hivatalos hatalommal való visszaélések, részrehajlások, személyes szabadság megsértése és testi sértés vétségei” miatt.⁴² A levélből eddig nem ismert adalékokat is megtudhatunk a csendőrök és a Torba család korábbi évekbeli konfliktusairól, amelyek némiképp magyarázatot adnak a korábban említett bánásmódra.

Torba Lászlóné szerint a gyilkosság előtt kb. 3-4 évvel jelentették a csendőrségen (Szabó Gyula tiszthelyettesnek), hogy több kereszt búzát loptak el tőlük. Miután hosszú ideig semmi nem történt az ügyben, írásbeli panaszt nyújtott be a szolnoki csendőrparancsnoksághoz. Szabó a vizsgálat alatt tagadta a bejelentést, de Torbáné szerint „e feljelentésem

37 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Csendőri jelentés az ügyészségnek, 1928. május 12.

38 Kőváry Miklós (1877 körül - 1948): ügyészségi alelnök, ügyvéd.

39 Tímár Lajos adatai szerint Szigethy Béla 173 kat. holdas tanyásbirtokán gazdálkodott, emelett tégl- és cserépgyáros, mészáros, állat- és fakereskedő is volt. 1941-re közel 200 ezer pengős tiszta vagyont tudott összegyűjteni. Tímár Lajos: A Magyar Nemzeti Bank hitelinformációs jelentései és a városi gazdasági elit a két világháború közötti Magyarországon. In: Aetas, 1992/4. 73-82. Különösen: 81.

40 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Márkus Etel testvérének levele Kőváry Miklós ügyésznek, dátum nélkül.

41 Uo. Szakértői jelentés, 1928. május 11.

42 Uo. Torba Lászlóné feljelentése a csendőrök ellen, 1928. május 14.

nyomán fakadt ki az egész animozitás”.⁴³ 1926 körül Szabó személyesen kobozta el Torba flóbert fegyverét – amikor az édesanyja annak kiadásáért megjelent a csendőrségen, azt a választ kapta, hogy a puskát nem adja ki, sőt, „csak egyszer kerüljön még a fiam a keze közé, Isten irgalmazzon neki”. Végül Torbané szerint a csendőrök „rémítő túlbuzgóságát” az is fokozta, hogy Urbán István 2000 pengős jutalmat tűzött ki a gyilkosság felderítőjének – szerinte egyre többen hiszik azt, hogy a díjkitűzés célja „a gyanúnak a valódi gyilkosról elhárítása”, illetve „ártatlan fiamra való áthárítása” volt.⁴⁴

1928. május 16-án az Ítéletábla elrendelte a nyomozás kiegészítését, május 23-án pedig már végzést is hozott az ügyben, amelyben ekkor már Szkalák Gyula képviselte Torbát. A döntés szerint nem állapítható meg a vádlott ellen „a bűncselekmény nyomatékos gyanúja”, ezért azonnali hatállyal megszüntették Torba előzetes letartóztatását.⁴⁵

A Szolnoki Királyi Ügyészség a nyári leállás után szeptember elején határozott a nyomozás megszüntetéséről. Ekkor négy pontban foglalták össze a Torba ellen szóló gyanú-okokat. Az első szerint Torba csárdabeli alibije bár nem volt biztos, mégsem lehet kizárni ottlétét, mivel „egy ilyen falusi csárdabeli nyilvános táncmulatságon a fiatalágnak igen nagy tömege szokott összejönni, nincs kizárva annak a lehetősége, hogy Torba László annak dacára is ott volt a csárdában a kérdéses időben, csak éppen ezek a tanuk nem látták, mert hiszen nem is figyelték őt.” Ráadásul a Torba által hivatkozott tanúkat nem hallgatták ki. A második Torba hangjának felismerése volt. Megállapították, hogy „valószínűtlen, hogy az eset alkalmával kétségtelenül erősen izgatott kedélyállapotban lévő Urbán István a tettes által kiejtett egyetlen szóból annak hangját annyira megjegyezte és emlékébe véshette volna, hogy 2 hónap múltával ugyanazt a hangot teljes biztonsággal sok más hasonló hangtól megtudná különböztetni, mert hiszen ez különben is erős megfigyelést és különösen finom hallási érzéket feltételez”. A harmadik Torba szökése – nem cáfolható Torba védekezése, hogy „nem bírta tovább a nyomozás izgalmaival, a folytonosan vele való foglalkozást, ide-oda hurcolgatást és inkább megszökött”. A negyedik a beismerő vallomás, mely összefüggésben van az előzővel, tudniillik a csendőrök folyamatos végzálásával – ezt a védekezést alátámasztja az is, hogy nem találtak fegyvert a gimnázium csatornájában.⁴⁶

A második gyanúsított: Urbán István

Láthattuk, hogy korábban csak a sértett és a vádlott családja vetette fel azt az opciót, hogy a gyilkos személyt a megölt Márkus Etelhez legközelebb álló, és azon az estén is kettesben vele tartózkodó férjben kell keresni.

Miután Torba Lászlóval szemben eredménytelenül végződött nyomozás, a Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség Főkapitánysága által kiküldött detektívek folytatták a munkát. Ekkor már abban az irányban, hogy vajon Urbán Istvánné férje, Urbán István volt-e a tettes.

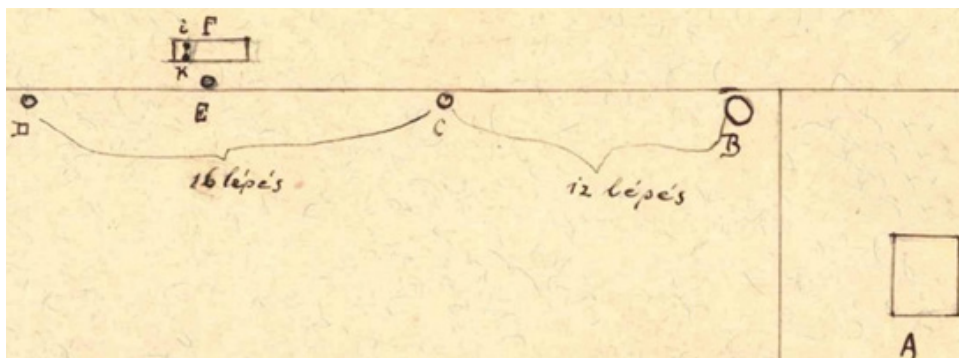
43 Animozitás: ellenséges indulat, elfogultságból érzett ingerültség.

44 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Torba Lászlóné feljelentése a csendőrök ellen, 1928. május 14.

45 Uo. A Budapesti Királyi Ítéletábla B.IV. 5614/18/1928. számú végzése.

46 Uo. A Szolnoki Királyi Ügyészség határozata a nyomozás megszüntetéséről, 1928. szeptember 3.

Urbán első vallomásában, február 22-én azt mondta, hogy előző nap este, amikor már kb. félúton járhattak – az országút baloldalán,⁴⁷ trappban⁴⁸ – Jászszentandrás és Jászapáti között, Vágó Imre szőlőkunyhója táján észrevette, hogy mintegy 15-20 lépésnyire előttük megy egy ember Jászapáti felé. Amikor utolérték, az ismeretlen rájuk kiáltott, majd azonnal lőtt. Urbán a „gyorsan haladó kocsiról” látta, hogy a „pisztoly csöve legalább egy 5 cm átméretű lángot is vetett”. A lövés után Urbán Istvánné a kocsis ülésén hátradőlt, a lovak pedig „megbokrosodva, sebesen vágattak”. Urbán bal kezével a feleségét fogta, hogy ne essen a kocsiról, jobb kezével pedig a gyepplőszárat fogta, de a megijedt lovakat nem tudta visszatartani.

*Az 1928. február 22-én készült helyszínrajz részlete.
Forrás: HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928.*

Jelmagyarázat:

- A: Vágó Imre cseréppel fedett szőlőkunyhója
- B: Országútszéli nagy akácfa, ahonnan először vette észre Urbán István a kocsijuk előtt az országút baloldalán, kb. 20 lépés távolban előttük haladó tettest
- C-D: Útszéli eperfák, egymástól 16 lépés távolságban
- E: Innen lőtt a tettes
- F: A kocsis, amelyen Urbán István és felesége ültek
- i: A kocsis elsőkaros ülésén jobboldalt ült Urbán István
- k: A kocsisülés baloldalán ült (a tettes felé) Urbán Istvánné

Állítása szerint nem emlékszik arra, hogy miként jutottak az országútról Szigethy Béla tanyaudvarába. Az itt élő K. J. béres fiával együtt levette a kocsiról a még életben lévő Márkus Etelt, majd bevitték a házukba. Urbán és a béres fia orvossal és csendőrökkel tért vissza Jászapátiból, ám ekkorra már Urbánné behalt „a tarkócsonton behatoló és a hom-

⁴⁷ 1941-ig baloldali közlekedés volt érvényben Magyarországon.

⁴⁸ „A lónak az a meglehetősen gyors járásmódja, amikor a két egymással rézszt átellenes lábával egyszerre lép ki, és amikor két-két patájának csattogása egyszerre hallható; ügetés.” A magyar nyelv értelmező szótárának online kiadása: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/t-4D5B8/trapp-505C3/> (2024. április 1.)

lokcsonton kijövő 7-9 mm nagyságú golyós lövedék” okozta sérülésébe.⁴⁹ Urbánnal –mint gyanúsítottal – a gyilkosság után bő 3 hónappal kezdtek igazán foglalkozni. Az ismételt meghallgatások és a szakértői vélemények elemzése után több erős érvet hoztak fel a férj bűnössége mellett. Az első a kendő vizsgálatából levont következtetés volt, mely szerint „nem valószínű, hogy egy ügetve haladó kocsi mellett álló egyén közvetlen a kocsin ülő személy fejéhez tudjon illeszteni egy revolvért”, így csak az löhetett, aki mellette ült. A második szerint Urbán először tagadta („elfelejtkezett róla”), hogy birtokában volt egy Frommer pisztoly – ezt az eset előtt 3-4 nappal szomszédjától, P. J.-tól kérte kölcsön, majd később leadta a csendőrségen. A vizsgálat során azonban a tulajdonosa nem ismerte fel a saját fegyverét, az Sz. testvérpár viszont, akik korábban javították és megtisztították, ők határozottan vallották, hogy az nem azonos a P.-val. A nyomozók szerint Urbán egyszerűen kicserélte a tett elkövetésénél használt revolvért egy másikkal. A harmadik gyanús körülmény az volt, hogy Urbán István a fővárosi detektívek által történt kihallgatásakor azt vallotta, hogy „fenyegető levelek nem voltak és ő azokról nem is beszélt a csendőrök előtt”. Ez szerintük arra enged következtetni, hogy „a levelekről kitalált mesével csak a gyanút akarta magáról elhárítani a nyomozás kezdetén”. Érdekes adalékot jelent továbbá Rejkó József csendőralhadnagy vallomása: szerinte nem igaz, hogy az ügyben eljáró Sámson Géza és Balog János csendőröket Urbán letartóztatásától eltiltotta volna, továbbá tagadta, hogy mindez azért történt, mert ő a gyanúsított bérmaapja lett volna: „még ha az lett volna is, ez nem akadályozhatott volna engem abban, hogy ellene bármely körülmények között törvényesen járjak el”.⁵⁰

Mindezeket azonban az eljáró Ügyészség nem tartotta elegendőnek a vádemeléshez, így – mivel Urbán István végig tagadásban maradt, és az adataik szerint a házaspár „boldog és példás életet élt” – megszüntette a nyomozást.

14 év után – mi történt?

1942. június közepén – miközben lassan befejeződik a magyar királyi 2. honvéd hadsereg kiszállítása a keleti frontra – a néhány nappal korábban elképesztő bombatámadást szenvedett megyeszékhely városi épületében leleplezték Chiovini Ferenc Horthy kormányzóról készült alkotását,⁵¹ Fegyverneken beiktatták telkeikbe vitéz Fenyves Mihályt és vitéz Iványi Józsefet,⁵² Karcag határában megkezdődött a Tiszafüredtől kiinduló öntözőcsatorna építésének munkálata,⁵³ a Jászapáti csendőrörs egy névtelen levelet kapott.⁵⁴ Az ebben felvetett állítások alapján június 18-án előzetes letartóztatásba helyezték az ekkor már Jászki-séren, az úgynevezett Ördögháti tanyák egyikén második feleségével és gyermekével élő és gazdálkodó Urbán Istvánt.

49 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. Urbán István és K. L. tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1928. február 22. és Uo. Halottvizsgálati jegyzőkönyv, 1928. február 23.

50 Uo. A Szolnoki Királyi Ügyészség határozata a nyomozás megszüntetéséről, 1928. szeptember 3. és Uo. Jegyzőkönyv, 1928. október 12.

51 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok, 1942. június 17. 1-2. Ünneplés díszközgyűlés keretében leplezték le a Kormányzó Úr arcképet.

52 Törökszentmiklós és Vidéke, 1942. június 17. 1-2. Vitézi telekbeiktatás Fegyverneken.

53 Kisujzállás és Vidéke, 1942. június 14. 2. Öntözőcsatorna Karcag határában.

54 Bővebben: Bojtos Gábor: Névtelen levelek. Online: https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/nevtelen_levelek (2024. július 12.)

Ki lehetett a bejelentő? Milyen új részletek derülhettek ki az eltelt időszakban? A korábbiakhoz képest változott-e Urbán és a tanúk vallomása?

Az Ügyészség előterjesztése, 1942. június 30.

Miután az előzetes letartóztatást követő felfolyamodást – amelyet az ügyben 14 évvel ezelőtt már szerepelt, korábbi ügyészségi alelnök, most ügyvédként praktizáló Kőváry Miklós fogalmazott – június 23-án elutasították, az Ügyészség egy hét alatt megfogalmazta kéréseit és indokait a Törvényszék vizsgálóbírája felé, aki néhány napon belül akceptálta a vizsgálat megindítására és a vizsgálati fogságra vonatkozó előterjesztést. Szerintük Urbán alaposan gyanúsítható azzal, hogy feleségét 1928. február 21-én „közvetlen közelből revolvérrel fejbe lőtte”. A korábban már részletesen tárgyalt gyanú-okok mellett – pl. az áldozat fejkendőjén pörkölési nyomok voltak láthatók, Urbánnak volt fegyvere – most hangsúlyosan került elő az Urbán házaspár megromlott kapcsolata, illetve egy érdemi tanúvallomás, mely szerint a kocsni fenékdeszkájának hátsó részén golyótól származó nyom volt látható. Ebből ugyanis arra következtettek, hogy amennyiben a gyilkos lövést a kocsin kívül, az országúton állva adták volna le, akkor annak tovább kellett volna repülnie, és nem csapódhatott volna lefelé, a jóval mélyebben fekvő fenékdeszkába.⁵⁵

Új helyszíni szemle és új szakértői meghallgatás

1942. július 23-án az ügy vizsgálóbírája elrendelte a helyszíni vizsgálatot egy fegyverszakértő kiküldésével, akitől több kérdés megoldását várta: lehetséges volt-e olyan lövés, hogy a golyó a néhai fején áthatolva a deszkába fűrődhasson? Volt-e a testen áthatoló golyónak olyan ereje, hogy a kocsni deszkáját is átüssse? Milyen átmérőjű volt a kérdéses becsapódás? Milyen kaliberű pisztolyból vagy egyéb lőfegyverből származhatott a lövedék?

A szemlére július 30-án került sor. A vizsgálóbíró lejátszta a gyilkosság megtörténtét, lemérette a lépéseket, a lovak szaladási pályáját, elpróbált számos szituációt, végül felkérte Molnár Ágoston puskaművest, törvényszéki szakértőt, adjon választ arra, hogy „egy 7.65 mméteres revolver golyónak van-e olyan ereje, mely egy emberi fején keresztül haladva egy olyan deszkán, mint a gyilkosság alkalmával volt, szekérszékén áthatoljon?”⁵⁶

Jelmagyarázat:

- A: Ahol Urbán az idegen férfit meglátta
- B: Ahol az idegen és Urbán találkozott – az idegen férfi a sértettre lőtt
- C: Ahol az idegen férfi volt, amikor Urbán meglátta
- D: Ahol Urbán befordult a Szigethy-tanyába
- E: Ahol Urbán fogata megállt

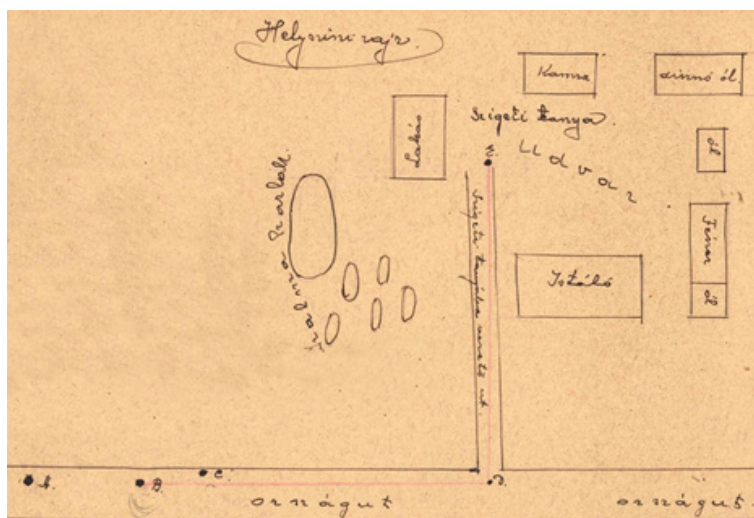
Távolságok: A-C: 20 lépés

B-C: 552 lépés

D-E: 206 lépés

55 HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928. A Szolnoki Királyi Ügyészség indítványa, 1942. június 30. 8669/1942.k.ü. szám és Uo. Vizsgálóbírói végzés, 1942. július 4.

56 Uo. Jegyzőkönyv, 1942. július 30.

Az 1942. július 30-án készült helyszínrajz részlete.
 Forrás: HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928.

Jelmagyarázat:

11. Urbán István lovaskocsija, melyen a gyilkosság történt
12. Urbán és néhai felesége az ülésen, Urbán jobbról
13. A kocsi deszkáján levő vártócsa nyoma
14. A kocsikás: középtől hátrább agyvelőrészek, vérfröccsenések a gázok kilökése által
15. A kocsidesztkán levő lövési nyom

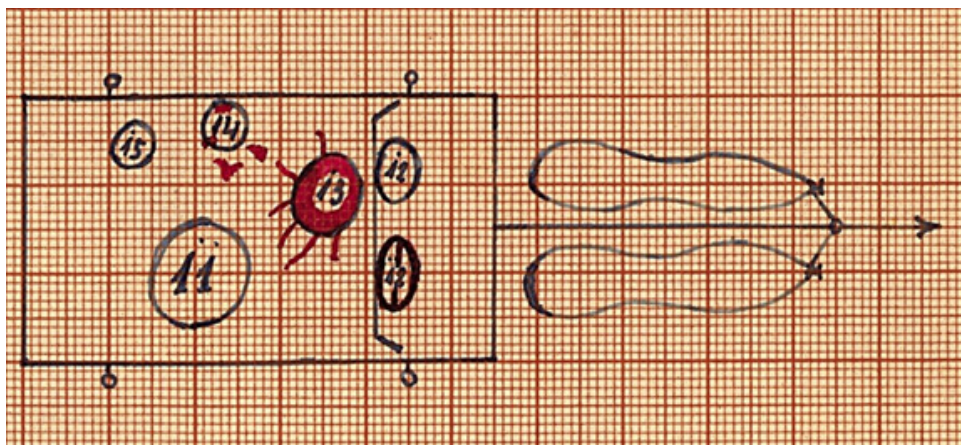
Molnár lövési próba megtételét kérte, amelynek eredményét augusztus 4-én prezentálta. Szerinte a lövés, ha egy ember fején keresztülhatolt, akkor a kocsidesztkán nem mehetett keresztül. A lövés biztos nem úgy történt, hogy egymás mellett ültek, az a verzió viszont megállja a helyét – amely helyzetet szimulálták a szemlén –, hogy Urbánné hátrafordult és lenyúlt a kocsi fenekén elhelyezett kosárban lévő almáért.⁵⁷

Nyilvános főtárgyalás, 1942. december 12.

A következő hetekben Urbán többször kérelmezte szabadon bocsájtását, azonban azt mindannyiszor elutasították. 1942. október 31-én a Szolnoki Királyi Ügyészség elkészült a vádirattal, melyben a Btk. 278.§-ába ütköző gyilkosság büntetével vádolták Urbán Istvánt.

A következőkben a tárgyaláson elhangzott vallomások és válaszok alapján próbáljuk rekonstruálni az Urbán házaspár együtt töltött hónapjait, az utolsó napjukat, illetve mindazt, amit a külső szemlélők (rokonok, barátok, ismerősök és hivatalos személyek) a sokkoló gyilkossági eset után felépítettek magukban. Természetesen hozzá kell tenni, hogy minden egyes nappal nehezebbé válik egy bizonyos napnak a felidézése (itt ráadásul már 14 év telt el), sok esetben pedig egy elképzelt/nem átélt esemény rögzül valóságosként a megkérdezetteknél.

⁵⁷ Uo. Szakértői jegyzőkönyv, 1942. augusztus 4.

Az 1942. június 16-án készült helyszínrajz részlete.
 Forrás: HU-MNL-JNSzVL-VII.1.a. B.1352/1928.

Urbán István vádolt vallomása

„Házasságunk alatt nem volt szóváltás közöttünk, csak házasságkötésünk előtt történt meg, hogy egyszer összeszólalkoztunk és 3 hétig nem mentem hozzá. [...] 1928. február hó 21-én kocsival elmentem feleségemmel együtt feleségem szüleihez vendégségbe. [...] Először megreggeliztünk, azután elmentem feleségemmel a templomba. Amikor visszamentünk a templomból, beszélgettünk és kártyáztunk s 1-2 pohár bort is ittunk. Én nem igen ittam, mert a bort soha nem szerettem. [...] amikor eljöttünk, este 7 óra körül lehetett az idő. Holdvilág nélküli, sötét téli este volt. [...] Ügetve hajtottunk, amikor a Jászszentandrászi határt kb. 500 méternyire elhagytuk s ekkor jött Jászapáti felől egy illető. [...] Mikor a baloldali ló nyaka iránt ért, kiáltott, hogy „Megállj!” Amikor a „Megállj!” szó elhangzott és arra vettem a tekintetem, az illetőt már nem láttam, mert akkorra már tőlünk balra volt, egyirányban velünk, vagy inkább fél lépésre hátra volt tőlünk. Amikor félrenéztem, már csak a tüzet láttam és a durranást hallottam. [...] Nem tudom, hogy hogy kerültem a Szigeti-tanyára. Arra emlékszem csak, hogy két ember állt a két ló előtt és kérdezték tőlem, hogy mi van. [...]”

Ezt követően Folkusházy Sándor törvényszéki tanácselnök⁵⁸ szembesítette Urbánt korábbi vallomásaival és a tanúk által elmondottakkal. Ezekből is érdemes idézni:

„Elnök elébe tárja [...] 1928. február 27-i csendőri jelentésben és az 1928. február 22-i vizsgálóbírói kihallgatás alkalmával tett vallomását, mely szerint az illető kezét felemelte, mintha célozna, a pisztoly csöve 5 cm átméretű lángot vetett, az illető elég magas, derék férfialak volt, tetején bevágott puha kalappal.

Vádolt kijelenti: Nem így volt, úgy van, ahogy most mondtam. [kiemelés a szerzőtől]
 [...] Elnök kérdésére: Nem volt soha fegyverem. [...]

⁵⁸ Folkusházy Sándor (1881-1951): törvényszéki tanácselnök, a szolnoki református egyházközség főgondnoka.

Elnök kérdésére: Azt tudom, hogy volt lyuk a kocsifenék deszkán, de nem tudom, mitől eredt, vasvillától-e vagy mástól, mert nem figyeltem meg. Nem származhatott puskalövéstől, mert ki lőhetett volna bele. [...] Elnök elébe tárja M. F. tanúnak az 1942. június 19-i csendőri jelentésben foglalt vallomását, amire vádlott az alábbiakat adja elő: Nem áll az, hogy figyelmetlen voltam, amikor apósoméknél kártyáztunk, s hogy bántott volna valami. [...]

Elnök elébe tárja M. I. tanúnak az 1942. június 19-i csendőri jelentésben foglalt vallomását, mely szerint vádlott felesége panaszolta tanúnak, hogy „nem jól vannak, mert férje mindig elcsavarog hazulról, egy este sincs odahaza és állandóan civakodnak”. Vádlott kijelenti: nem áll, nagyon szerettem a feleségem és ő is nagyon szeretett engem. [kiemelés a szerzőtől]

[...] Elnök elébe tárja vádlottnak özv. M. I.-né szül. T. A.-nek 1942. július 30-án a vizsgálóbíró előtt tett vallomását. [...] Néhai feleségem nem panaszkodhatott anyósomnak, özv. M. I.-nének, mert nyugodt életet éltünk.

Elnök elébe tárja vádlottnak ifj. M. I. tanúnak 1942. július 30-án a vizsgálóbíró előtt tett vallomását, mely szerint vádlott mondotta tanúnak: „Neki sokkal jobb, nagyszerű Frommer pisztolya van”, és mutatott egy, a pisztolyhoz való 9 mm-es golyót.

Vádlott kijelenti: Nem emlékszem rá. [kiemelés a szerzőtől]

[...] Elnök elébe tárja Sz. J. és Sz. S. tanúknak 1942. augusztus 29-én a vizsgálóbíró előtt tett vallomásukat, amelyekre vádlott az alábbiakat adja elő:

Nem vittem pisztolyt Sz. J.-hoz szétszedés és tisztítás végett, Sz. S. nem láthatott engem célbalőni. Ez a két tanú haragszik rám valamiért régóta. [kiemelés a szerzőtől]

[...] Elnök elébe tárja F. A. tanúnak az 1942. szeptember hó 11-i tanúkihallgatási jegyzőkönyvben foglalt vallomását, melyre vádlott az alábbiakat adja elő:

Nem tudok arról, hogy a kocsin a lövés nyomát mutattam volna tanúnak [kiemelés a szerzőtől] és mikor tanú azt mondotta volna, hogy „Ezt te csinálhattad”, én a vállam vonogattam volna.”

A tanúk meghallgatása

J. I.

Gazdasági cselédként szolgált Urbán István szüleinél. Több kulcsfontosságú állítást tett, melyeket állítása szerint 1928-ban, a csendőrök általi kikérdezésekor is elmondott, ám jegyzőkönyvet akkor nem vettek fel. Az egyik szerint a temetés után pár napra bement U. P. lakására, ahol a felesége sírt, U. P. pedig azt mondta, hogy „Akasszák fel, ha a fiam volt a gyilkos”. Ezután U. P. -lal kiment az istállóba, aki ott megmutatta neki az átlőtt kocsi-deszkát. „A bemeneti nyílás tiszta volt, az alsó nyílás pedig szaggatott. A deszka 2 ujjnyi vastag lehetett. A lyuk a hátsó tengelynél ment ferdén. Vasvillával nem lehetett átszűrni a deszkát.” Itt mindenképpen idéznünk kell U. P. még 1942. július 29-én tett vallomását, mely szerint „[n]em felel meg a valóságnak, hogy bárki előtt is olyan nyilatkozatot tettem volna, hogy Urbán István fiam volt a tettes. Nem felel meg a valóságnak az sem, hogy én bárkinek is lövési nyomot mutattam volna meg a kocsin, mert ilyet magam sem észleltem.” A másik szerint pedig tud arról, hogy vádlottnak volt pisztolya. Urbán erre reagálva kijelentette, hogy nem volt fegyvere.

özv. M. I.-né szül. T. A.

Márkus Etel édesanyja szerint lányáék nem éltek jó házasságban, veje mindig veszekedett, mindent kifogásolt, sőt „elment a bálba fiatal lányokat mulattatni”.

Urbán erre kijelentette, hogy „nem tudja, hogy panaszkodott volna felesége, mert feleségét nagyon szerette”.

M. F.

A meggyilkolt Márkus Etel testvére kiemelte, hogy mivel későn értek Jászszentandrásra, biztos nem mentek templomba, felidézte továbbá, hogy Urbán nem úgy viselkedett, mint mások: a kártyázás közben [á]llandóan figyelmeztetni kellett, nagyon elgondolkozó volt és nem ivott”. Július végi vallomásából pedig az két részlet érdemel figyelmet, mely szerint „Urbán Istvánnak egy könny nem szökött a szemébe, amikor az esetet nyomban ott nálunk elbeszélte, majd pedig mint akit semmiféle rendkívüli dolog nem ért, nyugodtan aludt reggelig”, illetve előadta, hogy 14 évvel ezelőtti vallomását a csendőrök „semmibe sem méltatták, azt fel sem vették, illetve írásba sem foglalták. Pedig akkor még részletesebben emlékeztem vissza az eset körülményeire.”

M. F.-né szül. A. G.

Megerősítette, hogy késői érkezésük miatt Urbánék nem mentek templomba. Neki is feltűnt Urbán szórakozottsága: „mindig figyelmeztetni kellett, hogy igyon és hogy ő következik a játékban. Feltűnő bambán viselkedett.” Bírói kérdésre elmondta, hogy csak egy veszekedésnek volt szemtanúja, amikor Márkus Etel levágatta a haját, férjének pedig ez nem tetszett: azt kérdezte tőle, hogy „miért vágatta le a haját, talán Kálmán Gábornak akar tetszeni?”

M. I.

Márkus Etel testvére. Neki húga sírva panaszkodott, hogy férje minden este távol van, nem is tudja, mikor megy haza, „[a]zt hiszem, nem lesz jó vége.” Sógorát azonban nem vonta felelősségre, mert úgy gondolta, később majd megváltozik. M. megerősítette, hogy Urbánt gyanúsította kezdetektől, mert „mint harcteret járt ember tudtam, hogy olyan lyukat, amilyen a kendőn volt, csak közvetlen közlelől üthet a golyó”.

M. A.

Márkus Etel testvére. Neki húga nem panaszkodott. Emlékezete szerint Urbán a gyilkosság estéjén „jajgatott, tömkölte a zsebkendőjét a szájába, de könny nem látszott a szemében”.

Erre a vallomásra Urbán kijelentette, hogy sirt aznap este.

M. A.-né szül. M. E.

Márkus Etel sógornője is a hajlevágós vitát idézte fel, kiegészítve azzal, hogy Urbán „[n]em veszekedik most, de az úton, meg odahaza majd veszekedik”. Ezt követően pedig azt hallotta, hogy sógornője „két hétig a fejét sem merte kikötni”.

F. A.

Márkus Etel bérmakeresztapja szintén fontos adalékokkal szolgált. A temetés napján J. I-nal együtt megnézték a kocsit, amelyen vérvomokat és egyéb maradványokat láttak, illetve a „kocsideszkán a hátsó tengelytől kissé hátra ferdén haladó lövési nyom volt, alul a kimeneti nyílás szálkás volt”. Bírói kérdésre megerősítette, hogy a lyuk lövéstől eredt, és ő maga is lőtt át deszkát. Gyanúját Urbánnal is megosztotta, aki azonban nem szólt semmit. Elmondta azt is, hogy 1928. pünkösdi vasárnapján egy jászszentendrési vendéglőben beszélgetett B. J.- fel és B. S.-ral, amikor odaült az asztalukhoz Balog János csendőr, majd az esettel kapcsolatban megjegyezte, hogy „[n]em én vagyok az oka, hogy nincs meg a gyilkos. Én már az első nap elfoghattam volna, de letiltottak róla.” F. pedig erre reagálva közölte, hogy Rejko József csendőr alhadnagy nem engedte az Urbán elleni nyomozást. Végül F. kijelentette, hogy J. I. felesége elmondta neki, hogy őt és férjét gyanúsítják a mostani feljelentéssel, de azt is, hogy nem ők voltak.

S. P.-né szül. B. J.

Vádolt és felesége esküvőjük után 3-4 héttel látogatták meg. Urbán ekkor úgy nyilatkozott, hogy megbánta a házasságot, „bár semmi se történt volna”. B. J. közölte továbbá, hogy a házasság előtt Urbán hozzá is járt, „és azt gondoltam akkor, hogy nekem akar ezzel valamit mondani”. Urbán a vallomásra kijelentette, hogy nem emlékszik.

Sz. J.

Urbán a gyilkosság előtt egy Frommer pisztolyt vitt hozzá javításra, de az nem az volt, mint a bűnjelként felmutatott pisztoly.

Urbán szerint a tanú vallomása nem állja meg a helyét.

Sz. S.

Megerősítette testvére vallomását, kiegészítve azzal, hogy többször látta célba löni a fegyverrel Urbánt. Urbán szerint tanúval 1927. óta nincs jó viszonyban.

1942 nyarán tett tanúvallomást Koncz Antal csendőr törzsőrmester, Szabó Gyula csendőr tiszthelyettes és Futó Tibor, Jászszentendrás község főjegyzője. Koncz a lyuk megtalálásakor úgy gondolta, hogy azt golyó ütötte keresztül, később azonban megváltoztatta véleményét: „A lyuk nem volt kerek, emlékeztem szerint kb. egy és fél cm. hosszú volt. Ezért gondoltam arra, hogy azt nem üthette golyó.” Szabó úgy emlékezett, hogy a kocsideszkát ki is emelték, hogy megnézzék a sík oldalát is, és azt állapították meg, hogy a lyuk mindkét nyílása egyforma átmérőjű volt, széleik pedig simák. Erre alapozva gondolták azt, hogy „valami régi eredetű szeg vagy egyéb helynek felel az meg”. A főjegyző szerint mindenki, így ő maga is nagy figyelemmel követte a nyomozás állását. Amikor kiderült, hogy lövési nyomot találtak a kocsin, illetve a nagykendőn közvetlen lövést állapítottak meg, közölte a helyi csendőrökkel, hogy szerinte rossz irányban folytatják a nyomozást, mert a fentiek alapján egyértelmű, hogy csak az lehet a gyilkos, aki a kocsin ült, azaz Urbán István. A felvetésre vagy Szabó Gyula, vagy Balog János azt válaszolta, hogy „ők is gondolnak erre, de irányítva vannak a nyomozásban”.⁵⁹

⁵⁹ Uo. Koncz Antal tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1942. augusztus 29., Szabó Gyula tanúkihallgatási jegyző-

Ki kell emelnünk, hogy Urbán védője valamennyi érdemi információt közlő tanú megesketését, azaz vallomásának megerősítését határozottan ellenezte – sikertelenül.

A tárgyaláson mind Molnár Agoston fegyverszakértő, mind Dóczy Gedeon és Theisz Oszkár orvosszakértők kijelentették, hogy 10 cm-en belüli távolságról történt a lövés.

A Szolnoki Királyi Törvényszék ítélete

Voltay Géza ügyész⁶⁰ vád- és Kőváry Miklós védőbeszédének elhangzása után Folkusházy Sándor tanácselnök kihirdette az ügy ítéletét.

Bár Urbán tagadta a bűncselekmény elkövetését, és védekezésének lényege az volt, hogy feleségét egy idegen lőtte agyon, számos érv hangzott el bűnösségére nézve, nevezetesen: nem élt boldog házasságot a feleségével

Márkuséknál tanúsított viselkedése február 21-én feltűnő szórakozott volt,

- nem is ivott; sértett otthon akart maradni, de vádlott mindenáron elvitte a feleségét
- nem merült fel adat arra nézve, hogy sértettnek ellensége lett volna
- vádlottnak volt a cselekmény elkövetéséhez alkalmas fegyvere
- a szakértői vélemények alapján nehéz elképzelni, hogy egy trappban gyorsan
- haladó kocs mellett gyalogosan haladó személy közvetlen közletről, 10 cm-en
- belül, rá tudott volna úgy löni sértettre, hogy a lövés ilyen sérülést ejtsen

Ezek a gyanúokok sem képeztek azonban olyan megnyugtató bizonyítékokat, amelyeknek alapján nyugodt lelkiismerettel megállapíthatók volna a vádlott bűnösségét, így a törvényszék bizonyíték hiányában felmentette Urbán Istvánt a gyilkosság vádjá és annak következményei alól, így a tárgyalás után szabadon távozhattott.

Az ügyész fellebbezett, ezt a törvényszék befogadta, azonban az újabb tárgyalásról (ha ugyan volt) nem rendelkezünk információval.

Összegzés

A tárgyalt bűnténnyel kapcsolatban sajnos nem tudunk olyan megnyugtató lezárással élni, mint Tilcsik György („Pontyos János kanász és Kovács István kovácslegény tragikusan végződő szóváltása [...] nem azért kezdődött, mert előbbi a magyar zenét kedvelő, igaz hazafi, utóbbi pedig a német dallamokat kultiváló, labancézelmű, kozmopolita kismes volt, mint ahogyan összeütközésük ugyancsak nem tekinthető az 1848 márciusában és áprilisában Bécsben, Pozsonyban és Pesten bekövetkezett események semmiféle előszelének sem, hanem a gyilkosság valójában két, egyazon faluban lakó fiatalember 2 hónappal korábban kezdődött személyes konfliktusának végzetes — és a szó szoros értelmében: gyászos — végkifejletét jelentette.”)⁶¹ vagy olyan széles áttekintéssel mint Sz. Kristóf Ildikó („Az a tudásanyag, amit a kilenc szereplő a korabeli büntetőjogi és polgári jogi normák, a törvények és elvárások, a vallásos viselkedés, a felekezetek közötti különbségek, a becstület

könyve, 1942. július 29. és Futó Tibor tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1942. július 30.

60 Voltay (1939-ig Wollek) Géza (1904-1980): ügyvéd, ügyész, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye tiszteletbeli tiszti főügyésze, 1947-től 1949-ig Székesfehérváron az ottani államügyészség vezetője.

61 Tilcsik György i.m. 688.

és a tisztesség értékei vagy akár a rend és a lázadás kifejezésformái terén felhalmozott, s amiről a per során – szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt – tanúságot tett, továbbá az a mód, ahogyan ezt a tudásanyagot az egyes individuumok – a saját céljaik érdekében, tudatosan, pro vagy kontra argumentumként – felhasználták, közösségi-társadalmi eredetű volt. Egyrészt a korabeli pásztortársadalom, másrészt a városi polgárság, harmadrészt pedig a kettőnek mintegy határán elhelyezkedő »csárdatársadalom« produktuma.”)⁶²

Az 1928-as télvégi, tragikussá váló jázsági este valódi eseménysorának és a tettes kilétének feltárása a gyilkos fegyver hiányában, illetve az áldozattá vált Márkus Etellel négy szemközt tartózkodó Urbán István 1986-ban bekövetkezett halálával valószínűleg mindörökre homályban marad.

62 Sz. Kristóf Ildikó i.m. 30.

Vincze János Farkas:

PIÓCAKERESKEDELEM A JÁSZKUNSAÁGBAN

A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Bevezető

Hippokratésztól kezdődően a kísérleti orvostudomány 19. századi térhódításáig az alapvető elképzelés szerint, a szervezet minden baja a testnedvegyensúly megbomlásával magyarázható. Ezért minden olyan terápia népszerűségnek örvendett, amellyel a szervezetet méregteleníthették és a testnedveket elvezethették.¹ A magyar források a piócákat (nadályokat) már a 13. század elején említették. Felhasználásuk állandó, azonban népszerűsége és megítélése a korszellem szerint változott.² Mennyire ingadozó a piócaterápiának a helyzete, jól tükröződik a 20. századi felhasználásában, amikor több hullámban magasztalták és megvetették. Bár a piócaereskedelem apropója is az állatok orvosi célú felhasználása volt, ennek ellenére jelen munkában nem esik szó a piócák gyógyászati alkalmazásáról. Bakos Noémi, a Jászkunsaághoz közel eső Kenderesen gyűjtötte össze a piócák népi gyógyászati felhasználását. Munkája rendkívül aprólékos és kiterjedt. Valószínű, hogy az általa vázolt felhasználási módok éppúgy megjelentek a Jász-, a Nagykun- vagy Kiskun Kerületben egyaránt.³ A piócaszedők társadalmára pedig Grynaeus Tamás nyújt történeti betekintést.⁴

Európai piócaereskedelem

A gyógyászati célú piócahasználat több mint 2000 éves múltra tekint vissza. Európában a 18-19. században vált nagyon népszerűvé olyannyira, hogy a „piócamánia” kifejezést is használták. A piócákat a reumától a szifiliszten át, a migrén és tuberkulózis, de még az elhízás kezelésére is alkalmazták.⁵ Franciaországban a 19. század elején újjáeledt a piócákkal végzett vérhajtás. A „piócafarmok” képtelenek voltak lépést tartani az igényekkel. Francois-Joseph-Victor Broussais, Napóleon seregének seborvosa, néha akár 10-50 piócat is alkalmazott egy-egy betegség kezelésére. Legyengült szervezet esetén csak 5-8 piócat használt fel a katonákon.⁶ 1817-ben alig 5900 piócat importáltak a franciák. 1825-ben ez a szám már 9 millió volt. Egy évvel később 26, 1829-ben 44, 1832-ben pedig 57 millió egyedat szállítottak a nyugat-európai országba.⁷ 1833-ra több mint 41 millió piócat importáltak Franciaországba és csak 9-10 milliót exportáltak.⁸ Az 1830-as évek elején Magyarország az európai pióca kiemelkedő beszállítójává vált. Évente közel 60 tonna pió-

1 Krász 2005: 1073.

2 Grynaeus 1962: 129-133.

3 Bakos 1982: 121-148.

4 Grynaeus 1962: 129-155.

5 Andrews 2001: 126.

6 Hyson 2005: 26.

7 Regélő 1835. november 5.

8 Hyson 2005: 26.

cát, vagyis nagyjából 8-12 millió egyedet exportált. A magyar pióccákkal kereskedők évi jövedelme a 280-400 ezer forintot is elérte, ami a magyar arisztokrácia éves bevételeivel vetekedett. A svéd piócák szintén jelentős hírnévre tettek szert, mert a szívósságuknak köszönhetően a transzatlanti szállításokat nagyobb arányban élték túl. Mindeközben a brit és francia készletek kimerültek, ezért a 19. század közepére a porosz és magyar piócák az európai piócakereskedelem meghatározói lettek.⁹ A magyar és svéd piócákat mocsári zombékkal és agyaggal töltött ládákban szállították. A földet néha megnedvesítették, a ládákat hűvös helyen tárolták és gondoskodtak a szellőztetésükről.¹⁰ Míg a magyarországi piócák elsősorban Franciaországba kerültek, addig az Oszmán Birodalom nádályai a Brit Birodalomba vándoroltak. Az orvosi célú piócákra vonatkozóan az Oszmán Birodalom szabadkereskedelmi politikája oda vezetett, hogy a 19. század közepére már 10 millió pióca a francia vevőkhöz is érkezett. 1848-ra az oszmán vámtisztek a túl kicsi vagy túl nagy piócákat a kincstár nevében lefoglalták, mivel már világossá vált az állatok kipusztulásával járó környezeti és gazdasági hatás. Mind a piócákra, mind a piócakereskedelemből élőkre rendkívül negatív hatással volt a század közepétől élenkülő szárazság és forróság.¹¹ Az 1840-es évekre már egy igencsak kiépített pióca exportőr-importőr hálózat alakult ki. Írországra és Nyugat-Európába a piócák Magyarországon kívül a Baltikumból, Oroszországból, Északnyugat-Afrikából (Maghreb), Törökországból, de még Szenegálból is érkeztek.¹²

A piócaokról és azok szedésének idejéről

A tiszta és egészséges helyeket kedvelik. Kerülik a lápokot, iszapos-fenekű mocsarakat, nátriumos, oxigénben szegény vizeket. Csendes folyóvizekben, tiszta vizű mocsarakban élnek 0,5-1 m mélységben. A fényt többnyire kerülik, kövek és nádlevelek védelmében húzzák meg magukat.¹³ A piócák számára az ideális hőmérséklet 20-25 ° Celsius között van. A 39 ° Celsius fölötti szélsőséges hőmérsékletet képtelenek elviselni. Hidegben pedig hibernált állapotba kerülnek. A piócák nagyon érzékenyek az időjárásra. Ezért is gondolta James Rawlins Johnson, hogy a piócákat barométerként is lehet használni. Annyi bizonyos, hogy a száraz telek csökkentik a piócák életterét, a hideg elől a mélyebb vizekbe húzódnak, kemény, erős szél esetén eltűnnek, de zivatarok előtt rendre a vízfelszín közelében vannak. Ez utóbbi ideális a pióca gyűjtők számára.¹⁴

A pióca gyűjtésére a nyár és a kora őszi a legalkalmasabb.¹⁵ A piócaszedés kezdete azonban már május elejétől, a béka megszólalásától is történt. A nők derűs időben gázoltak a vízbe és úgy gyűjtötték.¹⁶ Mivel a piócák tavasz és őszi között emelkednek a felszínre, majd télen mélyebb vizekben üdülnek,¹⁷ ez meghatározza a piócaszedés idejét is.

9 Kirk – Pemberton 2013: 82., 88.

10 Hyson 2005: 26.

11 Arabaci 2023: 135., 142., 145-146.

12 Sawyer 2013: 428.

13 Kender 1944: 79.

14 Arabaci 2023: 134.

15 Kender 1944: 80.

16 Bálint 1971: 138.

17 Arabaci 2023: 134.

Piócakereskedés a Jászkunságban

A tréfa szerint „a fölfedezésre induló Kolumbusz Kristófnak már útjába akadtak az Amerikából visszatérő dorozsmai piócakufák.”¹⁸ Az egykor a Kiskun Kerülethez tartozó Dorozsmáról fennmaradt aforizma a piócákkal való kapcsolat nagy múltjára utal. Azonban elsősorban a helyben való felhasználást kell érteni az 1820-as éveket megelőzően. Bizonyosan ismert és alkalmazott volt a pióccával való gyógyítás a Jászkunságban, hiszen 1795-ben a seborvosok a Jászkun Kerületekben minden felrakott pióca darabjéért 15 kr fizetséget kaptak.¹⁹

1826. május 16-án kelt a Helytartótanács rendelete, hogy a „vérszopó nadályok, mint officinalis orvosi szer, rend szerént tartassanak, az Apothékákban, úgy a’ seb orvosok is, kik az Apothékáktul távolabb laknak, [...]” Továbbá a Helytartótanács meghatározta, hogy a nadályok darabját a seborvosok nyáron 4, télen 8 xr-ért (krajcár) helyezték fel a betegre, azzal a megkötéssel, hogy „a’ szegényektül ugyan a’ hivatalbeli seb orvosokk semmit sem szabad légyen venni, a’ tehetőssebb Betegtül azomban egyenként 6 xknál conv. pénzben többet venni szabad ne légyen.”²⁰

A húszas évek közepére fellendült a piócaszedés exportra is. A kereskedelmi célú kiskunsági piócaszedés 1825-ben jelent meg. Rottenbiller Péter megbízottai a kiskunsági mohácsi réteken szedették a piócat.²¹ Ezt bizonyítja az is, hogy 1826. május 16-i rendelet után augusztus 31-én Kiskunhalasról már visszaélésről panaszkodott az orvos.²² Orgoványon az utolsó piócaszedés 1873-ban történt.²³ Gondot jelentett a Jászkunságban a Helytartótanács által meghatározott ár is. Már októberben panaszos levél érkezett Félegyházáról. Mivel „a’ Nadályokkal való orvoslások esetében, ezen Kerületekre nézve, a’ hol azok teremnek, és Költség Nélkül meg szerezhetők, felesleg valoknak lenni viseltettek,” ezért javasolják minden esetben a gyógyszereszekkel való megfelelő egyezség kötését. Továbbá kitértek arra is, hogy miként kellene a piócszedést tartani és melyeket kellene alkalmazni gyógyászati célból. „Az orvosoknak kötelesegek lészen a’ Nadályokat az Apothékákban rendesen meg vizgálni, ha azok alkalmatmatsak é a’ használára? minthogy azoknak több neme is vagyon; és az úgy nevezett Ló-pióczák a’ célra nem alkalmaztathatók; sőt a’ Tavakból ki fogva friss Píoczak is a’ célra nézve kevesebbé használhatók azoknál, a’ mellyek már egy ideoig emberi Gondviselés alatt tartattak.”²⁴ A Kerületek végül 1827-re elérték céljukat. A Helytartótanács szerint, ha e körzetek területén bőséges piócat találnak, akkor a nyári időszakban egy, télen pedig három konvenció forint lesz az ára.²⁵ Azonban a más gyógyászati termékek árának csökkentésére vonatkozó javaslat már nem ment át és továbbra is az 1822-ben meghagyott árszabás maradt érvényben.²⁶

18 Bálint 1971: 138.

19 Gulyás 1990: 335.

20 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.a. Protocollum. 414-415. p. 1826. szeptember 4. 1311/1826.

21 Érdemes megjegyezni, hogy Rottenbiller Péter és József jelentős szerepet vállaltak a franciaországi piócake-reskedelemben. Rottenbiller József pedig éppen az egyik fellendülő szakaszban, az 1831-es kolerajárvány idején veszítette életét, miután részt vett a pesti koleramozgalom Széna téri felkelésén és a karhatalom lelőtte. (Barta 1961: 459.)

22 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1826. Fasc. 4. Nr. 1445.

23 Illyés – Jakab 1982: 21.

24 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1826. Fasc. 4. Nr. 1647.

25 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1827. Fasc. 1. Nr. 318.

26 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.a. Protocollum. 85. p. 1827. március 5. 318/1827.

Mint az látható, a Kerületekben a betegek részére a seborvos a fenti árakon alkalmazta a piócás kezelést. Ennek fényében válik még érdekesebbé a piócák kereskedelmi ára. Ami a piócák magyar árfolyamát illeti, 1827 körül 5-10 váltó forintba²⁷ kerültek, az 1831-es kolera idején már 100-400,²⁸ 1835-36-ban a szárazság miatt már 1400-2000 pengő forint volt az ára.²⁹ A megugró kereslet, valamint a Jászkunországban nagy számban előforduló piócák hatására hamar fellendült a piac. Kiskunfélegyházán a víz egyik haszonvételi forrása a halászat és csikászat mellett piócaszedés volt.³⁰ 1827-től a piócaszedést Karcag városa árendába adta ki, amelyet szinte minden évben megújítottak a század közepéig. Feltételül azt szabták, hogy a kijelölt területen kívül a piócaszedés tilos, valamint a legelőken sem a lakosoknak, sem a városnak kárt ne tegyen.³¹ 1832-ben 30, 1833-ban 50, 1834-ben pedig már 100 forint árendát kapott a város a „Piótza halászatért,” viszont a városnak fogalma sem volt arról, hogy mennyi piócát vittek el a kereskedők. Kunszentmártonban 1832-ben és 1833-ban is 40 forint árendát fizettek a piócaszedésért, de itt sem tudta a városvezetés, hogy milyen mennyiségben szállították el az állatokat. 1834-ben a többi nagykun településen nem tudtak piócakereskedelemről.³²

Mindösszesen 7 évnek kellett eltelnie, hogy drámai változásról számoljanak be a Kerületek. A Helytartótanács tájékoztatást kért a piócákkal való kereskedésről. 1834-ben Makó Lőrinc a jázsági piócaszedésről és piócaállományról tragikus képet festett le. „[...] a Jász Kerületben leg nagyobb számmal voltak a Piótzak a Felső Szent Györgyi, és Fénsszarusi hatarokban, hanem igen jó keresetek lévén a Piótza fogdosóknak, a Piótzák azon hatarokban tellyesen ki pusztítattak, úgy hogy a piótza szedéshez szokott Felső Szent Györgyi és Fénsszarusi lakosok, már most a Tisza mellett lévő tájékokon fogdossák, és hihetőképen két három esztendő alatt ott is ki pusztítják a Piótzákat,” Miközben a jázsági piócák már-már teljesen eltűntek, a Nagykunországban virágzott az üzlet. A lakosságnak jelentős bevételforrást jelentett, ugyanis 1834-re a spekulánsok a piócák árát felverték. A Kiskunorságból részletes beszámoló maradt fenn arra vonatkozóan, mekkora pénzüsszegek forogtak a piócakereskedelemben még a legalsóbb, a piócaszedők szintjén is: „[...] Hogy a' Piócza fogdosás a' Kis Kún Kerületben, a' bizonyos hogy igen nagy divatba van, úgy hogy köz tapasztalás szerént, sok szegényebb sorsú lakosok, nem tsak köz-adójakat fizetik abból, de némellyek már járó Jozságot is szerzettek ezen szorgalom úttján. Hogy pedig már most valamennyire fogyni kezd ezen Férgék száma, abból lehet észre venni; hogy ez előtt 10 vagy 12 Esztendővel, a' mikor tudniillik kezdődött leg inkább a' Piótzával való kereskedés, - itt a' kis Kún Közönségekben, eleintén 10 vagy 12 garasokért azután 50 xrkért utobb 1 V:czéd forintért széltibe lehetett ittjéjét venni; - de már a' közelébb múlt Esztendőben 10-15. sőt néhol majd 20 forintokra is fel hágott ittjéjének az ára; - a' melly nagy külömbsegét, nem annyira a' fogyásnak, mint inkább a' nagygon el szaporodott 's egy másra az árát fel-verő Speulánsoknak lehet tulajdonítani; [...]”³³

27 A Helytartótanács a piócaival történő kezelés árát határozta meg. Míg a hírlapi tudósítás a kereskedelmi árat mutatta be. Valószínűleg azokon a területeken, ahol egyáltalán nem éltek meg ezek a vízi állatok, ott az árak is jóval magasabb lehetett. Ilyen szempontból a folyószabályozások előtti Kerületek remek földrajzi adottságoknak örvendhettek.

28 A koleras megbetegedés kezelésére is használták a piócákat. (Zádorné 1999: 110.)

29 Rajzolatok a társas élet és divatvilágból 1837. január 19.

30 Bereznai – Mészáros 2010: 239-240.

31 Elek 2009: 90.

32 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1834. Fasc. 4. Nr. 919.

33 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1834. Fasc. 4. Nr. 919.

Alig 2 évvel később Pirkler Tadeusz jáászkerületi főorvos már arra kérte a Kerületeket, hogy tiltsák meg a piócák kivételét. Ennek okát abban látta, hogy évről-évre hatalmas mennyiségben szállítják külföldre az állatokat, valamint „több ideig tartó Szarazság végett, némely helyek, hol a nadályok számoosan találtattak, ki száráttak, [...]” Pirkler rávilágított egy másik fontos tényezőre is. Bár 1826-ban a Helytartótanács elrendelte, hogy minden gyógyszerárnál vagy seborvosnál legyen pióca,³⁴ azonban ez nem jelentette azt, hogy minden településen volt gyógyszerár, vagy seborvos. Jóval a vizsgált időszak után, 1879-ben a már egységesített Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében mindösszesen 23 gyógyszerár működött, amelyből a Jászság két járásában 5 létezett.³⁵ Így a piócák tartását fontosnak tartotta a „Comunitás Háznál” is, azonban tisztában volt azzal, hogy az állatok igen kényesek, gyorsan pusztulnak. Az alábbi tartósítást javasolta: „véttetik valamely ki égett csont a Tudositonak tapasztalása szernt, a főt Marha Husbul el maradt, egy vagy két darább, a tűzben jól ki égve, és Porra törve anyi tettetik a nadalyok viziben, hogy az edénynek fenekét jól el lepje, mindenhogy 3 Holnapban csak egy szeris elég /: minek előtte a régi letöltődött :/ fr s folyo vizet nekik adni, a régi por fenekén meg maradhat, mely csekély fáradság által alol irttnak Esztendőül fogva egy sem veszet el.”³⁶ Összességében a kerületi jegyzőkönyvbe már egy elkészerítő beszámoló került rögzítésre: „sok helyeken hol a’ leg jobb tanyája volt a’ Nadályokk a’ megyében nem találtatnának.”³⁷ 1840-ben Vágó Ignác kapitány részletesen vázolta a fennálló helyzetet: „[...] itt a’ Ns Jász Megyébenn, a piotzákkal kereskedés nem folytattatik, nem tsak, hanem a több éveken keresztül ezek előtt uralkodott száraz nyarakon úgy azok által, kik ezek előtt Francia országban szállítván, a hol tsak piótzákat vettek észre mind ki fogdosták, ezenn valóba némelly nyavalyákban rögtöni segedelmet szolgáló férgeket úgy el fogyasztattak, hogy a legg szorongatóbb környülmények között is allig kaphatni elegendőt.”³⁸

Nem sok időbe kellett beletelnie, hogy a Nagy- és Kiskunság is a Jászság helyzetére jusson. 1841-ben már a kapitányok együttesen jelentették a pióca-kereskedelem megszűnését.³⁹ Az utolsó tájékoztató a piócák felől 1847-ben történt. A Kiskunságban még csekély bérért árendába adták a piócaszedést, de kereskedésről nem tudtak beszámolni. A Jászságban is hasonló volt a helyzet. Vágó Ignác kapitány beszámolója szerint „a Jász Kerületbenn a pióczakkal kereskedés nem folytattatik, de az alúl irott [Vágó Ignác kapitány – VJF] azt el is tiltotta azon okon, mivel az orvosok és Gyógyszerészek pioczákat a Zsidók végett nem is szerezhettek, úgy annyira hogy ezenn meg becsülhetlen férgecskéket, a szükség eseteibenn allig, vagy éppen nem lehetett már szerezni, és ezért Fénsszarun, Felső Sz: Györgyön, hol ezek előtt, még a Zsidók figyelme ez ágára ki nem terjedt a kereskedésnek, igen sokat szedtek, most azomba gyéren talaltatnak, az Idegeneket az ottani pióca szedestől el tiltotta.”⁴⁰

Vágó Ignác 1847-es beszámolója még egy okból nagyon fontos. Palugyay Imre 1854-ben a Jászság „állatországa” kapcsán rögzítette, hogy nadályok nagy mennyiségben fordul-

34 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1836. Fasc. 4. Nr. 461.

35 Zádorné 1987: 87.

36 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1836. Fasc. 4. Nr. 461.

37 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.a. Protocollum. 229. p. 1836. február 23. 461/1836.

38 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1840. Fasc. 5. Nr. 1741.

39 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.a. Protocollum. 301. p. 1841. május 10. 890/1841.

40 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1847. Fasc. 5. Nr. 2252.

nak elő, melyet főleg Jászfelsőszentgyörgy szegény lakossága gyűjt és a „munkatehetetlen asszonyoknak, jövedelmező foglalkozást nyújtanak”, s ezeket a zsidók a fővárosba szállítják, míg a helybeli gyógyszerészek alig jutnak megvásárolható példányokhoz.⁴¹ Nagy valószínűséggel az 1830-as és 1840-es évek jelentéseinek lehet hinni, ami a piócák menyenyiségét illeti. Ennek ellenére Palugyaynak is lehet igazsága, hiszen helyben, elsősorban saját felhasználásra, továbbra is gyűjtötték az állatokat. Úgy tűnik ezt támasztja alá az járszdózsai tanácsi bejegyzés is, amely a csöszök és tilalomtörők büntetését célozta meg, mivel azok „a’ buzák közti piócza szedés 1 forint büntetés alatt eltiltatott,” de a csöszök az ismerőseiknek e tevékenységet megengedték és még vidéki embereket is engedtek a vetések közé.⁴²

A piócák szemszögéből

Felmerül a kérdés, vajon tisztában voltak-e a kortársak azzal, hogy a mértéktelen piócaszedés az állomány pusztulásához vezethet? Az állam a középkorban és az újkorban környezetpolitika terén maximum a természeti erőforrások túlhasználátát igyekezett korlátozni.⁴³ Azonban a piócák esetében az rajzolódik ki, hogy ez már csak utólagos válaszreakció volt. A nyersanyagot, jelen esetben a piócát, rablógazdálkodásként zsákmányolták ki.⁴⁴ Úgy tűnik, a Jászságban semmiféle tudományos előismeret nem volt a vérszívó állatokkal kapcsolatosan. „[...] annak a kérdésnek meg fejtésére, ha vallyon méltán lehet e attúl tartani, hogy ha továbbais minden meg szorítás nélkül ki hordatattnak a Piótzák, bel földön e részben fogyatkozás tamadand, kellene még azt is tudni, ha vallyon a Piótzák nem nagy számmal, és nem sebessen szaporodnak e? Melly kérdést tsak a természet visgalók fejthetnek meg.” Bár előismeretük nem volt, mégis előre mutató, hogy belátják, egyes kérdéseket csak a tudomány tud majd megválaszolni. A Nagykunságban egyértelműen cáfolni igyekeztek a piócaszedés és az állomány pusztulása közötti kapcsolatot. „[...] a’ Piótzák tsak az árvizek után hátra maradt iszapos Tavakban szoktak teremni, azoknak ki száradásával pedig el veszni, azomban hogy a’ sűrűbb fogdosás miatt végképpen ki fogynának, ezen állitaskan nehezen lehetne helyt adni. [...]” A Kiskunságban úgy látták, hogy nem a csökkenő egyedszám, hanem csakis a spekulánsok miatt mennek fel az árak, így a piócaszedés korlátozása egyenesen káros lenne a lakosság számára.⁴⁵ Ha fel is tűnt a piócaállomány fogyatkozása, azt semmiképpen nem a túlzott piócaszedésnek tulajdonították.

A piócák, és általában minden élőlény, fajfennmaradásának záloga, hogy mennyire képes környezetében megmaradni, annak változásaihoz alkalmazkodni. Bizonyosan megfelelő környezetük volt a 19. század első felében a Jászkunság földjén. A Jászság kapcsán Palugyay 1854-ben, vagyis még éppen a lecsapolások és folyószabályozások „előestéjén” jegyezte le, hogy „A Jászság határain két folyam, u.m. a Zagya és Tarna folyik keresztül. [...] Mindkettő számtalan aprób kanyargásokat képez és partjaiban akadályra találván, gyakran feldagadoz, s ritka év az, mellyben ki ne áradnának. [...] Azonban nem egyedül e két folyamtól szokott szenvedni a jászföld, hanem még a Tisza árjai által is csak nem

41 Palugyay 1854: 69.

42 HU-MNL-JNSZVL-V.1000. Tanácsül. jkv. 1851-1858. 62. p. 1851. június 29. 286/1851.

43 Rác 2019: 291.

44 Grynaeus 1962: 127.

45 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1834. Fasc. 4. Nr. 919.

évenként meglátogatattik a Kis-Éri és Jász-Ladányi határ. [...] E folyamokon s áradásokból fennmaradó vizeken kívül léteznek a jászföld sík mezőin számos lápok és erek, melyek gyakran egész éven át megtartják vizeiket, [...]” Ami a Nagykunságot illeti, Palugyay így jellemezte a vízrajzát: „A Nagy-Kúnságban nevezetesebb folyók a Berettyó, Körös, és Hortobágy, mellyeknek kiöntései gyakran a legnagyobb károkat okozzák.” A Kiskunság folyóvízzel nem rendelkezik, de számos tavak mellett a Duna és Tisza áradásai is hatással voltak a területre. „[...] mindenkik város területében mocsárok s posványosságok léteznek; találatnak tóvábbá a nagy kiterjedésű pusztákon több mocsáros vizek, [...]”⁴⁶ Tehát a piócáknak remek élőhelye lehetett a korabeli Jászkunságban.

Lényeges tényező a forrásokban megemlített szárazság is. Mint arról esett szó, a piócák a nagy hőségtől, szárazságtól elpusztulnak. Létkérdés volt számukra a megfelelő búvóhely. Azonban azok a terek, amelyek egész évben, vagy az év egy jelentős szakaszában vízállásosak, a szárazság hatására visszaszorultak, apró tavakká alakultak át. A kis jégkorszak globális lehülésének Kárpát-medencei jellemzői szerint lehülés idején több csapadék, felmelegedés esetén kevesebb hullott alá. A lehülés pedig inkább a teleket érintette.⁴⁷ Bár a piócák életterét jelentősen alakítja a téli csapadékmennyiség,⁴⁸ de a piócaszedés és a piócaereskedelem szempontjából a nyár és koraősz tekinthető igazán lényegesnek. Az Alföld esetében az 1801-1850 közötti júniusok csapadékmennyisége és hőmérséklet egyaránt változó volt. 1831 és 1839 között egyetlen átlagosnak tekinthető év sem volt. A július és augusztus hónapok estében jellemzően száraz volt az időjárás. Negatív csapadékanomáliák voltak az 1811, 1822-24, 1827, 1832, 1836, 1841 és 1842-es esztendőben is. 1830, 1834 és 1839 pedig aszályos évek voltak.⁴⁹ 1827-ben a jászberényi ferencesek száraz és forró júliust rögzítettek.⁵⁰ Szolnokon is „a’ mostani száraz üdönek környül állásához képest” igyekeztek a búzát begyűjteni.⁵¹ 1830 júniusában Berényben száraz időre panaszkodtak.⁵² A szolnokiakat 1830-ban a varsányi,⁵³ 1832-ben pedig a besenyszögi és alsói legelők elszáradása aggasztotta.⁵⁴ Tiszapüspöki plébánosa az évre feljegyezte, hogy „a nagy szárazság miatt tavasz annyira rossz volt, hogy a magot sem adta meg.”⁵⁵ 1833 májusában Kiséren a tűzbiztonság miatt aggódtak, mert „rettenetes nagy lévén a’ szárazság.”⁵⁶ Júliusban a jászalsószentgyörgyiek feljegyezték, hogy „Az ezen környéken uralkodó rendkívül való szárazság miatt a Kaszállók olly csekélyek, hogy a széna terméshöz éppen kevés a reménség.”⁵⁷ 1834 júniusában újfent elsültek a szolnokiak által árendált legelők.⁵⁸ 1835 sem telt másképp az előbbi két település életében.⁵⁹ Kátai Gábor Karcagról az alábbi tartotta

46 Palugyay 1854: 62-64.

47 Rác 2021a: 163.; Rác 2021b: 189.

48 Arabaci 2023: 134.

49 Rác 2021a: 189.

50 Réthly 1998: 272.

51 HU-MNL-JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1826-1828. 171. p. 1827. július 14.

52 Réthly 1998: 308.

53 HU-MNL-JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1828-1831. 436. p. 1830. július 28.

54 HU-MNL-JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1831-1832. 200. p. 1832. szeptember 5.

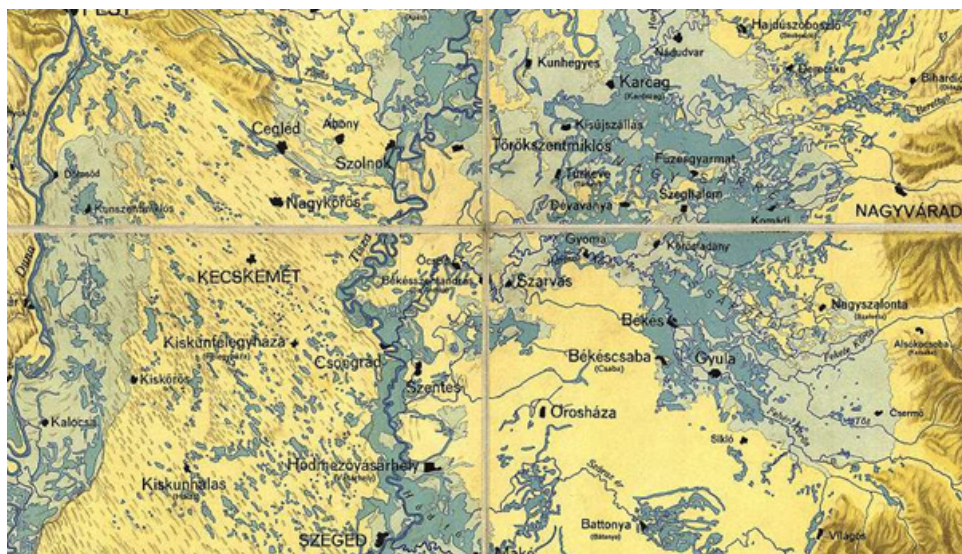
55 HU-MNL-OL X2497. Tiszapüspöki róm. kat. hal. akv. 1817. évi bejegyzések után.

56 HU-MNL-JNSZVL-V.1400. Hirdetőkönyv. 1833. május 19.

57 HU-MNL-JNSZVL-V.700. Tanácsül. jkv. 1831-1836. 160. p. 1833. július 8.

58 HU-MNL-JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1832-1836. 301. p. 1834. június 4.

59 HU-MNL-JNSZVL-V.700. Tanácsül. jkv. 1831-1836. 337. p. 1835. augusztus 14.; HU-MNL-

1. ábra. „Magyarország vízborította és árvízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt.” [részlet] (HIM B IX b 255)

érdemesnek leírni az év kapcsán: „1835dik esztendőben tavaszai feltámt a tütsök meg ette a gypet azután az illetett nagy szárazság volt abba az Esztendőben mindvégig hogy a kutakból is ki száradtak a vizek.”⁶⁰ Jól illeszkedik a sorba tehát Pirkler 1836-os, piócák-ról tett jelentése, miszerint a „több ideig tarto Szarazság” okozott gondokat.⁶¹ Júniusra a nagykunsági Türkevén „a nagy szárazságban és hőségben annyira kiégett a föld, oly semmi és már is elaszott vetéseket, oly sok éhező jószágot valóban sehol sem láthatni.”⁶² Ugyanezt tapasztalták Szolnokon,⁶³ és Jászberényben is.⁶⁴ Néhány év kihagyás után 1839-ben ismét a szárazság jelentette a problémát.⁶⁵ 1840 tavasza Kiséren szintén szeles és száraz volt.⁶⁶

E hosszasan sorolt forrásokat igazolja a piócák szemszögéből az alábbi jelentés: „Néhány Év óta tapasztalt rendkívüli Szárazságok miatt – több helyeken a Tavak kiapadván, ez okozta: hogy a Piócák most már sokkal kevesebb mennyiségben találtnak, mellyekkel a lefolyt 1840. Evben semmi Kereskedés sem üzetend Megyének Közönségeiben.”⁶⁷

1841-ben a jászladányi mezők száradtak el teljesen.⁶⁸ Berényben július 18-tól szeptember 5-ig égető, meleg idő volt,⁶⁹ s ugyanezt rögzítette Kátai Gábor is Karcagon: „a nyár

JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1832-1836. 476. p. 1835. május 9.

60 S. Püski 1982: 544.

61 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1836. Fasc. 4. Nr. 461.

62 Réthly 1998: 359.

63 HU-MNL-JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1832-1836. 748. p. 1836. augusztus 13.

64 Réthly 1998: 361.

65 HU-MNL-JNSZVL-V.401. Tanácsül. jkv. 1836-1839. 759. p. 1839. augusztus 3.

66 HU-MNL-JNSZVL-V.1400. Hirdetőkönyv. 1840. április 26.

67 HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. 1841. Fasc. 5. Nr. 890.

68 HU-MNL-JNSZVL-V.1500. Tanácsül. jkv. 1837-1843. 466. p. 1841. május 26.

69 Réthly 1998: 429.

is irtóztató égető meleg volt.”⁷⁰ 1846 nyarán szintén nagy szárazság volt. Jászberényben májustól július végéig,⁷¹ Tiszaföldváron nem kelt ki a búza,⁷² Karcagon pedig a kukorica.⁷³

A szárazság okozta nehézségekkel pedig nem csak a Kárpát-medencében, de más kelet-európai és kis-ázsiai területeken is meg kellett küzdeniük a piócáknak és a piócaból élőeknek.

A piócák számát nem csak a szárazság és a túlzott gyűjtés apasztotta rohamosan. Vizsgált időszakot követően, a folyószabályozás is jelentősen csökkentette a vérszívó állatok élőhelyeinek méretét. 1881-ben egy kőteleki panaszos levél jelent meg a Jász-Nagykun-Szolnok című hetilapban. „Midőn a Tisza szabadon öntözte vidékünket; tavakban, mélyebb fenekekben ezer mázsza számra tenyészett a hal, milyenekkel minden város, község birt a Tisza mentén, az nemcsak kereskedelmi czikk volt, hanem lakosainak, télen ugy, mint nyáron bőségesen adta a kitűnő táplálékot csekély árért, [...] A szabályozás kiszáritotta a tavakat, kivesszett a hal, a rét szántó föld lett, [...]”⁷⁴ A piócapopulációk a szárazság ellen az áradással tudtak védekezni. A folyószabályozás viszont ezt a lehetőséget elvette tőlük, mozgásterük beszűkül, számuk bizonyosan tovább tizedelődött a korábbiakhoz képest.

Összegzés

A Jászkunság piócakereskedelméről kitűnik, hogy nem tervezett, gyors bevételszerzés reményében hirtelen fellendült ágról van szó. Nem vagy csak nagyon felszínesen vizsgálták a piócák életfeltételeit, a piócaszedés állatokra gyakorolta hatását. Végül bő 20 év alatt nem csak az exportra szánt piócaszedés, de a saját felhasználásra történő is megszűnt vagy vegetált.

A piócakereskedelem néhány évtizedes fellángolásának a túlzott kereslet és korlát nélküli gyűjtés mellett a több évben bekövetkezett szárazság, valamint a századfordulót követő lecsapolások és folyószabályozások vetettek véget. A kis gyűrűsférgék segítségével betekintést lehet nyerni a kor környezetpolitikájába is.

Levéltári források

- HIM (Hadtörténeti Intézet és Múzeum)
- HIM B IX b. – Osztrák Birodalom, Osztrák–Magyar Monarchia, Magyarország természetföldrajzi térképei.
- Online: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/2206/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogJQSUMiOiBIIIUFyJdfSwgInF1ZXJ5IjogIm1hZ3lhc m9yc3p cdTAWZTFnIHZcdTAWZWR6cmFqemkifQ> (letöltve 2024.04.07.)
- HU-MNL-JNSZVL (Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára)
- HU-MNL-JNSZVL-IV.1.a. – Jászkun Kerület nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei
- HU-MNL-JNSZVL-IV.1.b. – Jászkun Kerület nemesi közgyűlésének iratai
- HU-MNL-JNSZVL-V.401. – Szolnok város tanácsának tanácsülési jegyzőkönyvei

70 S. Püski 1982: 545.

71 Réthly 1998: 462.

72 Hetilap 1846. augusztus 21.

73 S. Püski 1982: 546.

74 Jász-Nagykun-Szolnok 1881. március 1.

- HU-NL-JNSZVL-V.700. – Jászsószentgyörgy város iratai.
- HU-MNL-JNSZVL-V.1000. – Jászdózsa város iratai
- HU-MNL-JNSZVL-V.1400. – Jászkisér város iratai.
- HU-MNL-JNSZVL-V.1500. – Jászladány város iratai
- HU-MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)
- HU-MNL-OL X2497. – Tiszapüspöki római katolikus anyakönyvei

Sajtó

-
- Hetilap 1846. augusztus 21.
- Jász-Nagykun-Szolnok 1881. március 1.
- Rajzolatok a társas élet és divatvilágból 1837. január 19.
- Regélő 1835. november 5.

Felhasznált irodalom

- Andrews 2001: Sasha, Andrews: *Hirudo medicinalis: the medical leech*. Journal of Audiovisual Media in Medicine, Vol. 24, No. 3, pp. 126–127. doi: 10.1080/01405110120071566 Online: <https://leechtherapycentre.com/wp-content/uploads/2023/03/Hirudo-medicinalis-the-medicinal-leech-andrews-2001.pdf> (letöltve: 2024.03.30.)
- Arabacı 2023: Arabacı B. ‘Pearls’ of the nineteenth-century: from therapeutic actors to global commodities medicinal leeches in the Ottoman Empire. Medical History. 2023; 67(2):128-147. doi:10.1017/mdh.2023.17 Online: <https://www.cambridge.org/core/journals/medical-history/article/pearls-of-the-nineteenthcentury-from-therapeutic-actors-to-global-commodities-medicinal-leeches-in-the-ottoman-empire/DFB551B2E-D019A73395F958AB0ECEFF6> (letöltve: 2024.03.14.)
- Bakos 1982: Bakos Noémi: A pióca felhasználása a népi gyógyászatban Kenderesen és környékén. In. Múzeumi Levelek 39-40. Szolnok, 1982. 121-148.
- Bálint 1971: Bálint Sándor: A régi szegedi pákászok és madarászok. In. Móra Ferenc Múzeum Évkönyvei 1. Szeged, 1971. 119-139.
- Barta 1961: Barta István: Az 1831. évi pesti koleramozgalom. In. Tanulmányok Budapest múltjából 14. Budapest, 1961. 445-470.
- Bereznai – Mészáros 2010: Bereznai Zsuzsanna – Mészáros Márta: Kiskunfélegyháza népi táplálkozáskultúrája (XIX-XXI. század.) In. Cumania 25. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve, Kecskemét, 2010. 159-292.
- Elek 2009: Elek György: A Karajános-gáttól a hortobágyi vasúti hídig. (Tájtörténeti áttekintés). In. Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 24. Szolnok, 2009. 53-108.
- Grynaeus 1962: Grynaeus Tamás: Nadály és nadályosok. In. Orvostörténeti Közlemények 26. Budapest, 1962. 129-155.
- Gulyás 1990: Gulyás Éva: Adatok a Jászság és Nagyikunság XVIII-XIX. századi gyógyító gyakorlatához. In. Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 7. Szolnok, 1990. 335-346.

- Hyson 2005: Hyson, John M: Leech Therapy. A History. In. Journal of the History of Dentistry (Vol. 53, No. 1.) March 2005. 25-27. Online: https://web.archive.org/web/20170812131404id_/https://www.fauchard.org/system/publications/attachments/000/000/029/original/Leech-Therapy.pdf?1366749377 (letöltve: 2024.03.07.)
- Illyés – Jakab 1982: Illyés Bálint – Jakab László: Kunszentmiklós egészségügye a XVIII-XIX. században. In. Bács-Kiskun megye múltjából 4. Kecskemét, 1982. 7-57.
- Kender 1944: Kender József: A piócák (Hirudinea) gyűjtése és konzerválása. In. Fragmenta Faunistica Hungarica VII. évf. (1944) 2-3. sz. 79-81.
- Krász 2005: Krász Lilla: „A mesterség szolgálatában” – Felvilágosodás és „orvosi tudományok” a 18. századi Magyarországon. In. Századok 139. évf. (2005) 5. sz. 1065-1104.
- Kirk – Pemberton 2013: Kirk, Robert G. W. –Pemberton, Neil: Leech. Reaktion Books Ltd, London. 2013.
- Palugyay 1854: Palugyay Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legujabb leírása. Harmadik kötet: Jász-Kún Kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest. 1854.
- Rácz 2019: Rácz Lajos: Környezetpolitika a reformkori Magyarországon (1825-1848). In. Kárpát-Pannon térség: tájak, népek, tevékenységek. Nyíregyháza-Sárospatak. Tanulmányok Frisnyák Sándor professzor 85. születésnapjára. Nyíregyháza-Sárospatak, 2019. 291-303.
- Rácz 2021a: Rácz Lajos: A kis jégkorszak éghajlati változásainak hatása az őszi búza terméseredményeire a Kárpát-medencében a reformkor idején. In. Magyar gazdaságtörténeti évkönyv. Környezettörténet – Historiográfia. Budapest, 2021. 161-196.
- Rácz 2021b: Rácz Lajos: A kis jégkorszak haszonélvezője. A Kárpát-medence mezőgazdasága. In. Környezettörténet 3. Környezeti folyamatok a honfoglalástól napjainkig történeti és természettudományos források tükrében. Budapest, 2021. 183-200.
- Réthly 1998: Réthly Antal: Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1801-1900-ig. I. kötet. Budapest. 1998.
- S. Püski 1982: S. Püski Anna: Kátai Gábor krónikás könyve. In. Néprajzi tanulmányok. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 39. Debrecen, 1982. 539-550.
- Sawyer 2013: Sawyer R.T. History of the Leech Trade in Ireland, 1750–1915: Microcosm of a Global Commodity. Medical History. 2013;57(3):420-441. doi:10.1017/mdh.2013.21 Online: <https://www.cambridge.org/core/journals/medical-history/article/history-of-the-leech-trade-in-ireland-17501915-microcosm-of-a-global-commodity/5EF5A2B9DBF27CCECDEEEAFAAA3EFEB8> (letöltve: 2024.03.13.)
- Zádorné 1987: Zádorné Zsoldos Mária: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye egészségügyi helyzetének fő vonásai 1876-1910 között. In. Zounuk – A Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 2. Szolnok, 1987. 85-103.
- Zádorné 1999: Zádorné Zsoldos Mária: Az 1831. évi kolerajárvány a Jászságban. In. Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 14. Szolnok, 1999. 81-120.

Metykó Béla:

LÁSZLÓFALVI EÖRDÖGH NEMZETSÉG

A jászberényi ág családfája és nevezetes tagjai

Lassan közel hét éve lesz (2017-ben) amikor is a reformáció 500. évfordulóját egy szakmai konferenciával ünnepeltük. Református vallású emberként akkor elhatároztam, hogy a jászberényi helvétek történetét megírom. Általában nem jellemző, hogy egy laikus ember egy nagy tekintélyű protestáns egyház történetét papírra veti, de én megpróbálkoztam a feladattal. A tanulmány el is készült, de sajnos szegény a gyülekezet, meg jelentősen megdrágult a könyvkiadás, így egyelőre a kézirat a fiókomban várja jobb sorsát. A tanulmány elkészítéséhez jelentős levéltári kutatást is végeztem a Ráday levéltárban, ahol a Dunamelléki református egyházközségek dokumentumait őrizik. A pesti Ráday utcában a kollégiumban keletkezett ismert tragikus tüzeset – 2019. január – miatt megszakadt a levéltári kutatásom.¹ De mint minden levéltári kutatás által összegyűjtött információkból, rossz szóval a „melléktermékekből” (sic!) számos cikket is meg lehet írni. Néhány tanulmány meg is jelent a Jász Múzeum által szerkesztett és kéthavonta megjelenő *Redemptio* folyóiratban. A mostani tanulmány is ennek a kutatásnak az eredménye és egy kezdeti próbálkozás egy családtörténeti tanulmány megírására.

Ekkor került a figyelem középpontjába a tragikusan fiatalon elhunyt lászlófalvi Eördögh József (családfa szerint² 1.1.2.1), aki számos kiemelt közéleti feladata mellett a Jászberényi Református Egyház főgondnoka volt. Csak rövid gondolatként idézzük ide a XX. század első felének egy népszámláláskori felmérését, amely szerint Jászberény mindig is kiemelt katolikus település volt. A város lakosságának közel 90%-a katolikus volt.

A református közösség aránya a legkedvezőbb esetben az összlakosságnak maximum 7%-át adta.³ A jászberényi református családok közül az Eördögh család volt a XIX. században az egyik legmódosabb.

A tekintélyes név és népes családja is arra ösztönzött, hogy a történelmi lászlófalvi Eördögh család jászberényi ágáról megemlékezzek és a család tagjainak nemes cselekedeteit meg kell örökíteni egy tanulmányban az utókornak.

A tanulmány egyik újdonsága az lesz, hogy a család jászberényi ágának részletes családfáját összeállítottam a hozzáférhető adatok alapján.

A másik fontos dolog, amelyet részletesebben próbáltam megírni a neves református és redemptus történelmi család széles körű családi kapcsolatairól, amelyek házasságok, politikai érdekkapcsolatok és gazdasági (üzleti) érdekeltségek során alakultak ki. Továbbá olyan történetek és kapcsolatok is szerepelnek, amely talán új adatokat tartalmaznak a kedves olvasók számára.

¹ Szerencsére a Ráday levéltár református történeti értékes anyagai nem sérültek meg.

² A továbbiakban a mellékelt táblázatban a „csf.” jelölést használjuk.

³ Jászberény város felekezeti megoszlása 1869-1949 között. Szemelvények a Jászberényi Református Egyház történetéből. Jászberény Kézirat.

A lászlófalvi Eördögh ősi nemesi családról

A család első ismert őse még IV. Béla királytól kapott nemességet 1250-ben. A család egyik ága a Turóc megyei Lászlófalván kapott királyi adományt és innen a nemesi előnév.⁴ De felvetődik az a jogos kérdés, hogy egy tekintélyes felvidéki református nemesi család miért költözik a katolikus Jászságba és azon belül is Jászberénybe. Talán még azzal pontosíthatjuk, hogy nemcsak a Jászságba (Jászberénybe), hanem az akkori királyi Magyarország más részeibe is települtek. A család egyik ágáról biztosan tudjuk, hogy Győr vármegyébe telepedtek le. Az okok között elsődleges lehet az a tény, hogy a XVII. század második felében a Felvidék volt a protestáns üldözés egyik központja. Elég csak az 1673-es hírhedt Pozsonyi véstörvényszék szégyenteljes ítéleteire gondolunk.⁵ A Jászberényi Református Egyházközségnek is volt egy mártírja Halasi Sámuel lelkész személyében, aki áldozata lett a véstörvényszék 1674-ben hozott ítéletének.⁶ A másik ok az lehetett, hogy II. József (a „Kalapos király”) 1781-ben hozott vallási türelmi rendeletének hatására az unitáriusok, reformátusok, evangélikusok és az ortodoxok számára szabadabb vallásgyakorlást engedélyezett. A rendelet hatására lehetővé vált, hogy Magyarországon és a Habsburg birodalom többi tartományaiban többek között a reformátusok is taníthattak a katolikus iskolákban. A Jászberénybe települt első Eördögh, János (csf. 1.) volt, akiről az 1696-ban készített „Pentz-féle összeírásban” megemlégtetik, hogy a XVII. század végén már jelentős vagyonnal rendelkezett. Az említett összeírásban Eördögh György (csf. 1.1.1) is szerepel, de sem róla és esetleg későbbi utódjairól nem tudunk semmit. De az első ismert ősökre még visszatérünk a családfa kapcsán.

Eördögh család nemesi címere

A címer hivatalos leírása: „Kékben, hármal halmon, hatágú aranycsillag s ezüst félhold közt, nyakán nyíllal átlótt, ágaskodó aranyszarvas. Sisakdísz: pajzs béli szarvas. Takarók: Kék-arany, vörös-ezüst.”

4 Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal IV. kötet Pest 1858

5 Ladányi Gedeon: A protestáns papok ellen 1674. Szelepcsényi György esztergomi érsek elnökleite alatt Pozsonyban tartott delegatum judicium teljes jegyzőkönyve. In: Sárospataki Füzetek 7. 1863. I. Füzet a pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. In: Rác Károly: A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1674-ben. I-III. Lugos, 1899-1909

6 Jászberény város felekezeti megoszlása 1869-1949 között. Szemelvények a Jászberényi Református Egyház történetéből. Jászberény Kézirat.

Az Eördögh család a régi nemességét 1836-ban Szatmár vármegyéből kapott nemesi bizonyítvánnyal újra igazolta.

I. gen	II. gen	III. gen	IV. gen	V. gen					
1.	Eördögh János (?-?)								
1.1	Eördögh András (?-?)	felesége Szabó Éva							
1.1.1	Eördögh György (1787-?)								
1.1.2	Eördögh András (1771-1821)	(városi tanácsnok felesége Patay Sára (1776-1852))							
1.1.2.1	Eördögh József (1795-1844)	nádori alkapitány/kerületi ügyész felesége: Csomortányi Amália (1813-1894)							
1.1.2.1.1	Eördögh Mária (1840-?)								
1.1.2.1.2	Eördögh Rozália (1841-?)								
1.1.2.1.3	Eördögh Amália (1843-1905)	férje Szent-Ivány Farkas							
1.1.2.2	Eördögh Sára (1798-?)	férje Márton Ferenc (1795-1847)							
1.1.2.2.1	Márton Alexandrin (1834-1904)	férje zsarolyáni Márton Mihály (másod unokatestvére)							
1.1.2.2.2	Márton Jozsefin (1839-1910)	férje Mészáros József rf. Ielkész							
1.1.2.2.3	Márton András (1841-1893)	ügvéd felesége: Khindl Szidónia							
1.1.2.3	Eördögh Éva (1803-?)	férje: Veres Gyula tiszti ügyész							
1.1.2.4	Eördögh Erzsébet (1805-1859)	férje Kenéz Mihály (1795-1864)	nádori táblabíró/nagykun kapitány						
1.1.2.5	Eördögh Mária (1807-?)	férje: Hegedűs János ügvéd							
1.1.2.6	Eördögh Susanna (1808-1863)								
1.1.2.7	Eördögh András (1811-1873)	felesége Egerváry (Mausberger) Franciska (1813-1879)							
1.1.2.7.1	Eördögh András (1849-1927)	kúria táblabírája, felesége nagykoloni Subich Róza (1859-1910)							
1.1.2.7.1.1	Eördögh Róza (1879-?)	férje Belfánty Béla							
1.1.2.7.1.2	Eördögh Adrienne (1882-?)								
1.1.2.7.1.3	Eördögh András (1886-1973)								
1.1.2.7.1.4	Eördögh Éva Evelina (1895-1972)								
1.1.2.7.1.5	Eördögh Marianne (1890-?)	férje Dr. Tamay Tibor (1883-1936)							
1.1.2.7.2	Eördögh Etelka (1852-1920)	férje Szöts Albert							
1.1.2.7.3	Eördögh Franciska	férje malfalvi Dósa Imre							
1.1.2.7.4	Eördögh Aurélia (1855-1860)								
1.1.2.7.5	Eördögh Oszkár (1857-1938)	kórházigazgató főorvos, felesége Wykopal Ilona (1870-1948)							
1.1.2.7.6	Eördögh Aranka (1861-1917)								
1.1.2.7.7	Eördögh Ida (1862-?)								
1.1.2.8	Eördögh János (1813-1872)	felesége: Péter Franciska (1825-1896)							
1.1.2.8.1	Eördögh János (?-1927)	ügvéd, földbírtokos felesége							
1.1.2.8.2	Eördögh Vilma (1853-?)	férje Hegedűs Béla							
2	Eördögh István (?-?)								
2.1	Eördögh István (1760-?)								

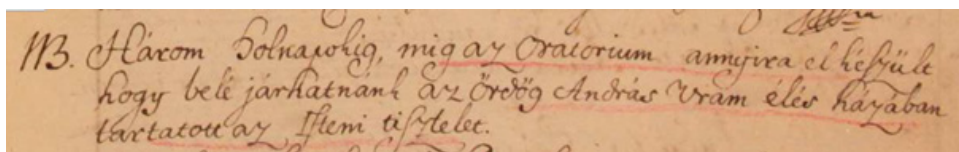
Lászlófalvi Eördögh család jászberényi ága

Eördögh család jászberényi ágának a családfája

A családfát követve a jászberényi „östől” kiindulva, haladunk kronológiai sorrendben előre. A jászberényi református templomot az 1683-ban a katolikusok lerombolták. Templom hiányában a református eklézsia vett egy házat egy bizonyos Nagy Istvántól 30 tallérért. A ház megvásárlásához jobb módú családok támogatást adtak, így többek között Nagy Mihály, R. Szombati István és Eördögh János (csf. 1.) voltak. Ez volt az a ház, amely aztán évtizedekig csak gyülekezeti házként szolgált, mert közel háromnegyed évszázadon át - három emberöltőt kitevő szomorú időszaka volt a jászberényi helvéteknek – a reformátusoknak nem volt felszentelt lelkészük.⁷ Így Eördögh Jánost tekintjük a család jászberényi ág őséneke, habár róla nincs érdemleges adatunk. A fiáról Eördögh Andrásról már sokkal többet tudunk. 1782-ben rendszeresen az ő házában tartották az istentiszteletet.⁸ Az 1760-ban a jászberényi református anyakönyvben szerepel egy Eördögh István (csf. 2.), akinek abban az évben István nevű fia született. De a későbbiekben róluk sem találtunk bármilyen érdemleges adatot.

⁷ Barkassy Ádám lelkész hagyatéka és gyűjtései (Jász Múzeum), továbbiakban a hivatkozás „BÁ hagyatéka”

⁸ BĀ hagyatéka Jász Múzeum gyűjteménye

Barkassy Ádám református lelkész kézírata (Jász Múzeum dokumentuma)

Az 1783-as év egy fontos és kiemelt év a jászberényi helvétek számára, mert Barkassy Ádám⁹ személyében háromnegyed évszázad után újra hivatalos lelkésze lett a jászberényi református gyülekezetnek. Számára a legnagyobb feladat az volt, hogy újra kellett szervezni az ellenreformáció kemény intézkedései által szétvert jászberényi református közösséget. Barkassy lelkész közel harminc évig volt a helvét gyülekezet szellemi vezetője és neki sikerült új erőt táplálni a felekezet életébe. Fontos döntése volt a lelkésznek, hogy 1799-ben felmérte a jászberényi református családokat.¹⁰ Ez a felmérés – nevezük egy korabeli népszámlálásnak – újabb adatokat szolgáltatott az Eördög családról. A továbbiakban az 1. mellékletben szereplő családfára hivatkozva – a könnyebb érthetőség és követhetőség szempontjait szem előtt tartva – követjük a nemzetség főbb szerteágazó cselekedeteit. Nem ennek a tanulmánynak a témája, de az említett összeírás alapján 118 család és 598 fő református vallású embert rögzítettek. A lelkész és a tanító után az Ördög család volt a legtekintélyesebb és legmódosabb protestáns család Jászberényben.¹¹

Az 1799. december végi a Berényi Helvét (református) valláshoz tartozó családok összeírása

Családok száma	Házások (páros) személyek és özvegyek	12 éven felüli gyermekek	6 és 12 év alatti gyermekek	6 éve alatti gyermekek	Szolgák és szolgáltatók	Családok létszáma
3	Öreg Ördög Andrásné			József	Csákó Borbála	6
	Ördög András			Sára		
	Patai Sára					

Részlet az 1799-es református családösszeírásból

A fenti felmérés szerint András nagypapa már nem élt, csak a felesége, akinek leánykori neve Szabó Éva volt. Fiúk András /csf.1.1/ (1771-1821) már nős volt, a felesége sziget-szentmiklósi Patay Sára volt. Sára asszony is nemesi családból származott.

A Patay család nemesi (címeres) levelét még II. Mátyástól kapták az 1614-es év Kis-asszony havában (augusztusban). Sára apja Patay József (1730-1812) míg az édesanyja

⁹ A Barkassy családról részletesebb leírás található Metykó Béla: Kazinczy Ferenc és Jászberény kapcsolata, amely a Jászkunság folyóiratban jelent meg.

¹⁰ BÁ hagyatékban található (Jász Múzeum gyűjteménye)

¹¹ Jász Múzeum református anyagok dokumentumai

Bóbits Erzsébet volt és 1753-ban esküdtek össze.¹² Sára tíz (!) gyermekkel megáldott nagy családban született, ahol öt leány után öt fiú született.¹³

Eördögh Andrással kötött házasságát a jó Isten szintén bő gyermekáldással áldotta meg. Nyolc gyermek született, születési sorrendben keresztnévük szerint: József, Sára, Éva, Erzsébet, Zsuzsanna, Mária, András és János. Főhőseink a három Eördögh fiúk, József volt az elsőszülött, András a család hetedik és János a nyolcadiknak született tagja.

Az öt leánynak pedig a házasságaik révén létrejött széles körű rokoni kapcsolatrendszerét később még részletesebben vizsgáljuk.

Lászlófalvi Eördögh József/csf.1.1.2.1/ (1795-1844) életének főbb eseményei

József a kilenctagú család első tagjaként született 1795. július 31-én Jászberényben. Tanulmányait Pesten, Győrben és Pozsonyban végezte. A pesti Királyi Magyar Egyetemen ügyvédi diplomát szerzett 1820-ban. Diploma után a nádori törvényszék tollnoka¹⁴ volt hét éven keresztül. Majd a Jász-Kun Kerület pénztárnoka néven kapott kinevezést, későbbiekben kiváló előmenetele alapján hivatalból a Nádori Táblabírósnak is tagja lett. Főjegyző volt 1836. november 13-tól 1841. szeptember 25-ig. Karrierjének gyors előrehaladásában nagy szerepet játszott pontossága, ügyessége és szorgalma.¹⁵ Így eljutott egészen oda, hogy Jász-Kun Kerület nádori alkaptányi címre jelölték.

A kinevezésére még rövidesen visszatérünk. Legfőbb közéleti feladatai közül ő maga nagy jelentőséget tulajdonított és nagyon elkötelezett tagja volt a jászberényi református egyháznak és annak főgondnoki feladatainak ellátásában.

Közéleti pályája

Az 1836-os évben a már nagybeteg és idős Somogyi Antal jászkun főkapitány utódját kellett megválasztani. A főkapitányi tisztségre verbói Szluha Imrét jelölték. Lászlófalvi Eördögh József a Jász-Kun kerületek főjegyzője határozottan kiállt mellette és a jelölt szülőföldjén Cecén köszöntötte. A korabeli újság a „Hazai és Külföldi Tudósítások” 1836. november 30-i száma részletesen beszámolt a jövőendő főkapitányt támogató kortes beszédéről. Idézzünk a támogató beszédből:

Verbói Szluha Imre elnyerte a magas posztot és 1837. február 6-tól 1848. április 2-ig több mint tíz éven keresztül a Jász-Kun Kerületek főkapitányi tisztségét viselte.

Nádori alkaptányi kinevezése

A „Jelenkor” 1841. november 10-i száma – amely Pesten jelent meg – részletesen beszámolt Eördögh József nádori alkaptánnyá való ki nevezéséről. Természetesen a fő támogatója Szluha Imre jász főkapitány volt, akinek, mint nádori biztosként volt erre kinevezési joga.¹⁶

¹² <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/8-kotet-E988/patay-F79B/>

¹³ Kempelen Béla: Magyar nemesi családok 3. kötet 41.old

¹⁴ a régi hivatalnoki ranglétrán a legalacsonyabb fizetésű, kezdő hivatalnok; írnok, fogalmazó, jegyző.

¹⁵ http://corvina.kre.hu:8080/phd/JaszKun_Kerulet_tisztikara_es_tarsadalmi_kotodese_1745-1876_11_01.pdf

¹⁶ Jelenkor, 1841. 10. évfolyam, 90. szám. 1841-11-10

Nagyságos Nádori Fő Kapitány Úr!

A' Jász, és Kun Kerületek megértvén Ó Császári Királyi Fő Herczagségének igen Kegyelmes Grófjoknak, és Fő Birájoknak Kegyes Leírásából, hogy néhai Királyi Tanácsos Somogyi Antal Úr elhunytával Nádori Fő Kapitányjokká Nagyságodat méltóztatott kegyelmesen kinevezni, — fő kötelelességeknek tartották ezen való örvendezéseket kijelenteni; ugyan azért engemet, és jelenlévő számos Tisztársaimat a' végre kiküldöttek, hogy nevekben Nagyságodnak ebbeli örömrzéseiket ki jelentsük, és alázatos tiszteletünket megtegyük; — nem késtünk ezen kedves köteleltséget tellyesíteni, és Isten segítségével Nagyságodnak Úri lakhelyére megérkezve van szerencsénk Nagyságodat Kerületeink nevében, mint Nádori Fő Kapitányunkat, Kormánytartó Fő Tisztünket szívesen megköszönteni, és üdvözelnéi.

Részlet Eördögh József kortesbeszédéből

Eördögh a 84 éves Fazekas Andrászt váltotta. A jászkiséri származású elődje az egész Hármaskerületben nagy tekintélynek örvendett. Évekkel korábban felajánlották neki a jászkapitányi tisztséget, de ő ezt a kinevezést nem fogadta el. A búcsúzó Fazekas alkapitány a következő évben meghalt.

Szluha főkapitány szoros támogatása, a későbbiekben törést okozott a szakmai és politikai előmenetelében. De nézzük meg kicsit jobban a részleteket. Induljunk onnan, hogy az 1848. V. törvénycikk nyomán a Jászkun Kerületet érzékeny veszteség érte, mert elveszítette korábbi, a vármegyékhez hasonló követküldési jogot, de helyette hét képviselő választására kapott jogot. A három város, Jászberény, (Kiskun)Halas és (Kiskun)Félegyháza egy-egy képviselőt választhatott. A választási gyűlés elnöke Eördögh János volt – a testvére – aki ebben az időben a kerület levéltárnoka volt. Pethes József tekintélyes képviselő nem akárcsak, hanem személyesen Kossuth Lajost javasolta Jászberény képviselőjének, a javaslatot a jelenlévők óriási lelkesedéssel el is fogadtak. De a jászberényiek nagy fájdalomra Kossuth nem tudta elfogadni a felkérést, mert mint válaszában megírta, már korábbiakban elfogadta Pest belváros választóinak jelölését. A választási gyűlést másnapra újra össze kellett hívni, melyen lászlófalvi Eördögh Józsefet jelölték képviselőnek. A városban nagy tekintélynek örvendő és felkészült politikust egyhangúlag meg is választották képviselőnek a jelenlévők.

De egy újabb váratlan csatlódás történt, mert Eördögh József családi okokra hivatkozva, többszöri kérés ellenére sem vállalta a képviselőiséget.

De mi okozta a visszalépését? Az előbbiekben már utaltunk és idéztük is, hogy támogatta a szélsőségesen konzervatív Szluha Imre főkapitánnyá való megválasztását. A reformkori eszmék elterjedése az országban mindenütt, és úgy a Jászságban is egyre erősödött és egyre többen lettek hívei a mozgalomnak. Ez egyértelműen azt jelentette a Jászkun Kerület is egy közgazgatási reform országgyűlési tárgyalását sürgette. Ennek a javaslatnak az egyik vezéralakja a népszerű jászsági politikus Pethes József (1812-1891) volt. Nagyon fiatalon huszonnégy évesen nevezték ki főbírónak, de ebből a tisztségéből Szluha Imre főkapitány erős

befolyása nyomán leváltották. A főkapitány leváltási indoka az volt, „mert a polgárok között lázit.” Pethest néplázítás és egyéb koncepciós vádakkal 1844-ben börtönbüntetésre ítélték. Az 1848-as reformhatásokra (Habsburg) István nádor úgy rendelkezett 1848. március 17-én, hogy a népszerű jázsági politikus Pethes József hátralévő börtönbüntetését elengedte. Ezt a döntést Jászberényben de a Jászságban is valóságos örömmünnepként fogadták.

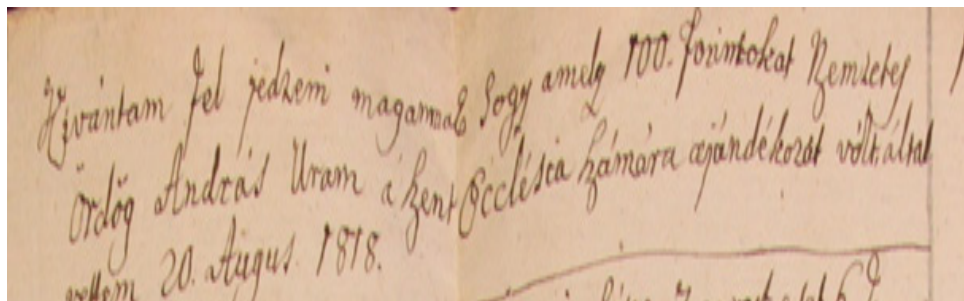
A jászok és kunok képviselői április 4-én rendkívüli közgyűlésre gyülekeztek Jászberényben, amit a kerületi ház udvarán, ősi szokás szerint a szabad ég alatt tartottak. Amire korábban nem volt példa a jelenlévők egyhangúan döntöttek Szluha Imre főkapitány eltávolításról, és vele együtt Kenéz Mihályt is visszahívták az országgyűlési követi tisztségéből. De Kenéz Mihály felesége Erzsébet asszony, Eördögh József nővére volt.

A jászberényi egyház főgondnoka, a kecskeméti egyházvidék ülnöke

A Jászberényi Református egyház a Dunamelléki Református Egyházkerülethez tartozott. Az egyházkerület fő gondnoka a nagy tekintélyű Ráday Gedeon gróf volt.

A gróf országgyűlési követ és a nemzeti színház főintendánsa, sőt egy rövid ideig igazgatója is volt. A jászberényi református egyház lelkésze azokban az években Kálmán János volt, aki Jászberény katolikus vallású polgárai köreiből is nagy tekintélynek örvendett.

Eördögh József haláláig (1844-ig) a jászberényi református egyház főgondnoki tisztségét töltötte be. A főgondnok módos emberként számtalan esetben adományozott jótékony célokra. Erre mellékelünk egy bizonyítékot, még a korábbi lelkész Barkassy Ádám bejegyzése 1818. augusztus 20-án a főgondnok adományozásáról.¹⁷

Barkassy Ádám feljegyzése 1818. augusztus 20

Családja

József elég későn nősült, hiszen 44 éves korában, 1839-ben vette feleségül szentiványi Csomortányi Amáliát (1813-1894). Édesanyjának az egyik testvére Patay Erzsébet asszony volt, aki Dósa József jászkapitánynak volt a felesége.

Váratlan halála miatt házasságuk öt és egynegyed évig tartott. Egy fiatal özvegyet (31 éves volt) és három árva leányt (Mária, Rozália és Amália) hagyott maga után. A leányok keresztapja Szluha Imre nádori főkapitány volt. Halálakor a sirja felett elmondott búcsú-

¹⁷ Jász Múzeum Református dokumentumtára

beszédeket nyomtatásban is megjelentették. Így ezek a beszédek az utókor számára mai is hozzáférhető és fontos jászberényi kortörténeti dokumentumok. Ebből idézünk most egy nagyon találó mondatot:

*„Ezen kormányzói hivatal’ terheinek és kötelességeinek elégtételül vasszorgalommal járt el tisztében – feláldozva vagyonát, egészségét – magát egészen a’ hivatalnak szentelte.”*¹⁸

Említsünk még egy érdekességet. Több mint 150 évvel halála után két leányának és feleségének a sírját feltárták 2007-ben. A katolikus egyház tervbe vette, a Jászberényi Főtemplom alatti jeltelen kriptafülkék felszámolását, amelyhez első lépésként feltétlenül meg kellett állapítani a benne nyugvó személyek azonosságát. A feltárt kriptá sírok között ott nyugodott lászlófalvi Eördögh Mária és Eördögh Róza főhősünk, Józsefnek a két leánya is. A feltárt sírok között még ott nyugodott makfalvi Dósa József jászkapitány és első hitvese, szentiványi Csomortányi Mária, annak testvére, szentiványi Csomortányi Imre 22. cs. kir. lovaskapitány. A feltárás egyik résztvevője – Hortiné Dr. Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatója – erről a nevezetes eseményről, a kriptaleletek néprajzi vonatkozásairól részletesen beszámolt és ezt az Ethnographia folyóirat 2015. évi számában meg is jelentette.¹⁹

Lászlófalvi Eördögh András /csf.1.1.2.7/ ügyvéd, földbirtokos,

József után öt leány született, míg a család hetedik gyermekeként – 1811. szeptember 15-én – újra fiút adott a sors, aki édesapja keresztnévét kapta. Jászkunkerületi pénztárnok, jászkapitány volt. De a ma emberének az mond a legtöbbit, hogy az ő fia volt Eördögh Oszkár, a jászberényi kórház nagy tekintélyű igazgató orvosa. A tanulmányban róla is megemlékezünk.

Szakmai pályafutása

1845-től hites ügyvédként dolgozott, mint jászberényi köztisztviselő,²⁰ majd a városi testület tanácsnoka lett. Az 1848/49-es szabadságharcban hadi pénztáros volt.²¹ 1861-ben országgyűlési követnek választotta Jászberény.

Amikor Pintér Mihály lett Jászberény főbírója és később első polgármestere, aki egyértelműen Sipos Orbánt támogatta. Az 1865-ös képviselő választáson két jelölt indult Eördögh András és Sipos Orbán. András látva a kevés támogatást, 1865 novemberében vissza is lépett a jelöléstől,²² és inkább a jászkapitányi tisztséget fogadta el. A képviselő választásnál egyhangúlag Sipos Orbán ügyvédet, Jászberény város volt alkotmányos főjegyzőjét választották meg. A visszalépő lászlófalvi Eördögh András 1865. november 29-től 1867. május 28-ig a jászkapitányi tisztséget töltötte be.

18 Kálmán János ref. lelkész búcsúztató beszédéből emeltem ki ezt az idézetet.

19 Ethnographia • 126. évfolyam (2015) TANULMÁNYOK ÉS KÖZLEMÉNYEK / Bathó Edit: Bőrkapca, bakacsin, fátyolfőkötő. A jászberényi kriptaleletek néprajzi vonatkozásai 118

20 akkori szóhasználat szerint „közönségi” tisztviselő Forrás: A szabad Jász-kún kerületek váltásának első százados öröm-ünnepe (Pest, 1845)

21 Közlöny, 1848. július (22-52. szám)1848-07-01 / 22. szám

22 Sürögöny, 1865. november (5. évfolyam, 251-275. szám)1865-11-05 / 254. szám

Családja

András egy jómódú vaskereskedő leányát Mausberger²³ Franciskát (1825-1874) vette el feleségül. A Mausberger iparos család a XVIII. század második felében telepedett le Jászberényben. A család másik ága Győrben telepedett le és ők mészáros mesterek voltak. Franciska bátyja, aki 1806-ban született Jászberényben az 1848/49-es szabadságharcban századosi rangban harcolt. Még 1848 májusában a család számára engedélyezték a nevük magyarosítását és a család minden tagja az Egervári nevet vették fel.²⁴

Házassággal a családi kapcsolatok kiterjesztése folytán Franciska nővérének Teréziának a férje a Csehországból származó Mengeringshauser József volt. Az 1848-as évben ez a család is magyarosította a nevüket és a Körlaky családnevet vették fel. Számvevő hadnagy volt a Jászkunságban alakuló 14. számú Lehel huszárezrednél. 1849. jan. 15-től már főhadnagyi rangban, májustól (számvevő)százados lett az ezredénél. Az 1867-es kiegyezés után a Jászkerületi Honvédegylet tagja volt, jómódú birtokosként és Jászberény város törvényhatóságának tagjaként dolgozott.

Eördögh András 1867. májusában betegsége miatt lemondott jászkapitányi tisztségéről. 1873-ban hosszas szenvedés után 63 éves korában meghalt.

Napjainkban Jászberényben mindenki tudja, hogy hol van Eördögh-kúria. Ezt a klasszicista stílusú épületet Eördögh András építtette 1848-ban Koczka Ferdinánd híres szolnoki építőmesterrel. Halála után a rezidenciát egyik fia Eördögh Oszkár (1857-1938) tisztiorvos, kórházigazgató örökölte. Az 1940-es évek második felében államosították az épületet. Lakásokat osztottak ki benne. Telkét felparcellázták. Napjainkban üresen, leromlott állapotban van, az egykor szebb napokat látott épület.

Kossuth utcai Eördögh kúria

²³ A Mausberger név a jászberényi anyakönyvekben 1783-ban szerepel először.

²⁴ Nemzeti Újság, 42. évfolyam 1848-06-11 / 28. szám

Eördögh Oszkár /cs.f. 1.1.2.7.5/ kórházigazgató orvos életéből szemelvények

Nem lehet a jászberényi Eördögh család történetéről írni, hogyha a család legismertebb személyét – a nagy tekintélyű sebészorvost – kihagyjuk, mint a nemzetség legfőbb személyét. Így ebben a családtörténetben néhány érdekes történetet felelevenítünk gazdag életpályájából.

Eördögh András ötödik gyermekeként 1857-ben született. A középiskolai tanulmányait a jászberényi gimnáziumban kezdte, majd – nem ismert okokból – 1871-től az eperjesi katolikus gimnáziumban folytatta.

Bécsben végezte orvosi tanulmányait és már egyetemistaként is látszott későbbi jelentős közéleti szereplésének csírája. Medikus társaival együtt ő is alapítója volt a „Bécsi akadémia magyar olvasó és társaskör”-nek.²⁵ Orvosi tanulmányai befejezése után először Kál-Kápolnán volt körorvos. Közben 1894-ben sikeresen elvégezte a tisztiorvosi vizsgát. Majd a Felső-Jászsági Kerületben elfogadta a járási orvosi kinevezést. Még Kálban dolgozott, amikor a településen hatalmas tűzvész pusztított és az ő lakásának teljes berendezése is bennégett. 1896-ban – a millennium évében – a Jászberényi Közkórház orvosává nevezték ki.²⁶

Már fiatalon is nagyon aktív volt a helyi politikában és gazdasági életben. Tagja volt a Szabadelvű Párt jászberényi szervezetének, amely a város nagy tekintélyű képviselőjének gróf Apponyi Albertnek volt a politikai ellenzéke. Amikor az 1896-os parlamenti választáson Apponyi kétes körülmények között szerzett mandátumot, nem kis kockázatot vállalva ő is aláírója volt annak a petíciónak, amely a mandátum megsemmisítését követelte.²⁷ Ennek egyik következménye volt, hogy kórházigazgatói kinevezését a város vezetésében túlsúlyban lévő „apponyisták” nem hagyták jóvá. A Felső-Jászsági járás elismert tisztí orvosát Király Gáspárt választották meg igazgatónak. A megyei hatóság azonban – ahol a szabadelvű párt volt túlsúlyban ezt nem hagyta jóvá és Eördögh Oszkárt nevezték ki igazgatónak.

1901-től a Jászberényi Gazdasági Takarékpénztár Rt. felügyelő bizottságának rendes tagja lett, majd 1908-tól pedig az igazgatóság tagja volt. Az 1900-as évek elején jelent meg Jászberényben az importált (bab)kávét, amelynek a beszerzését a Fiumei Kávébehozatali Társaság intézte. Az igazgató főorvos is megszerette és több újsághirdetésben kérte, a „Cuba-Ceylon-Menado” típusú kávé újbóli szállítását.

25 Egyetértés 1877. november 27. 308. szám

26 Orvosi Hetilap 1896.04.12 135. szám

27 Pethő László (szerk.): Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig (Jászberény, 2015) A dualizmus kori várostörténet látószövege / Cseh Dániel: A várospolitikai szereplői és konfliktusai (1867-1914)

*A fiatal Eördögh Oszkár
(A kép forrása Jász Múzeum
fényképtára)*

Tagja volt a magyar sebésztársaságnak. A jászberényi református egyház főgondnoka is volt éveken keresztül. 1921-ben a közegészségügyi szolgálat terén kifejtett kimagasló munkája alapján a egészségügyi tanácsosi címet adományozták neki.²⁸ 1927-ben nyugdíjba vonult és igazgatói posztját Pernyész Sándor sebész vette át. 1938. augusztus 21-én 82 éves korában érte a halál.

Csoportkép Dósa Imre háza előtt 1890 körül

A család nyolcadik gyermeke János /1.1.2.8/ volt

A család nyolcadik gyermekeként 1813. augusztus 04-én született Jászberényben. Ügyvédi diplomáját 1837-ben szerezte meg és a Jászkun Kerület tiszteletbeli aljegyzője lett. 1840-től 1842-ig aljegyző volt. 1842 és 1850 között levéltárnok. 1851-ben az Igazságügyi Minisztérium jászberényi megyei törvényszékének titkárává nevezték ki.²⁹ Majd 1854 szeptemberétől a jászberényi megyei törvényszék Jászkunsági főtörvényszéki ülnöké nevezik ki. 1862-től a Jász-Kiskun-Nagykun Kerület főjegyzője lett. Testvére József halála után őt választották a jászberényi ref. egyház főgondnokává, amelyet haláláig betöltött. Felesége Péter Franciska (1825-1896) volt, a házasságból két gyermek született János és Vilma.

Fiatalon, 59 éves korában 1872.január 21-én érte a halál. Az elhunyt iránt oly nagy mértékben nyilvánult meg a tisztelet, amelynek egyik oka – a korabeli sajtó szerint – erősen vallásos érzelmű volt, másrészt békeszerető, családszerető és politikai higgadtságával polgártársai szeretetét is kiérdemelte.³⁰ Ravatalánál Kálmán János, a helyi és Filó Lajos, a nagykőrösi református egyház lelkészei búcsúztatták. A gyászszertartáson nemcsak a református egyház, hanem annak környéke is zsúfolásig megtelt a gyászolókkal.

²⁸ Budapesti Közlöny 1921-12-21. 287. szám

²⁹ Pesti Napló, 1851. szeptember (2. évfolyam, 444-468. szám)1851-09-09 / 450. szám

³⁰ Jászkürt 1872. január

1879 júliusában – hét évvel halála után a gyermekei – János és Vilma – meghirdették eladásra a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében Lajosmizse községhez tartozó Bene-pusztai 245 kat. holdas birtokot a hozzátartozó épületekkel együtt eladásra.³¹

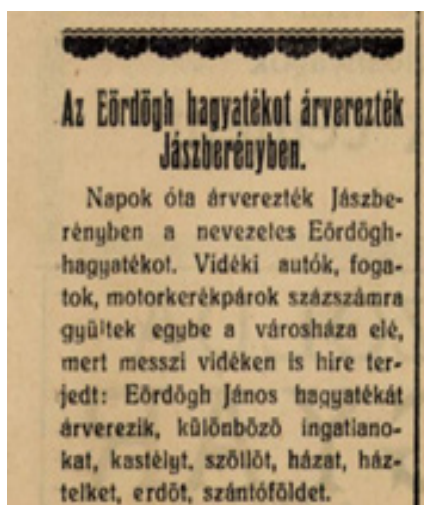
*A mai Thököly utcai Eördögh ház, amelyet a református egyház
1928-ban árverésen vett meg*

Eördögh Vilma /csf. 1.1.2.8.2 /

Eddigiekben csak férfiakat mutatunk be az családból, de most egy olyan hölgy életéből idézünk részleteket, amely talán érdekes lehet. Ördögh Jánosnak két gyermeke volt János és Vilma. Mindketten jelentős vagyont örököltek. „Magyarország földbirtokosai” nevű 1925-os kiadvány adatait véve:

	<i>Összes birtok</i>	<i>ebből Szántó föld</i>	<i>legelő</i>	<i>Egyéb (kat. hold)</i>
Eördögh János	199	113	76	
Eördögh Vilma	267	151	86	

Vilmát egy tekintélyes nemesi család tagja Hegedűs Béla ügyvéd vette feleségül. Hegedűs Béla apja jászkun főkapitány volt. Minden adott volt, hogy két nagy tekintélyű család gyermekei jó házasságot kössenek. De hamar kiderült, hogy Hegedűs Béla ügyvéd viselkedése „messze esett a családfájától”. Nemcsak a vagyonát tékozolta el, hanem ügyvédi esküjét megszegve más vagyonához is hozzányúlt. Hamarosan kiderült, hogy érdekből vette

*Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Lapok
1928. október 4-i számából*

Több száz érdeklődő volt, egyik-másik ingatlan árát rendszeren fel is verték, ahogy a korabeli napilapok megírták. Az református egyház ekkor vette meg az „ősi családi fészket” a Thököly úti házat 46 000 pengőért.³² A tudósítás alapján az árverés során 528 000 pengő értékű ingatlan talált új gazdára.

Az Eördögh leányok házassági kapcsán létrejött neves rokonsági kapcsolatok

Az összeállított családfa alapján főleg a házasságkötések alapján a létrejött rokoni kapcsolatokat is be tudjuk mutatni. A házasságok során megismerhetjük a családdal közelebbi-távolabbi rokoni kapcsolatba került más nevezetes családokat is, így a Kenéz család, a Hegedűs család, a Patay család, a Csomortányi család, a Subich család, a Márton család és a jászberényi Tarnay (Taczmann) családot.

Kenéz család

A nagykunsági Kenéz család házasság révén rokonságba került a jászberényi redemptus Eördögh családdal. Eördögh Erzsébetet (csf. 1.1.2.4) Kenéz Mihály (1795-1864) nádori táblabíró vette feleségül. A Kenéz család is egy református vallású redemptus túrkevei nemesi ág sarja. Az 1847-48-as pozsonyi országgyűlésen a Jászkun Kerület második követe volt, de a forradalom hatására követi megbízásából elmozdították. A szabadságharc leverése után 1849-ben a Jászkun Kerület ideiglenes császári-királyi főnöke volt. 1859-től a Heves-Nagykun egyházkerület gondnoka volt.

el Vilmát, akitől el is vált és egy másik gazdag leányt vett feleségül. De térjünk Vilma történetére. Már a neveltetése során nem akárki volt a tanítója, a neves Zirzen Janka. Zirzen, aki 1865-ben tért vissza szülővárosába és így vállalta el Vilma nevelését. Jászberény virilisei közzé tartozott. Jómódú asszony volt, de a korabeli hírekből neves adományaira találunk számtalan példát.

Idézzünk fel néhányat: A „Pesti Napló” írta 1860-ban: „A Nemzeti Múzeum dísztermének feldíszítésére és a felszerelésére adományozott.” Ezt az adományozást még gyerekkorában a családjától látta. Későbbiekben, miután férje elhagyta, a különböző nőegyletek programjának szervezésében vett részt.

János és Vilma halála után az apjuk Eördögh János jászberényi földbirtokos hagyatékát elárverezték Jászberényben 1928. októberében. Kalapács alá kerültek különböző ingatlanok, kastély, szőlőbirtokok, házak, háztelek, erdő és szántóföld.

³² Dunamelléki Református Egyházkerület jegyzőkönyve, 1927. október 21.

Hegedűs család

Eördögh Mária (cs.f. 1.1.2.5) férje Hegedűs János ügyvéd volt. Egyik gyermekük a jászkiséri születésű Zsigmond (1822-1891) volt, aki jászkun alkapitányi tisztséget is betöltötte 1862-től közel hat éven át. 1843-ban a Jászkun-kerületek aljegyzője volt.³³ Az 1848-as forradalmi időszakban a kerületek főjegyzője lett és rendkívül hasznos tevékenységet fejtett ki a honvédelem javára. 1850-ben Jeszeniczei Jankovics György a jászkunok főkapitánya kinevezte a kerületek alkapitányává³⁴ majd 1854-től mint alkapitányt kinevezték a pestbudai kerület szolgabírójává.³⁵ 1873-tól a jászberényi törvényszék elnökének nevezik ki. Ezt a feladatkört a törvényszék 1885. júliusi megszüntetéséig betölti. Ferenc József a nyugalmazott törvényszéki elnök számára, a közszolgálat terén szerzett érdemei elismeréséül, III. osztályú vaskorona-rendet adományozott.³⁶

Patay család

A család Pozsony vármegyei eredetű református történelmi család. Ahogy már korábban említettem 1614-ben kaptak nemesi oklevelet. Patay Sára szülei Patay József (1730-1812) és Bóbits Anna voltak. 1753-ban kötöttek házasságot. Patay József jelentős közéleti szerepet töltött be Nagykőrös város életében. Előbb tanácsnok, majd másodbíró és végül öt éven keresztül főbíró volt. Idős korában azzal a kérelemmel fordult az akkori nádorhoz – József főherceghez – hogy újítsa meg ő és fiai számára a nemesi oklevelet. A kérelem elbírálásáról nincs érdemi információnk. Leányai közül Sára Eördögh András felesége lett. Birtokaik jelentős része Jászkiséren volt.³⁷

Csomortányi család³⁸

Főhősünk Eördögh József feleségül vette a neves család leányát Csomortányi Amáliát. Pethes Józsefnek (1812-1891) Jászberény főbírójának, majd Jászárokszállás országgyűlési követének édesanyja is Csomortányi (Krisztina) leány volt. Pethes Mihály (1792-1878) édesanyja szintén Csomortányi leány Apollónia volt. Amália, Krisztina és Apollónia testvérek voltak. Édesapjuk Csomortányi Imre táblabíró és jómódú földbirtokos volt. A nagypapa a nemességet még III. Károly 1722. évi november 27-én kiadott rendelete alapján kapta.

Subich család

Az egyik Eördögh fiú – András /cs.f. 1.1.2.7.1/ – a nagykoloni Subich család egyik leányát Rózát vette feleségül. Édesapja a jászkunok kapitánya és Heves vármegye alispánja volt. Subich Róza 1859. április 3-án Jászberényben született. A koloni és nagykoloni Subich család eredetét Borsod és Heves vármegyére vezetik vissza. II. Mátyás 1609. évben Subich Ta-

33 Közhasznú Honi Vezér - gazdasági, házi és tiszti kalendárium, 1843 Harmadik osztály / XXXII. Törvényszékek

34 Nemzeti Kalendárium 1852 (38. évfolyam)

35 Pesti Napló, 1854. április (5. évfolyam, 1218-1242. szám) 1854-04-19 / 1232. szám

36 Budapesti Közlöny, 1885. október (19. évfolyam, 223-249. szám) 1885-10-14 / 234. szám

37 Benkó Imre: Nemes családok Nagykőrösön 1848 előtt. Nagykőrös 1908.

38 https://real-eod.mtak.hu/8318/1/CsaladHely_CsaladokMegye_Hevesm_nemes_csaladai_Orosz.pdf

másnak nemesség megerősítő és címer újíító levelet adott.³⁹ A család egyik tagja az 1700-as évek második felében királyi testőr volt.

Márton család

Eördögh Sára /cs.f. 1.1.2.2/ férje zsarolyáni Márton Ferenc (1795-1847) kíséri és tiszasülyi földbirtokos volt. Nagyon tudatosan gazdálkodott, abban az időben ez ritkán fordult elő, hogy saját termelési tapasztalatait is papírra vetette. Nagy Iván alapvető genealógiai munkájában is lehet részletesen olvasni a zsarolyáni és mándi Márton-családról.⁴⁰

Tarnay (Taczmann) család

A házasság érdekessége, hogy egy tradicionális református család leányát feleségül vette egy római katolikus vallású redemptus Taczmann család férfi tagja. Eördögh Marianne (cs.f. 1.1.2.7.1.5) férje Tarnay Tibor (1883-1936) királyi közjegyző és az Apponyi párt elnöke volt. Jászberény és a megye közéletének egyik legbefolyásosabb és meghatározó személyisége, aki a város minden társadalmi rétegében igen népszerű volt.

*Lászlófalvi Eördögh arcképe
- olajfestmény*

Ki lehet ő, melyik Lászlófalvi Eördögh?

A miskolci születésű Serkó János festőművész, aki a felsőmagyarországi mágnáscsaládok kedvenc arcképfestője volt. Nagy kérdés, hogy az 1800 körüli évekre datálva ki lehetett a modell, a család melyik ágából származhatott.

Befejezés

A tanulmány végén szükségesnek tartom megerősíteni, hogy messze nem teljes körű a lászlófalvi Eördögh család jászberényi ágának a története. Az volt a célom, hogy a család Jászságba (Jászberénybe) kerülésétől, azaz a XVII. század végétől a XX. század elejéig térképezzük fel a család jelentősebb tagjainak történetét. A jászberényi ág – ha szabad így önkényesen ezt az elnevezést használni – legismertebb tagjai folyamatosan részt vettek a város közéleti tevékenységében. Így jogosan mondhatjuk, hogy a család tagjainak élete és cselekedetei része a város történetének.

39 Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai (Eger, 1906)

40 Turul 1916 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye).I. Értekezések és önálló cikkek / Vargha Zoltán: A Márton-család (Zsarolyáni és Mándi.)

Források

- A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás. Budapest-Jászberény—Karcag-Kiskunfélegyháza-Kiskunhalas 2017
- Győr vármegye (Magyarország vármegyéi és városai, 1908) Győr vármegye nemes családjaik. (Sövényházi)
- Nagy Iván: Magyarország családjai
- Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai
- Documentatio Historica Muhoray György: A Makfalvi Dósa nemzetség Jászsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai 1. 1755-1918 (Documentatio Historica 4., 2001) A makfalvi Dósa nemzetség jászsági ágának leszármazása a címerszerző Páltól kezdve
- Bagi Gábor: A város az önkényuralom idején. In: Pethő László (szerk.): Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig (Jászberény, 2015) A reformkortól a kiegyezésig /
- Papp Izabella: Jászberény az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején. In: Pethő László (szerk.): Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig (Jászberény, 2015) A reformkortól a kiegyezésig
- Szépművészet 2. (1941) 4. szám / Nagy Zoltán: Varga Nándor Lajos
- Uferné Sárközy Ágnes: Dr. Eördögh Oszkár (1856-1938) kórházigazgató főorvos, egészségügyi tanácsos, járási tisztiorvos
- https://real-eod.mtak.hu/2652/1/A_szabad_Jasz_Kun_ker%C3%BCletek_valtsaganak.pdf
- Forgó Bence: Fazekas András nádori alkapitány halotti címere. In: Redemptio XXVII. évfolyam 6. szám, 2020. december
- file:///C:/Users/HP/Downloads/tisztsegtabla_uj.pdf
- Farkas Kristóf Vince: A Jászkun Kerület tisztikara és társadalmi kötődése (1745–1876) A Jászkun Kerület főkapitányai, alkapitányai, főjegyzői, jász, nagykun és kiskun kapitányai PhD értekezés Jászfényszaru 2016
- Szikszai Mihály: Régi idők malmai Jászberényben. In: Pethő László (főszerk.): Jászberény története a kezdetektől a reformkorig. Jászsági Évkönyv alapítvány, Jászberény, 2014.
- Bagi Gábor: „A reformkortól a kiegyezésig” In: Pethő László (szerk.) „Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig (Jászberény, 2015)”
- Sugárné Koncsek Aranka: „Jász történelmi arcképcsarnok” Jászberény 2003.
- Muhoray György: A Makfalvi Dósa nemzetség Jászsági ágának válogatott levelezése és fontosabb iratai 1. 1755-1918 (Documentatio Historica 4.) 2001

Szikszaki Mihály:

ADATOK JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE KÖZÚTI KÖZLEKEDÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

I. A közúti tömegközlekedés előzményei a megyében

Közlekedés a vasút megjelenése előtt is létezett! Hiszen már az ősember is vándorolt, ha nem is kiépített utakon. A rómaiak pedig egy kiépített úthálózatot hagytak maguk után hazánk területén. A középkorban pedig kereskedők járták az utakat súlyos portékájukat cipelve. A közlekedés történetéről szóló könyvek idéznek is egy mondást: „Európa útjait a szamarak jelölték ki.” Ebben benne van minden, ami a korabeli közlekedési viszonyokat jellemezte. Az ember a legigénytelenebb állata, a szamár hátára rakta portékáját, mert az minden természeti akadály ellenére el tudott menni szinte bárhová. A középkorban nem volt egyszerű a közlekedés! A járhatatlan utak mellé még ott voltak a rablók, banditák és az önkényeskedő földesurak, akik jogtalanul megvámolták a gyanútlan kereskedőket. Az utazás a következőképpen történt a reformkorban a vasút és a gőzhajó megjelenése előtt: Lóháton saját lóval, vagy lóháton bérelt lóval, saját kocsin saját lóval, saját kocsin bérelt lóval, és a postától bérelt kocsin. A mesterlegények, azonban gyalog vándoroltak, a kereskedők pedig saját szekereiken.

Jász-Nagykun-Szolnok megye közútjainak története a reformkorig Ókor

Feltehetően a római korban a megye területén áthaladt egy fontos kereskedelmi út (a „via commercialis”). Ennek útvonala Tiszavarsánytól haladt Kunszentmárton felé. A tiszavarsányi révátkelőhely után az út Martfű felé, majd Tiszaföldvártól keletre vezetett az árvízmentes területen. Az út vízmentes középkötött talajon vezetett keresztül. Ennek a talajnak jellegzetessége, hogy esős évszak idején nem képződött rajta olyan ragadós, süppedős sár mint a Szolnok alatt haladó utakon, így a „via commercialis” útvonalán kocsival, szekérrel jobban közlekedhettek. A nyomvonalat ma megközelítőleg követi a Tiszatenyő-Szentes vasútvonala. A Tiszazug déli részén volt a „via commercialis” átkelőhelye a Körösön. Innen többirányú elágazást feltételezhetünk a legfontosabb útirány Lippán át vezetett Daciába.¹

Középkor

Az Árpád-korban a következő országos jelentőségű utak haladtak át a megye területén: Szolnok várától a Zagyvát követve, Jánoshidánál keresztezve a folyót országos jelentőségű út vezetett az akkor még Nyéstának nevezett Jászapátiba, majd Hevesbe érkezett. (Jász) Berényen helyi jelentőségű út vezetett át (Jász)Dózsa, (Jász)Árokszállás irányába.

¹ Varga Lajos: 1964. *Adatok a Via Commercialis nyomvonalához a Tiszazug keleti szélén.*-1964. Tiszaföldvár

A Pest-Szolnok-Debrecen közt vezető „sótú” Szolnoknál haladt át a Tiszán. Ebbe az útba torkollott Fegyverneknél a (Tisza)roffi átkelőhelytől jövő mellékút. A Hevest Debrecennel összekötő országút egyik fontos átkelőhelye az Abádi rév. Ettől a révtől vezetett délre egy út amely Bánhalmánál csatlakozott a „sótúba”. Abádtól felfelé haladva a Poroszló-Füred közti révet találjuk ahol a Tisza folyón az Eger-Debrecen országút haladt át. Szolnoktól délre a Tisza folyását követve haladt az országos jelentőségű Szolnok-Alpár-Csongrád-(Puszt)Szer-Szeged út. Az utat a folyó bal partjával a révek egész rendszere kötötte össze. Közülük a legjelentősebb a Tiszavarsány-Tiszavárkony közti rév.²

A középkorban a só elsőrangú életszükségleti cikként szerepelt. Az államhatalom már a középkor korai szakaszában megszerezte a sóbányákat és a regálék között fontos szerepet játszott a só egyedárúsításából befolyó királyi jövedelem. A sóregálét a XV. században iktatták törvénybe, amikor az 1492.évi 32.t.c. egyértelműen kimondta, hogy minden sóbánya a király tulajdona.

Ebben az időszakban alakultak ki a máramarosi, erdélyi és sóvári bányák. Ezekből a nagy kősótömböket szárazföldi és vízi úton szállították az országban létesített sólerakóhelyekre. Viszonylag korán kialakult az Erdély-Szolnok-Pest sószállító út amely feltehetően Désből és Szabolcsból indult ki. A szabolcsi sószállító út vonala a következő lehetett: Szabolcs-Ottomány-Adony-Keserű-Barátpüspöki-Álmosd-Kakad-Léta-Vértes-Monostorpályi-Nyírpályi-Bogas-Sáránd-Szoboszló-Madaras-Fegyvernek-Szolnok-Pest. A másik sószállító út vonala: Margita-Ábrány-Keresztur-Olaszi-Székelyhid-Léta itt csatlakozott a másik sószállító útba és haladt tovább Szolnokon át Pestig. A „sótú” legfontosabb tiszai átkelőhelye Szolnoknál volt.³

Megemlítünk még két fontos kereskedelmi útvonalat. Az egyik a Tiszavarsány-Bánréve-Gyula-Simánd-Lippa útvonal A másik Szolnokról-Mezőtúron-Szeghalmon-Csökmön át Nagyváradra vezetett.

Mindkét útvonal az ország belsejéből az erdélyi hegyeken át vezető átjárók felé tartott.⁴

A török hódoltság időszaka

A török időkben a rendszeres sószállítások szüneteltek. Az utak használatban voltak, de a hadműveletek következtében más szállítmányok közlekedtek rajtuk hadászati és kereskedelmi célok szolgálatában. A törökök egyik legjelentősebb építkezése a szolnoki Tisza-híd megépítése, amely egyben az ország első állandó Tisza-hídja is volt. Meg kell említenünk még az ún. „Császár útját” amely a megye nyugati részén vezetett át, Tiszavárkony-Szolnok-Jászapáti-Jászdózsa érintésével.⁵

2 Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. A-Cs.Bp.Akad.Kiad. 1963.

3 Hidak és utak Jász-Nagykun-Szolnok megyében . Szolnok , 1993.

4 Karácsonyi János: Békés vármegye története 1896. I.köt.

5 De mi volt ez a „Császár útja”, amelynek neve nemcsak a Jászságban, de Tiszavárkony környékén, sőt a Tiszazugban Csépa határában is feltűnik? A történethez vissza kell kanyarodnunk a magyar történelem egyik leggyászosabb korszakához. 1526-ban a vesztes mohácsi csata után a török hadak előtt megnyílt az út az ország belsejébe. 1552-ben elfoglalják a szolnoki várat és a környező településeket. Eger hősiiesen ellenáll, de 1596-ban elfoglalja a török. Őrsi Julianna Tiszavárkony története című munkájában azt írja, hogy az 1571-es török defterben szerepel először a településnél a „Császár rétje” megnevezés, ami arra utal, hogy ez szultáni birtok volt. A népnyelv pedig a mai napig megőrizte ezeket az elnevezéseket. És itt tűnik fel a „Császár útja” név is, mégpedig

Ebben az időben még nem voltak kiépített utak. Az útépités legfeljebb annyiból állt, hogy az út mellett fekvő földet rádobálták a magasabban fekvő úttöltésre. Úgy is mondhatjuk, „sárt hánytak sárra”. Különösen rossz volt a helyzet a Tiszántúlon, a Nagykun Kerületben. Hiába vezetett itt Szolnok Debrecen közt a „sóút” majd a postaút, a Tiszántúl legmocsarasabb területén kanyargó töltésről rémségeket meséltek az utazók. Volt, aki a végrendeletét is elkészítette, amikor az Alföldnek ezen a részén átutazni készült.

Megyénk akkor még nem volt egységes területű. Három különálló részből tevődött össze a különleges jogállású Jászságból és a Nagykun-ságból, illetve a Külső-Szolnoki részekből. Legtöbbet a két kiváltságos kerület közlekedéséről tudunk, ugyanis a Jászkun Kerület közlekedési viszonyait bemutató országos felmérés először az 1780-as években készült. Ezt a köznyelvben ma úgy emlegetik: II. József kori katonai felmérés. A katonai felmérést és a térképekhez kapcsolódó leírásokat részletesen ismertette Cseh Géza „A Jászkun-ság és Külső-Szolnok megye leírása (1782-1785)” c. munkájában.⁶

A Jászság útjainak leírása 1830-ban egy tervezett országos kiadvány részeként készült el. A megyék többsége azonban a felmérést nem végezte el, így a kötet nem látott napvilágot. A Helytartótanács az utak felméréséhez 9 pontos kérdőívet bocsátott ki. A Jászság úthálózatáról szóló jelentést ifj. Bedekovich Lőrinc földmérő készítette el. Az úthálózat felmérésére vonatkozó tabellákat a másik két kerületben, a Nagykun-ságban és a Kiskun-ságban is kitöltötték. A Nagykun-ság útjainak leírását Ujfalussy Sándor mérnök végezte. A Hármaskerület útjainak ismertetése egyedi értékű forrást képvisel. Bedekovich már jóval a szöveges ismertetés előtt 1817-ben egy színes térképet is készített a Jászság úthálózatáról. A kérdőpontokra adott válaszok a vidék útjairól, azok állapotáról, adnak tájékoztatást. De röviden ismertetik a települések vásárait, a szállításra vonatkozó fontosabb adatokat, valamint a vámokat is.⁷

a Tiszajenő és Tószeg közti földút elnevezéseként. Sőt írásos nyomát is sikerült felderíteni egy 1935-ben kelt és a megyei levéltárban őrzött Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánja iratainak található dokumentumban.

Jászkisér határában 1792-ben egy határleírás kapcsán említik meg a „Császári útját”. Egy 1980-as, a Jászság földrajzi neveit feltérképező kiadványban a gyűjtőknek – az akkor még élő idősebb visszaemlékezők – elmondták, hogy ezen az úton járt a török Szolnoktól Egerig. Sőt egyesek tudni vélték: maga a török császár használta ezt az utat. Ez azért egy kicsit túlzás, hiszen történeti forrásaink nemigen emlékeznek meg olyan török szultánról, aki ezen az úton haladt volna végig. De nagyvezérek, pasák, török előkelők használhatták! Minden bizonnyal török hadi út volt, ahol gyakran vonultak a hódítók csapatai. Egy régi jászkiséri határjárás említ egy utat és halmot, ahol a vonuló törökök az 1600-as évek közepén a rájuk rontó hajdúk közül többet levágtak. Minden bizonnyal a hadiúton haladó törököket érte támadás.

Most próbáljuk összerakni a két útrészletet! Szolnok fontos erősség és átkelőhely. Minden török kori metszeten ábrázolnak egy északra, pontosabban Eger felé menő utat. Most próbáljuk ezt rekonstruálni! Szolnok után Besenyszög az első állomás: pontosabban akkor Szög és Szentiván nevű települések. Azután következik (Jász) Kisér, majd (Jász) Ivány, Heves, (Füzes) Abony és végül Eger. Szolnoktól déli irányban is megkíséreljük a rekonstrukciót! Először itt van Tószeg, majd (Tisza) Várkony, Csongrád és végül Szeged. Mindehhez tegyük hozzá, hogy az említett helységekből kikötő és rév is működött a Tiszán. Így már érthető, ha a „Császári útja” elnevezés feltűnik a folyó bal partján is. Így tehát megállapíthatjuk a „Császári útja” egy török kori hadiút volt, amely közvetlen összeköttetést teremtett Szeged, Szolnok, Eger között. Emléke lassan a feledés homályába merül, de szerencsére írott forrásaink még megőrzik ezeket a legendákat.

⁶ Cseh Géza, A Jászkun-ság és Külső-Szolnok megye leírása (1782-1785) Szolnok, 1995. 7-16 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményein I.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Levéltára (Továbbiakban: MNL JNSZVML) Jász Kun Kerület ir. (Továbbiakban: JKK ir). 1830 Fasc.4. No. 810

A korabeli leírások a megyében az utakat használat szerint három nagyobb csoportba sorolták. Az első megnevezése „katonautak”. Ezek tulajdonképpen hadászati jelentőségű utak a hadsereg gyors mozgását szolgálták. Részletes ismertetésüktől dolgozatunkban eltekintünk, Magyarország területén 1848-ig nagyobb belső csapatmozdulatokra nem került sor. A kereskedelem szempontjából jelentősebb a másik két út, a postaút és a „sóhordó út” ahol a só szállítása lebonyolódott.

A leírás alapján megállapítható, hogy az első helyen említik a Jászberényen átvezető posta utat, amely a kassai és a debreceni posta vonalát kapcsolja össze Szolnok és Gyöngyös város között. Jászberényről a következőket írják: „...Innen megyen az érdekllett Út Berénybe, a hol posta statio van, mint is a Nemes Megye Anya Várossába. Ez fekszik a Zagyva partján 15.796 lakosokkal. Vannak 5 Országos vásárjai, ugy mint 25-ik Martz, 19-ik Maj, 15-ik Aug, 4-ik Oktober és 8-ik Decemb, melyeknek privilegiumait Boldog emlékezetű 1-ő Leopold alatt 1689-ik Esztendőben, 2-or Boldog emlékezetű Maria Theresia alatt az 1779-ikben, végre most Ditsőségesen Uralkodó 1-ő Ferentz alatt 1812-ikba nyerte. Gyakorol ezen kívül heti vásárokat is Kedden és Pénteken szintén Boldog emlékezetű Maria Theresia által az 1779-ik Esztendőben költ Kegyelmes privilégiumának értelme szerént.

Esztendő vásárjai Szarvas Marha, Ló, Juh és Sertés kereskedéssel virágoznak. Heti vásárjai pedig a helyben lakó számos Mester Emberek által készítményinek el adása mellett élelmek meg vásárlására elegendően szolgálnak. Azonban Föld Birtokos Lakossai természetményinek el adására leg közelébb Gyöngyös Mező Várossával és Szabad Királyi Pest Várossával leg nagyobb egyben köttetésben vannak. Innen ezen posta út a Nemes Megyén kívül Pest Vármegyei Györgye helységéhez mégyen...”⁸

Jászberény már 1787-ben a Jászárokszállás-Jászberény-Abony postavonal egyik fontos állomása lett. A város azonnal intézkedett, hogy megfelelő házat biztosítsanak a postaállomás részére.⁹

Az út állapotáról a következőket írják: „...Ezen Posta Utnak helyheztetése általlyába véve sik föld azon tsekély homok hátaakat ki vévén mellyek Jász Berény és Pesth Vármegye között találtatnak, mellyek azonban a szokott teherhez képest nem olly nagyok, hogy azok miatt az Utasoknak vontatókat fogadni kellessen, egybe vévén mind azon által a sarat a homokkal egy Lóra 3, avagy 4 Mázsa tehernél többet számolni nem lehet...Ezen Út helyre állításának leg nagyobb akadállya a Kőnek távul létte, minthogy a Nemes Megye kebelében kő nem lévén, azt leg közelebb Solymosrul, vagy Gyöngyösrül és így ezen uthoz e Diametra számítván 3 vagy 4 Mérföldrül kellene fuvaroztatni, valamint minden féle Építményekhez a követ onnan hordatja. Akadállly másodsor Árokszállás és Jász Berény között a Homoknak nem létte is, mint hogy azt is ide 2 mértföldrül kellene szekereztetni...”¹⁰

Mik voltak ezek a postautak? A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc után a Habsburgok megszervezték a rendszeres postajáratokat. A posta kétféle irányban fejlődött. Egyrészt, mint levélközvetítő másrészt, mint utasokat szállító intézmény. A csomag és pénzküldés, valamint az utas szállítás Lilien báró javaslata volt 1749-ben. Ő azt javasolta, hogy az állam gyorskocsi-delizsánsz közlekedést szervezzen a nagyobb városok közt és állomásonként lovakat váltva, menetrendszerűen csomagokat, pénzes-leveleket és

8 MNL JNSZVML. JKK ir. 1830 Fasc.4. No. 810

9 MNL JNSZVML. Jászberény ir. Tanácsulési jkv. 1783-1788. 321. p.

10 Cseh Géza, A Jászság úthálózata a reformkorban. I.n.: Múzeumi Levelek. 55-56. Szolnok, 1987. 55-80

utasokat szállítson. A postákat kiváltságokkal ruházták fel. A postaállomások olyan lakóházak voltak, amelyben a postamester lakóhelyiségein kívül egy vagy több hivatali helyiség is helyet kapott. A posta működéséhez azonban elengedhetetlenül hozzátartoztak a postalovak, kocsik elhelyezésére szolgáló istállók, kocsiszínek és a lovak ellátását biztosító külső fundus „postaföld” is, amelyek mentesültek a közterhek alól.¹¹

A postaállomások a postamester vagy az őt helyettesítő adminisztrátor lakóhelyiségein kívül egy vagy több hivatali helyiséget is tartalmaztak. Az utas szállítást is bonyolító, ló váltó hellyel rendelkező postaállomásokon ezenkívül további helyiségek szolgálták a postalegények és a várakozó utasok pihenőhelyéül. Sok posta fogadóval kapcsolódott össze: ilyen lehetett a ma is álló jászárokszállási fogadó is.¹²

A levelek szállítását lóháton vagy könnyű kocsin a postalegény végezte. A küldeményeket börtáskában vitte. A postalegényt hajtókönyvvel és óralevéllel látták el. Minden állomáson egy váltás lovat tartálékoltak számára. Az óralevélen tüntette fel az indulás, megérkezés óráját a szállított küldeményeket.

II. József uralkodása alatt 1786-1787-ben a Helytartótanács úgy rendelkezett, hogy az Alföld és a Tiszántúl északi és keleti részeit is be kell kapcsolni a postahálózatba. Ugyanis Budáról, illetve Pestről két nagyobb postavonal vezetett az egyik Hatvan érintésével Kassára ment, a másik Kecskeméten át Szegedre. A két vonal között hatalmas terület maradt postai ellátás nélkül. Az 1786-ban kibocsátott rendelet szerint Heves és Külső Szolnok vármegyének meg kellett szerveznie a Gyöngyösről Szolnokig futó postavonalat. Ez közvetlen összeköttetést létesített a Pest-Cegléd-Szolnok-Debrecen postajáráttal.

A Gyöngyösről kiinduló Szolnokig vezető postavonal megválasztását nagy körültekintéssel végezte el Heves és Külső Szolnok vármegye. A vizsgálatba bevonták a Jász-Kun Kerületet is. Sorozatos helyszíni bejárás és műszaki szemlék után két változatot dolgoztak ki. Az első a Gyöngyös-Jászárokszállás-Jászdózsa-Jászfákóhalma-Jászsálszentgyörgy-Szolnok, a másik a Gyöngyös-Jászárokszállás-Jászberény-Újszász-Szolnok vonal. A vármegyei mérnök véleménye szerint az első variáció rövidebb, de a Zagyva és a Tarna gyakori áradása folytán az út gyakran járhatatlan. Végül a Gyöngyös-Jászárokszállás-Jászberény-Tápiógyörgye-Abony-Szolnok útvonal mellett döntöttek. A vonalon 1792-ben annyi változás történt, hogy Tápiógyörgye helyett Tápiószelén át vezetett a posta útja.¹³ Bedekovich 1830-ban azonban ismét Tápiógyörgyét említi. Jászberény

11 Horváth Éva, A hazai postai járatok és járművek a 18-19. században, a korabeli szakirodalom tükrében. In: A Közlekedési Múzeum Évkönyve 6. 1981-1982. Bp. 1983. 183-208 p.

12 MNL JNSZVML. JKK ir. 1779. D capsza XIII. Fasc. 1. No.22.

A ma is álló épületről a következő legendákat ismerjük: A jászárokszállási külső fogadó földszintes öreg ház kőkeres kapuval, udvarán híres árkádokkal a XVIII. században épült. Tervét 1779-ben készítette Bedekovich Lőrinc mérnök. Feljegyzések szerint: „Csárdás ház és postakocsi váltóállomás” nevet mondhatta magáénak, bár egyes leírások szerint csak 1828-tól használták postaállomásként és fogadóként. Itt a postakocsin érkező utasok lovat válthattak, étkezthettek és meg is szállhattak éjszakára. A fogadóhoz sok történet fűződik. Csete Balázs néprajzkutató gyűjtéséből tudjuk, hogy 1712-ben ebben a fogadóban szállt meg a svéd király, XII. Károly. Szóhadomány szerint a múlt század elején kedvelt tartózkodási helye volt az alföldi betyároknak. Megfordult itt Rózsa Sándor is, de egykori krónikások szerint Bogár Imre és Bede András is többször volt vendége a fogadónak. Földalatti pincéiben számos emberi csontot találtak az újabb időben, amit gyilkosságok emlékeinek tartottak.

A fogadó pontos mását 2001-ben a Szentendrei Néprajzi Múzeumban felépítették. (Forrás: Internet)

13 MNL JNSZVML. JKK ir. II. József kori köz. ir. 1787 Fasc. 17. No. 2007, No. 2069, No. 2855.

már 1787-ben a Jászárokszállás¹⁴-Jászberény-Abony postavonal egyik fontos állomása lett. A város azonnal intézkedett, hogy megfelelő házat biztosítsanak a postaállomás részére. Déryné naplójában a következőt írja a Berényi postáról. „Egyetlen nagy utcája van, széles, szép, egyenes vonalban álló épületeivel. Ennek balra eső részén van néhány kereskedőbolt, igen kicsinyek, oly nagy városban. A boltok mellett áll a postaház, azokon felül a vármegyeház (a kerületi ház), kávéház, mind-mind egy sorban ; szemben velök a városház, melynek eresze alatt van a piac...”¹⁵

A Nagykunság útjainak a leírása a „Táblás leírása a Nemes Nagy Kun Megyében lévő Utaknak és Folyóknak, az azokon található Hidak és Töltések mostani állapotjának, – a Fő Méltóságú Királyi Helytartó Magyar Tanátsnak, az 1822-dik esztendei 27.594-ik szám alatt költ kegyes utasításához képpent intézve” címmel jelent meg. A posta útról a következőket olvashatjuk:

„I-ször Posta Út, mely szabad királyi Pest Várossából, Heves Vármegyén keresztül jön a Kerület kebelébe, és onnan szabad királyi Debretzen Várossának vezet.

1. Ez a Posta út Heves Vármegyei Török Sz. Miklós mező várossából Pusztá Bánhalmán, mint legközelebbi posta státió keresztül, jön Kun-Hegyes városa határájába, onnan Kartzagra, mint a Nemes Kerületnek Anya Várossába, a hol ismét Posta Státió van. Innen pedig Szabolts vármegyében kebeleztet Nádudvar mező várossába megyen.”¹⁶

Karcagtól azonban jelentősen lassította a közlekedést a Zádor-ér. Az időszakos vízfolyás a Hortobágy déli részén összegyűlt vizet vezette a Berettyó és a Körösök felé. A forgalom biztosítására először 1783-ban építettek fahidat. 1806 szeptember 27-én azután lerakták egy új kőhíd alapkövét. 1806-1809 között épült meg a 9 nyílású kőhíd, amely abban az időben az ország leghosszabb boltozott kőhidjaként szerepelt. A munka teljes befejezésekor a Zádor felett húzódó szerkezet 40 öl hosszával (76m) a legjelentősebb kőhidnak számított. Ezt a nagyszerű építményt pusztította el 1830-ban a nagy árvíz. A forgalom helyreállítása létfontosságú volt, ezért először fahidat építettek.¹⁷ A kőhíd helyreállításához 1833-ban kezdtek hozzá. Az eredetileg kilencnyílású híd középső öt nyílását megtartották a két-két szélső beomlott nyílást lebontották.

Az Életképek munkatársa 1844-ben a következőt írja Karcagról: „...A templom mellett áll a városháza; emeleti homlokzatán nyitott folyosó húzódik végig, vasárnaponkint innen teszik közhírré a hatósági hirdetményeket az istentiszteletről kiáramló lakosságnak. A városháza szomszédja az egyemeletes erkélyes kerületi ház húsz szobával, bennük intézik a Nagykunság közügyeit. A két igazgatási épület között húzódik hosszan egy hatalmas istálló gémeskúttal és téglalábazatokon álló nyitott színnel, amelyben a

14 Jászárokszállásról a következőket olvashatjuk a leírásban: „...Ezen posta út Heves Vmegyei Gyöngyös Városubul jönn Arokszállása Mező Várossába a melly posta statio, fekszik az ugy nevezett Gyöngyös Patak partján 8200 lakosokkal. Vásári privilégiumát nyerte Boldog emlékeztető Maria Theresia alatt dato 8-va Aug 1756 melly szerént 3, Esztendő Vasárokat nyert dato Febr 28-án August 5-én és Sept 21-én. Később mostan Kegyelmesen Uralkodó Királyunk alatt 1803-ik Esztendőben November 5-én ki adott Kegyelmes Privilegium által 4-ik vásárt Junius 14-én tart. Vásárjai ; mellyek középszertűek leginkább Ló, és marhával gyakoroltatnak. Heti vásárjai nincsennek, az Adó fizető nép természetnyeiének el adására nézve Gyöngyös Várossa piatzával leg közelébbi egybe kötésbe áll.”

15 Antalffy Gyula, Reformkori magyar városrajzok. Utazások a múltban és a jelenben. Bp. 1981. 332

16 MNL JNSZVML. JKK ir. 1830 Fasc.4. No. 1590

17 MNL JNSZVML. JKK ir. 1831. Fasc. 4. No. 98.

város kocsiját, bőrös útihintóját és hat teherhordó szekérét tartják...”¹⁸ Újfalussy leírása a továbbiakban felsorolja a Nagykunság jelentősebb helységeit: Kisújszállást, Kunhegyest,¹⁹ Kunmadarast, Kunszentmárton. Itt egy pillanatra megállunk! Mint látjuk, indokolja is miért volt jelentős a Cibakháza-Kunszentmárton közti út.²⁰ A megoldás az akkori viszonyok között a talajban keresendő. A Tiszazugban vezető út löszös talajon vezetett keresztül, ahol esős időben nem képződött olyan ragadós sár, mint a Szolnok alatt fekvő utakon.²¹ Természetesen meg kell említeni Kunszentmárton fahídját, amely 1806-ban épült fel.²² A mellékletben bemutatunk egy tervezetet kőhidat, amely ha elkészült volna, a hortobágyi kilenclukú híd méreteivel vetekedett volna.²³

Most vizsgáljuk meg az ú. n. „só hordó” utakat.

A török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc hadműveletekkel terhes korszaka után viszonylag békés évtizedek következtek, melyek alkalmasak voltak arra, hogy Magyarország gazdasági téren valamit behozzon és megkísérelje a felzárkózást a fejlettebb nyugat-európai államokhoz. Ekkor szervezték újjá a só regálék országos rendszerét is.

Magyarország a sóbányászat tekintetében szerencsés helyzetben volt. Ausztria nagy sóbányáiban a főzött sót állították elő és ezzel látták el a birodalom nagy részét. Magyarországon csak Sóváron főztek sót, Dés, Szék, Kolos, Torda és Rónaszék aknáiban kősót bányásztak.²⁴ A kősót könnyebben szállíthatták, a máramarosi és erdélyi bányák pedig kedvező helyzetben voltak, mivel természetes közlekedési útvonallal a Tisza és Maros folyókkal rendelkeztek.

18 Antalffy Gyula, 1981. 338

19 „Kun Hegyes várossa fekszik a Kakat ér partján 6.194 lakosokkal. Vásári privilégiumot nyert 1811-dik esztendő 1-ső Febr. mostan ditsőséggessen uralkodó 1-ső Ferentz, Ő Csász. Kir. Apostoli Felségétől, melynek erejénél fogva esztendőnként tart négy vásárokat: ugy mint Gyertyaszentelő, Paduai Sz. Antal, Sámuel és Lukás evangalista hetekben, mindenkor Hétfőn és Kedden. Népes vásárjai, melyekben ugyan mindennemű gazdaságot illető eszközök, mester művek, élelemre valók, ruha s más effélék árúltatnak, - a szarvas marha, Ló s egyéb lábas jószágokkal való kereskedésre nézve leginkább virágzóbbak. Heti vásárokra azonban még mindekkoráig is engedelmet nem eszközöltetett. Lakossai bővebb termés idején felesleges gabonájuknak elárulását, leg közelebb Camerális Szolnok, Ketskémét és szabad királyi Debretzen Várossainak piattzain eszközlik.”

20 „Megjegyezni való ezen útra nézve, hogy Magyar Országnak alsóbb Vármegyéibe kebelezett több cameralis pusztákról, nem különben a Bánátból is, a hizlalt ökröket szabad kir. Pest várossába, és felsőbb Magyar Országra ezen az úton szokták felhajtani. Továbbá hogy Oláh és Erdély Országokba, minden nagyobb teherrel fuvarozók ezt az utat gyakorolják leginkább. Helyheztetésére nézve a Nemes Kerület kebelébenn semmi nevezetes, megjegyzésre méltó észre vételt tenni nem lehet.”

21 Varga Lajos: 1964. 7-10.

22 A leírás a következő adatokat közli a fahídról: „Éppen a városnak Nyúgoti részén való bejövételnél, az egyesült Három Körös vizén, a mely már itt illendő partok között, elegendő mélységű teknőbe folyik, van egy 50 ölnyi hosszúságú, és 6 ölnyi szélességű fahíd...”

23 MNL JNSZVML. JKK ir. 1800. Fasc. 2. No.1802.

24 A történelmi Magyarország területén három jelentős kősó kitermelő területet említenek

-az Erdélyi-medencében a Mezőség peremvidékén és a Sóvidéken (Dés, Alsómarosváradja, Kolozsakna, Szék, Torda, Vízakna, Parajd)

-a Máramarosi medencében (Rónaszék, Aknasuhatag, Aknaszlatina)

-Sóvár és környéke

Ezek a települések ma Romániához tartoznak Aknaszlatina kivételével mely Szolotvina néven napjainkban Ukrajna területén fekszik.

Szoleczky Emese, "Non omittatur salis beneficium-ne mulassa el a sót senki se bőven használni!" . In.: Kút. 3-4. sz. 48-49 p. Bp.2004.

Magyarország só szükségletét saját bányáiból fedezte. Igaz, meg kellett küzdeni más országok sóbehozatalával szemben. Az ország felvidéki vármegyéinek (pl. Trencsén, Nyitra) só ellátása lengyel sóval történt. A Dunántúlon az osztrák só behozatala jelentett veszélyt. Mivel a magyar só szállítási költsége erre a területre már igen jelentős volt, így inkább az osztrák só behozatalát támogatták. A déli részeken a török só terjedt el. Az osztrák kormány gazdaságpolitikájában arra törekedett, hogy az ország szükségletét hazai kitermelésből fedezzék és a kivitel főleg a sóbányákkal nem rendelkező Szilézia felé történjen. A töröktől felszabadított déli területek is Magyarországról kaptak sót.

A só szállítás az egyik legtokéletesebben megszervezett ellátási rendszer volt a 18. században Magyarországon. A Királyi Kamara igyekezett a sót mindenhová eljuttatni. Az ország egész területén só raktárakat szerveztek lehetőleg a közlekedési utak mellett, ezeknek a feladata a vármegyék szükségletének fedezése volt. A só eladás a lerakóhelyeken történt. Máramarosból és Erdélyből különböző útvonalakon keresztül látták el a raktárakat, amelyek szárazföldi és vízi utak voltak.

A szárazföldi utak évszázadokon keresztül kiépült utak nyomvonalát követték földrajzilag a legkedvezőbb helyeken haladva. Ezek a só útvonalak később a postautak irányát is meghatározták, majd a 19-20. században a legfontosabb fő közlekedési utak lettek.

Erdély sóbányáiból a szárazföldi és a vízi utat egyaránt használták. A vízi út a Maros folyón Gyulafehérvártól Szegedig, majd tovább a Tiszán, Dunán Belgrádig, innen a Dráván Eszékig vezetett. A legfontosabb szárazföldi út az erdélyi sóaknáktól haladt Pest felé. Ennek jelentősebb állomásai voltak: Déda-Margita-Székelyhíd-Léta-Pályi-Sáránd-Szoboszló²⁵-Nádudvar-Madaras²⁶-Fegyvernek-Szentmiklós²⁷-Szolnok-Abony-Monor-Üllő-Pest. Innen a Dunán szállították a sót Komáromba, Győrbe és Pozsonyba. Pestre Szegedről is szállítottak sót szárazföldi úton. Szegedről Eszékig a vízi utat használták a só szállító tutajok. Eszékéről pedig Pécsre és Kanizsára is mentek só szállító transzportok. Szegedtől szárazföldi út vezetett Baján át Pécsre, Bácsról pedig Kanizsára. Erdélyből még indultak útvonalak Désről Nagybányára, Tordáról Élesdre, Gyulafehérvárról Halmágyra, Vízaknáról Lippára.

A Felvidéken a legfontosabb szállítási útvonal Tokajból indult ki, Késmárk, Rózsashegy, Tordassin szükségletét fedették. Újlakról szállítottak Munkácsra, Tárkányból pedig Homonnára, Ungvárra és Bártfára.²⁸

A sószállítás a sóbányák és a sólerakóhelyek között a kincstár költségére történt. Ha más fuvarosok is szállítottak, ezeknek meghatározott fuvardíjat fizettek. A sajátságos jogállású jászkunok például rendszeresen fuvarozták a sót.²⁹ Az állammal szembeni kötelezettségeik

25 Ma Hajdúszoboszló

26 Ma Kunmadaras

27 Ma Törökszentmiklós

28 Bakács István János, A sómonopólium Magyarországon III. Károly korában. In.: Századok. 611-653 p. Bp.1933. 611-653

29 A privilégiumokkal rendelkező jászok és kunok területeit I. Lipót 1702-ben eladta a Német Lovagrendnek. A helyi ellenállás miatt azonban a Német Lovagrend nem tudta érvényesíteni földesúri jogait és képtelen volt a lakosság jobbjágsorba vetésére. Az 1712-15.évi országgyűlés nem fogadta el a honosítási kérelmét sem, így 1730-ban a Német Lovagrend lemondott tulajdonjogáról. 1731-től a Jászkun Kerületet az eredeti vételárért (500 ezer rajnai forint) eladta a Pesti Invalidus Háznak. Mária Terézia 1745-ben engedélyezte a feudális alávetés alóli egy összegű megváltkozást. Ez volt a redemptio. A lakosok kötelezték magukat az eladás összegének és kamatainak megfizetésére, vállalták katonák kiállítását és a nádori census évenkénti fizetését. Cserébe visszakapták kiváltságaikat, megszűnt a földesúri alávetettségük és az ország személyileg szabad lakosai lettek. A

nagy része az 1745-ös redempciós levélben vállaltakból eredt. A szolgálat évenként visszatérő teherétele volt a sószállítás. A Jászkun Kerületet terhelő sószállítást a redempciós kulcs alapján osztották el a három kerület között. A jászok a Poroszló-Hatvan és Szolnok-Pest, a Nagykunység a Szolnok-Pest, a Kiskun Kerület a Szolnok-Pest, a Szolnok-Dunavecse és a Szeged-Dunavecse útvonalakon volt érdekelt.³⁰ A redempciót követő időszakban a nagykunok azonban még a Somlyó³¹-Debrecen, illetve a Debrecen-Szolnok útvonalon szállították a sót.³² A Szolnok-Pest útvonal kijelölése később történt, ami kedvezőtlenebb volt számukra a nagyobb távolság miatt.

A felsőbb helyről küldött körlevelekben szinte évenként megjelenik a sószállítás sürgetése, ami azt tükrözi, hogy a kerület lakosai az utolsó helyre sorolták ezt a kötelezettségüket. A szállítás viszont nem várható, hiszen ha elfogyott a só a raktárból könnyen sóhiány lépett fel egy területen.

A só szállításban való nagyobb részvétel előmozdítására azután 1810-től a kerület szállításban érdekelt lakosainak is fuvardíjat fizettek.³³ 1823-tól a só szállításában részt vevők „cédulát” kaptak (a mai szállítólevél korabeli megnevezése).

A Jászkun Kerület lakosai azonban a mezőgazdasági és egyéb idénymunkák miatt kénytelenek voltak olyan időpontban eleget tenni a só szállítási kötelezettségüknek, amikor erre lehetőség adódott. Ennek következtében csapatosan néha 800 vagy több szekér is megjelent a sóhivatalnál, amit a só tisztek nem győztek útnak indítani. A tarthatatlan helyzet miatt a helytartótanács 1844-ben rendeletben szabályozta a só szállítás rendjét.³⁴

Az utak, amelyeken a jászkunok szekerei mozogtak enyhén szólva borzalmas állapotban voltak. A legrosszabb szakasz Kisújszállás környékén volt, a „Kara János” nevű mocsaras terület miatt. A jegyzőkönyvekben is sokszor feltűnik ez a kifogás, hogy az utak járhatatlansága miatt nem tudták a só szállítást teljesíteni. A nagykun kapitány előrelátását dicséri, hogy egy ízben mielőtt a szekerek elindultak, utasításba adta: mindenki vigyen magával rőzsét és szerszámot az úton előforduló váratlan akadályok elhárítására.

A só szállítása az ökrös vagy lovas fuvarosokra tartozott. A szekerre átlag 30 darab kósótömböt tettek fel.³⁵ Kulcsár Árpád számításai szerint hétezer négyökrös szekerre volt szükség a vízi szállítás mellett, hogy a só rendeltetési helyére eljusson.³⁶

Az eddig előadottak alapján is látjuk, hogy a Jászságban és a Nagykunységban a vasút megjelenése előtt is volt közlekedés. Az igazi forradalmi változást azonban a vasútvonalak kiépítése, majd a burkolt utak megjelenése hozta.

Nos, az utak kiépítését, burkolattal való ellátását nemcsak a Jászság, de az egész megye, sőt az ország is nagyon várta. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 1876-os megalakításakor

továbbiakban a Jászkun Kerület jogrendje Mária Terézia 1745-ös kiváltságlevelén, annak az 1751.évi országgyűlés által a 25. törvénycikkben is megerősített változatán és az 1799-ben kiadott Jászkun Statútumokon alapult.

30 Bagi Gábor, A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig 1745-1848. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 52. Szolnok 1995.

31 Ez a mai Szilágysomlyó helység lehet ma település Romániában Simleu Silvaniei néven

32 MNL JNSZVML. Kunszentmárton.ir. Körlevelek jkv. 1791-1796. 129. p. 1791. máj.20.

33 MNL JNSZVML. Kunszentmárton.ir. Körlevelek jkv. 1805-1810 598 p. 1810.máj.5. A szállítók a sóért 1 Ft 30 cr-t kaptak Pesten.

34 MNL JNSZVML. JKK ir. 1844 Fasc.1. No. 2549

35 Bellon Tibor, A Tisza néprajza. Ártéri gazdálkodás a tiszai Alföldön. 169 p. Bp.2003. 167

36 Kulcsár Árpád, Sóbányászat és sókereskedelem Erdélyben I. Apafi Mihály uralkodása idején. In.: Századok.. Bp.1991. 418

területén mindössze két kiépített utat említenek. Az egyik a megyeszékhelyen, Szolnokon a régi vasútállomástól a Tisza hídig vezető kőút; a másik pedig a távolsági közlekedést szolgáló Jászberény-Árokszállás közti vonalon, az ún. "Neszőlj" csárdáig kiépült útvonalszakasz. A következő évben már azt írja az alispán jelentésében, hogy az út Árokszállás belterületén lévő része kiépítés alatt áll, a Jászberény-Jászfákóhalma közti utat agyagolt útként tünteti fel.³⁷ Talán szimbolikus jelentésű, hogy a megyeszékhelyi rangért versengő két város építi ki először burkolt útjait. Sőt néhány évig Jászberényben több a burkolt utak hossza, mint Szolnokon. Azután a századforduló idején lassan átbillen az arány Szolnok javára.

Az 1890. évi úttörvény és hatása

Az 1890. év fordulatot hozott az útigazgatásban. Megjelent az első úttörvény, az 1890. évi I. tc. Ez pótolta az előző időszak mulasztásait, és elsőnek hozott a kornak megfelelő intézkedéseket az utak építéséről és fenntartásáról. Az úttörvény hat csoportba sorolta az utakat, úgymint: 1. állami, 2. megyei (törvényhatósági), 3. községi közlekedési (vicinális), 4. községi (közűlő), 5. vasútállomásokhoz vezető, és 6. személyek, társaságok által közforgalom céljára létesített utak. Ugyanakkor a közutakkal kapcsolatos teherviselést a közmunka teljes mellőzésével, az útdadó kötelezettséggel kívánta fedezni.

Az 1890-es törvény nagy eredménye volt az alföldi állami úthálózat építésének támogatása. Ezután épült az I. és II. alföldi transzverzális műút. Az I. alföldi transzverzális út Baját kötötte össze az Arad megyei Erdőhegygel, s Halas, Félegyháza, Csongrád, Szentes, Kunszentmárton, Békéscsaba és Gyula városokon haladt át. A 301 km-es hosszából megynket 12 km érintette.³⁸

Már 1894-ben felvetődött, hogy az I. alföldi transzverzális útból Kunszentmártonnál kiágazó, és Jászberény felé tartó vonalat a megye kiépíti, ha a miniszter állami kezelésbe veszi. Ezzel összeköttetés jöhetett létre a Mátra vidékéről jövő, és az I. alföldi transzverzális út között. Az útvonal érinthette a szolnoki Tisza-hidat és a Szolnok – debreceni állami utat. A miniszter nem vitatta a megye érvelését, az út fenntartása azonban évenként 30 ezer Ft-ot emésztett volna fel az államkasszából. Ezért 1899-ben végleg elutasították a kérelmet, bár a miniszter biztosította a megyét, hogy a tervezett II. alföldi transzverzális út vonalvezetésénél figyelembe veszi az érdekeit.

A kereskedelmi miniszter az útvonal közigazgatási bejárásának eredményét 1901-ben közölte. Elfogadták a Szolnok-Szajol-Törökszentmiklós-Szapárfalu - Kenderes-Kisújszállás nyomvonalat, a törvényhatóság pedig az állami út Kenderesi irányának megvalósítása esetén Kisújszállásnak Ecseg felé kárpótlásul olyan hosszú út kiépítését ígerte, mint a Kisújszállás-Kenderes út korrekciója.

A tervezett Jászberény-Szolnok-Kunszentmárton állami út nem valósult meg.³⁹ A megyei utakkal kapcsolatos ügyintézés az alispán kezében összpontosult, s a vicinális utak hálózatának megállapítását is ő végezte. A műszaki szolgálat az államépítészeti hivatal feladata lett, ezek feladatuk teljesítésének túlnyomó részét útbiztosokkal és útkaparókkal látták el.

37 MNL JNSZVML. Közigazgatási. Bizottság ir.(Továbbiakban:Köz.ig. Biz.) 538/1886

38 Tóth László: A Duna-Tisza-Körös közti alföldi transzverzális útépitések története (1893-1899) I.n.: A Kiskőrösi Közúti Szakgyűjtemény Évkönyve. Kecskemét, 1981. 42.

39 MNLJNSZVML Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyvei (Továbbiakban: Tvh Biz jzvkv) .248/1899

Az útbiztosi intézmény létrehozásról a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye megszervezése előtt a Jászkun Kerületekben az 1872-es szabályrendelet intézkedett. Ez alapján a kerületekben három útbiztosi állást szerveztek. Az útbiztosokról az 1890. évi úttörvény után az 1891. június 17-én alkotott szabályrendelet intézkedett. A törvényhatósági útbiztosok a vármegye segéd-és kezelő személyzetéhez tartoztak. Az alispán véleménye alapján a megye főispánja nevezte ki őket. A megyében hat útbiztosi állást szerveztek Szolnok székhellyel, ezenkívül Jászberényben, Jászladányon, Kunhegyesen, Túrkevéen és Cibakházán működtek útbiztosok. Az útbiztosoknak képességi vizsgát kellett tenni állásuk betöltéséhez. Bizonyítaniuk kellett, hogy jártasak az olvasás, írás, számolás, rajzolás területén, ezenkívül ismerik az építkezéshez használt anyagokat.

Az útbiztos feladata volt a gondviselésére bízott útvonal felügyelete, és a természetben lerovandó közmunkák összeírásának ellenőrzése. Közvetlen felettese volt az útkaparóknak. Az útbiztos kötelessége volt, hogy az útkaparónak a fenntartási munkákra az utasítást, útba igazítást megadja, és azokat ellenőrizze. A rájuk bízott utakat az útbiztosok hetente egyszer, a ki nem építetteket havonta kétszer bejárták, s intézkedtek a hiányok pótlásáról és a javításokról.⁴⁰ Az alispán 1893-ban elrendelte, hogy az útbiztosok szolgálatuk alatt nemzeti színű karszalagot viseljenek, melyre Jász-Nagykun-Szolnok vármegye címerének fémről nyomott mintázatát illesztették.⁴¹

Az útkaparók kinevezett hivatásos közegeként az útbiztosoknak voltak alárendelve. Általában írni-olvasni tudókat alkalmaztak, akiket az Államépítészeti Hivatal javaslatára az alispán nevezett ki. Fizetésük szerint az 1883-as szabályrendelet I. és II. osztályba sorolta őket, s számukat 40 főben határozta meg a törvényhatósági utaknál. Az útkaparók lakóhelyét, a kezelendő útvonalak hosszát, a munkaköri leírást az Államépítészeti Hivatal főnöke állította össze. Az útkaparók számára a törvényhatóság házat épített a kijelölt útszakaszokon. Az első útkaparó házat 1886-ban építették a Jászberény-Árokszállás út mellett. Az útkaparók székhelyét az alispán határozta meg, a kezelésre átadott útszakasz hosszát pedig az Államépítészeti Hivatal. Az útkaparó szabadságot csak rendkívüli esetben vehetett igénybe, az 1911-es rendelet például csak egy napot biztosított. 14 napnál hosszabb szabadságot csak az alispán engedélyezhetett, ha az útkaparó a szabadsága idejére saját költségén helyettest fogad. Az útkaparók és családjuk nyugellátását a vármegyei alkalmazottakhoz hasonlóan intézték.

Az útkaparók útrendőri feladatokat is elláttak, ezért kötelesek voltak az útszakaszukon minden szabálytalanságot megakadályozni, és azt az útbiztosnak jelenteni. Munkájuk végzésére a megyétől kaptak szerszámokat (kapacsákány, lapát, sárlemez, kasza), ezekért anyagi felelősséggel tartoztak. A forgalom biztosítására, reggeltől estig kötelesek voltak a rájuk bízott útrészen karbantartási munkákat végezni.⁴²

Az utak az I. világháború után

Az 1920. XXVII. te. módosította a közúti törvényt, nagyobb lehetőségeket nyújtva a megyének, a közúti alap felhasználásánál. 1921-ben kezdték el a vicinális utak

40 Szabályrendelet 1895. 161

41 MNL JNSZVML Tvh Biz jzkv 234/1893

42 MNL JNSZVML Tvh Biz jzkv 1401/1911

törvényhatósági kezelésbe vételét. A 12 vicinális úti bizottságot megszüntették, és 712 km útszakaszt a községi közdülő utak közé soroltak vissza.

Az 1920-as évek második felétől, a gépkocsik számának növekedése megkövetelte a korszerű útpályák építését. A vizes makadám ezeknek már nem volt megfelelő, az autók nagy raksúlyát, sebességét a gyenge alapú utak nem bírták, a gumikerekek „felszippantották” az anyagukat, és mély kátyúkat hoztak létre. Ezért országosan is áttértek a makadám utakról a maradandóbb útburkolatokra, elterjedt a kátrány, a bitumen és a cement használata. A megyében a II. sz. állami út Abony és Karcag közötti 82 km hosszú szakaszának átépítését már így tervezték. Az átkelő szakaszok burkolását kiskockakövel, a külső szakaszt bitumenes burkolattal végezték.

Hazánkban külföldi kölcsönrel 1927-ben indult meg egy nagyobb útépitési program. Jász-Nagykun-Szolnok megyében 70 km út kiépítését vették tervbe. Ugyanebben az évben készítette el a megye, az utak fenntartására közúti szabályrendeletét.

A kereskedelmi miniszter 1929-ben a kiépített úttal nem rendelkező községek és tanyacsoportok összeköttetését rendelte el, a legközelebbi kiépített úttal. Ezzel a kőúttal nem rendelkező községeket bekapcsolták a közúthálózatba, és a tanyacsoportokat bekötőúthoz juttatták. Ennek alapján a megyében összesen 13 út kiépítését tervezték.

1930-ban tízéves útépitési programot indított el a Kereskedelmi Minisztérium. Az első három évben 1.200 km állami út állandó burkolattal történő ellátását tervezték, amiben a Budapest-Cegléd-Szolnok-Debrecen-Nyíregyháza út is szerepelt. A munkák még ebben az évben megindultak.²⁸

Országosan a Kereskedelmi Minisztérium 70846/1934. sz. rendelete határozta meg Magyarország fő közlekedési úthálózatát. A főúthálózatba sorolták azokat az utakat, amelyek külföldi kapcsolatokat szolgáltak, országrészeket kapcsoltak össze, vagy fontos termelési régiókat kötöttek össze a lakott területtel. Ennek megfelelően rangsorolták I., II. és III. osztályba az utakat, és jelölésük is egy-, két-, vagy háromjegyű számmal történt. A főutaknak ezen osztályozása közel 30 évig kisebb változtatásokkal érvényben volt.

Megyéink útjainak elnevezése a következőképpen alakult:

I. rendű főút: a 4. sz. Budapest-Püspökladány-Kolozsvár állami közút, megyén áthaladó 83 km szakasza.

II. rendű főút: a 32. sz. Abony-Füzesabony fő közlekedési út 39 km hosszú megyei szakasza.

III. rendű főút: a 311. sz. Nagykáta-Jászapáti út 29, a 321. sz. Szolnok-Újszász út 8, a 322. sz. Jászkisér-Kunhegyes út 37, a 323. sz. Tiszafüred-Tiszaroff út 28, a 324. sz. Kenderes-Kunmadaras út 31, a 325. sz. Karcag-Tiszafüred út 21, a 411. sz. Szolnok-Tiszainoka út 41, a 412. sz. Kisújszállás-Szarvas út 48, a 413. sz. Kisújszállás-Körösladány út 36, a 415.sz. Kecskemét-Békéscsaba út 24 km megyei szakasza.

A fő közlekedési utakon kívül még 40 törvényhatósági út maradt, valamint a vicinális és a közdülő utak rendszere

Szerző Dorina:

JÁSZÁROKSZÁLLÁS MALOMIPARA A KEZDETEKTŐL AZ 1950-ES ÉVEKIG

Kutatásom némileg hiánypótló dolgozatnak készült, mivel Jászárokszállás malomiparát részletesen még nem dolgozták fel korábban. A malomipar témáját helytörténeti kiadványok, régi helyi és országos újságok, valamint anyakönyvi adatok alapján dolgoztam fel.

Az első írásos emlékek már 1356-ban „Arukmelléke” néven említik a települést, majd 10 évvel később, 1366-ban „Arukmellék szállás” néven tüntetik fel egy oklevélben. 1458-ban Hunyadi Mátyás oklevelében is olvashatunk a település plébániájáról. A település létrejöttével, a jászok letelepedésével közel azonos korú lehet a malmok létrehozása, mivel a gabona őrlése elengedhetetlen volt a lakosság élelemellátása szempontjából.¹

A korabeli forrásokból tudjuk, hogy a jászok fő megélhetési forrását az állattartás jelentette. Az összeírások alapján ökröt, szarvasmarhát, lovat, sertést és juhot tartottak a Jászság területén élő jászok. A középkori és újkori kereskedelem során leginkább a tenyésztett állatokkal kereskedtek, ez jelentette a fő pénzszerzési lehetőséget az árokszállási lakosok számára is. Az állattartás mellett a földművelés is fontos volt a települési lakosság életében, elsősorban őszi és tavaszi búzát, rozst, árpát, zabot és kölest termesztettek. Terményeiket leginkább saját maguknak termelték, illetve az állatok takarmányozása céljából.²

Magyarországon a fennmaradt kiváltságlevelekből tudjuk, hogy a 16. század közepétől alakultak molnárcéhek. Országosan 157 önálló molnárcéh és 58 vegyes céh (pl.: molnárcs; molnár-pék) emlékonyagát tartják számon. Már a középkori névadásokat illetően tanulságos, hogy a céhlevélben szereplő valamennyi molnármester vezetékneve „molnár”. A molnárcéhek többsége a 17.-18. században létesült, viszont sem Jászárokszálláson, sem a Jászságban nincs arra vonatkozóan írásos emlék, hogy itt létesítettek volna molnárcéhet. Meglátásom szerint ennek fő oka lehetett a Jász-Kun Hármassal szembe fordított, autonómia adta előnyök összessége.³

Magyarországi viszonylatban ahhoz, hogy valaki elsajátíthassa a molnár mesterséget először inasnak kellett állnia. Az inas tanulóideje 3-4 év volt, majd ezt követően molnárlegényként további malmokban kellett megfelelő munkatapasztalatot szereznie. Ezt a korabeli köznyelv „vándoréveknek” nevezte, amely során a molnárlegény kitanulta a mesterséget. Érdekességként emelném ki, hogy a 16. századi írásos visszaemlékezések említenek olyan szakembereket, akik vállalása részben ács, részben pedig molnár munkákra terjed ki. Őket nevezzük faragómolnároknak, amely elnevezés a későbbiekben a jászárokszállási Faragó Antal malomtulajdonos vezetékneve vonatkozásában is gondolkodásra készítheti az olvasókat. A 16.-17. századi források említést tesznek faragókról, molnárokról, molnármesterekről. Mindhárom elnevezés a malomépítésben jártas szakemberekre utal, akik famegmunkáló kézművesek voltak. Az 1623. évi összeírásban is a „malommester” kife-

1 Fodor F. (1991.) A Jászság életrajza. Budapest. Jászok Egyesülete és „A Jászságért” Alapítvány.

2 Kunszabó F. (1980.) Jászföld. Budapest. Szépirodalmi könyvkiadó.

3 <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/31.html> (2024.09.23.)

jezés nem őrlőmestert, hanem ácsot jelent. Ezek a szakemberek építették az országban a malmokat, amelyhez nagy szakértelemre és precizitásra volt szükség, mivel csak pontos munkával tudták kivitelezni azt, hogy a malmok fogaskerekei megfelelően működjenek a minőségi őrlés érdekében. Egy 1837-es forrásban olvashatjuk az alábbi idézetet: „A malom építését molnár és magyar ács vállalta.” Fontos megjegyezni, hogy a magyar ács megnevezés nem rokonértelmű szava a molnárnak, külön mesterséget jelöl. Egy malom építése során a keringősátor felállítása, a tető zsindelezése ácsmunkát igényelt, míg a malomkövek kifaragása molnár munkának számított.³

A 19. századi források is alátámasztják, hogy molnáraink maguk építették és javították a malmokat. A malomjövedelem a vámból származott, aminek mértékét mindig a hatósági előírás szabályozta. A Jász- Kun Kerületben a 19. század első felében sűrűn változott a vámszedés mértéke:

<i>Vámszedés éve:</i>	<i>Vám mértéke:</i>
1799.	az őrlőnivaló 13. része
1810.	az őrlőnivaló 12. része
1816.	az őrlőnivaló 18. része
1817.	az őrlőnivaló 13. része
1838.	az őrlőnivaló 11. része

1. számú táblázat (A vámszedés mértéke a Jász-Kun Kerületben a 19. században)³

A vámszedés mértéke azért változhatott ilyen gyakran, mivel a szűkebb években a malmosgazdák kérelmezték a vám emelését, hogy a kevés őrleményből is biztosítani tudják megélhetésüket. A molnárok „hites emberek” voltak, vagyis esküt kellett tenniük, amiben az is szerepelt, hogy a vámmal tisztességesen elszámolnak. A lopáson kapott molnárt azzal büntették, hogy a piactéren, a járókelők szeme láttára, faszamárra ültették. Ezen esetben a molnár legfőbb büntetése a megszegyenülés, és az emberek bizalmának elvesztése volt.³

A magyar kultúrában az emberek szent és kiváltságos helynek tartották a malmokat. A malom épületében lopni, káromkodni, szeszes italt tartani, duhajkodni súlyos vétségnek számított. Nem csak az egyház, de a világi hatóságok is gondosan ügyeltek a malmok társadalmi szerepére. Ezek a szabályok a Jászság területén is mérvadók voltak. A középkori malmokat a felhasznált energiaforrás alapján 3 csoportba osztjuk:

- szárazmalom (állati erővel működött)
- vízi malom (vízenergiával működött)
- szélmalom (szélenergiával működött).

A rendelkezésre álló információk alapján a Jászságban a malmok mindhárom típusa megtalálható volt. A szárazmalmok közül a legelterjedtebb a lóval vonatott szárazmalom volt, amely két részből állt. Az egyik része volt a járószín, a másik része pedig a malomház volt.⁴ A meghajtó szerkezet és az igavonó állat egymáshoz való viszonya alapján a szárazmalmok esetében három típust különböztetünk meg. A középen hajtó szerkezet esetében az állat a járókerék küllői között járt, a felülhajtó szerkezet esetében az állat a járókerék alatt járt, az alulhajtó szerkezet esetében pedig az állat a járókerék mellett járt. A három típus közül a Jászságban a középen hajtó szerkezet volt a legelterjedtebb.⁵ A szárazmalmok átlagos napi teljesítménye 4 mázsa körüli volt naponta. Ehhez viszonyítva a vízi- és hajómalom napi 8-12 mázsa gabonát is meg tudtak őrölni.⁵

A 16. század, – a mohácsi csatát követően – nehéz időszakot hozott a jászok számára is. A török uralom alatt a Jászság területe a hatvani szandzsák irányítása alá került. A népszámlálási adatok is jól tükrözik a törökök pusztítását, pl.: Négyszállás és Ágó megsemmisült, 1567-ben Árokszálláson mindössze 9 telkes jobbágy élt. A török hódoltság ideje alatt az árokszállásiak a török, valamint a magyar fennhatóságok irányába is adózni kényszerültek.⁶ A török hódoltság idején megnehezültek a lakosság életkörülményei, ennek okán néhány gazdasági tevékenység eltűnt, viszont a gabonatermesztés az elnyomás ideje alatt is jelentős volt a Jászságban, valamint a gabona feldolgozása és őrlése is. A hatvani szandzsák írásos adatai jelzik, hogy a törökök a malmokat meghagyták, és szedték azok jövedelmét.⁷

Az első fennmaradt adatösszeírás, amely részletesen kitér az árokszállási malmokra is a 17. század végén készült. 1699-ben a Habsburg Birodalom elrendelte a Jászkunság összeírását, amellyel Pentz János egri prefektust bízták meg. Ez évben Pentz János Kristóf október 31-én végezte be munkáját, ekkorra készült el az adatgyűjtés. Az összeírás mindössze 2 hónap alatt elkészült, a községi előljárók, bírák és jegyzők közlései jelentősek voltak a korabeli adatfelvétel szempontjából. A Pentz-féle összeírás szerint 1699-ben 107 gazda és 18 zsellér él Árokszálláson. Az összeírás kiemeli a szántóföld jó minőségét, amelyet nem is kell trágyázni. A Gyöngyös-patakon ekkor már megemlítik a 2 köves vízi malmot, amely gyenge teljesítménnyel bír, silányul jövedelmez. A települési kétköves községi malom után 6 forint adó megfizetését állapították meg.⁸

A következő adatok 1745-ben a Jászság területén 7 vízi- és 10 szárazmalomot írtak össze. Ez az adat viszont nem teljes, mert volt néhány malom a Jászság területén, amelyet pénzkölcsön fejében idegen vármegyebeli birtokosok használtak átmenetileg, de ezeket nem vették fel az összeírásba.⁹ 1749-ben Pálffy nádor az egyes jászkun településektől, speciális kérdőpontok alapján kért be adatokat. Az adatbekérés elsődleges célja a kerületi adók kivetésének arányosabbá tétele volt. Ezen adatközlésből tudjuk, hogy Árokszálláson a 18. század közepén 2 szárazmalom és 1 vízi malom működött.¹⁰

4 <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/31.html> (2024.09.23.)

Czégény I.-Szikszai M. (2015.): Adatok Jász- Nagykun-Szolnok Megye Élelmiszeriparának történetéhez. In: Zounuk 29. Szolnok, ALUMNI Kiadó Kft.

5 Szikszai M. (2009.): Adatok a Jász- Nagykun- Szolnok Megyei szárazmalmok történetéhez. In.: Zounuk 24. Szolnok, ALUMNI Kiadó Kft.

6 Herbert J. (1992.) Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Budapest. Akadémiai nyomda

7 <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/31.html> (2024.09.23.)

8 Cseh G. (2017.) A Jászkunság 1699-ben. A Pentz-féle összeírás. Szeged, Generál Nyomda.

9 Kiss J. (1992.) A Pesti invalidus ház jászkunsági földesurasága 1731-1745. Budapest, Akadémiai kiadó.

10 Bagi G. (1995.) A Jászkun kerület településeinek leírása 1750-ben. In: Zounuk 10. Szolnok, Alumni kiadó Kft.

Vízimalom a Gyöngyös-patakon¹¹

A Jászsággal foglalkozó szerzők egyetértenek abban, hogy a 18. század volt a Jász-Kun Hármaskör fénykora, mivel ezen időszakban nyugalomban éltek, agrikultúrájuk fejlődött, és a kétszáz éves lemaradásból igyekeztek felzárkózni követve az ország többségi társadalmát. Az 1730-as években már a Jászságban is megjelenik a kukorica, a dohány, sőt a dinnye is, viszont a szántóföldi termelésben ekkor még nem önellátók.¹² 1756-ban Mária Terézia mezővárosi rangra emelte a települést. A királynő már ekkor 3 vásártartási jogot adott a településnek, de egészen a 19. század közepéig nem alakult ki jelentősebb kereskedői réteg, mert addig a helybeliek maguk kereskedtek állataikkal és terményeikkel.¹³ Fodor adatgyűjtéséből kaphatunk átfogó képet a Jászság, valamint az árokszállási malomiparról. 1760-ban még csak 3 szárazmalom működött a Jászság területén, mindhárom Jászberényben, viszont a századvégi térképek már minden jászsági település körül jeleznek néhány szárazmalmot. Jellemzők voltak a jászok 18. századbeli iparára az olajmalmok, olajsajtólok is. A 7 jászsági olajmalom közül kettő Árokszálláson üzemelt.¹⁴ Herbert tanulmányában olvashatjuk, hogy Árokszállás 1800-ban készült látképén jól látható a Gyöngyös-patakon működő vízimalom is.¹⁵

A jászok leginkább azokban az iparágakban jeleskedtek, amelyek valamiképpen hagyományosan kötődtek a tájhoz és a lakosság életmódjához. A források elsők között említik a vízi- és szárazmolnárokat, a tímárokat, csizmadiákat, szabókat, valamint az

11 Balogh B. (2016.) Jászárokszállás anno. Jászárokszállás, Signal- Print Kft

12 Kunszabó F. (1980.) Jászföld. Budapest. Szépirodalmi könyvkiadó.

13 szerk. Simon B. (1992.) Szülőföldem, a Jászkunság. Szolnok, Axel-Springer-Magyarország Kiadói Kft.

14 Fodor F. (1991.) A Jászság életrajza. Budapest. Jászok Egyesülete és „A Jászságért” Alapítvány.

15 Herbert J. (1992.) Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Budapest, Akadémiai Nyomda.

ácsokat. A 19. század első felében új iparágként jelenik meg térségünkben a kőműveség, amely azt is jelzi, hogy a házak elkészítését – leginkább a tehetősebb családok – szakemberekre bízzák.¹⁶ Bagi Gábor kutatásai szerint a Jászságban a legtöbb búza és árpa Berényben, Árokszálláson és Fényszarun termett. Mindhárom településen régóta dolgoztak vízimalmok, valamint a 18. századtól szárazmalmok is megtalálhatók, amelyek a lakosság lisztszükségletét ki tudták elégíteni.¹⁷

A magyarországi malomipar technológiai megújulásában is jelentős szerepet játszott a gőzgép elterjedése. Hazánkban az első működő gőzmalmot 1839-ben alapították, Pesten működött, „József-hengermalom” névre keresztelték. A gőzmalmok üzemeltetése szenet igényelt, elterjedésük összefüggött a vasútvonalak kiépítésével is. Az alföldi mezővárosok többségében és a nagyobb községekben az 1870-1880-as években jelentek meg a gőzmalmok. A gőzmalmok térhódítását a számadatok is nagyon jól szemléltetik. 1863-ban még csak 147 gőzmalom őrlött az országban, 1894-re ezek száma 1723-ra emelkedett. A legtöbb gőzmalom az ország nagyobb gabonatermelő övezeteiben működött, mint a Tiszántúl, a Duna-Tisza köze és a Tisza-Maros szög. A malomiparban a másik jelentős áttörést hozó eszköz az 1850-es években Ganz Ábrahám által gyártott őrlőhengerek voltak, amelyeket gőz- és vízimalmokban is alkalmaztak. Az őrlés és osztályozás gépesítését igazán Mechwart András találmánya, a hengerszék tökéletesítette. 1876-tól a hazai gőzmalmokban gyors ütemben teret hódított a hengerszék, amelyet a századfordulón már a malmok háromnegyedében használtak. A kor és a technika fejlődése a molnároktól is megkövetelte a műszaki tudást, valamint a malomgépészti ismereteket, tehát másfajta felkészültséget igényelt, mint a hagyományos malom típusok. A 19. században a gőzmalmi molnárság megbecsült foglalkozás volt a lakosság körében, és tekintélyt biztosított.¹⁸

Az árokszállási 1864. évi tanácsülés jegyzőkönyvéből értesülhetünk arról, hogy a városban ekkor még a malomipart főleg szárazmalmok képviselték, amelyek nagy számban léteztek. 1872. július 29-én a Jászkon Figyelőből arról értesülünk, hogy Mészely János főbíró haszonbéri hirdetményt tett közzé, amelyek között a települési hétkerekű vízimalom is szerepel.¹⁹ A Gyöngyös-patakon található vízimalmot a 1898-ban üzemén kívül helyezték, amelynek duzzasztó zsilipeinek romjai még a 20. század első felében láthatók voltak. Herbert monográfiája alapján településünkön két gőzmalom működött. 1875-ben alapították a Surányi-malmot, amelynek 7 duplahengersizéke és 5 kőjárata volt. Herbert közlése alapján 1879-ben alapították a Faragó-malmot, amelynek 16 duplahengersizéke és 5 kőjárata volt. A műszaki adatok is jól tükrözik, hogy a Faragó féle malom valamivel nagyobb teljesítményre volt képes. A Magyar Ipar Almanachja viszont arról ad tájékoztatást, hogy a Faragó-család 1780-ban alapította a malmot, amely apáról fiúra szállt az évtizedek során.²⁰ Mindkét malomban volt villany és artézi kút is. A fent említett két malom nem csak a települési lakosság szükségleteit elégítette ki, hanem a környékbeli települések

16 Kiss J. (1992.) A Pesti invalidus ház jászkunsági földesurasága 1731-1745. Budapest, Akadémiai kiadó.

17 Szikszai M. (2009.): Adatok a Jász- Nagykun- Szolnok Megyei szárazmalmok történetéhez. In.: Zounuk 24. Szolnok, ALUMNI Kiadó Kft.

18 <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/30.html> (2024. 09. 24.)

19 Földi J. (2020.) Jászárókszállás története. Krónika a kezdetektől 2020. I. félévéig. Jászárókszállás. Új Berea Kft. nyomda

20 Magyar Ipar Almanachja. II. rész. Az iparos társadalom. 1929-1932. Budapest, 1929.

(Vámosgyörk, Karácsond, Gyöngyöshalász és Gyöngyöstarján) lakói számára is örölt.²¹ Az 1879. évi összeírások alapján a Jászágban 25 molnárt tartottak számon, akik közül ketten Árokszálláson dolgoztak.²² A két helyi molnár mellett meg kell említeni Ferenczy Pál, jászberényi molnárt is, aki Sándor nevű fiával 1875-ben Árokszálláson gőzmalom alapított. Ebben a malomban 7 dupla hengerszék és 5 pár kőjárat tette lehetővé az őrlést. Szintén saját villannyal és artézi kúttal rendelkezett a Ferenczy gőzmalom is. Ferenczy családot 1891. március 28-án vesztesség érte, Ferenczy Pál gőzmalom tulajdonos elhunyt.²³ Ferenczy Pál halála részben a Ferenczy-malom megszűnéséhez is vezetett. Konkrét adatok nem találhatóak a Ferenczy- malom későbbi sorsát illetően. 1892-ben Ferenczy Sándor –az örökös – szerepel a települési virilisek²⁴ listáján, viszont 1893-tól már nem szerepel a helyi virilisek között, illetve a malmok sorában sem említik a Ferenczy- malmot a későbbiekben.

Ferenczy Sándor gőzmalma²⁵

Az 1892-ben elkészült Magyarország iparosainak és kerekedőinek cím- és lakjegyzéke is említi Faragó Antal malomtulajdonost. A Faragó- malom jövedelmezőségét az is igazolja, hogy id. Faragó Antaltól fia, ifj. Faragó Antal (sz.: Jászárokszállás, 1879.11.10.) 1929-ben vette át a tulajdonosi tisztséget, majd a későbbiekben még a harmadik generáció Faragó Zoltán Antal (sz.: Jászárokszállás, 1914. 10. 04.) is örölt a malomban a lakosság részére.

21 Herbert J. (1992.) Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Budapest, Akadémiai Nyomda.

22 Szabó L. (1982.) Jászág. Gyoma, Gondolat Könyvkiadó.

23 Herbert J. (1992.) Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Budapest, Akadémiai Nyomda.

24 virilis: legtöbb adót fizető polgár - <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/v-1A920/virilis-1B2F4/> (2024.09.27.)

25 Balogh B. (2016.) Jászárokszállás anno. Jászárokszállás, Signal- Print Kft

A malomipari fejlesztésekről leginkább a Molnárok Lapjában olvashatunk a XX. század első felében. Az 1910-es években újdonságnak számított a Besser Antal féle „rentabel”, amely gabonatisztító-, hegyező- és hántógép volt. Surányi Alajos árokszállási gőzmalom tulajdonos is beszerzete ezt a gépet, amellyel még tisztábban tudták őrölni a gabonát.²⁶

Az I. világháborút követő időszakban sem tétlenkedett a Faragó család, a gőzmalom üzemeltetése mellett szerették volna bővíteni a lehetőségeiket. Szintén a Molnárok Lapjában olvashatjuk, hogy a Faragó-malom elhanyagolt, vagy üzemem kívüli vízimalmot keres megvételre, amellyel kapcsolatban a kikötése az volt a malomtulajdonosnak, hogy megfelelő vidéken legyen a malom és állandó vize legyen.²⁷ A későbbi malomipari anyagokban nem található adat vízimalom vásárlásról, így vélelmezhetően nem sikerült megtalálnia a megfelelő vízimalmot Faragó Antalnak.

1924, május 31-én országos molnárgyűlést tartottak, amelynek fő témája az új adótörvény volt. Jászárokszállást mindkét malomtulajdonos, Faragó Antal és Surányi Alajos is képviselték. Az országos gyűlésen Jutassy Ödön titkár tájékoztatta a megjelenteket, hogy az államnak szüksége lenne többletbevételre, viszont, ha a gabonaforgalmi adó ára emelkedik, akkor ezzel egyenesen arányosan az alapvető élelmiszerek ára is emelkedni fog, amely a lakosság életét megnehezítené. A gyűlés elsődleges állásfoglalása az volt, hogy az állam sem a gabonára, sem a lisztre, sem az állattakarmányozásra való korpára és malmi hulladékokra az általános forgalmi adót ne terjessze ki. A közzétett gyűlési anyag jól szemlélteti, hogy a rendelkezés a molnárok mellett, a legszegényebb sorban élők védelmét is szolgálja, mivel a legszegényebbek sok kenyeret fogyasztanak, számukra is megterhelő lenne a kenyér, mint alapvető élelmiszer beszerzése.²⁸

A következő jelentős molnárgyűlés megtartására 1929-ben került sor, amikor a gazdasági világválság terhe hazánkra is nehezedett. A gazdasági helyzet negatív változása okán sürgősen kellett összehívni a gyűlést, nem tudták kellőképpen megszervezni, de ennek ellenére is az ország minden pontjáról érkeztek molnárok, az Országos Iparegyesület gyűlési terme megtelt. Árokszállást ezen a gyűlésen is Faragó Antal és Surányi Alajos is képviselte. A gyűlés során a molnárok és malomtulajdonosok gondolkodásmódját megértették, viszont érdemi előrelépést nem okozott a molnárok szempontjából, mivel az adó emelésére sor került.²⁹

A helytörténeti és folyóirat anyagok az 1920-as években folyamatosan hírt adnak Faragó Antal és Surányi Alajos gőzmalomról is, amely azt igazolja, hogy mindkét malom folyamatosan működött. 1929-ben a Faragó-malom már ifj. Faragó Antal tulajdonában működött, aki továbbra is sikeresen vezette a malmot. Ifj. Faragó Antal tanulmányait Jászberényben végezte, majd ezt követően a malomban dolgozott, segítette édesapja munkáját, és elsajátította a szükséges ismereteket, amely a malom sikeres vezetéséhez elengedhetetlen. Ekkor a malom vegyes típusú volt, 150 lóerős gépüzeme naponta 2 és fél vágón kereskedelmi és 3 és fél vágón vámörleményt teljesített. Átlagosan 8-9 munkásnak biztosított munkát a malom. Ifj. Faragó Antal igazgatója volt a Jászárokszállási Takarékpénztárnak, tagja volt a községi képviselő testületnek és igazgatási tagja a Hangya Szövetkezetnek.³⁰

26 Molnárok Lapja 19. évf. 32. szám (1912. 08. 10.)

27 Molnárok Lapja 28. évf. 40. szám (1921. 10. 01.)

28 Molnárok Lapja 31. évf. 23. szám (1924. 06. 07.)

29 Molnárok Lapja 36. évf. 46. szám (1929. 11. 16.)

30 <https://macse.hu/miller/molnarlap.php?mid=10196>

*Faragó Antal gőzmalma*³¹

Az 1935. évben megjelent Ipari címtárban is szerepel a két gőzmalom Jászárokszálláson, amelyek tulajdonosai változatlanok.³² Az 1937-es összeírási adatok hoztak újdonságot a települési malomipar vonatkozásában, mivel ekkor a korábban említett két malomtulajdonos mellett új malomtulajdonosként jelenik meg Huszár József neve. Az új malomról és tulajdonosáról részletes adatokat nem találtam.³³ Valószínűleg nem sokáig működött a malom, mivel a következő, 1941. évi adatok között már csak egy, a Faragó-malom üzemkészségéről számolnak be, amely a háborús helyzetnek is betudható.³⁴

A molnárok sajtótermékeiben további adatokat találunk a Faragó-malom fejlődéséről. 1938-ban a „Rekord derceőrlő- és korpakiőrlőgép” kiválóságáról számolnak be molnárok a Molnárok Lapjában. Az új gépet használó molnárok között szerepel Faragó Antal is.

Az új gép több vagy fehérebb lisztet garantált, 50%-os lóerő megtakarítást, valamint még kis helyet is foglalt.³⁵ A II. világháború nehézségei elérték Jászárokszállást is 1940-re, amely abból is látható, hogy a Faragó-malom molnárok nélkül maradt. Faragó Antal országos újságban tett közzé hirdetést, amelyben molnárségedet kerestek azonnali kezdéssel.

A molnárségéd fizetését órabérben ígerte a malomtulajdonos.³⁶

31 Balogh B. (2016.) Jászárokszállás anno. Jászárokszállás, Signal- Print Kft

32 szerk.: Koffler K. (1935.) Ipari címtár. Budapest, „Otthon”-nyomda

33 szerk.: Czeglédy B. et al. (1937.) Országos mezőgazdasági címtár 5. Budapest.

34 szerk.: Pártos Sz. (1941.) A magyar gyáripár évkönyve és címtára. Budapest, Stádium Sajtóvállalat Rt.

35 Molnárok Lapja 45. évf. 30. szám. (1938. 07. 23.)

36 Malomújság 6. évf. 25. szám (1940. 09.01.)

A II. világháború idején, már 1939-től folyamatosan jelentek meg a gabona- és liszt-gazdálkodást szabályozó állami intézkedések. A közellátás érdekében megszüntették a malmok önálló kereskedelmi tevékenységét és a terménykészleteket 1940-ben zárolták. Ezt követően bevezették a liszt- és kenyérgyegységet. Az állam határozta meg azoknak a malmoknak a körét, amelyek közellátási őrleést végezhetnek.³⁷ A II. világháború a jászárokszállási malomipar életében is változásokat eredményezett. 1946-ban a Faragó-malmot már az örökös, Faragó Zoltán vezette, illetve a Surányi-malom irányítását is Surányi Alajos fia, Surányi Gyula vette át.³⁸ A háborút követően az országban található nagy teljesítményű malmokat a Vörös Hadsereg lefoglalta és saját szükségleteire használta fel. A malmok működésének lehetetlenné tétele 1946-tól megindult, a megyében a Közellátási Felügyelőség ellenőrei sorozatosan büntették meg a malomtulajdonosokat. Az országos állapotok hatásával voltak az árokszállási malomiparra is. A szocialista iparosítás nagyközségünk életébe is begyűrűzött, és három évvel később 1949-ben, már csak a Surányi Malom üzemelhetett.³⁹ Az államosítás folyamatáról árulkodik a Magyar Közlöny tudósítása is, ahol számos más malommal egy lapon említik a Surányi gőzmalmost is, amely mellett megjegyzésként csak ennyi szerepel: „beolvadt”.⁴⁰ Szintén 1950-ben a Szolnok megyei Tanács Tervezőosztálya állami malomként számol be a Jászárokszállási gőzmalomról.

1951-ben napirendre került Szolnok megye malomiparának racionalizálási terve. A terv azt tartalmazta, hogy a Magyarországon működő 1805 malom közül kb. ezer malom őrleését le kell állítani. Ennek indoklására csak a hazai malomipar elmaradottságát és túlméretezettségét jelölték meg. A megyei terv szerint a fatüzelésű malmoknak más tüzelőrendszerre kellett áttérni. A megyei vezetőség is azzal számolt, hogy a malmok a versenyt úgysem fogják bírni, főleg ha tüzelőrendszerük átállítására kötelezik őket. Az országos álláspont tükröződik vissza a Szolnok megyei malomipar racionalizálási tervében. Az akkori malomipart az előző politikai rendszer által létrehozott „szervezetlenül, rendszertelenül, egyéni haszonlesés céljából” megépített ipari örökségnek tekintették.³⁷

Mindössze 3 év alatt (1948-1950.) 46 malmost államosítottak Szolnok megyében, de ezekből is több bezárásra ítéltetett. 1950-ben már csak 25 állami és 14 magánkézben lévő malom dolgozott- ezek közül mindössze 1 Jászárokszálláson. Végezetül egy szocialista alapelvvel szeretném zárni írásomat: „Malmokat le nem szerelünk, csak a népgazdaság egésze szempontjából leállítunk”. A tervzet meghozta a várt eredményt, rövid idő alatt már csak 25 állami és 6 magán malom őrölhetett a megyében. Ezzel nem csak jászárokszállási, de több jászági malomtulajdonos család több generáción átívelő munkája vált semmissé.³⁷

37 Czégény I.-Szikszai M. (2015.): Adatok Jász- Nagykun-Szolnok Megye Élelmiszeriparának történetéhez. In: Zounuk 29. Szolnok. ALUMNI Kiadó Kft

38 szerk.: KSH (1948.) Gyáripari címtár 1946. Budapest, Stephaneum nyomda

39 szerk.: Farkas Lajos: Magyar Ipar 3. évf. 2. szám (1949. 01. 15.)

40 Magyar Közlöny 62. szám (1950. 03.18.) Budapest

*A Faragó- malom képe 2024-ben
(A szerző saját felvétele)*

*A Surányi- malom képe 2024-ben
(A szerző saját felvétele)*

Agócs Gabriella:

LÉLEKBEN OTTHON

Pilinszky János: Egy szép napon

*Mindig az elhányt bádogkanalat,
a nyomorúság lim-lom tájait kerestem,
remélve, hogy egy szép napon
előnt a sírás, visszafogad szelíden
a régi udvar, otthonunk
borostyán csöndje, susogása.*

*Mindig,
mindig is hazavágytam.*

Pilinszky sorait olvasva talán a kedves olvasóban is felmerül a kérdés: hol is vagyok én otthon. Gyakran a válasz nem is gondolatok, hanem érzések, illatok, képek formájában bukkan föl bennünk, a gyermekkorunk világába röpítve vissza.

Ha elmerengek, gyakran találom magam a 60-as évek végén, a 70-es évek elején, a Jászfényszarui Kiserdő mellett, egy júniusi napon, ahol a sárgálló búzamezőben piros pipacsok, kék szarkalábak virítanak. Az erdő lombjainak susogása, a gyerektársak zsvijaja, az ég kékjében úszó, bodrozódó felhők, a rétek friss illata gyermeklelkemet – és a mait is – végtelen nyugalommal, derűvel töltik el.

Ahogy képzeletben beljebb baktatok a faluba, már másféle érzések is jönnek. 60 évvel idősebb nevelőszüleim félnek és féltenek. Vannak olyan csendek, amiknek az értelmét nem ismerem, de tudom, hogy jelentősek és borzongatóak. Nem mehetek például templomba velük, mert akkor elvisz az állam az intézetbe. Mert én állami gondozott vagyok, mondják. Ami persze nem számít semmit, mert nagyon szeretnek, de ha nem tiszta a fülem, vagy bármi más hibát talál a „felügyelő néni”¹, akkor is elvihetnek. Én persze nem szeretnék „elvihető” lenni. Szabó Magda: Tündér Lala című meséjét olvasva magamra ismerek. Egy ember világban ragadt gyermek, akinek az édesanyja és az édesapja csodálatos lények, tündérek, a nagy hegyeken túl. A nevelőszüleim egész másnak mutatják be az én szüleimet: gonoszak, lumpok, a társadalom permén élnek, engem csak bántanáznak. Külön válik bennem az álom és a valóság.

¹ Ha gyermekként félelemmel néztem is rá, felnőtt szemmel már látom a „felügyelő néni”, Réz Sándorné, született Jáger Franciska áldozatos munkáját. Mivel Jászfényszarun a település központjától messze található a vasútállomás, sokszor a hátán vitte be az intézetből hozott gyerekeket a hosszú úton. Maga is 12 évesen cselédsorba került, mélyen, belülről értette, milyen a kiszolgáltatott gyermeki lét, és mindent megtett, hogy a rábizottak a lehető legjobb körülmények közé, megfelelő ellátásba, gondoskodásba kerüljenek. Ezer hála és köszönet neki és munkatársainak érte.

Miközben az utcán a „bódogi” sok szoknyás asszonyok mellett táskarádiós, hosszú hajú fiatalok bömböltetik a zenét – huligánok, mondják a nevelőszüleim rosszallóan –, nálunk „Jó ebédhez szól a nóta”. Engem persze nagyon is érdekelne a fiatalok zenéje, de a két világháború közötti időszak nótáihoz szokott füleknek ez idegen, fűlsértő. Mint az életérzés is. Ez mind a rossz, büntetendő kategóriába kerül. Megint valahogy két világ között rekedek.

Szerencsére a tanulás olyasféle terület, ahol egyben van a világom, szeretek olvasni és végtelenül izgat minden információ az életről, az emberekről.

A felsős tagozat és a gimnáziumi évek már Jászberényben érnek. Épp 1980-ban indul a Lehel Vezér Gimnáziumban egy kísérleti osztály: Integrál Természettudományos Tagozat. Marx György professzor úr támogatásával Boros Dezső tanár úr a fizika egészen új arcát mutatja meg nekünk: kvantum fizikát tanulunk. Az atomok, az atomi részecskék egy adott ponton megszűnnek golyó természetűnek lenni, és hullám természetűvé válnak. Hétköznapi nyelvre lefordítva: mindaz, amit látunk és kézzel megfoghatunk, csak a fizikai valóság egyik fele, létezik azonban egy másik fajta rend is, ami emögött a tapintható, kézzel fogható valóság mögött van és egész más módon vizsgálható. Mélyen elraktározom a lelkemben ezeket a képeket, azt is mondhatnám, a jelenségek mögötti mozgatók kutatása iránytűmmé válik. Erre bátorít más eszközökkel Kasnya Sándor tanár úr is az irodalom óráin. Az irodalmi művek dramatikus megjelenítése során arra biztat, hogy ne elégedjünk meg a jelenségek, viszonyok felszíni megismerésével, kutassuk a mélyebb okokat, keressük a valódi mozgatórugókat. Ha a gimnáziumi kedves tanárainra gondolok, nagyon fontos megemlíteni Csörgő Terézia tanárnő nevét, aki a kémia és biológia ismereteinek tanítása mellett osztályfőnökként végtelen szeretettel istápolgatja kamasz lelkünket, megóvva minket a tévutaktól, de mégis elég teret hagyva a lázadásainknak.

A gimnáziumi évek után a Szegedi Orvostudományi Egyetemre veszem az irányt, azzal a föltett szándékkal, hogy pszichiáter leszek. 12 év múlva, a pszichiátriai szakvizsgával a kezemben úgy érzem, már sok információm van arról, hogyan működik az emberi lélek. Biológiai, molekuláris szempontból. De amikor a sokadjára visszatérő beteg ágya mellett állva az ő kérdésére: „Tessék mondani, akkor nekem most mi bajom van?”, csak nagy kerek szemekkel nézek, és magamban azt rebegetem, nem tudom, érzem, hogy tovább kell lépnem a mélylélektani ismeretek felé.

Ha a Kedves Olvasó szintén elmerengett a saját történetén, bizonyára talált hozzám hasonlóan, felemelő és fájdalmas, traumatikus emlékeket is. Hisz mindannyian kisebb-nagyobb nehézségek árán jutunk el a felnőtt, önálló életünkig. Ha azt gondoljuk, hogy ezzel vége, letudtuk a múltat... Nos, akkor érdemes tovább olvasni.

A lélektan útjai

A mai értelemben vett lélektan 1900-ban, Freud: Álomfejtés című művének megjelenésével vette kezdetét. Egyik előadásában Freud megkérdezi a hallgatóságát, emlékeznek-e, hogy 5 évvel ezelőtt szeptember 10-én mit ebédeltek. A tömeg felzúdult, hogyan is emlékezhetnénk? Akkor egyvalakit kérdezgetni kezdett: merre élt akkor tájt, milyen nap volt, milyen ünnep, járt-e épp vendégségben. És ahogy záporoztak a kérdések, egyszer csak felbukkant a jelenet, eszébe jutott a hallgatónak az ebédlő és az étel is, amit fogyasztott. Hogyan történhet ez meg? – teszi fel a kérdést Freud. – Az előbb akkor hazudott? És meg

is válaszolja: a jelenség a tudat szerkezetével magyarázható. Olyan a tudatunk, mint a jéghegy: a vízből kiálló része azt a területet szimbolizálja, aminek éppen a tudatában vagyunk önmagunkkal kapcsolatban. Létezik azonban a tudatnak egy másik, egy sokkal terjedelmesebb része is, amit a jéghegy víz alatti részével szimbolizált: ezt a területet – mivel a tartalma közvetlenül nem hozzáférhető a számunkra – tudattalannak nevezte el. A tudattalانبól kérdésekkel vagy más pszichoterápiás eszközökkel előhívhatóak az ott tárolt tartalmak. Ide süllyesződnek el azok az emlékeink, amikre már nincs szükségünk, de ide számúzzuk azokat az élményeket is, amik túl megterhelőek, amiknek a feldolgozására az adott pillanatban nincs elegendő erőnk. Amikor igyekszünk elfelejteni valamilyen fájdalmas történetet vagy hallgatunk az „Ugyan, ne foglalkozz vele!”- tanácsára, akkor nem megoldottuk, csak a tudattalamba számúztuk az adott történetet. Ez lehet, hogy pillanatnyilag megkönnyebbülést hoz, és az is biztos, hogy a nehéz helyzetből való szabadulásra több erőnk marad, de nagy ára van ennek. A tudattalamba került élmények ugyanis nem szűnnek meg, hanem olyanok, mint amikor a számítógépen elmentünk egy levelet: évek, évtizedek múlva is változatlanul, épp ugyanazokat az élményeket találjuk bennük, mint amit elmentettünk egykor. Minél több feszültséget rejtenek magukban ezek a „zárványok”, annál kevésbé maradnak némák. Minden rájuk emlékeztető szituációban aktivizálódhatnak. Mi pedig nem tudjuk, hogy például egy szigorú főnökkel szemben miért nem tudjuk megvédeni az érdekeinket, miért viselkedünk úgy, mintha mi gyermekek lennénk ő pedig mindenható erővel bírna fölöttünk. Csak akkor értjük meg mi történik bennünk, ha felismerjük, hogy a jelen helyzet mögött kinyílt bennünk egy másik történet, amikor szigorú, esetleg bántalmazó édesapánk előtt állunk gyermeki tehetetlenségünkkel.

A pszichoanalitikusok szerint a jelen szituációk mögötti traumák megtalálása, feldolgozása segít abban, hogy végre a múlt véget érjen. Ahogy édesapánkkal kapcsolatos ijedelmünket beazonosítjuk, megértjük azt is, hogy bármi is történt velünk gyermekként, már felnőttünk, a gyermek lelkünk már biztonságban van. A főnökkel kapcsolatban pedig végre megérkezünk az „itt-és-mostba”, képessé válunk arra, hogy a mostani erőnket, tudásunkat, képességeinket fölhasználva reagáljunk.

A pszichoanalízis éveken át tartó folyamataival szemben a viselkedés terápia abban igyekszik az egyént segíteni, hogy sikeresebben zárja el a múlt traumáit és – a főnökös példánál maradva – olyan tréningeket ajánl, ahol begyakorolhatjuk, sikeresebbé csiszolhatjuk érdekérvényesítő képességünket a főnökkel való tárgyalás során.

A lélektan első két lába, – a pszichoanalízis és a viselkedés terápia – az egyén nehézségeit külső, objektív nézőpontból vizsgálja, az ezekkel szemben kialakuló irányzat, a humanisztikus pszichológia a személy szubjektív megéléseire helyezi a hangsúlyt. Nem akarja megmondani, mi az a „helyes” vagy „jó” állapot, amit a kliensnek el kell érnie. Bizik abban a hajtóerőben, ami minden emberi lény lelke mélyén él. Abban segít, hogy az egyén a terapeuta mély együttérzésével találkozáva meghaladhassa, túlnőhesse a trauma pillanatát.

A humanisztikusok vizsgálódásai nyomán ismerték fel, hogy az emberi lélek mélyén milyen erős igyekezet van az önmagán túli világ felé, nevezessék ez hitrendszerből, világnézettől függően bárhogyan. Ebből a felismerésből nőtt ki a lélektan negyedik lába, a transzperszonális pszichológia. C. G. Jung figyelte meg, hogy a személyes tudattalانبól mögött létezik egy olyan réteg, amely már nem a személyes, hanem az emberiség közös

tudását tartalmazza, ezt a réteget kollektív tudattalannak nevezte el. Ebben a rétegben vannak azok az egyetemes ösképek, amelyek a kultúrától függetlenül minden ember lelke mélyén föllelhetőek. Bármely kultúrában is élünk az anya, a hős, a bölcs öreg képe sokkal hasonlóbb, mint például az az elképzelésünk, hogy milyen étel készíthető halból. A transzperszonális pszichológusok figyelme az ősi rituálék felé fordult: a sámánok, a varázslók, a vallásos rituálék vezetői ősi idők óta generációról generációra adták át az információt, hogyan tudunk kapcsolatot létesíteni az istennel, hogyan tudunk erőt, támogatást meríteni az erejükből.

A családállítás

Bert Hellinger útja

A hatvanas évek végén Bert Hellinger Dél-Afrikában, a zulu törzs egyik katolikus alapítványi iskolájának a vezetője volt. A második világháborúban fogolytáborba került, számtalan lelki sebet szerezve. Talán ennek hatására is, a szerzetesi életforma mellett döntött, és vállalta a missziót Afrikába. A lelkigyakorlatok, az imádság mellett fontosnak tartotta megfigyelni azokat a törzsi rituálékat, amikkel az iskola tanulói és szülei újra-és-újra megemlékeztek a törzs elveszített tagjairól, az őseikről. Közvetlen közletről tapasztalta, hogy mennyi megnyugvást, megbékélést hoznak ezek a rituálék a nagyon nehéz körülmények között élő emberek nagy csoportjának. Mikor felhagyott a szerzetesi élettel és visszatért Európába keresni kezdte az itt fellelhető módszerek között azt a lehetőséget, ami olyan mély megnyugvást hoz az emberi léleknek, mint amit Afrikában tapasztalt.

Jungi analízist tanult. Eric Berne sorskönyv elemzése is nagy hatással volt rá. Milton H. Erickson mellett a hipnoterápia, a történetbe ágyazott példázatok segítő szerepéről győződött meg. Janov mellett a születési traumák fontosságáról hallott. Böszörményi-Nagy Iván tanítványaként a kontextuális családterápia alapjait tanulta meg.

A családállítás módszerével először Amerikában találkozott. Később, – a nyolcvanas évek elején, a Lindauban megrendezett Pszichoterápiás Hetek alkalmával – Thea Schönfelder csoportjában szerepvállalóként volt része abban a meghatározó jelentőségű élményben, amelynek hatására a módszert alkalmazni kezdte. Állításokkal a nyolcvanas években kezdett el foglalkozni. Tapasztalatait 1988 és 1993 között tartott előadásában fogalmazta meg és tette ismertté először nagyobb közönség előtt. Eleinte nem írt a módszerről, mondván, hogy minden folyamat egyedi és megismételhetetlen, tanítványai azonban sorra írtak esetleírásokat.

Láthatjuk Bert Hellinger életútját, tanulmányait követve, hogy a keresztény teológia, az ősi törzsi rituálék, az általa megismert európai pszichoterápiák és a saját megfigyelései alapozzák meg módszerét. Maga is tisztában volt azzal, hogy minden, amit a családállítás eszköztárában ötvözött, már más rendszerekben föllelhető volt korábban, egyfelől ennek is köszönhető, hogy nem védette le a családállítás módszerét. Másfelől azt is fontosnak tartotta, hogy minden módszer akkor marad hatékony, ha képes változni, ha élő, eleven marad. „Minden eszme akkor romlik el, ha kőházat kap” – tartotta. Ha rutinszerűen, lélek nélkül ismételvegetünk elveket, tanokat, egy idő után üressé válnak.

Bert Hellinger a családállítást alkalmazott fenomenológiának nevezte. Mit jelent ez a módszer gyakorlata szempontjából? Edmund Husserl szerint a fenomenológia a tudat élményeinek vizsgálata. Egy történetet hallva kétféle alapreflexszel rendelkezünk mindannyian. Hogyan történt? Morálisan helyes vagy helytelen, ami történt? A husserli fenomenológia kiindulópontja az a feltevés, hogy a tudat élményei akkor tárulnak elénk, ha ezeket a reflexes gondolatokat, reakciókat érzékelve, de mintegy függőnyt félrehúzva, mögé tekintünk. Ez az észlelési mód teszi lehetővé, hogy a tudat mélyén lévő mozgásokat, tartalmakat felfedezzük.

Hadd mutassam be ezt a működésmódot Mustó Péter jezsuita szerzetes egyik önmaga által elmesélt története alapján. Mikor megérkezett egy dél-amerikai bádovvárosba, a segítség szándékával, nagyon szomorú állapotokat talált. Látta, tudta, hogy azok a 4-5 éves gyerekek, akik az utcán szaladgálnak, nagy valószínűséggel nem érik meg a felnőtt kort. Áldozatul esnek a drognak, a bandaháborúnak, az éhezésnek, a betegségeknek. Biztosan a kedves olvasóban felbukkan az előbbi két reflexes gondolat: milyen borzasztóak azok a szülők, akik ezt hagyják (morális reflex), aki ilyen fiatalon ilyen súlyos tapasztalatokon ment át, már biztosan menthetetlen (logikai/ pszichologizáló reflex). Mustó Péter azonban leült és figyelt. És miközben figyelt kifelé, figyelt az önmaga érzéseire is. Figyelte azt a végtelen fájdalmat, amit a tehetetlenség miatt érzett, hogy nincs ereje, képessége egyedül megváltoztatni mindezt. És ahogy figyelt, és tartotta a fájdalmat, megfigyelt 1-2 asszonyt, aki köré odagyűltek a gyerekek, akikben volt gondoskodó szeretet. Nekik segített, hogy egyre nagyobb központok épüljenek köréjük. Mikor eljött, már voltak, akik egyetlen végzett emberré váltak.

Látjuk a példán keresztül, hogy az összeszedett figyelem, a várakozás megmutatja, hogy az adott rendszerben mi lehetséges, mi nem. Hol van az a lehetőség, ami a rendszer tagjait segíti, hogy a maguk erejét megtalálva a saját legjobb lehetőségeikkel éljenek.

„Ha összességében nézzük az élet valóságát, akkor azt látjuk, hogy átmeneti és mulandó. Mögötte azonban valami maradandó hat, bármi legyen is az. Nem tudom, és nem is akarom definiálni. Ám a fájdalom arra utal, ami mögötte van. A fájdalom teszi lehetővé, hogy meglássuk és elinduljunk felé.”- fogalmazza meg Hellinger.

Ezzel a figyelemmel vizsgálta Hellinger a hozzá forduló családrendszerét és megfigyelt néhány nagyon fontos működési elvet.

A nagy család egy egységként működik, mintha egyetlen lény lenne. Ezt nevezi Hellinger családléleknek.

Ha megfigyeljük a madarak nagy csoportját az égen, láthatjuk, hogy bár minden madárka külön is létezik, de így együtt mégis mintha egyetlen, az egyedeknél nagyobb lény mozgását látnánk. Így van az ember családoknál is. 6-7 generáció, mint egyetlen nagy lény működik együtt, és ha valami megbillenti ennek a családléleknek az egyensúlyát, generációról-generációra lesz majd egy utód, aki a saját élete árán próbálja helyreállítani az egyensúlyt.

A család rendje

A családléleknek megvan a saját rendje, ami a hétköznapi figyelmünk számára nem látható, de érzékelnünk tudjuk a hatását.

„A renddel némelyek úgy bánnak, mintha csak egy vélemény lenne, amit el lehet fogadni vagy meg lehet változtatni. De ezek adottak. Akkor is hatnak, ha mi nem értjük őket. Nem kigondoljuk őket, hanem rájuk találunk. A hatásból értjük meg őket, mint értelmet és lelket.”- mondja Hellinger.

Bert Hellinger a klasszikus családállítás során azt figyelte meg, hogy a családlélek egyensúlya három alappilléren nyugszik.

1. Az odatartozás joga
2. A kiegyenlítés törvénye
3. A hely törvénye

ad 1) Az odatartozás joga

A családlélek egybefog mindenkit, akinek a története meghatározó a család története szempontjából. Ha valakit kirekesztenek, ha valakinek a sorsáról megfélemedeznek, akkor a helyén mintha egy nagy fekete lyuk keletkezne, 6-7 generáción keresztül mindig lesz valaki, aki a kirekesztett sorsának hatása alatt áll. Mivel az egyén nem tudatosan, hanem ebből a számára is tudattalan erőből cselekszik, hiába igyekszik bármilyen tudatos elhatározással kikecmeregni a számára is fájdalmas, nehéz sorsból, újra-és újra ugyanabban a mintázatban találja magát. Sok család „fekete báránya” épp egy ilyen sorsismétlés miatt nem képes változtatni, bármennyire szeretne is. És ebben a jó tanácsok vagy a morális ítéletek sem lesznek a segítségére, ahogy ezt már fentebb tisztáztuk. A családállítás folyamata tud segíteni azzal, hogy megtaláljuk az elfeledett, kirekesztett őst, elismerjük a helyét, a sorsát. Akkor megbékél a rendszer, és az utódok szabadabbá válnak a saját életlehetőségeikre.

Egy példa, hogy érzékeltessük ennek a törvénynek a működését. Egy férfi azzal kérésztett fel, hogy nem tud megpihenni, megállni, állandóan dolgoznia, teljesítenie kell. „Ha leülök egy pillanatra, halálfelelmem lesz”- mondja. Közben már fizikai tünetei vannak, amit a túlzott stressz miatti túlterhelés okoz. Édesapja, nagypapja is hasonló gondokkal küzd. A családállítás során nagypapa testvérének tragikus sorsára bukkanunk. Ahogy menekülnek a háborúból hazafelé, a csapat cipeli a súlyosan sérült testvért. Egy idő után nem tudják tovább vinni. Ott hagyják. Attól kezdve az ő sorsa ismeretlen. És – feltehetően a büntudattal miatt – nem is beszélnek róla. A családállítás után a kliens képessé vált az életében az aktivitás és a pihenés közötti egyensúly megteremtésére a saját igényei szerint. Az odavesztett nagypapa testvér pedig megkapja a figyelmet, a tiszteletet, a megemlékezést az utódoktól.

Kiket kell elismerni odatartozónak? Mindenkit, aki genetikailag a családhoz tartozik, bármilyen volt is a sorsa, bármit tett vagy nem tett. Mindazokat, akiknek az áldozata árán létrejöhetett ez a család, például az előző partnereket. És mindazokat, akik valamely családtagunkkal tettes-áldozat kapcsolatra léptek ez ugyanis olyan szoros kötelék, ami miatt ők ketten egymás sorsaivá és ezáltal egymás családrendszerének részeivé váltak.

ad 2) A kiegyenlítés törvénye

Ha valaki más kárára valamilyen előnyhöz jut, keletkezik egy kiegyenlítési igény. Ha ez közöttük nem történik, meg, a következő generációkban lesz valaki, aki úgy érzi, hogy neki kell kiegyenlíteni valamit. Emiatt úgy érezheti, nem lehet sikeres, boldog, elismert.

Egy hölgy azzal érkezett családállításra, hogy már többször előfordult, hogy boldog párkapcsolata alakult, de amikor a házasságkötésre került volna a sor, mindig befutott egy harmadik, és ő ott állt és nem tudott választani. Mivel ez a mintázat már többször ismétlődött, eljött családállításra, hogy megnézzük a mintázat mélyben rejlő forrását. Dédmama sorsához jutottunk, aki az esküvője éjszakáján megszökött a férje mellől egy másik férfival. A családállítás során elismertük a történetüket, tiszteletünket fejeztük ki az elhagyott, megbántott férj felé, megköszöntük az áldozatát, hisz az ő áldozata árán jött el a klienshez az élet. Amikor elismertük a fájdalmát, a harag támogató, szereteteli erővé vált. És a kliens életébe is beköszönhetett a béke.

ad 3) A hely törvénye

Az életre tekinthetünk úgy, mint egy folyóra. Elindult valahonnan, tart valahová, egy ideig a részesei vagyunk. Mindannyian a szüleinktől kaptuk az életet, és ez akkora ajándék, amit semmivel sem viszonzhatunk. Bármit adtak vagy nem adtak ezen túl, az élet, amit megkaptunk teljes és egész. És mi kezdetünk vele valami jót. Ha úgy érezzük, mi jobban tudjuk, minek kellett volna történnie az őseinkkel, akkor nem méltányoljuk azt az erőt, amivel túljutottak a nehézségeiken. Néha ennek nagy ára volt. Talán nem tudták az érzéseket megőrizni, mert a félelem, a fájdalom olyan nagy volt. Gyermekeként talán hiányokat szenvedtünk emiatt. Ha a hiányainkra figyelünk, elveszítjük a kapcsolatot azzal, amiért ők is nagy árat fizettek: kibírták a nehézségeket, hogy megóvják az életet és mi most itt lehetünk. A mi jólétünk gyógyír az ősök sebeire, ha hibáztatással, követelőzéssel nézünk vissza, belekavarodunk a sorsukba.

Mi hoz gyógyulást a családállítási folyamatban?

A családi lelkiismeret a családlélek egyensúlyára figyel, akár a ma élő utódok sorsának árán is. A határait csak akkor tudjuk átlépni, ha megértjük a benne zajló mozgást, ha találunk egy új impulzust. Hellinger szavaival élve: „Változás csak akkor lehetséges, ha a mintázat egy olyan erővel lép kapcsolatba, amelyet én NAGY LÉLEKNEK nevezek”.

Mi módon kapcsolódhatunk a NAGY LÉLEKKEL?

Ha elfogadjuk a világot olyannak, amilyen, nem próbáljuk jobbá tenni.

Ha aláztosak leszünk és elfogadjuk, hogy minden létező általa mozgott.

Ha elszakadunk a jó- és rossz fogalmától, ha elengedjük a vágyat, hogy megítéljük a „vétkest”. „Az úgynevezett jóknak talán kellemesebb a sorsuk, de nem állnak a többiek felett.

A mélyben ugyanis minden ember egyforma. Valamennyien szolgálatot teljesítenek, az egyik így, a másik úgy. Ilyenkor aztán együtt érezhetek mindenkivel, mert mellé tudok állni. Ebből a mély együtt érzésből erő születik és ennek az erőnek a segítségével nagyon sok mindent el tudok érni.”

Ha valakit gyermekkorában nagyon rossz tapasztalat ért, gyakran elfojtja.

Ahhoz, hogy a teljes oldódás megtörténjen, „még tenni kell egy nagyon fontos lépést: ez pedig az, hogy az érintett SAJNÁLAT NÉLKÜL elfogadja ezt az eseményt. Ha sikerült megtennünk ezt a lépést, ha ki tudjuk mondani: LEHET ÚGY, AHOGY VAN, akkor ez a

melléállítás a lélek mélyéig hatol. És ebből olyan ERŐT MERÍTHETÜNK, amellyel csak azok rendelkeznek, akik már megtették ezt az utat.”

Mikor érzem a „hazaértem” érzést?

Amikor összhangban érzem magam a valósággal, ami olyan, amilyen.

Összhangban érzem magam:

- A sorsommal, a korlátaimmal, bármilyenek.
- A lehetőségeimmel, amelyek előttem állnak, bármilyenek.
- A szüleimmel, bármilyenek.
- A kultúrával, amelyben élek, bármilyen.

Az önismereti folyamataim során én magam átöllelhettem a kislányt, aki voltam, elfogadhattam a szüleimet, akik épp így adták az életet, elengedhetem az álmat a tündér szülőkről. Szeretettel nézhetek mindazokra a tényezőkre, amik a sorsom részei voltak, amik nélkül nem lennék az, aki vagyok.

Ha a Kedves Olvasó elképzeli maga mögött a szüleit, ő mögöttük a nagyszülőket, és még mögöttük is a sok-sok generációt, átélheti, hogy mennyi mindenki élt, dolgozott teremtet, küzdött azért, hogy éppen így, éppen itt lehessen. És ebben a nyugodt visszapillantásban megérkezik az erő is, hogy megtegye, ami épp most lehetséges.

Csikós Gábor:

Pszichológia a Jászságban (1930–1990)

Amikor Pethő László felvetette, hogy írhatnék egy tanulmányt a jászsági pszichológusokról, legjobb esetben is csak valamiféle archontológiai adattárat tudtam elképzelni, ahol a Jászsággal születésük révén vagy szakmai pályájuk során kapcsolatba kerülő szakembereket sorolok fel. Elgondolásom már csak azért is jogos lehetett, mert a lélektan története mégis döntően nagyvárosi jelenség, a hazai pszichológiatörténet írás Budapest-centrikus, noha ma már kezünkbe vehetünk olyan szakirodalmat is, amely a fővároson kívüli képzések történetéről szól. Ám amikor az Arcanum adatbázisban keresni kezdtem a jászsági pszichológia nyomait, rádöbbenem, sokkal gazdagabb a forrásanyag, mint amire számítottam. Tanulmányomban nem törekedhetek arra, hogy kimerítően ismertessem a témát, írásom inkább olyan problémafelvető munka, amelynek célja, hogy a lélektan beágyazottságát vizsgálja a helyi társadalomban. Ez annál is érdekesebb folyamat, mivel az, amit ma pszichológiként ismerünk lényegében nem túl régi jelenség.

A pszichológiáról hallva a mai olvasó először feltehetően a terápiára gondol, holott a lélektan mint tisztán akadémiai tudomány eleinte olyan elméleti problémákkal foglalkozott, mint hogy miként alakul az érzékelés és észlelés viszonya vagy hogy milyen gyors az idegek ingerületátviteli sebessége.

Amit ma pszichológiai tudásként tartunk számon, az magába foglalja a pszichiátria és a pszichoanalízis által is formált terápiás technikákat, valamint olyan gyógypedagógiai célokat szem előtt tartó kezdeményezéseket, mint az intelligenciamérés. A pszichológiai tudást alkalmasnak érezzük arra, hogy segítsen magánéleti elakadásban, nevelési kérdésekben, de akár abban is, hogy megtaláljuk a legmegfelelőbb munkatársat. A nyugati világban jól követhető ez a folyamat, amely során a pszichológusok mind több társadalmi kérdésben válnak illetékes szakértővé.

Hasonló tendenciák Magyarországon is voltak. Talán kevésbé közismert, de Gödöllőn már a harmincas években is működött lelki tanácsadó állomás,¹ 1945-öt követően pedig rövid időre a társadalom demokratizálódását elősegítő tudományként tekintettek rá: tömegével indult meg a paraszt- és munkásgyerekek pszichológiai képességvizsgálata.²

A pszichológia a huszadik századi magyar társadalomtörténet folyamataitól nem független, hanem annak része: a politikai döntések, a társadalmi változások hatottak a lélektan helyzetére, formálták a pszichológusok mozgásterét. Tanulmányomban vizsgálom, hogy a pszichológia egyes ágai (klinikum, akadémiai ismeret, nevelési tanácsadás, munkalélektan) milyen formában voltak jelen a Jászságban, milyen interakcióba léptek a régió társadalmának jellegzetességeivel.

Noha elsősorban az 1945 utáni időszakra koncentrálok, a személyi és intézményi szinten is megmutatkozó folyamatosság megkövetelte, hogy vizsgálatba vonjam az 1930-as éveket is, különösen a jászberényi Tanítóképzőre vonatkozóan.

1 Melly 1938.

2 Kovai 2015

A pszichológia helyzete az ötvenes évek Magyarországon

Amikor Jászberényben egy „lelkes tanítóképzős hallgató” az ötvenes évek elején arról kérdezte tanárát, hogy miért nem tanulnak pszichológiát, az úgy válaszolt neki: na jó, akkor én adok neked könyveket, de ne mutasd meg senkinek a kollégiumban, csak titokban olvasd.”³

A két szereplőre később még visszatérünk, a jelenet itt most csak az akkori viszonyok bemutatására szolgál. Noha némelyeknek 1945-ben még tűnhetett úgy, hogy a szovjet megszállás alá került Magyarországon a pszichológia vagy éppen a pszichoanalízis szintén eszköze lesz a társadalmi átalakításoknak, ezek a remények 1948-tól szétfoslottak. A kommunista párt – a húszas évekbeli szovjet folyamatokat másolva⁴ – Magyarországon sem tartott igényt a pszichoanalitikusokkal kötendő szövetségre: az elmélet, amelyet 1945-ben – főleg a frázisok szintjén – még olyan lehetséges módszerként ismernek el, amely segíti az elnyomó társadalmi viszonyok leleplezését, 1948-ban már az „imperializmus házi pszichológiájaként”, sőt a fasizmus ideológiájaként kárhoztatták.⁵ A kommunista voluntarizmus szembement az intelligenciavizsgálatokkal is, hiszen a doktrína szerint csak a kapitalizmusban határozza meg az osztályhelyzet az iskolai teljesítményt, a szocializmusban már nem. Vagyis: a pszichológia kérdésfeltevései nagyrészt irrelevánssá váltak.⁶

Ezen a ponton érdemes hangsúlyozni a pszichiátria és pszichológia különbözőségét is. Bár mindkettőt az emberi psziché működése foglalkoztatja, az előbbi mint az orvostudomány egyik ága személyi szinten és a meglévő orvosi modellek pavlovi áthangolásával akár még a háború előtti időszakkal is viszonylag folyamatos maradhatott⁷, a pszichológia azonban mint a bölcsészet egy ága lényegében ellehetetlenült, az egyetemi képzést megszüntették. Felszámolták a pszichoanalitikus szervezeteket is, mint terápiás gyakorlat illegálitásaiba kényszerült. Az 1958-tól datálható lassú újraszerveződés: a pszichológia esetében például az egyszakos egyetemi képzés újraindításával, a pszichoanalízis esetében pedig egyes klasszikusok újradíadásával.

A pszichológia szerepet kapott a hrucsovi „utolérni és túlszárnyalni” programban is, amely a pszichológiát is olyan ismeretforrásnak tekintette, amely révén növelhető a szovjet rendszer gazdasági hatékonysága.⁸ A lélektan helyzete tudományos szempontból azért javulhatott, mert a pszichiáterekhez képest a pszichológusok az egyén és (társas)

3 Tóth 2009, 203.

4 „Akkori pszichológusaink legnagyobb hibája az volt, hogy útársakat próbáltak keresni a polgári pszichológia egyes iskoláiban, és nem értették meg, hogy a szovjet pszichológia és bármely polgári pszichológiai iskola között végeredményben sokkal mélyebb az elvi különbség, mint a polgári pszichológia egyes áramlatai között.” Tjeplov 1949, 32.

5 Freudnak azt a gondolatát, hogy egyesekkel velük születik az engedelmesség, másokkal pedig a hatalmaskodás képessége, felhasználták a fasizmus pszichológiai indoklására. „Freud véleménye szerint a háború a legalkalmasabb helyzet arra, hogy egyesek alávéssék magukat másoknak, azok pedig uralkodjanak rajtuk. [...] A háború elkerülhetetlenségének [...] igazolása nagyon jól jön az imperialista köröknek.” Soroheva 1966, 216–217.

6 Így akár az intelligenciavizsgálatokkal kapcsolatban is, hiszen a doktrína szerint csak a kapitalizmusban határozza meg az osztályhelyzet az iskolai teljesítményt. A pszichológia kérdésfeltevései tehát nagyrészt irrelevánssá váltak. Kovai 2015.

7 A kontinuitás lehetőségeiről és a szakmai érdekképviseletről szovjet viszonyok között lásd Zajicek 2017. Kovai Melinda értékelése szerint a pszichiátria nem minősült stratégiai területnek a szovjetizáció programjában: Kovai 2016, 272.

8 Eghigian et al. 2007.

környezetének kapcsolatára valamint a lágyabb betegségképre helyezték a hangsúlyt.⁹ A történetírásban kevésbé rögzült azonban, hogy ennek a hrucsovi paradigmaváltásnak nem pusztán a sztálinizmustól való eltávolodás volt az oka, hanem az is, hogy a kommunista társadalomátalakítási projekt egyik fontos szakaszát, a mezőgazdaság kényszerkollektivizálását a hatvanas években Kelet-Európa legtöbb államában befejezték, az ideológiai elvárásokat teljesítve lényegében kizárólagossá tették az állami tulajdont, vagyis lefektették a szocializmus alapjait. A korábbi kizsákmányolók, osztályellenségek ellen vívott harc Kádár János szavaival „mindinkább ideológiai és gazdasági síkra terelődik. Az osztályharc mai fő frontjai: harc a burzsoá és a kispolgári nézetek és jellemvonások (egoizmus, spekuláció, csalás, közös vagyon prédálása) ellen, harc azért, hogy bűnös hanyagsággal vagy fegyelmezetlenséggel senki se árthasson a szocialista gazdaságnak, harc a gazdasági kártevés ellen.”¹⁰

Néhány évvel később hasonló gondolatmenetet olvashatunk a Jászkunság egyik tanulmányában is, amely a kényszerkollektivizálás jászsági gyakorlatát és következményeit belső pszichés problémaként pozicionálta. „Ismeretes hogy a parasztság objektív helyzeténél fogva a szocializmus építésének több kérdésében ingadozott. [...] A kispolgári egoizmus megnyilvánul abban is, hogy fiataljaink és felnőttjeink egy része megfutamodik a falusi, vidéki életmóddal összefüggő nehézségek elől. [...] A szocializmusban élő emberek egy része nem ismeri fel, vagy ha felismeri nem teszi magáévá, nem tekinti kötelességének, hogy a saját munkájával teremtsen meg a magasabbrendű, kulturáltabb, jobb sorsot biztosító munka, életforma feltételeit.”¹¹

A kommunista társadalomátalakítás projektje a kortárs tervekben és az utólagos történeti értékelések szerint is a legnagyobb változásokat a falusi életvilágokba hozta.¹² A jászsági kisbirtokos parasztság felszámolása, az iparosítás, a mezőgazdasági nagyüzem mind olyan témák voltak, amelyek radikális életformaváltást eredményeztek s ezáltal olyan jelenségekké váltak, amelyekről a pszichológiának és a pszichiátriának is kellett, hogy legyen mondanivalója. Magyarországon a hatvanas évek elején kezdődött a téeszneurózisnak nevezett jelenség vizsgálata, és a kérdéshez saját válaszaikkal a jászsági szakemberek is hozzájárultak.

Klinikum: jászsági hozzjárulások a falusi neurózis megértéséhez

Fischer Antal közvetlenül a második világháborút követően publikálta felmérésének eredményeit a falun előforduló betegségekről. A szerző apja lipótmezei pszichiáter volt, ő maga Pozsonyban született és mint nemzetközileg jegyzett reumatológus a Budapestet sújtó általános élelmiszerhiány hatására 1945-ben úgy döntött, hogy (ideiglenesen) feladja kutatói pályáját és a Jászságba költözik.¹³ A Jászjákóhalma és Jásztelekre vonatkozó adatai különösen a magas vérnyomás és a neurotikus panaszok kapcsán mutattak ki feltűnő női többséget. „Úgy látszik, hogy a keményebben dolgozó férfiak kevésbé hajlamosak funk-

9 Pléh et al. 2008; Szokoloszy 2016; Pléh 2019.

10 Kádár 1961, 21.

11 Bálint 1965, 158, 159.

12 Ezt képviseli a nemzetközi irodalomban Viola 1996 vagy Petrescu 2016.

13 Fischer 2009.

cionális jellegű zavarokra, mint az inkább ráérő, háztartási munkát végző asszonyok.”¹⁴ – szólt a konklúziója, amit vitathatunk, ám akkor is el kell ismernünk közleményének különös értékét. Nevezetesen, hogy ebben az időszakban a lelki zavarok falusi előfordulásáról alig voltak ismeretek, azt leginkább a szociográfusok vagy az olyan írók szolgáltatták, mint például a jászsági gyökerekkel is rendelkező Móra Ferenc. Móra pszichológiai érzékenységgel ábrázolta a paraszti közösségben előforduló idegességet, amelyet annak városi variánsától el is különített. A riadtságot és a rosszkedvűséget vagy bizonyos testi állapotok megtapasztalását a parasztok nem feltétlenül értelmezték neurozisként,¹⁵ ahogy ezt Földhözragadt János esete is mutatja. A férfi a jégesőt látva „nem tudta, hogy ideges, csak azt érezte, hogy olyan meleg van, mint a pokolban”.¹⁶

Fischer Antalt foglalkoztatta a neurozisz kérdése. Látszik ez Pető Endre cikkéhez való hozzászólásában is, amely során bírálta a kérdésben megnyilvánuló relativizmust. Elfogadta, hogy a biológiai ösztönök társadalmi korlátozása kiindulópontja lehet a neurozishoz, de fontosabbnak tartotta, hogy kultúrkörből függetlenül minden embernek állást kell foglalnia halál és lélek kérdésében. Aki keresztény vagy „a szociális forradalom apostola”, még nem feltétlenül neurotikus, és „a társadalom kollektív irányú rendezése” is számos neurotikus panaszhoz lesz majd forrása. Pető válaszában egyrészt igyekezett a falusi orvos szerepébe szorítani vitapartnerét, másrészt vitájukat az idealizmus és a dialektikus materializmus elmentéteként állította be. Megismételte: „A szocialista társadalom meg akarja szüntetni [...] az aránytalan megterhelést, mely miatt a nagyobb többség nyomorog, a csekély kisebbség pedig minden előnyt élvez. [...] Ebben az irányban nyílik alkalom a neurozishoz mint népbetegségnek a lecsökkentésére. Hogy ez lehetséges, arra a Szovjetunió nyújt példát.”¹⁷ Vagyis: már jóval a fordulat éveként kezelt 1948 előtt axiómaként kezelt egy olyan tételt, miszerint a szocializmus és a neurozisz egymást kizáró fogalmak.

Közel két évtizednek kellett eltelni ahhoz, hogy vizsgálni kezdjék, a szocialista viszonyok nem pusztán a társadalompatológiák megszűnését eredményezik, hanem újabbakat is termelnek. Juhász Pál, a Debreceni Orvostudományi Egyetem professzoraként az „1958–1959-ben bekövetkezett változás”, vagyis a kollektivizálás¹⁸ hatásait elemezte egy kelet-magyarországi falu, Csengersima lakóinak életében. Az egyetem munkatársai és orvostanhallgató egészségügyi felméréseket készítettek a faluban, emellett fontos gyógyító és prevenciós munkát is végeztek. Az eredmények azt mutatták, hogy a lelki zavaroknak nem függenek össze az életszínvonallal, sokkal inkább a változás jelentkezett megbetegítő tényezőként. Juhász Pál szerint a fő magyarázat a fejlődés gyors üteméhez kapcsolódik, melyhez az egyén elégtelenül alkalmazkodik.¹⁹ Ennek a „fejlődésnek” voltak tisztán technikai oldalai. Már az első publikációkban is megtaláljuk, hogy ezt a „fejlődést” a termelősövetkezet képviseli, a neurozishoz beszámoló emberek nyelve említette a termelősövetkezettel kapcsolatos konfliktusait:

14 Fischer 1946a.

15 „Ha az apámnak a város házára kellett menni, akár adóügyben, akár katonai ügyben, akár valami összeírás vagy passzus okából, akkor azt már egy héttel előbb mindig megtudtuk a viselkedéséből. A mindig nótás, nevető ember akkor szótlan lett, rosszkedvűen jött-ment, és mindig ráhágott a macska farkára – egyszerűen, ha úriember lett volna, akkor úgy mondanám, hogy ideges volt.” Móra 1935.

16 Móra 1962

17 Fischer 1946b, 346.

18 Juhász–Zsadányi 1963; Juhász et al. 1964, 1742.

19 Juhász 1968, 135.

„Az új nagyüzemi gazdálkodás megszervezése, a termelési hierarchia szükségszerűsége jelentette a parasztság adaptációs képességének legnagyobb megterhelését. Elő volt-e a falu készítése arra a pszichotraumára, amit a szervezetlen, önkéntes, alkalmi kedvtelést is biztosító kisárutermeléssel szemben a nagyüzemi szervezettség jelent? Az önkéntesség érzését a munkavezetőktől való függőség érzése váltja fel.”²⁰

A téeszneurózis témája sosem vált fő kutatási kérdéssé sem a pszichiátriában, sem a pszichológiában. Juhász professzor azonban fel tudta használni tekintélyét és kapcsolatrendszerét arra, hogy 1972-ben a Magyar Tudományos Akadémián a kérdést középpontba állító nemzetközi konferenciát szervezzenek. A Magyar Ideg- és Elmeorvosok Társasága nagygyűlésének keretében A szociálpszichiátria aktuális kérdései címmel megszervezett rendezvényen a szolnoki Gyermekek-ideggondozó és Lélektani Intézet pszichológusa, Belényi Angéla és a pszichiáter Márkus Magdolna a Nagykunság és a Jászság szociálpszichiátriai kérdéseiről tartott előadást különös tekintettel „a mezőgazdaság szocializálódása” következtében megszűnő tanyai életmódot, az elszigeteltség következményeit, valamint az „anyagi értékrend hangsúlyozott jelentőségét” vizsgálva. Foglalkoztak a megyében található Tiszazug történetével is: a régió országos hírhedségét az első világháborút követő sorozatos mérgezések miatt szerezte, a szerzőpáros előadása szerint ez a társadalomtörténeti trauma a jelenben is tovább élt, mivel praxisukban a tiszazugi betegek gyakrabban hangoztattak mérgeztetési téveszméket, mint a más vidékekről származók.²¹ Belényi Angéláról – aki az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, biológia–lélektan szakon szerzett diplomát a hatvanas évek végén²² – főként a nevelési tanácsadásban végzett munkája kapcsán olvashatunk a helyi sajtóban. Tartott ugyan ismeretterjesztő előadásokat²³ is, mégis elsősorban mint gyermekpszichológus volt ismert, Bergman Erzsébet a gyermek-ideggondozás egyik megújítójaként méltatta.²⁴ Később hitoktató lett, a teológia és a pszichológia érintkezési pontjai foglalkoztatták.²⁵ Szakmai életútjának kiteljesedését korai halála megakadályozta, életpályája mégis tipikus olyan szempontból, hogy bár Belényi Angéla a gyermeklélektanra specializálódott, a pszichológia számos más részdisciplínájában is megnyilatkozott, fontos szerepet vállalt az ismeretterjesztésben.

Nevelési tanácsadás a Jászságban

Hasonló sokszínűség mondható el Tóth Gyula szakmai pályájáról is, aki a hatvanas években úttörő szerepet vállalt a jászberényi nevelési tanácsadó állomás megszervezésében. „Gyakori panaszok a tanulmányi eredménytelenség, szorongásos defektusok, agresszív, antiszociális magatartás, kóros féltékenység, csavargás, hazudozás, különböző beszédhibák és zavarok, hogy csak néhány gyakoribb esetet említsek. [...] A felsorolt munkaterületek mellett ismeretterjesztéssel is foglalkozunk. Előadásokat tartok az általános iskola nyol-

20 Juhász 1964, 250. Későbbi megfogalmazásban: „A termelőszövetkezetek megalakulásakor a falu parasztsága elvesztette azt az érzést, hogy a sorsát maga irányítja. [...] Évszázadok feudális társadalmára nem adott lehetőséget a vezetéssel szembeni bizalom kialakulására. Ezek a korok olyan parasztot formáltak, aki közösség előtt véleményét nem mer formálni.” Juhász 1979, 523.

21 Márkus–Belényi 1972, 45.

22 Az Eötvös Loránd Tudományegyetem értesítője, 1968–1969, 222.

23 *Szolnok Megyei Néplap* (20)61. 6. 1969. március 14.

24 Bergman 1992, 52

25 Füredi 1998

cadikos tanulóinak szexuálpedagógiai témakörből, szülőknek, pedagógusoknak különféle nevelés-oktatáslélektani, gyermeklélektani témakörből.”²⁶ – sorolta fő feladataikat egy 1968-as interjúbán.

Tóth Gyula, a jászberényi Tanítóképző pedagógiai tanszékének vezetője volt. Ő volt az a tanár, aki az ötvenes évek elején pszichológiai témájú könyveket adott tanítványának. Az 1909. december 16-án, Csépan Tóth József tanító és Könyves Róza fiaként született Tóth Gyula a harmincas években Szegeden végezte pszichológiai tanulmányait mint Várkonyi Hildebrand Dezső tanítványa.²⁷ Várkonyi, bencés rendi szerzetes tanár a két világháború közti pszichológiaoktatás nagyformátumú alakja volt, aki alaposan ismerte a gyermeklélektannal kapcsolatos tudományos eredményeket, hallgatóival Jung, Piaget és Stern munkásságát is ismertette. Előadásait látogatta Radnóti Miklós, Ortutay Gyula és Tomori Viola is.²⁸ Nála alapozta meg pszichológiai tudását Tóth Gyula, aki diplomája megszerzését követően, 1936-ban került a jászberényi Tanítóképzőbe s tanított is ott lélektan a hetvenes évek közepéig.²⁹ Gazdag hagyományú szellemi műhelyhez csatlakozhatott: előtte Blénessy János (1886–1971)³⁰, a Jász Múzeum későbbi igazgatója, őt megelőzően pedig Tanay Antal³¹ (1890–1961) volt a tárgy oktatója, aki 1919 őszén a csehek által megszüntetett Stunyafürdői Tanítóképző Intézetből érkezett Jászberénybe.³² Óráját egy alkalommal meglátogatta Móricz Zsigmond, és az írók lenyűgözték az ott látottak: Tanay pedagógiai gyakorlatában egy „új világ eljövételét” érezte.³³

Móricz sorai azonban nem azt az új világot vetítették előre, amivel aztán Tóth Gyulának és kortársainak meg kellett küzdenie: a második világháborús front megpróbáltatásait követően Tóth Gyula részt vállalt a tanítóképző újraindításában, majd pedig az ötvenes években egy olyan időszakban is igyekezett pszichológiára tanítani a hallgatókat, amikor a hivatalos politika a lélektan mint polgári, burzsoá áltudományt bélyegezte meg. „Hetyke csokornyakendőt öltve tisztelte meg tanítványait, akik egy-egy érzékletes példáját 40-50 év múltával is betéve idézték” – szölt a róla szóló visszaemlékezés.³⁴ Nem mondhatni azonban, hogy margóra szorult volna: az ötvenes évek elejétől kezdve évtizedeken át volt szerkesztőbizottsági tagja a Pedagógiai Szemlének. Igazi terepe mégis a gyermekpszichológiai gyakorlat és az ismeretterjesztés volt: ezek gyakorlására csak hatvanas évek elejétől nyílt mód. A huszsovi „utolérni és túlszárnyalni” program keretében ugyanis a nyugati tudományos eredmények megismerése is a világrendszer közötti verseny részévé vált egy olyan korszakban, amikor az élet egyre nagyobb területét hatotta át a pszichológiai gondolkodás. A pszichológiától egyaránt remélhető volt a gazdasági eredményesség és a „szocialista nevelés” programjának hatékonyabbá tétele, a devianciák visszaszorítása is,³⁵ tehát az ötvenes évek kényszerű körülményeit követően megindulhatott a szakmai újrászerveződés.

26 B.A. 1968: Sérült lelkek orvosa Beszélgetés Tóth Gyula pszichológussal. *Szolnok Megyei Néplap*. (19) 48. 3.

27 Elbúcsúzott a lélektan tudora. *Új Néplap* (3)149. 2. 1992. június 25.

28 Séra 2021, 72

29 Ünnepléyes tanévnyitó a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán. *Szolnok Megyei Néplap* (37) 218. 5. 1986. szeptember 16.

30 Iskolai értesítők, Jászberény - Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet, Jászberény, 1930

31 Iskolai értesítők, Jászberény - Állami Népiskolai Tanítóképző Intézet, Jászberény, 1918, 23.

32 Wirth 2007.

33 *Jászkunság*, (7)2. 1961. június 1.

34 Elbúcsúzott a lélektan tudora. *Új Néplap* (3)149. 2. 1992. június 25.

35 Eghigian et al. 2007.

Tóth Gyula a hetvenes évek elejére pezsgő szellemiségű szakmai műhelyt szervezett a tanítóképzőn. „A jászberényi tanítóképzőben működött egy gyermek- és ifjúságvédelemmel foglalkozó tudományos diákköri csoport, amelynek én is tagja voltam. Számos vizsgálatot végeztünk a veszélyeztetett helyzetű gyermekek életéről, körülményeiről.

Ezeknek tapasztalatait pályamunkákban összegeztük.” – emlékezett ezekre az időkre Ujj Katalin későbbi pedagógus, hozzátéve: „Első dolgozatomat egy iszákos család két gyermekéről készítettem. Természetesen elmentünk tanulmányútra is különböző intézetekbe. Jártunk a Fóti Gyermekvárosban, s eljutottunk Aszódra is.”³⁶

Feltehető, hogy ez az inspiráló légkör nem kis részben volt köszönhető annak, hogy egy kisváros kevészámú pszichológusainak egyikeként Tóth Gyula sem specializálódott egyetlen szakterületre, a társadalmi igények megkövetelték, hogy számos lélektani kérdésben megnyilatkozzon.

Ismeretterjesztő munkásságának sokrétűsége a megyei sajtó alapján is jól rekonstruálható. Jászárokszálláson pedagógusok részére „A személyiség kialakításának szerepe az oktató-nevelői munkában”,³⁷ Jászberényben pedig „Milyenek a mai fiatalok”? címmel tartott előadást.

A jászberényi szövetkezeti ifjúsági klubban tartott rendezvény elsődleges célja volt „a fiatalok személyiségének kialakulásával kapcsolatos ismeretek bővítése, önmaguk megismerése, felmérőlapok, tesztek, filmek segítségével”.³⁸ Jászfákóhalmán a Hazafias Népfront felkérésére az „óvodás- és iskoláskor problémáiról” kérdezhették a szülők.³⁹

A pszichológia iránti elkötelezettségét, az ebből fakadó ösztönző erőt mutatja, hogy az egykori „lelkes tanítóképzős hallgató” nem kis részben az ő hatására kezdte meg tanulmányait Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) nem sokkal azután, hogy a pszichológusképzés újraindulhatott.

Nemcsak jászsági intézményben tanuló, hanem jászsági származású emberről van szó: Ádám Magda (1936–2022) családja Jászapátin élt.⁴⁰ Ritoókné Ádám Magda később meghatározó alakjává vált a magyar pszichológia történetének: a hetvenes években részt vett a köznevelési rendszer tervezésében, a nyolcvanas években ő indította el az életvezetési tanácsadást az ELTE-n, 1993-ban pedig nagy szerepet vállalt a tanácsadó szakpszichológus szakirányú továbbképzés megszervezésében.

Rá is jellemző volt azonban a szakmai sokszínűség: pályáját ugyanis más szakterületen kezdte: az ötvenes évek végén Csirszka János munkatársaként munkalélektannal, pályatanácsadással foglalkozott.⁴¹ Olyan részterülete ez a pszichológiának, amelyhez szintén jelentős hozzájárulásokat tettek a Jászsághoz kötődő szakemberek.

Munkalélektan: zajszíntől az üzemi demokráciáig

Az első jászberényi munkapszichológiai műhelyt pszichológus és szociológus szakembe-

36 Szalay Zoltán 1980. Milyen az élet a sivár falak mögött? „Aszódon is kék az ég”. *Népiúság* (31)36. 1980. február 13.

37 Patay Béla 1968. Pedagógus ankét Jászára. «szálláson. *Szolnok Megyei Néplap* (19) 290, 5. 1968. december 11.

38 *Szolnok Megyei Néplap*. (29)28, 8. 1978. február 2.

39 *Szolnok Megyei Néplap*. (34)56. 1983. március 8.

40 Tóth 2009

41 Balogh 1958

rek részvételével a Hűtőgépgyárban hozták létre 1974-ben.⁴² A Hűtőgépgyár és az Aprítógépgyár Jászberénybe telepítésével, az első ötéves terv keretében megkezdődött a város ipari arculatúvá formálása,⁴³ ám a munkapszichológia gyökerei ennél mélyebbre nyúlnak.

1934 és 1938 között volt Blénessy János osztályában a jászberényi Tanítóképző hallgatója az a Vaszkó Mihály (1920–1970), akit a szocialista időszakban újraszerveződő munkapszichológia egyik nagy alakjaként tartanak számon. Nagykunsági juhászok leszármazottjaként egy endródi parasztcsaládba született, tanítói oklevelének megszerzését követően tíz évig szülőhelyén működött tanítóként. A háború után aktív politikai szerepet vállalt: belépett a Nemzeti Parasztpártba, majd a kommunistákkal együttműködve kiállt az iskolák államosítása mellett. Karrierjének gyors emelkedését jelzi, hogy 1950-től az Oktatási Minisztérium pedagógusképző főosztályának vezetője volt.⁴⁴ Eleinte a gyermeklélektan kérdései foglalkoztatták, ám a hatvanas évek elejétől ehhez mindinkább felzárkózott a munkapszichológia iránti érdeklődése. Ezzel párhuzamosan mind kritikusabbá is vált a létező szocializmus gyakorlatával kapcsolatban is. Kritikai muníciójához nem kis részben járult hozzá, hogy szakmai identitásába mélyen beivódott paraszti szocializációja. „Nagy aggodalommal figyelte a termelőszövetkezetek szervezését és terjedését, ezzel párhuzamosan a falvak és a vidék átalakulását, amely a lakosságot már kézzelfoghatóan károsította. A különböző morbiditási statisztikákat megismerve megdöbbenve vette tudomásul, hogy a mezőgazdasági gépeken dolgozók körében megjelentek és nagymértékben sokasodtak addig ritka vagy ismeretlen megbetegedések, mint például a gyomorfekély, gerincbántalmak, idő előtti megsüketülés vagy a traktorra szálló lányoknál és asszonyoknál a kedvezőtlen kimenetelű nőgyógyászati esetek.”⁴⁵ – összegzi ezt a folyamatot a róla szóló megemlékezés. Vaszkó Mihály munkásságának jelentősége nehezen túlbecsülhető, hiszen lényegében egy személyben képviselte a mezőgazdasági munkalélektant. Ez voltaképp meglepő, tekintve, hogy a kommunista rendszer önképének fontos eleme volt a racionálisan szervezett nagyüzem létesítése, amely az ideológia szerint egyaránt képviselt modernizációs és politikai célokat is. A hatvanas évek elején sajtóbeszámolóik alapján még úgy tűnhetett, hogy egy virágzó aldiszciplínáról van szó,⁴⁶ a téma monografikus feldolgozására Magyarországon mégis egyedül Vaszkó Mihály vállalkozott.

Ez irányú munkássága inkább pszichotechnikai szellemiségű volt, vagyis egyes fizikai tényezők pszichés hatásait tárgyalták, folytatva a második világháború előtti hagyományt, azzal a lényeges különbséggel, hogy míg a korábbi művek fő kutatási tárgyuknak jellemzően a mezőgazdaságban a humán munkaerő hatékonyabb kihasználását tekintették,⁴⁷ a szocialista korszakban a hangsúly a gép-ember kölcsönhatásra került. A szocialista országok pszichológiatörténetében fontos terület a munkalélektan, mivel ez volt az a terület, ahol – a pedagógia mellett – először használtak standardizált tesztek, a klinikai gyakorlatot a két

42 Hagyó et al 1982.

43 Sebők 2015, 66

44 Kovácsné 2004, szerk. 407

45 Kiss 1996, 68.

46 Keserű 1961

47 Láng é. n., 4 „Jelenlegi termelési rendünk [...] csak kis fokban teszi lehetővé, hogy a munka terhét gépekre toljuk át. A munkalélektan pedig éppen arra tanít meg bennünket, hogy miként lehet többet és jobban dolgozni anélkül, hogy annak egészségünk és jó érzésünk kárát vallaná.”

világháború közti időszakig visszanyúlóan megelőzve.⁴⁸ Az 1950-es évek végén az iparban is a pszichotechnika módszertana volt a meghatározó, a kutatások az üzemben belüli okokkal foglalkoztak. A magas zajsztint, a nagy koncentrációt igénylő feladatok és a monotónia vizsgálata mellett főként a munkahelyi konfliktusok⁴⁹ és a váltott műszak⁵⁰ neurotizáló hatásait tárgyalták. Hamar kiderült azonban, hogy a kórnemző tényezők nem szoríthatók be az üzem falai közé. Bálint István 66, futószalag mellett dolgozó és idegrendszeri megbetegedés diagnózissal betegállományba vett nő megvizsgálásával arra a következtetésre jutott, hogy a helyzet megértéséhez „nem elegendő a hagyományos ideggyógyászati vizsgálat”, hanem munkahelyen kívüli hatásokkal, így a családi konfliktusok szerepével is foglalkozni kell.⁵¹ A korabeli protokoll ezért a neurozisz megelőzése érdekében javasolta, hogy az üzemorvosok a munkahely fizikokémiai jellemzői, a munkaviszonyok (például monotónia, munkarend) és a munkapszichológiai jellemzők (például reakcióidő, figyelem) mellett vizsgálják az egyéni alkatot, valamint a dolgozó családi viszonyait is.⁵²

Vaszkó Mihály két mezőgazdasági munkalélektannal is foglalkozó kötetének összehasonlítása szintén kirajolja ezt a néhány év alatt bekövetkező szemléletbeli változást. 1964-es kötetében a mezőgazdasági nagyüzem tárgyalásakor még leginkább a megvilágítás vagy a gépek zajsztintjének vizsgálata állt az érdeklődés középpontjában, döntően a leíró jellegű megközelítésben.⁵³ 1967-es monográfiája azonban már hasznosítja a személyiség-lélektani és a szociálpszichológiai megközelítéseket is bemutatva a térszegyesítésekből fakadó bűnbakképzési mechanizmusokat, az eltérő szerepekből eredő konfliktusokat vagy a hivatalos és nem hivatalos vezetés, a kettős vezetés kihívásait.⁵⁴

A munkapszichológia jászsági gyakorlata megismételte a magyarországi munkalélektan szakmai fejlődésének állomásait. A Hűtőgépgyár pszichológusa, Hagyó László úgy emlékezett, hogy a vezetőség elsősorban pszichotechnikai ismereteket várt el tőle, olyasféléket, mint hogy milyen színeket használjanak annak érdekében, hogy fokozzák a munka hatékonyságát. Már ekkor is zajlottak a munkaalkalmassági vizsgálatok, ahol elsősorban a kéz ügyességet, a koncentrációt és a térlátást vizsgálták, vagyis azokat a készségeket, amelyeket a gyári munka megkövetel. A jászsági munkások első generációja azonban jellemzően korábban kisbirtokos paraszt vagy kisiparos családból érkezett: a családi munkaszervezet egészen másfajta munkavégzést kívánt meg, mint „a tömeges termelés, a monoton ismétlődő munka, a gépek diktálta ütem.”⁵⁵ Később a dolgozók a rendkívül nagy zaj és a kényelmetlen gépek mellett a három műszakos munkarendet emelték ki olyan tényezőként, ami miatt kiléptek a munkahelyükről.⁵⁶ Többek között a gyár akkori pszichológusa, Hodász Józsefné is támogatta a szociográfus Kunszabó Ferencet (1932–2008) abban, hogy a hetvenes évek végén feltárja a Hűtőgépgyár helyzetét: monográfiája ugyan szociológiai

48 Dragoş et al. 2022.

49 Balázs-Piri–Hegedűs T. 1970.

50 Például: Bálint 1966, 61; Bank 1969.

51 Bálint 1963.

52 Rajka 1962, 88–89; Adorján 1970. Hogy milyen kevés mozgásteret volt azonban egy munkapszichológusnak, azt jól érzékelteti Zsille 1971.

53 Vaszkó 1964, megvilágítás: 55; gépek zajsztintje: 73, 79, 94, energiaforgalom: 104, 125.

54 Vaszkó 1967, 238–240.

55 Pszichológus a gyárban. Munkahely és közérzet. Nagyobb figyelem az emberre. *Szolnok Megyei Néplap*, (37)224, 3. 1986. szeptember 23.

56 Pszichológus dolgozott a központi alkatrészüzemben. Hűtőgép. (7) 8, 4. 1973. augusztus 1.

irányultságú, mégis számos értékes pszichológiai megfigyeléssel szolgált az „üzemi demokrácia” működésének észlelésétől a munkához generációnként eltérő viszonyulásokig.⁵⁷

Hodász Józsefné irányításával alakult meg az a munkapszichológia műhely, amelynek vezetését 1980 februárjától Hagyó László vette át. Munkáját Ozsvári Ferencné szociológus és Almási Andrásné asszisztens segítette. 1984-ben, a laboratórium megalakulásának tizedik évfordulóján egész napos ergonómiai konferenciát rendeztek Jászberényben, ahol számtalan nagyvállalat - például Csepel Vas- és Fémművek vagy Ózdi Kohászati Üzemek – pszichológusai mellett a Budapesti Műszaki Egyetem is képviseltette magát,⁵⁸ Bartha Lajos (1927–2006) professzor személyében.⁵⁹

A Hűtőgépgyár munkapszichológiai csoportja sokrétű feladatot vállalt, amely hamar túlnyújtózott a Hűtőgépgyár falain. Az üzemi szemléken való részvétel és a mentálhigiénés vizsgálatok mellett népszerűsítő előadásokat⁶⁰ is tartottak a legkülönbözőbb témákban. 1981-ben például a gyermeknevelés kérdéseiről:⁶¹ a rendezvényre kismamákat vártak, az előadás idején a gyermekek gondozását és felügyeletét a Hűtőgépgyár szervezte meg.⁶² Hagyó László szakmai életpályájában is mind fontosabb szerepet kapott a neveléslelektan: a nyolcvanas évek végén már a családsegítő központ pszichológusi feladatait is ellátta, noha elsődleges szakmai identitását a munkapszichológus jelentette. Egy interjúban így beszélt erről: „Elsősorban munkapszichológus vagyok, de a kettő jól kiegészíti egymást. Számos esetet a gyárból viszek. Itt ismernek, felkeresnek az emberek, de általában a Jászberényi Családsegítő Központban tudok foglalkozni az ilyen jellegű problémákkal. Ez a kitekintés viszont elősegíti a laborban végzett munkámat is.”⁶³

Összegző gondolatok

Hagyó László szakmai karrierjében tükröződnek azok a jellegzetességek, amelyek vizsgálatára tanulmányomban vállalkoztam. Egyértelműen látszik a professzionalizálódás: míg a második világháborút megelőző időszakban a lélektan Blénessy János vagy Tanay Antal személyében tanárok oktatták, Várkonyi Hildebrand filozófia végzettségű tanítványával, Tóth Gyulával egy már szűkebben a pszichológiára koncentráló szakember érkezett Jászberénybe. A specializáció a hatvanas – hetvenes években végzett pszichológusokra még inkább jellemző volt: Hagyó László magát elsősorban munkapszichológusként határozta meg, ám szakmai életútjának később fontos állomása lett a családsegítőben végzett munkája is. Tóth Gyula is eltérő szakterületeken tartott ismeretterjesztő előadást. Nem elsősorban a kisvárosi létből fakad mindez, vagyis abból, hogy egyetlen szakemberre hárult volna az egész tudományterület felelőssége. Olyan országos szinten is karriert befutó emberek, mint Ádám Magda vagy Vaszkó Mihály példája is azt mutatja, hogy éppen a munkapszichológia és a gyermeklélektan fonódik össze, a szakmai életútban más-más hangsúlyokat

57 Kunszabó 1980, 252–254; 290.

58 Nagyvállalatok pszichológusainak részvételével Ergonómiai konferencia a Hűtőgépgyárban. *Szolnok Megyei Néplap*, (35) 228, 1. 1984. szeptember 28.

59 Termelő munkalélektan konferencia, 84. *Hűtőgép* (18)10, 1. 1984. október 1.

60 Munkalélektan és termelés. *Hűtőgép* (18) 3, 5. 1984. március 1.

61 Kismama találkozó. *Hűtőgép* (15) 10, 2. 1981. október 1.

62 A meghívás a kicsikre is vonatkozik. *Szolnok Megyei Néplap Szolnok Megyei Néplap*, (32) 231.8. 1981. október 2.

63 Pszichológusok a családokért. *Hűtőgép* (23) 4, 6. 1989. április 1.

adva egyes évek szakmai fókuszának. Feltehető, hogy a korszakban is állandóan panaszolt szakemberhiány is állt a jelenség hátterében.⁶⁴

Kimutatható az is, hogy az élet egyre több területén formálódott igény a pszichológiai tudásra, noha ez az igény eltérő mintázatokat rajzolt az adott életterület vagy éppen az igényt megfogalmazók személye szerint. A másodikra példa, hogy míg a munkalélektant a termelés volumenének fokozása érdekében a vezetőség mindinkább elfogadta, a dolgozók körében jellemzőbb volt a tartózkodás.⁶⁵ Nagyobb érdeklődés mutatkozott a neveléslelektan kérdései iránt, illetve a rendszerváltást követően mind nagyobb szükség lett a munkanélküliekké vált emberek pszichológiai megsegítésére.⁶⁶

Ennek feldolgozása már egy másik tanulmány kérdése lehetne. Itt most elsősorban a korabeli sajtó alapján vállalkozhattam a pszichológia jászsági helyzetének bemutatására.

A cikkek alapján egyértelműen megmutatkozik, hogy a lélektan döntően két intézményre, a Tanítóképzőre, illetve a Hűtőgépgyárra koncentrálódik. Mindkettő felvet viszont olyan kérdéseket, amelyeket a jövőben még vizsgálhatunk.

Tanulságos volna – források ismeretében – annak vizsgálata, hogy milyen szerepet játszott a Tanítóképző a később pszichológusokká vált szakemberek szakmai szocializációjában? A Hűtőgépgyár esetén pedig feltárható volna, hogy az egyes társadalomtörténeti változások (kollektívizálás, urbanizáció, társadalmi átrétegződés, rendszerváltás) miként váltak láthatóvá a munkapszichológia horizontján.

Felhasznált irodalom

- Adorján Imre 1970. A psychoneurosis morbiditás üzemegészségügyi statisztikája vizsgálatának néhány tapasztalata. *Népegészségügy*, (51) 6. 365–367.
- Balázs-Piri Tamás – Hegedűs T. András 1970. Közel az 50%-hoz? *Szociálpszichiátriai vázlat. Valóság*, (13) 7. 52–73
- Bálint István 1963. Futószalagon dolgozó ruhaipari munkások neuropszichiátriai vizsgálata. *Ideggyógyászati Szemle*, (15) 2. 39–45.
- Bálint István – Murányi Mihály 1966. Foglalkozás és neurózis. *Valóság*, 9 (8). 8–19.
- Bálint Sándor 1965. Az egoizmusról. *Jászkunság*, (11) 4. 156–161.
- Balogh László 1958. Kék, fehér és piros villanylámpa...Pályaválasztási szaktanácsadás kísérletekkel. *Esti Hírlap*, (3) 187. 3
- Bank József 1969. Tartósan egyműszakba járás megváltozásának következményei a táppénzes morbiditásra. In: Kóbor József – Tóth Emil (szerk.): Pécs – baranyai orvosnapok első tudományos konferenciája. Pécs. 215–217.
- Bergman Erzsébet 1992. In memóriam dr. Schnell János(1893-1973). *Végeken* (3) 4. 48–52.
- Dragoș, Iliescu – Andrei, Ion – Krunoslav, Matešić 2022. The Early History of Psychological Testing in Eastern Europe and Russia. In: Sumaya, Laher (szerk.):

64 Kimondottan a nevelési tanácsadásra: Liebermann 1975.

65 „A megfelelő propaganda ellenére (személyre szóló meghívó, plakát stb.) mindössze 18 brigád képviseltette magát a fórumon. Még a vállalat kiváló brigádja kiüntető címet viselők sem képviseltették magukat! Úgy érzem, a brigádok értékelésekor az ilyen jellegű tevékenységet is érdemes lenne figyelembe venni.” *Kerékgyártó* 1982

66 Mit érez a munkanélküli. Egy felmérés tapasztalatai. *Szolnok Megyei Néplap*, (4) 192, 6. 1993. augusztus 18. Illetve: A munkanélküliség — egy pszichológus szemével. *Jászkun Krónika* (3) 13,9. 1995.január 16.

- International Histories of Psychological Assessment. Cambridge University Press, Cambridge. 172–191.
- Eghigian, Greg–Andreas, Killen–Christine, Leuenberger 2007. Introduction. The Self as Project. Politics and the Human Sciences in the Twentieth Century. *Osiris*, (22) 1. 1–25.
 - Fischer Antal 1946a. Egy évi falusi orvosi gyakorlat tanulságai. *Népegészségügy*, (27) 16. 1011–1014.
 - Fischer Antal 1946b. Hozzászólás Pető Endre dr. „Neurosis mint népbetegség” c. cikkéhez. *Orvosok Lapja*, (2). 6. 346.
 - Fischer János 2009. Fischer Antal – Anton Fischer élete és a Bécsi Kör elgondolásaihoz fűződő kapcsolata (Elhangzott 2009. április 6-án 16 órakor A Német–Magyar Társaság rendezésében, az ELTE Filozófiai Intézetében; Múzeum krt. 4/i) http://www.mldt.hu/upload/labor/document/Fischer_Antal.pdf
 - Füredi Ivánné 1998. Hit - vallás - lelki egészség. *Végeken* (9) 2–3. 19–26.
 - Hagyó László – Nagy János – Ozsvári Ferencné 1982. A műszaki fejlesztés, a munkaszervezés és az ergonómia kapcsolata a Hűtőgépgyárban. *Ergonómia* (15)4. 189–192
 - Juhász Pál – Zsadányi Ottó 1963. Az alkoholizmus kérdései egy falu életében. *Ideggyógyászati Szemle*. (14)9. 262–268
 - Juhász Pál 1964. A mezőgazdasági termelősövetkezeti mozgalom a falusiak neurozisének szempontjából. In: Gegesi Kiss Pál (főszerk.): *Pszichológiai Tanulmányok* 7. Akadémiai Kiadó, Budapest. 247–256.
 - Juhász Pál 1979. A neurozisé és az alkoholizmus néhány szociológiai vonatkozása. In: *Egészség és társadalom. A Vándorgyűlés négy ülésén megvitatásra kerülő előadások szövege. A Magyar Szociológiai Társaság I. Vándorgyűlése Pécs 1979. október 25–27. Magyar Szociológiai Társaság és Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Budapest. 33–50.*
 - Juhász Pál – Zsadányi Ottó – Török Pál – Rusz Sándor – Pertorini Rezső 1964. Egy falu 1961. évi morbiditása. *Orvosi Hetilap*, (105) 37. 1742–1745.
 - Kádár János 1961. A mezőgazdaság szocialista átszervezése Magyarországon. *Béke és Szocializmus*, (4) 6. 11–25.
 - Kerékgyártó Zsuzsa 1982. Kínálat és kereslet. *Hűtőgép* (16)2, 6.
 - Keserű Ernő 1961. Pszichológia a mezőgazdaságban. Különleges kutatások a Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémián. *Magyar Nemzet*, (17) 136. 5.
 - Kiss György 1996. Vaszkó Mihály szerepe a magyar munkalélektan újjászületésében. *Valóság*(39)8. 68–72.
 - Kovácsné Nagy Katalin szerk. 2004. Gyomaendrődi ki kicsoda? *Honismereti Egyesület – Szülőföld Baráti Kör, Gyomaendrőd.*
 - Kovai Melinda 2015. *Gyermekpszichológia Magyarországon 1945–1970. Avagy hová lett a pszichológiából a társadalom? Imágó Budapest, 2015/2.* http://imago-budapest.hu/images/lapszamok/2015_2_Egyeni_szocialis_problema_szam/07_Kovai-M_Gyermekpszichologia_Mo-on_1945-1970.pdf

- Kovai Melinda 2016. Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970. Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kunszabó Ferenc 1980. Jászföld. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Láng Sándor é. n. A munka tudománya. A munkavégzés és a munkaracionalizálás hatásai a szervezetre. Szent István Társulat, Budapest.
- Liebermann, Lucy 1975. A nevelési tanácsadás problémái hazánkban. In: Majláth György (összeáll.): Nevelési tanácsadás és utógondozás. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest. 17–24.
- Márkus Magdolna – Belényi Angéla 1972. A Nagykunság és a Jászság szociálpszichiátriai kérdései. In: Környey István (szerk.): A Magyar Ideg- és Elmeorvosok Társasága 27. nagygyűlése és a Magyar EEG-Társaság 16. évi tudományos ülése. Budapest, 1972. szeptember 7–8–9. Előadás-kivonatok. Akadémiai Kiadó, Budapest. 45.
- Melly József 1938. Ideg- és kedélybeteggek gondozása. Búvár, (4) 11. 834–838.
- Móra Ferenc 1935. Parasztjaim. Révai Kiadás, Budapest.
- Móra Ferenc 1962. Földhözragadt Jánosék 1932-ben. In: Uő: Tápéi furfangosok. Válogatott elbeszélések. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 421–463.
- Petrescu, Cristina 2016. Peasants into Agro-Industrial Workers The Communist Modernization of Romanian Villages, 1974–1989. In: Radu, Sorin – Budeancă, Cosmin (szerk.): Countryside and Communism in Eastern Europe. Perceptions, Attitudes, Propaganda. LIT, Wien. 594–618.
- Pléh Csaba 2019. Intézmények és gondolkodásmódok fél évszázad magyar pszichológiájában (1960–2010). In: Pléh Csaba – Mészáros Judit – Csépe Valéria (szerk.): A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet. Gondolat Kiadó, Budapest. 133–159.
- Pléh, Csaba – Bodor, Péter – Lányi, Gusztáv 2009. The decline and rebirth of a social science. Psychology in Hungary 1945–1970. In: Pléh Csaba (szerk.): History and theories of the mind. Akadémiai Kiadó, Budapest. 177–182.
- Rajka Tibor 1962. Az idegrendszeri ártalmak megelőzéséről. Tánecsics Könyvkiadó, Budapest.
- Sebők Balázs 2015. Szolnok megye szocialista iparosítása 1950-1970. MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára, Szolnok.
- Séra László 2021. A pszichológia története a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, a II. világháború előtt. In: Szokolszky Ágnes (szerk.) A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon: A kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig. Jate Press, Szeged. 57–82.
- Sorohova, J. V. 1966. Napjaink pszichológiája a tőkés országokban. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szokolszky, Ágnes 2016. Hungarian psychology in context. Reclaiming the past. Hungarian Studies, (30) 1. 17–56.
- Tjeplov B. M. 1949. A szovjet pszichológia harminc éve. Szikra, Budapest.
- Tóth Edit 2009. Nincsen korhatár. Interjú Ritoókné Ádám Magdával. In: Pethő László (főszerk.) Jászsági Évkönyv 2009. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény. 202–210.

-
- Vaszkó Mihály 1964. Munkalélektan. Tankönyvkiadó, Budapest.
 - Vaszkó Mihály 1967. Bevezetés a mezőgazdasági munkalélektanba. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
 - Viola, Lynne 1996. Peasant Rebels Under Stalin. Collectivization and the Culture of Peasant Resistance. Oxford University Press, New York–Oxford.
 - Wirth István 2007. Fejezetek a jászberényi tanítóképzés történetéből In. Pethő László (főszerk) Jászsági Évkönyv 2009. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény. 181–188.
 - Zajicek Benjamin 2017: Soviet System of Professions: Psychiatry, Professional Jurisdiction, and the Soviet Academy of Medical Sciences, 1932-1951. In Susan Grant (szerk) Russian and Soviet Healthcare from an International Perspective: Comparing Professions, Practice, and Gender, 1880-1960. Palgrave Macmillan. 97–117.
- Zsille Zoltán 1971. Pszichológia az iparban (Riport és tanmese). Valóság, (14) 7. 36–46.

Buschman Éva:

HIVATÁSTUDATTAL EGY SEGÍTŐ SZAKMA SZOLGÁLATÁBAN

A segítő szakmának megvannak a maga szépségei, nehézségei. Ilyen terület, és nemes feladat a pszichológusok munkája, akik lelki segítséget, támaszt igyekeznek nyújtani a hozzájuk fordulóknak. Rovatunkban most két olyan fiatal hölgyet mutatok be, akik a Jászberényi Szent Erzsébet Kórház pszichológiai rendelésén dolgoznak. Besenyei Dorina és Gáncsos-Turza Rebeka. Az ő munkásságukat, hivatásukat „tárom fel”, nem, mint egy „pszichológus”, hanem, mint egy újságíró, hiszen én az vagyok. De igyekszem kellő alaposággal tenni, ahogyan ők is teszik napi feladataikat, amelyhez elengedhetetlen az ő számukra is az, hogy tudjanak olykor-olykor „töltődni”, erőt meríteni. S miből, hogyan, azt is elárulták. Szeretettel ajánlom a következő interjút.

Besenyei Dorina

– *Az emberekkel való segítő foglalkozás szép terület, a maga nehézségével. F fiatalok vagyatok, nemrég kezdtétek ezt a pályát. Mikor kerültek ide a Jászberényi Szent Erzsébet Kórházba és mióta látjátok el ezt a szakterületet?*

– *Besenyei Dorina: 2022. augusztusában kezdtem a kórházban dolgozni.*

– *Gáncsos-Turza Rebeka: 2023. decemberétől dolgozom a kórházban.*

– *Időnként keveredik a fejekben, hogy hol a határ a pszichológus és a pszichiáter munkaterülete, kompetenciája között. Segítenétek ezt helyére tenni?*

Besenyei Dorina:

– *A pszichiáter olyan szakember, aki gyógyszert is felírhat a terápiás kezelés mellé, mi pszichológusok csak a folyamatot visszük, a terápiát. A pszichiáter*

viszont orvosi végzettséggel felírhat gyógyszert. Sok olyan beteg van, akit pszichiáter küld hozzánk, hogy terápiával segítsük az ő munkáját, a páciens gyógyulásának a folyamatát.

Ugyanakkor természetesen vannak olyan betegek, akik gyógyszert nem igényelnek, hanem valamilyen életvezetési elakadásuk van, amiben terápiás úton igyekszünk nekik segítséget nyújtani.

Gáncsos-Turza Rebeka

Gáncsos-Turza Rebeka:

– A két segítő folyamat, vagyis a gyógyszeres kezelés kiegészülve a mi terápiás munkánkkal, együtt tud eredményes lenni, és így működik a leghatékonyabban. A terápia hosszabb folyamat, személyre szabott.

Külön-külön megvannak a betegeink, a saját pácienseink. Térítésmentesen végezzük ezt a szolgáltatásunkat. Farkas Péter a harmadik pszichológus itt a kórházban.

– *Milyen problémákkal, elakadásokkal keresnek fel leginkább benneteket?*

Besenyei Dorina – Gáncsos-Turza Rebeka:

– Sok életvezetési elakadás van, amikor csak terápiára van szükség. Például párkapcsolati gondok, gyermekneveléssel kapcsolatos dilemmák, életkörülményekben bekövetkező változások feldolgozásában segítségnyújtás, mint a munkahelyváltás, költözés. Lehetnek ezekben olyan zökkenők, amelyhez a sze-

mély nehezebben alkalmazkodik, és terápiás úton ez nagyon jól kezelhető gyógyszerek nélkül is. Segítünk ezek feloldásában, de változatos kérésekkel, elakadásokkal is felkeresnek, amely a fentiekől eltérő. Lehet szorongás, hangulatzavar, személyiségzavar. Nagyon sok kórkép van.

– *Egy terápiás folyamatot végigvisztek. Van a későbbiekben utókövetés, vagyis olyasfajta rálátásotok, hogy a páciens a hallottakat, megélteket, amit a folyamat adott számára, hogyan tudja beépíteni az életébe? Van erre a lehetőségetek egy-egy eset lezárása után?*

Gáncsos-Turza Rebeka:

– Alapvetően előfordulhat, hogy adódik ismét egy nehéz élethelyzet, életesemény, amikor a páciensnek újból szüksége lehet terápiára. A folyamat végén ezt meg is szoktuk beszélni, ha elakadása merülne fel a jövőben, akkor keressen fel ismét bennünket. Az is lehet, hogy elegendő ilyenkor már csak egy-két alkalom, hogy az egyensúlyt ismét megtalálja. De alapvetően utókövetés, további kontroll nincs.

– *Köztudatban mennyire van benne, hogy létezik ez a szolgáltatás?*

Besenyei Dorina:

– Egyre inkább azt veszem észre, hogy a háziorvosokkal nagyon jó az együttműködés, másfél éve dolgozom itt, tudnak rólunk, és itt a kórházban a pszichiátriai és más szakrendelésről, valamint egyéb kórházi osztályról is tudják a beteget hozzánk irányítani

adott esetben, amikor ezt szükségesnek látják. Vagyis, egyre inkább tudják, hogy vagyunk. Illetve a kliensek is ajánlhatnak bennünket egymásnak. Ez alapján is szoktak bennünket felkeresni.

Gáncsos-Turza Rebeka:

– Jó kapcsolatrendszerrel sikerült kiépíteni, sok helyről megtalálnak bennünket más intézményekből is irányítanak hozzánk pácienseket, más szakterületekről, segítő szakmákból.

Jó a kapcsolatunk a Jászberényi Család- és Gyermekjóléti Központtal is. Ott kezdtem dolgozni. Ha szükség van a hozzájuk fordulónak pszichológusra, ők is tudnak bennünket felkeresni, közvetíteni.

– *Hol tanultatok?*

Besenyei Dorina:

– A Debreceni Egyetem Általános Orvostudományi Kar Egészségpszichológia mesterképzésén végeztünk mind a ketten.

Én 2021-ben, Rebeka 2023-ban végzett. Az alapképzés hároméves, itt főként viselkedéselemzést tanultunk. Erre épül rá a kétéves mesterképzés. Összesen öt év tanulmány szükséges ahhoz, hogy pszichológusként valaki el tudjon kezdeni dolgozni ezen a szakterületen.

Mi mind a ketten egészségpszichológusok vagyunk. Jelenleg is tanulunk még, klinikai szakpszichológiai képzésen veszünk részt mind a ketten, amely négyéves, felnőtt szakirányon vagyunk.

– *Szép terület a segítő szakma, a maga nehézségeivel. Ti mikor, miből tudtok erőt meríteni, töltekezni?*

Gáncsos-Turza Rebeka:

– Megterhelő is tud lenni természetesen. Naponta több klienssel dolgozunk mind a ketten. Különböző problémákat igyekszünk feltárni és abban segíteni.

A kollégákkal itt a pszichiátriai szakrendelésen dolgozókkal is egészen jól tudunk együtt, egymásból töltekezni, átbeszélni egy-egy nehezebb témakört. Ez is nagyon hasznos tud lenni. Ugyanakkor emellett persze meg kell találni, ami „vissza tudja tölteni” az embert.

Fontos rálelni, hogy a munka mellett mi tudja átkapcsolni az ember agyát, mi motiválja, hogyan tudja magát regenerálni.

Besenyei Dorina:

– Az egyetemen a képzésen belül is van olyan lehetőség, ahol egy-egy megterhelő, kérdéses esetet egy szupervizor segítségével fel tudunk dolgozni. Ő is egy segítő szakember, aki arra hivatott, hogy a szakmai elakadásokban segítséget nyújtson. Itt lehetőségünk van az érzelmi bevonódásunkról beszélni, de a szakmai oldal is helyet kap, abban is kapunk támaszt, kérdéseinkben segítséget.

– *Kihez tartoztok szakmai szempontból, itt a kórházban?*

– A kórház vezetéséhez, Besenyi Orsolya főigazgatóhoz, illetve a Tóth Lajos pszichiáter főorvoshoz.

– *Hány beteg tartozik hozzátok?*

Gáncsos-Turza Rebeka:

– Egy-egy adott héten nagyjából húsz pácienssel dolgozunk.

– *Hogyan látjátok mennyivel leterheltebb egy kórházi pszichológus az országos átlaghoz képest? Az emberek mennyire érzik még ma is stigmának pszichológushoz járni?*

Besenyei Dorina – Gáncsos-Turza Rebeka:

– A stigma mindenképp oldódott. Javult, ugyanakkor vannak még mindig olyan vélemények, hogy „én nem megyek pszichológushoz, nincs velem semmi baj”. De ma már ez a ritkább. Összességében azt tapasztaljuk, hogy elfogadják, ha segítségre van szükségük, nem élnek meg szégyenként az emberek, ha külső szakember nyújt számukra támaszt.

Hiszen nincs gond azzal, ha van az ember életében elakadás, és azt egyedül nem képes megoldani.

Az utóbbi években kezdett ez oldódni, a social media által is. Sőt, a mentális egészséggel való foglalkozás szinte „divattá” is vált.

Nagy létszám igen, a heti húsz páciens. Azonban a hetek elég változatosak. A „beteganyagot” is múlik, hogy mennyire érezzük magunkat leterheltnak. Egyelőre jó a balansz, jól tudjuk az egyensúlyunkat tartani. Változó hetek vannak.

– *Milyen az életkori megoszlás?*

Gáncsos-Turza Rebeka:

– A kamaszoktól, vagyis a 18 évesektől egészen a 80 éves időségekkel bezárólag igen széles a páciensek életkori megoszlása. Nincs egy jellemző korosztály, akik felkeresnének, széles a spektrum, akik hozzánk fordulnak.

– *Az él a köztudatban, hogy főként a fiatalabb korosztállyal dolgozik egy pszichológus. Idősek felkeresnek, demenciával élőkkel találkoztok? A szellemi leépülés sajnos korunk egyik népbetegsége.*

Besenyei Dorina – Gáncsos-Turza Rebeka:

– A demens betegek kognitív vizsgálatában működünk leginkább közre. Ezen kívül szükség esetén a mindennapi életvezetés támogatásában, valamint a hozzátartozók számára is nyújtunk segítséget.

– *Hogyan épül fel a rendelés, mindennap van lehetőség konzultációra?*

Besenyei Dorina – Gáncsos-Turza Rebeka:

– Munkanap van rendelésünk, hétfőtől péntekig. Kedden, szerdán és csütörtökön pedig a pszichiáter főorvos is rendelést tart.

– *A páciensek között lehet differenciálni, aszerint hány százalék az, akiknek enyhébb beavatkozás szükséges, és ki az, akinél mélyebb, hosszabb terápiára van szükség?*

Besenyei Dorina – Gáncsos-Turza Rebeka:

– Ezt nehéz meghatározni, számszerűsíteni. Függetlenül a problémától, amivel jelentkeznek, ez minden esetben meghatározza az időbeliséget, amíg a terápia tart. Van, akinek néhány hét elegendő, és van, akivel évekig is eltarthat.

Mindig az adott problémától függ. Általában egy-egy pácienssel heti egy alkalommal találkozunk. Egy-egy találkozás 50 perc.

– *Hogyan képzeljük el az első ülést, találkozást?*

Gáncsos-Turza Rebeka:

– Bemutatkozás, ismerkedés az első alkalom, a szorongás oldása. Kérdéseket teszünk fel, tanácsokat nem adunk, hiszen a páciensben kell, hogy a döntés, a megoldás egy-egy elakadás kapcsán megszülessen. Meghallgatjuk, kérdezzük. Vagyis az első két, három alkalom a probléma feltárásával foglalkozik, mivel jelentkezett az adott beteg. Élettörténeti betekintéssel foglalkozunk, teljes képet igyekszünk róla kapni.

Besenyei Dorina:

– Az első interjú után meg kell határozni, hogyan építsük majd fel a terápiát, ki kell jelölni a célt, amelyek persze újabb célokkal bővíülhetnek. Ezekről kezdünk el beszélgetni, az ide vezető útról, akadályokról, valamint pszichodiagnosztikai munkát is végzünk a terápiás folyamat részeként, hogy minél tisztább képet kapjunk a kliens aktuális helyzetéről, problémájáról.

Gáncsos-Turza Rebeka:

– Leginkább a szorongásos problémával jelentkező páciensek keresnek fel bennünket. Esetükben érzelmszabályozást, stresszkezelési technikákat szoktunk a terápiában alkalmazni. Pszichoedukációt (felvilágosítás, felkészítés).

A nemek közötti megoszlás sem jellemző, férfiak és nők egyaránt jönnek, de valamivel nagyobb számban nők keresnek fel bennünket.

Besenyei Dorina – Gáncsos-Turza Rebeka:

– Igyekszünk munkákat teljes elköteleződéssel, hivatástudattal végezni, hogy a hozzánk fordulók elégedetten távozzanak és az elakadásukat jól tudják a későbbiekben is kezelni, és biztonságot adni nekik azzal, ha mégis kérdésük lenne, mi itt vagyunk számukra. Türelemmel. Így érdemes...

Buschman Éva:

MEGÁLLNI. KÖRBENÉZNI.

MIT VÁLT KI BELŐLÜNK A FELGYORSULT VILÁG?

Barna Nelli pszichológus több, mint húsz éve került Jászberénybe. Az egykori karcagi „lány” életútja – az ő szavaival élve - igen-csak szövevényes volt, míg itt letelepült és saját praxisát ki nem építette. Tanárnak készült, de ezen a területen csak néhány évet dolgozott. Az embereken való segítségben, a hozzájuk való kapcsolódásban nagy szerepe volt szüleinek, akik mindketten segítő szakmában dolgoztak. Véleménye szerint fontos, hogy ne csak a jó szándék legyen meg bennünk a kliensek iránt, hanem a kompetencia-határaink ismerete is. Hiszen az a cél, hogy ne ártsunk embertársainknak, hanem segítő kezet nyújtsunk feléjük.

Többek között erről is beszélgettünk Barna Nellivel. Szeretettel ajánlom gondolatait a ma szülőinek, a ma gyermekeinek, a ma serdülőinek, a ma időseinek egyaránt.

– *Honnan jött a pszichológusi pálya iránti érdeklődés? Gyermekkorodból hoztad?*

– Tanárnak készültem, ezen a területen kezdtem el dolgozni, de csak rövid ideig. A szüleimtől örököltem az emberekkel való foglalkozást. A pedagógusi munka mellett gondoltam arra, hogy jó lenne a pszichológiát megpróbálni és oda felvételt is nyertem a Debreceni Egyetemre, (Régen: Kossuth Lajos Tudományegyetem). A szüleim munkája hatott rám, édesapám pszichiátriai osztályon volt terápiás foglalkoztató, édesanyám pedig az egészségügyben dolgozott, főnővéri pozícióban.

Az alapképzést tehát Debrecenben végeztem el. Ez egy olyan professzionális szakma, amelyben fontos az élethosszig tartó tanulás. Nagyon sok módszert lehet tanulni, elsajátítani. Mindez segít engem abban, hogy az adott kliensnek mi lenne a legjobb, amellyel segíteni tudok.

– *Milyen irányba szakosodtál?*

– Gyermek klinikai szakpszichológia. Gyermekkel foglalkozom elsősorban, de felnőttek életvezetési elakadásaiban, krízishelyzetek-, vagy gyászfeldolgozásban, egyéb traumák kezelésében is segítséget nyújtok a hozzám fordulóknak. Nevelési tanácsadás keretén belül szülőknél is, a saját szülőségük megerősítésében.

– *Miután végeztél el tudtál helyezkedni? Hogyan kerültél Jászberénybe?*

– Karcagi vagyok. Sokfelé kanyargott az utam. Először Szolnokon a Gyermekvédő Intézet Szakértői Bizottságában dolgoztam, ahol a családból kiemelt gyerekek aktuális pszichés állapotát és elhelyezésének lehetőségét vizsgáltuk. Vagyis azt, hogy nevelőszülőkhöz kerüljenek-e vagy gyermekotthonba, lakásotthonba, hol lesz nekik a legjobb?

Mindez elég „mélyvíz” volt számomra. Az elméleti tudásom megvolt, azonban a mindennapi diagnosztikai munkát, vagy a teamben való együttműködést itt tanulhattam meg.

Legalább öt év kellett hozzá, de azt gondolom, jól sikerült elsajátítani. 2009-ben kerültem a szolnoki Pedagógiai Szakszolgálathoz, majd 2011-ben a jászberényi Pedagógiai Szakszolgálathoz, ahol egészen tavaly őszig dolgoztam főállásban.

A főállásom mellett egyénileg továbbra is tevékenykedtem a gyermekvédelemben, sok nevelőszülővel, állami gondozásban nevelkedő gyermekkel dolgoztam együtt, mely nagyon nehéz terep. A mindennapokban, ha egy-egy felkérés megtalál, szívesen elvállalom, amennyiben a szakterületemhez tartozik, mert nagy mértékben híve vagyok, hogy a pszichológiát, mint tudományt, közelebb hozzuk az emberekhez. Érdekes dolog, hogy amíg fáj a torkunk, eltörik a lábunk, szinte azonnal igyekszünk orvost keresni és szeretnénk meggyógyulni. A lelki problémáink azonban nem látszanak, sokszor úgy gondoljuk, így nincs is vele teendő.

– *Más világlátást igyekszel adni a hozzád fordulóknak? Hogyan jellemeznéd ezt a segítő tevékenységet, amelyet végzel?*

– Egy lehetőséget kínálok, amit meghallgat az ember. Mint ahogyan elolvassunk egy könyvet, amelyben megtetszik egy-egy jó mondat, és más perspektívából kezdünk el szemlélődni, élni, változás indul el bennünk, adott esetben annak hatására. A változás elindítására hivatott egy pszichológus is.

Más szempontú megközelítést adunk. Nem válaszokat, hiszen döntési helyzetben nem mi döntünk a kliens helyett. Mi a célok meghatározásában segítünk. Ráveztjük, hogy kiülről lássa a páciens magát, és a változásra való igény megszülessen benne.

A pszichológiai folyamatokban van különbség. Előfordul, hogy tanácsadást végzünk, azonban egy egyéni terápiás folyamat mindig mélyebb és hosszabb, a személyiség mélyebb rétegeivel foglalkozunk.

Van, aki félévig jár, de olyan is akad, aki több mint egy évig, vagy vissza-visszatér. Kinek mire van igénye, miben motivált és éppen milyen aktuális élethelyzetben van. Az a tapasztalatom, hogy általában több alkalomra van szükség ahhoz, hogy a mélyére lássunk a személyiségnek. Minden találkozásnak van egy kerete, egy szerződés, amit az első alkalommal kötünk a klienssel, ebben a szabályokat, a szempontokat állítjuk fel egymás számára, a célkitűzés is ekkor születik meg jó esetben. A találkozások rendszerességét ekkor beszéljük át, azt, hogy mikor, milyen gyakran találkozunk, a páciensnek mire van igénye, és mit vár el tőlem, mint pszichológustól.

– *A kliens már első alkalommal meg tudja a célt határozni?*

– Nem azt kérem, hogy konkrétan határozza meg már az elején, hanem azt, hogy arra fókuszáljon. Erőfeszítést kell tenni ehhez, és fontos, hogy meg tudja fogalmazni, hogy őt mi foglalkoztatja, miben vár változást. Illetve igen, vannak olyan személyek is, akik már az első alkalommal konkrétan meg tudják a problémát fogalmazni és a célt.

– *Vannak időnként „eredményértékelések”? Honnan hová jutottatok a pácienssel?*

– Igen, mindenképp. A folyamat közben bizonyos ülésszám után, mindig van visszatekintés, összegzés, hogy honnan indultunk el és éppen hol tartunk. Illetve a gyermekekkel való foglalkozás során a szülőkkel történt első interjú, problémafeltárás után és a gyermekkel való foglalkozások után ismét van a szülőkkel egy találkozás, ahol visszajelzést kapnak a gyermekükkel kapcsolatosan.

– *Jellemző-e valamilyen általánosság, amivel hozzád fordulnak?*

– A lassan 20 éves munkatapasztalatom alapján azt mondhatom, hogy egyre fiatalabb életkorban tapasztalhatóak nehézségek a gyerekekkel kapcsolatosan, akár már 2-3 éves korban is. Gyermekekkel kapcsolatosan a szülő keres meg és szeretne tanácsot kérni, megoldásokat találni az aktuálisan kialakult probléma vonatkozásában. A gyermek viselkedése egy családban mindig egy tünet, ő a tünethordozó, az index páciens. Az eltérő viselkedés oka legtöbb esetben a családban, mint rendszerben keresendő.

A gyermekekkel való munkában nagyon fontos szempont a problémafeltárás során, hogy megfigyeljük az életkori sajátosságokat, az érési folyamatokat, genetikai örökséget, a környezeti tényezőket, a családi dinamikát, az alrendszerek működését.

– *Felgyorsult a világ. Mi az, amitől már ennyire fiatalon jelentkeznek a problémák? Esetleg emiatt?*

– A felgyorsult világ frusztráló a gyerekeknek és a szülők számára egyaránt. A mai gyerekek sokszor nagyon értelmesek, okosak, innovatívak. Egy egészen más világba születnek. Sok pozitív hozadéka van a gyors változásnak, de az idegrendszeri érési folyamatok ezekkel párhuzamosan nem tudnak gyorsabban fejlődni.

A szülők is szorongóbbak a felgyorsult világban, hiszen rengeteg információ áll a rendelkezésükre, azonban talán éppen ez az, ami el is bizonytalanítja őket, mert nem tudják, hogy mi is az, ami a szülőségükben megerősíthető és kompetenssé tehetné őket. Az is megfigyelhető, hogy sokszor nehezebb, komplexebb esetekkel fordulnak hozzám a kliensek. A kamaszok, serdülők helyzete is megváltozott.

Egészen más problémákkal keresnek fel, mint tíz évvel ezelőtt. Generációs és technikai változások, a virtuális térben való lét, a social media és platformok nagyban meghatározzák a mindennapjaikat és a nehézségeiket.

A generációk közötti különbséget nem kell elítélni, sokkal inkább szükséges egymást megérteni. A „bezzeg a mi időnkben” kezdetű mondat nem vezet sehová.

– *Mit tanácsolsz a serdülő korú gyermek szüleinek?*

– Fontos, hogy szülőként felismerjük azt, hogy a mai kamaszok és serdülők változásai jóval hamarabb kezdődnek és tovább tartanak. Érzelmileg egy instabilabb időszak, fokozódik a társas érdeklődés. A hormonális változások nem csak a külső nemi jegyek megjelenését jelentik, hanem az agyban is zajlik egy „serdülés”, ami viselkedésbeli változásokat hozhat.

Fontos, mint minden életkorban, hogy biztonságos kereteket, szabályokat alakítsunk ki, velük együtt közösen, melyeket szükség esetén képesek legyünk újra definiálni, rugalmasan, minden családtag számára viszonylag kedvezően. A serdülőkkel nem túlélni és kibírni kell, hanem átélni és támogatni, jószándékú tanácsadóként. Amikor azt érezzük, hogy valami nincs rendben próbáljunk megállni és megnézni, hogy mi történik körülöttünk.

Aki szakemberhez eljut, talán megkapja azt a lehetőséget, hogy egy picit lassítson és megálljon. Nem igazán jellemző ránk, hogy megállunk, hogy körbenéznénk, hogy mi történik velünk, körülöttünk és bennünk, és az milyen érzéseket vált ki belőlünk. Az érzéseinkről úgy tűnik nehezen beszélünk.

A kommunikációnk módja, stílusa is sokat változott, amely egyszerre hozhat megoldásokat és nehézségeket mindenki számára.

– *Milyen tapasztalatokról tudsz beszámolni egy-egy terápia lezárása után, értekezel még a szülőkkel azt követően?*

– Az első lépés amikor a gyermekkel gond van, hogy a szülővel/szülőkkel konzultálunk először, gyermek nélkül. Majd ezek után kezdődik meg a gyermekkel a munka. A végén a szülő „útravalót” kap, visszajelzést és ő is elmondhatja mit, hogyan lát. Van, amikor további egyéni foglalkozást javaslok, de van, amikor le tudjuk zárni a folyamatot, de bármikor visszajöhetnek, ha úgy érzik ismét egy olyan élethelyzetbe került a család, amelyhez segítséget szeretnének kérni.

– *Te magad hogyan, miből töltödsz, merítesz energiát?*

– Azt gondolom, hogy aki a szakmai tudása mellett a személyiségével is dolgozik, – vagyis emberekkel foglalkozik – fontos, hogy saját mentálhigiénéjére is legyen igénye. Gondolok itt arra, hogy szükség esetén az esetvezetések kapcsán szupervízióba járjon, illetve önismerteti folyamatokban vegyen részt. Ugyanakkor szívesen olvasok, sportolok, a barátaimmal találkozok.

– *Coachok. Velük milyen a szakma viszonya?*

– Egyre jobban jelen vannak a coachok a segítő szakma platformján. Egy szakembernek azonban minden esetben tudnia kell a kompetencia határait, amely nemcsak a coachokra, hanem a pszichológusokra is éppúgy vonatkozik, hiszen a legjobb tudásunkat adva igyekszünk segíteni. Nekünk ez a cél.

Illés Anita:

„Attól tartok, hogy rossz dolgok mindenkivel megtörténnek. Ezen nem tudunk változtatni. A születési anyakönyvi kivonatunkban sem írják azt, hogy az élet könnyű lesz. Csakhogy nagyon sokan vagyunk, akik benne ragadtunk egy traumában vagy fájdalomban, és ez megakadályozza, hogy a maga teljességében élhessük meg az életünket. Ezen pedig változtathatunk.” (Edith Eva Eger)

VAN ÉLET A TRAUMA UTÁN – A POSZTTRAUMÁS NÖVEKEDÉSRŐL

Életutunkon vannak olyan események, amelyek traumatikussá válhatnak számunkra. A traumán eredetileg külső behatásokra keletkező testi sérülést értettek. Később a pszichológia, a pszichiátria a traumatológia területéről vette át a fogalmat. Jelentős különbséget mutat az, hogy az egyes emberek milyen életeseményt élnek meg traumatikusan és a traumára adott reakciók is eltérőek lehetnek. A leggyakoribb traumatípusok a közlekedési és egyéb balesetek, súlyos betegségek, erőszakos cselekmények, bántalmazás, zaklatás, háború és természeti katasztrófa. A téma iránti érzékenységem nem véletlen, hiszen tizenhat évvel ezelőtt súlyos autóbalesetben polytraumatizációt, azaz többszörös sérüléseket szenvedtem. Ugyanakkor újságíróként a „katasztrófacunamiban gazdag hírek világa”, önkéntesként pedig a krízisben levő emberekkel való találkozások és beszélgetések is motiváltak arra, hogy mélyebben foglalkozzak a trauma lélektanának tanulmányozásával.

A gyógyulás útján számos kérdés felmerült bennem, így például: Van-e élet a trauma után? Hogyan építem újjá önmagam és az életem? Van-e kiút a lelki mélységből? Mit tehetek annak érdekében, hogy a legjobbat hozzam ki a nehéz helyzetből? A baleset mérföldkő volt önismereti utam rögzős és soha véget nem érő folyamatában. Különböző tudatosságot erősítő, lelki folyamatokat feltáró, megismerő tanfolyamokra vezetett az elmúlt években. Ennek egyik állomása volt 2017. és 2019. között a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karának integratív mentálhigiéné szakirányú továbbképzése, ahol elmélyülhettem többek között a trauma lélektanában. Jelen írásomban a Van élet a trauma után – A mentálhigiéné lehetőségei a traumafeldolgozásban című szakdolgozatomból közzölök részleteket. Személyes tapasztalataim és az elméleti háttér megosztásával szeretném tudatosítani és megerősíteni, hogy van élet egy végzetesnek tűnő trauma után, a szenvedés által fejlődhetünk, személyiségünk gazdagodhat.

Baleset, ami mindent megváltoztatott...

„Harminc műtéten van túl a tartálykocsinak csapódó lány” – ezzel a címmel jelent meg cikk 2010-ben a gyógyulástörténetemről a szoljon.hu hírportálon. – Rendszeres olvasóink számára nyilván ismerősen cseng Illés Anita neve. Fialat jászsági kolléganőnk évek óta az Új Néplap kedvelt újságírója. Az elmúlt két és fél évben azonban hiába keresték írásait. Súlyos autóbalesetet szenvedett, hónapokon keresztül élet-halál közt lebegett.

Most harminc(!) műtéttel a háta mögött visszatért közénk. Felépülése orvosai szerint is csodaszámba megy” – írta Gelei József kollégám.¹

2008. augusztus 7-én a 31-es főút jászódózsai leágazásának közelében súlyos autóbalesetet szenvedtem. A mentők életveszélyes sérülésekkel szállítottak a jászberényi Szent Erzsébet Kórházba, ahol 11 órás életmentő műtétet végeztek el rajtam az orvosok. Valamennyi végtagom sérült: jobb felkarcsont törés; jobb oldali nyílt csuklótörés; jobb combcsont törés; jobb térdkalács nyílt törés; jobb lábszár nyílt törés; jobb oldali ugrócsont törés; jobb bokaízületi ficam; bal alkar nyílt törés; bal kéz roncsolódása kézközépcsont törésekkel; bal combcsont törés; bal térdkalács nyílt törés; bal lábszár bőrhiánnyal járó nyílt törése; jobb és bal oldali sorozat bordatörés; bal oldali tüdőzúzódás; bal oldali légmell; hasúri vérzés; bélfodor sérülés; hasfal bal oldalának sérülése. Az életmentő műtét után az intenzív osztályon lélegeztetőgépre kerültem, majd egy hónap múlva a baleseti sebészetre, ahol folytatódtak tovább a sorozatműtétek. Több mint egy évig voltam folyamatosan kórházban, ahová később is visszatértem műtétekre, kezelésekre.

A kórház az én kolostorom, ahol lelki mélységeket, magasságokat egyaránt megéltem, ahol életre szóló tanításokat kaptam. Nagyon fontos volt, hogy megismerjem, megértsem és elfogadjam a történeteket. Alázattal, türelemmel tűrtem a testi, lelki fájdalmakat, mert tudtam, hogy minden a gyógyulásomért, fejlődésemért történik. Természetesen voltak mélységek, amikor eluralkodott rajtam a kétségbeesés, a reménytelenség, a kiszolgáltatottság és tehetetlenség érzése, de sikerült felülkerekedni a nehézségeken. A szüleim, rokonaim, barátaim, barátnőim, orvosaim, ápolóim és segítőim mindvégig erősítették a lelkem, valamint az élni akarásom, a hitem és pozitív életszemléletem is segítette a gyógyulást. A traumám a környezetemet is érintette. Az orvosok a legrosszabbra is felkészítették a szüleimet, hogy elveszíthetik

¹<https://www.szoljon.hu/magazin-jasz-nagykun-szolnok/2010/12/harminc-muteten-van-tul-a-tartalykocsinak-csapodo-lany>

élet és halál között lebegő egyetlen gyermeküket. Ez a veszély hónapokig fennállt. Ebben a krízisállapotban úgy érezték, hogy lelkileg velem együtt törnek össze. A gyógyulásba vett hit, az isteni erő, a remény és a szeretet végtelen forrása táplált mindannyiunkat. A halál közelében olyan végtelen szeretetet, nyugalmat, békét és csodálatos egységélményt éreztem, mint még soha. A halálközeli élmény erőteljesen hatott rám, megváltoztatta a halálról, túlvilágról kialakult nézeteimet, érdeklődésem a vallások tanításai felé fordult. Mindezeket túl a megtapasztalt misztikus jelenség feloldotta a haláltól való félelmemet.

Utazás a test, lélek, szellem birodalmában

A trauma súlya alatt kezdetben úgy éreztem, mintha minden összeomlott volna, amit addig felépítettem az életemben. Felfoghattam volna átokként, örök életre szóló büntetésként is, de ez túl mélyre vitt volna lelkileg, ezért tanításként, lehetőségként tekintettem rá. Úgy is fogalmazhatok, hogy megláttam a szenvedés napos oldalát. Tudatosítottam magamban, hogy az életben semmi sem történik véletlenül. A baleset tanítás, megtapasztalás, beavatás volt sorsom útján, hogy átéljem a csodát: nagyon mélyről fel lehet állni.

Amíg egészségesek vagyunk, sokszor észre sem vesszük, hogy az ember milyen csodálatos testi, lelki, szellemi lény. A rohanó, stresszes hétköznapiakon nem figyelünk önmagunkra, nem tápláljuk megfelelően testünket, lelkünket, szellemünket és csak sodródunk az élet tengerén. A baleset ébresztett fel és állított meg, hogy lehet másként élni. Pozitív életszemléletem a nehézségek ellenére sem hagyott el. Hónapokig ágyban feküdtem, nem tudtam mozogni. Több mint két évig tartott mire újra megtanultam járni. Felismertem, hogy mozgásomban lehetek korlátozva, de a gondolataimban nem. Én választom meg, hogy a helyzetemet szenvedésként, negatívan élem meg, vagy pozitív energiákkal, gondolatokkal erősítem magam és a környezetem. Igyekeztem nem benne ragadni a lelki fájdalomban. Hittem benne, hogy ugyan hosszú, megpróbáltatásokkal teli lesz az út, de fel fogok állni. Minden apró lépésért hálás voltam az orvosaimnak, ápolóimnak, gyógytornászaimnak, szüleimnek, barátaimnak és mindenkinek, aki segített. Hálás vagyok az isteni erőnek és önmagamnak. A baleset és felépülés megtanított arra, hogyan kezeljem az élet nehézségeit. Lecke volt számomra az elfogadás, a türelem, az akaraterő, a hit és újrakezdés gyakorlására, a jelen pillanat értékelésére. A gyógyulás új utakat nyitott meg előttem, csodálatos utazást jelent számomra a test, lélek, szellem birodalmában. Felértékelődtek számomra az emberi kapcsolatok, a természet értékei, hangsúlyossá vált a jelen tudatos megélése, sorstársaim és a nehéz élethelyzetben lévők segítése.

A trauma fogalma, elméleti megközelítések

A trauma meghatározásánál fontos szempontok: a pszichés traumát okozó esemény hevessége, a szervezet egészét érinti-e, valamint az ember megküzdési erején túlmutató eseményről van-e szó. A negatív élmény lehet egyszerre testi és lélektani értelemben is traumatizáló. Egy baleset például okozhat testi és lelki sérülést is. Ez egyébként személyenként is eltérő lehet, hiszen ugyanaz a testi sérülés valakinél pszichés megrázkódtatást okozhat, míg másnál ez nem jelentkezik. Lelki traumatizáció ugyanakkor fizikai sérülés nélkül is bekövetkezhet.²

² Pohárnok Melinda – Lénárd Kata 2015: A trauma lélektana. In: Kiss Enikő Csilla – Sz. Makó Hajnalka (szerk.): Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 221. o.

Pohárnok Melinda és Lénárd Kata *A trauma lélektana* című tanulmányukban idézik Juliet Mitchell pszichoanalitikus meghatározását a traumára, mint sérülésre vonatkozóan: „A trauma – legyen fizikai vagy pszichikai természetű – valamely védőréteg olyan mérvű sérülése, hogy az már nem kezelhető azokkal a mechanizmusokkal, amelyekkel a fájdalmat és a veszteséget általában kezelni szoktuk. A sérülés annyira súlyos, hogy még ha számítunk is az esemény bekövetkezésére, a hatást akkor sem lehet megjósolni.”³ A tanulmány szerint a következő pszichés tényezők jellemzik a traumát: a szokásos élethelyzetektől való extrém eltérés, a világ megbízhatóságában való hit összeomlása, a kiszolgáltatottság és fenyegetettség érzése, tehetetlenség, a helyzet felett való kontroll elvesztése, olyan élmény, esemény, amely meghaladja a mindennapiság szintjét, az áldozat világról kialakított képe összeomlik, az én, a kapcsolatok és a világ egység-élménye szétesik.⁴

A trauma kutatása

A trauma természetének kutatása a 19. századba nyúlik vissza, amikor a tudományos érdeklődés központi témájává vált a hisztéria. A kutatások ősatya Jean-Martin Charcot a bántalmazott fiatal nők kezelése során vizsgálta a hisztéria jelenségét. Korábban a hisztériás tüneteket mutató embereket nem vették komolyan, szimulánsoknak tekintették őket. Charcot tanítványa volt Janet és Freud. A kutatások során mindketten hiányolták a páciensekkel való személyes törődést, beszélgetést. Az 1890-es években felfedezték, hogy a hisztériás tünetek egyik legenyhíthetőbb terápiás eszköze az, ha a páciensek elmondják, feltárják a traumatikus élményeiket és a hozzájuk fűződő intenzív érzéseiket.

A pszichés trauma az első világháború idején került ismét a kutatók érdeklődésének középpontjába. Abraham Kardiner amerikai pszichiáter megalkotta a traumás tünetegyüttes fogalmi keretét és megállapította, hogy a háborús neurózis a hisztéria egyik formája. A második világháború idején újabb eredmények születtek a traumakezelés módszertanában, mely szerint a traumatikus élményt követően a harc-térhez térben és időben minél közelebbi, rövid terápiás beavatkozás hatékonyságát figyelték meg. Előrelépést jelentett, hogy a háborús veteránoknak megszervezték az önszolgáltató csoportokat. Az Amerikai Pszichiátriai Társaság kezdeményezésére a pszichés trauma 1980-ban vált hivatalosan diagnózissá, poszttraumás stressz zavar néven került be a DSM-be.

A pszichés trauma során az ember testi és/vagy lelki integritásának fenyegetettségét éli át. Közvetlenül találkozik az erőszakkal vagy a halállal és ez intenzív félelmet, rettegést, kiszolgáltatottságot, kontrollvesztést és a megsemmisülés érzését váltja ki benne. A trauma ismétlődésétől való félelem alapja lehet a krízisnek.⁵ A 19. század végén a vizsgálódások kiterjedtek a családi életre. A feminista mozgalmak felszínre hozták a szexuális erőszak elterjedését, ami korábban nem kapott nyilvánosságot. A nőket évszázadokon át elhallgattatta a félelem és a szégyenérzet. A gyermekek elleni erőszakkal, a gyermekbántalmazással kapcsolatos vizsgálatok is a feminista mozgalmakból nőttek ki. Ezek a pszichológiai kutatások mind a pszichés trauma ismételt tünetegyütteseinek felfedezését eredményezték. Miután a

3 Pohárnok Melinda – Lénárd Kata 2015: *A trauma lélektana*. In: Kiss Enikő Csilla – Sz. Makó Hajnalka (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 221. o.

4 Pohárnok Melinda – Lénárd Kata 2015: *A trauma lélektana*. In: Kiss Enikő Csilla – Sz. Makó Hajnalka (szerk.): *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 222. o.

5 Csűrke József 2011: *A lótszevő eszmélése*. Krízis és önmeghaladás. Oriold és Társai Kiadó, Budapest, 44-45. o.

poszttraumás stressz zavar fogalma beépült a köztudatba, nyilvánvalóvá vált, hogy a nemi erőszak, a családon belüli bántalmazás áldozatainál tapasztalt pszichés tünetegyüttes meg-egyezik a háborús veteránoknál észlelt tünetekkel.⁶

Bakó Tihamér szerint, az, hogy egy esemény traumatizálónak válik-e négy dologtól függ:

1. az esemény a személyiségfejlődés melyik szakaszában érte az egyént (azaz rendelkezik-e védekezéssel, feldolgozást segítő pszichikus erővel),
2. milyen pszichés állapotban van az illető (tudja-e mozgósítani a védekezéssel, feldolgozást szolgáló pszichés mechanizmusokat),
3. milyen az érzékenysége adott problémára (olyan eseményt érint-e, amihez hasonló megoldásában kudarcot vallott, vagy képes volt azt megoldani),
4. van-e a környezetében olyan személy, aki segítséget nyújt a veszteség elviselésében, a trauma feldolgozásában?⁷

A kutatók arra is rávilágítottak, hogy a környezet befolyásolja a trauma végső kimene-telét. A másoktól érkező támogatás enyhítheti az esemény hatását, míg a negatív reakciók tovább mélyíthetik a traumás tünetegyüttest. A túlélők nagyon sérülékenyek, érzetük meg-rendült, ami a másokhoz való kapcsolódás által gyógyítható. Közvetlenül a trauma után az elsődleges feladat a bizalom újjáépítése. A traumatizált környezetben együttérző jelenlétére vágyik, azt szeretné érezni, hogy biztonságban van. Ha a családtagoknál, barátoknál támoga-tásra talál, gondoskodásuk elősegítheti a gyógyulást.

A biztonságérzet helyreállítása után a túlélőnek a legtöbb esetben mások segítségére van szüksége pozitív énképének a felépítéséhez.⁸ A családtagok, barátok, kollégák támogató jelen-létén kívül a traumát átélt emberek önszorgató csoportjai is jelentősen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a lelki sebek gyógyuljanak. A segítő munka eszközeinek tárháza széles, ami azt eredmé-nyezheti, hogy a traumás stressz ne váljon poszttraumás szindrómává, zavar forrásává.

Keres Zsuzsanna a traumatikus események által kiváltott reakciókat három nagyobb kategóriába sorolja:

1. Akut stresszreakció: készenléti állapot, normál jelenség, azonnali, rövid ideig tart, pszichofiziológiai változásokkal jár. A trauma utáni három naptól egy hónapig tart. A jelenség többnyire a krízisintervenció folyamatában helyreáll.
2. A traumás distressz hosszú távú hatásai – poszttraumás stresszreakciók. A poszttrau-más stressz megélése a traumára adott hosszabb távú pszichológiai reakció, hosszabb fázis. Megjelennek a szorongás, depresszió tünetei.
3. Megjelenik a trauma nem reális történésként való értékelése, kialakul a poszttraumás stressz zavar.⁹

Láng András *A traumatikus életesemények pszichoterápiás szempontjai* című tanulmá-nyában kiemeli, hogy nemcsak a testi, hanem a lelki traumák kezelésében is fontos a gyors professzionális segítségnyújtás. A traumát követően megjelenő tünetek kibeszéltetésével, a traumatikus esemény és az ahhoz kapcsolódó érzések felszínre hozatalával megakadályozha-tó a súlyosabb zavar kialakulása.

6 Judith Herman 2011: Trauma és gyógyulás. Háttér Kiadó – NANE Egyesület, Budapest, 2011. 43-49. o.

7Bakó Tihamér 2004. Verem mélyén. Psycho Art Kiadó, Budapest, 33. o.

8 Judith Herman 2011: Trauma és gyógyulás. Háttér Kiadó – NANE Egyesület, Budapest, 2011. 81-83., 91. o.

9 Kerekes Zsuzsanna 2015: A poszttraumás stressz. In: Kiss Enikő Csilla – Sz. Makó Hajnalka (szerk.):

Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs, 253. o.

A trauma okozta pozitív változásokról

A traumával való sikeres megküzdés fejlődést, növekedést és pozitív személyiségváltozásokat eredményezhet. A poszttraumás növekedésről valószínűleg azért hallunk kevesebbet, mert csak a 20. század közepén kezdtek el vele foglalkozni a pszichológusok. Korábban a vizsgálatok a traumatikus események negatív lélektani következményeire, patológiájára fókuszáltak. Ez a helyzet a pozitív pszichológia megjelenésével változott meg, amelynek az a célja, hogy az emberi élet pozitív és negatív oldalainak kölcsönhatását vizsgálja. A trauma okozta pozitív változásokat gyűjtőnéven poszttraumás növekedésnek nevezzük (posttraumatic growth, PTN). Tedeschi és Calhoun meghatározásában a PTN: „olyan pozitív változás megtapasztalása, amely a nagy fokú kihívást jelentő életválsággal való küzdelem eredményeként alakul ki.”¹⁰

A poszttraumás növekedés empirikus vizsgálata az 1990-es években bontakozott ki. Tedeschi és Calhoun 1996-ban tették közzé 5 faktoros 21 tételű Poszttraumás Növekedés Kérdőívüket (PTGI: Posttraumatic Growth Inventory). Az 5 faktor azokat az életterületeket írja le, amelyekben a trauma következményének tulajdonítható pozitív változásokat tapasztaltak. Olyan személyiségfejlődés következik be, amely a trauma előtti állapotban nem volt jellemző:

1. az élet fokozottabb megbecsülése, változások a prioritásokban,
2. melegebb, nagyobb intimitással jellemezhető kapcsolatok átélése,
3. a személyes erő fokozott érzete a sérülékenység egyidejű átélésével,
4. új lehetőségek és életpályák felfedezése a személy életében,
5. spirituális fejlődés.¹¹

Összegzés

Van-e élet a trauma után? Milyen életem lesz a baleset után? Tettem fel magamnak ezeket a kérdéseket a gyógyulás útján. Az állapotommal való szembenézés fájdalmat okozott, természetes, hogy adódtak mélypontok, nehézségek, de a támogató környezetnek, hitemnek és pozitív életszemléletemnek köszönhetően megküzdöttem a félelem, a reménytelenség démonjaival. Élet és halál között lebegve bizony talán csak kevesen gondolták, hogy a „balesetes Anita, akinek alig maradt ép csontja” felépül és 2019-ben szakdolgozatot ír arról, hogy van élet a trauma után és milyen mentálhigiénés lehetőségek vannak a trauma feldolgozásában. Remélem, hogy gyógyulástörténetemmel erőt adhatok sorstársaimnak és tudatosíthatom, hogy a reménytelennek tűnő helyzetből is van kiút, sőt lehet a korábbinál teljesebb életet élni! A trauma lélektani hatásairól, a poszttraumás stresszről, a poszttraumás növekedésről sajnos az érintettekhez kevés információ jut el és társadalmilag sem ismerjük kellőképp a jelenséget, ezért szeretném felhívni a figyelmet a TraumaAmbulancia (TA) Egyesület hiánypótló munkájára. A támogató közösség fő célja a traumát átélt személyek lelki támogatása, a társadalmi szemléletformálás és a trauma-tudatos gondolkodás kialakítása.¹²

10 Tanyi Zsuzsanna 2015: A trauma pozitív hozadéka a poszttraumás növekedés. In: Kurtárné Szabó Ildikó, Tisljár-Szabó Eszter (szerk.): Úgy szerettem volna, ha nem bántottak volna. Oriold és társai Kiadó. 10. o.

11 Kulcsár Zsuzsanna 2005: A társas tényezők szerepe a traumafeldolgozásban. In: Kulcsár Zsuzsanna (Szerk.): Teher alatt...Pozitív traumafeldolgozás és poszttraumás személyiségfejlődés. Trefort Kiadó, Budapest, 9-11. o.

12 <https://traumaambulancia.hu/rolunk/>

Illés Anita:

VAN KIÚT A HÁTRÁNYOS HELYZETBŐL

A Csányi Alapítvány húsz évvel ezelőtt azért jött létre, hogy szakemberekkel segítsen a tehetséges, de hátrányos körülmények között élő gyermekeknek tehetségük kibontakoztatásában és fejlesztésében. A Jászsági Évkönyv hasábjain Kovács Ágnes gyermek szakpszichológust mutatjuk be. A Csányi Alapítvány pszichológusával hivatásáról és a fiatalok lelki egészségének támogatásáról beszélgettünk.

– *Miért választotta a pszichológus hivatást?*

– Pályaválasztásomat egyfelől a családi minta határozta meg. Édesapám ugyanis orvos volt, sok-sok szakvizsgával rendelkezett, többek között a pszichológiát is elvégezte. Másfelől a személyes, belső indíttatás motivált. Érettségi után az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanultam pszichológiát, ami akkor még öt éves képzés volt. Harmadéven szakosodni kellett, pedagógiai, munka és klinikai pszichológia szakirány közül lehetett választani. A klinikai pszichológiára jelentkeztem, majd később szakpszichológusi képzésen is részt vettem, ahol klinikai gyermek-szakpszichológus képesítést szereztem.

– *Hol helyezkedett el az egyetem után és hogyan alakult a pályája?*

– Az első munkahelyem a budapesti Bajcsy-Zsilinszky Kórház pszichiátriája volt. Közben megszülettek a gyermekeim, majd amikor iskolás korúak lettek, a gyermekvédelemben helyezkedtem el és azóta is ezen a területen dolgozom pszichológusként. Egy ideig a Józsefvárosi Nevelési Tanácsadó munkatársa voltam, de mellékállásban a gyermekvédelem akkor is jelen volt az életemben. Évtizedekig fő munkahelyem volt a Országos Gyermekvédelmi Szakszolgálat Fővárosi Tegyesz, ahol nevelőszülői hálózatnál, örökbefogadási és elhelyezési szolgálatnál tevékenykedtem. Közben természetesen képeztem magam, többek között családterápiás képzést is végeztem. Jelenleg a Hazafelé Nevelőszülői Hálózat pszichológusa vagyok.

– *Mikor került a Csányi Alapítványhoz?*

– Több mint tíz éve dolgozom az alapítványnak. Radoszáv Miklós operatív igazgató kért fel, hogy segítsen a szervezet munkáját. A budapesti egyetemeken tanuló alapítványi fiatalok pszichés támogatása, lelki egészségének fejlesztése a feladatom. Ezenkívül az egyik jáászberényi csoportnál másfél évig tartottam havi egy alkalommal csoportos foglalkozást. Ez szeptembertől újraindult.

– *Miben kéri az Ön segítségét a Csányi Alapítvány kötelékébe tartozó fiatalok?*

– Általában életvezetési tanácsadásért fordulnak hozzám a megváltozott élethelyzetek,

életvezetési problémák kezelésére. A fiatalok kistelepülésekről érkeznek a fővárosba tanulni, teljesen más közegbe kerülnek, nagy elvárásoknak kell megfelelniük. A környezetváltás érzelmileg és mentálisan is nagy nyomást jelent számukra.

– *Említette a csoportos foglalkozást. Milyen jellegű?*

– Nagyon hiszek a csoport erejében, mert olyan hatásokat tud előidézni, ami nem biztos, hogy egyéni beszélgetés formájában megjelenik. Önségítő, önismereti csoportfoglalkozásokat tartok. Az elején természetesen volt egy kis bizalmatlanság, de idővel feloldódtak a fiatalok és nagyon megnyíltak, ami nem könnyű.

– *Munkája során nagyon sok nehéz sorsú gyermekkel, fiatallal találkozik. Van kiút a hátrányos helyzetből?*

– Azt tapasztalom, hogy az alapítvány által támogatott tehetséges, de hátrányos körülmények között élő gyermekek rendkívül motiváltak. Tisztában vannak azzal, hogy a szervezet milyen lehetőségeket biztosít számukra. Nem vagyok benne biztos, hogy az alapítvány támogatása nélkül leküzdénék a szociokulturális hátrányaikat. Hihetetlen módon igyekeznek az elvárásoknak megfelelni, belső késztetésük van arra, hogy jól szerepeljenek. Ahogy már említettem ez pszichésen megerhelő lehet számukra, ennek oldása a közös feladatunk.

– *A szülői támogatás is meghatározó a diákok előmenetelében.*

– Így van, a szülők részéről is elkötelezettséget és együttműködést kíván gyermekeik tehetségének kibontakoztatása az alapítvány életút programjában. A beválogatás során a gyerekek és szüleik is többek között drámapedagógiai foglalkozáson vesznek részt, ahol megfigyelhető, kik azok a szülők, akik feltehetően éveken át támogatni tudják a gyerekeket. Előfordult olyan eset is, amikor a gyermek nagyon tehetséges volt, de a szülők részéről bizonytalanságot tapasztaltunk.

– *Hogyan látja, milyen jövőképpel rendelkeznek a fiatalok?*

– Többségüknek határozott elképzelése van. Néhányan még be sem fejezték az egyetemet, de már a másod, harmad diplomát tervezgetik. Rengeteg lehetőséget kapnak, minimum két nyelven kiválóan beszélnek és informatikai ismeretekkel, digitális tudással rendelkeznek. Az alapítvány úgy működik mint egy jó szülő, olyan hosszú távú lehetőségeket kínál, melyek meghatározzák a fiatalok jövőjét. Többségükkel nagyon jól tudunk együttműködni, tartalmas munkát végzünk. Akad példa lemorzsolódásra is, de ők vannak kevesebben.

– *A segítő szakmában nagy a kiegész veszélye. Mi motiválja a munkájában, mi ad erőt Önnek?*

– Pszichológusnak lenni számomra több mint egy szakma, a hivatásomnak tekintem, amit nagyon szeretek. Tapasztalataim szerint hosszú távon úgy lehet ezt egyáltalán csinálni, ha stabil, harmonikus személyiséggel rendelkezik a segítő. Ehhez elengedhetetlen, hogy saját

lelki egészségéről is gondoskodjon. Lényegesnek tartom az elmúlt évtizedekben megszerzett élettapasztalatot, életbölcsséget, ami átsegít a nehézségeken, de az elfogadás, a szeretet és az értő figyelem gyakorlása is meghatározza a hivatástudatomat.

– *Egy folyamatosan változó, felgyorsult világban élünk. Milyen lelki útravalót adna a mai fiataloknak?*

– Az kívánom, hogy mind a magánéletben, mind a hivatásban teljesedjenek ki. Találják meg azt a tevékenységet, amely mellett el tudnak köteleződni, szeretettel és örömmel végeznek.

Kárpáti Márta:

ADJUNK IDŐT MAGUNKNAK A GONDOLKODÁSRA!

Jászfákóhalmi otthonában kerestem fel Lukácsi Pál pszichológust, akivel izgalmasan szereteázó foglalkozásairól, illetve az élet nagy kérdéseiről beszélgettünk, hol könnyeden, hol mélyebben filozofálva.

– Szabadnapja van ma?

– Péntekenként nem dolgozom a munkahelyeimen. Iskolapszichológusként megálapodás szerint négy napot vállaltam, így a hét utolsó munkanapja mindenféle egyéb tevékenységgel telik.

– Tegyük hozzá, hogy meglehetősen kanyargós út vezetett el ide, az erdészeti szakközépiskolától egy pszichológusi címig. Hogyan alakultak ezek a szakmai szerpentinek?

– Lehet, hogy én nem vagyok az az úgynevezett klasszikus pszichológus, vagy az a fajta szakember, aki egy utat tapos egész életében. Mindig szerettem kísérletezni. Érdekel maga az élet, hogy ez milyen, meg amaz milyen... Ha már kicsit pszichologizálunk, akkor beleillik a klasszikus élettörténetbe az, hogy egy kamasz is keresi a maga helyét, az útját. Meseszerűen megközelítve, a legkisebb gyerek is elmegy, világot látni, az identitását megkeresi és vándorlásai során betéved az erdőbe. Mondhatjuk így léptem meg az első nagyobb állomásomat. Talán az erdészet volt az a bizonyos útkereső állomás. Meg persze a természet szeretete mindig bennem volt, hiszen falusi gyerek vagyok.

– Itt született a faluban, Jászfákóhalmán?

– Jákóhalmi vagyok, igen. Első generációs értelmiséginek is szoktak mondani, bár ezt a kifejezést, hogy értelmiség, annyira nem szeretem, mert a gazdag magyar nyelv nem minden esetben fedli le a valós jelentést.

– Tehát betévedt abba a bizonyos erdőbe és rálépett egy ösvényre a tanuláshoz vezető úton...

– Mindig kinn lógtam a természetben. Szerettem a biológiát, földrajzot, így egyértelmű volt, hogy az erdészetet választom. Vonzott a különlegessége, az állatok, növények. Egerbe jelentkeztem, de aztán gyorsan egyértelművé vált, hogy én inkább szemlélődő típus vagyok, a gyakorlattal szemben az elmélet mindig jobban izgatott. Körülbelül harmadikos

voltam, amikor éreztem, hogy ez a fajta élet nem olyan mértékben tud lekötni, ahogy a kezdetekben elképzeltem. Egyre inkább a biológia-földrajz irányába haladtam és végül Egerben a Ho Si Minh Tanárképző Főiskolára felvételiztem. Ott találkoztam elsőként direktben, vagyis inkább hivatalosan filozófiával és pszichológiával. Akkor már tudtam, hogy igaz, hogy szeretem a biológiát és a földrajzot, de eldöntöttem, hogy ugyan kijárom az iskolát, – mert ez így illik, de vagy filozófus, vagy pszichológus leszek. A pszichológia választása, mint annyi minden az ember életében érzelmi alapon történt, és minél erősebb az érzelem, annál erősebb a kötődés is. Kölyökkoromban mindig néztem a Családi kör című műsort Kelemen Endre, Ranschburg Jenő szereplésével. És az nagyon megfogott. Meg hát egyedüli gyerek voltam, és az nem a legjobb konstrukció.

– *Gyermekkorra találkozott az epizódokkal?*

– Valószínűleg igen. Ez a műsor rendkívüli módon érdekelt. Óriási szerencsém volt, mert Ranschburg Jenő még tanított is egy ideig. Megkaptam az érzelmi töltetet, megvolt egy intellektuális érdeklődés. A pszichológia egyfajta szellemi kaland is, hiszen lehetőség van a másik embert megismerni, megtudni hogyan gondolkodik. Tehát jött a pszichológia, ahova először nem vettem fel, bár nem volt rossz az eredményem, csak nem voltam még elég érett, és vitába keveredtem a szóbeli alkalmával. Egy évet már akkor elkezdtem dolgozni a kórház ideg- és alkohol betegekkel foglalkozó gondozójában.

– *Ezt nevezhetjük egy valódi szakmai fejesugrásnak még szakmai tudás nélkül.*

– Persze, teljes fölkeszületlenség volt. Elsősorban nem szakmai felkeszületlenség, hanem érzelmi. Az egy fejesugrás volt a 100 centis vízbe. Nagy ütés volt. Volt egy-két páciensem, akivel annyira empatizáltam – ez életveszély –, hogy azokat a hallucinációkat tudtam produkálni, amelyeket a betegek. Hát ez a tapasztalatlanság volt.

– Akkoriban még megengedte a rendszer az ilyen álláshelyek betöltését képzettség nélkül. Otrók Eszter, aki egy nagyon jó pszichiáter volt egyébként, szárnyai alatt, kontrollja mellett segítő beszélgetéseket folytattam. Olyan szempontból jó szakmai alap volt azt felismerni, ha nem akarom, hogy megegyenek a betegek, akkor innen majd ki kell lépnem. Világossá vált számomra, először meg kell ismerkednem a normálnak nevezett pszichés működéssel.

– *Ezek szerint ez a valószínűleg barátságosnak semmiképp nem nevezhető közeg sem tántorította el a megálmódott pályától.*

– Inkább megerősítette az elképzeléseimet. Másodszor is az ELTE-re felvételiztem, ahová felvettek, és abban az időben elkerültem már a nevelési tanácsadóba is. Itt óraadó pszichológusok dolgoztak és akkoriban velük beszélgettem, ők irányítottak. Az már korántsem volt egy olyan nehéz, fajsúlyos világ, mint az idegalkohol-gondozó, ahol pszichotikus, súlyosan neurotikus emberek, szenvedélybetegek, tehát a nehéz ügyfelek jelentek meg.

– *Innen úgy gondolom már nem kellett nagyot kanyarodni a gyermekpszichológia felé?*

– Akkoriban járt új cipőben a gyerekpszichoterapeuta-képzés, amely magánképzés jelleggel indult pszichoanalitikusan orientált pszichológusokból verbuválódott nagyon neves szakemberekkel. Gyakorlatilag együtt húztunk surranót, mert amikor az alapítvány megvalósult egyszerre kezdtük a képezést és terapizálni is.

– *Egy jól felépített szakmai karrier után mégis jött egy éles váltás. Szülőföldjén elindult a polgármester választáson, amelyet meg is nyert. Honnan származtak ezek a politikai ambíciók?*

– Ha röviden összefoglalnám akkor kifejezhetném így: Úgy voltam a polgármesterséggel is, mint sok minden egyébbel; polgármester még nem voltam, akkor próbáljuk ki! Hosszabban elmesélve, pedig ez úgy volt, hogy a pénteki kötött munkavégzés nekem már régen sem ment, de voltak lovaink, velük foglalkoztam péntektől vasárnapig. Apámtól és a nagyapámtól örököltam a lószereget, mert a „lovazás” ugye ilyen jász kultúra. Éppen ez okból mentem ki a határba és összefutottam a kocsmában egy ismerőssel.

Hozzáteszem, régebben klub jelleggel működtek a kocsma, volt egyfajta kocsmakultúra. Ma Magyarországon sajnos mindezt az alkoholizmussal kötik össze, de hát ez van.

Tehát itt mondta a Balázs Sanyi nevezetű ismerősöm, egyébként abszolút közéleti mentalitású ember, aki képes közösségben gondolkodni, hogy te, Palika, indulnál polgármesterként a leválthatatlannak tűnő Fodor István Ferenc ellenében? Ez 2001-ben történt, majd több mint egy évig gondolkodtam rajta. Megkérdeztem a családot, majd úgy döntöttem, na jól van, induljunk! Én semmit nem csinállok félvállról, semmibe sem. Az az igazság, hogy nyerni szeretek. Mindezt igyekszem megtenni mindent, a maximumra törekedni. Ezek szerint építettük fel az egész kampányt. Öten indultunk, és akkor a 71 százalékot el is vittem.

– *Ez a nagyarányú győzelem beváltotta az önhöz fűzött reményeket, illetve azt kapta vissza a polgármesteri ambícióiból, amelyet előzetesen elképzelt?*

– A győzelemtől kezdve jött a csodavárás a település lakói részéről. Azt várták, hogy hirtelen minden fejlesztés megtörténik, hiszen azért szavaztuk meg! Tudjuk, ez a magyar mentalitás. Aztán jött a valóság. Belebuktam az illúzióimba é az ideáimba. Persze az idealizmus azért jó, mert az ilyet nem lehet megvásárolni, ez ilyen bolond önjáró. Azt hittem, hogy ez majd úgy összejön. Annyira nem jött össze... 12 év lement, aztán kész. A lehetőségeket figyelembe véve elindítottam fejlesztéseket, amelyek a közösség jövőjét alapozzák, mint csatornázás, ivóvízhálózat korszerűsítése. Mondják, hogy ami a föld alatt van azt nem díjazza a nép. Hát igen...Hozzáteszem a polgármesterség volt életem legizgalmasabb időszaka is, eddig.

– *A tudományos érdeklődés és közéleti pályák mellett létezik a karrierjének egy harmadik szegmense is, ami visszamutat az ifjúkori tanulmányokra. Vállalkozóként a természetben, a növények és az állatok között talált meg célokat.*

– Még polgármesterként még józan ésszel felfoghatja az ember, ha nem válik teljesen függővé, hogy ennek a hatalomnak egyszer vége szakad, és egyébként is eszi ám az embert,

ha beledobja magát ebbe a közegbe. Még 2007-ben eldöntöttem mi lesz a következő lépés, ha majd véget ér a polgármesterség. Úgy gondoltam nem megyek vissza a pszichológiába, mert érzelmileg eléggé elfáradtam. Ami föltölti az embert, az a természet. Mivel a fiam is erdésznek tanult, a lányom kertészmérnök, növényorvos, a feleségem is biológia-földrajzos, kitaláltuk, hogy csinálunk egy családi vállalkozást.

A fiammal a nulláról felépítettünk egy kertépítő vállalkozást, aztán ott voltam öt éven keresztül az alapoktól a prosperáló vállalkozás működéséig. Nálam az alapok azok voltak, hogy együtt gereblyéztem az emberekkel. Tehát én sem lettem már fiatalabb, illetve láttam, hogy Lóránt fiam már egyre inkább kézben tartja az ügyeket, és akkor azt mondtam, hazajövök Jákóhalmára.

– Itt lassan újra visszatért a pszichológia világába.

– Kezdetben óvatosan magánügyfelekkel, vagy éppen a coach vejemnek segítettem a csoportjaiban terapeutaként. Tehát finoman lubickoltam, élveztem az itthoni életet. Már éreztem, hogy majd képes leszek emberi problémák befogadására. Aztán volt egy este, meg egy hajnal, amikor arra ébredtem, most megyek vissza a szakmába, tehát kumulálódott a dolog. Éppen akkor hirdették meg az iskolapszichológusi állást. Így itt vagyok most a Bercsényi iskolában és a Lehel Vezér Gimnáziumban. Nekem kellett ez a jó pár év pihe-nés, feltöltődés. Hozzáteszem én semmit nem csináltok kényszerből. Amikor úgy éreztem, hogy kényszerré kezd válni, akkor otthagytam, váltottam.

– Az idén, igaz más szerepben és csak egy pillanatra, mégis némiképp visszatért a közélet színpadára, mégpedig egy valós színpadon.

– Valóban. Itt szembesültem a helyi médiának az értékével, a szellemi érték képzésével, annak kapcsán amit ide hoztak a Kiáltvány a gyermekekért című orosz dokumentumfilm vetítésével és a hozzátartozó programmal. Ez egy olyan kezdeményezés, amit nagyra becsülök és ebben segíték. Szörös Zoltán barátom felkérésére döntöttem úgy, hogy kilépek újra a nyilvánosság elé mindenféle politikai állásfoglalás nélkül, pusztán az ügy jelentőse miatt.

Ez egyébként egy sokkoló és megdöbbentő film, legalábbis számomra, de meggyőződésem, hogy más számára is. Előzetesen elkértem a filmet és nagyon sokszor megnéztem, szétszedtem, elmondtam, amit gondolok róla. Sajnos a szülők és a pedagógusok nem tolongtak a nézőtérén.

– Az említett dokumentumfilm megrázó mondanivalója mellett rávilágít arra a tényre is, mennyire került a társadalom a média hatalmának befolyása alá. Ön pszichológus szemmel, hogy látja ezt a problémát?

– Elkészerítő a helyzet, mert azt látom, hogy már a jövő lehetséges szellemi elitjét, majdani vezető társadalmi rétegét is mérhetetlenül beszippantotta és függővé tette a média. Intelligens kamaszok válnak a manipuláló média zsákmányává és áldozatává.

– A pszichológia szemszögéből érzékelhető mindezek lecsapódása a generációk között?

– A valóságkontroll változása mindenképp érzékelhető. Ezt a fajta deformálódást már a kilencvenes évek elejétől látom. Nem liberális vagy demokratikus, hanem egy hedonista világban élünk, amely az élvezetek korlátok nélküli fogyasztását generálja, sőt indukálja. A primitív önjutalmazást zavarná az intellektuális szűrő és a neveltség, ezért nincsenek értékükön kezelve, ezért van nehéz helyzetben a szülő és az iskola. Ösztönszintű kielé-
sek indultak el ezzel a fajta világgal. Generációk adják át egymásnak ezt a szemléletet. A nyolcvanas évekig bezárólag a gyerekek képesek voltak játékokkal szimbolikusan játszani, elvonatkoztatni, az érzelmeiket és indulataikat kontrollálni. Mára ez a képesség egyre inkább elolvad. A fantázia sekélyessé vált és ami korábban bent volt az kihelyeződik és valami külső világ kerül be ingerként. Mondhatjuk úgy is, kész ételeket kapunk, ami nem a mi produktumunk. Innentől kezdve kialakul a függőség. Ha nem kapjuk meg ezeket a kész paneleket, akkor csak a nagy üresség marad belül. Ez kint és gyötrelmet okoz, amelyet igyekeznek valamilyen egyéb forrásból enyhíteni. Manapság hiányoznak a szellemi kalandra inspiráló kihívások, a gondolkodás az alsó polcra került.

– *Mit történik akkor a digitális világban felnőtt generációval, ha mindezt a külső ingert generáló erőforrások kimerülnek?*

– Sokan nem szeretik ezt hallani, de valószínű, hogy ezek közül sokan nem fogják túlélni. Sajnos a jelenségre figyelmeztetőket huhogóknak titulálják. Az emberek sokasága a nyilvánvaló jelenségekkel – mint például a globális felmelegedés, ami már évtizedek óta elkezdődött – még nem különösebben foglalkozik. A tömeg manipulált, mert akinél a részvény van szándékosan sötétségben tartja az embereket. Mondhatjuk, hogy az ipari forradalom óta kinevelődött társadalom vezetői csak süket frázisokban, rövid távú tervekben gondolkodik, mert hedonista életmódjukhoz ez igazodik leginkább.

– *Mi állíthatná meg ezt a „carpe diem” gondolkodást?*

– A felelősségtudatos gondolkodás. Fel kellene ismernünk, hogy felelősek vagyunk a gyermekeinkért, az unokáinkért. Évtizedek óta röhögve csináljuk ugyanazt, sőt egyre durvábban, mert amiben élünk egy öngerjesztő folyamat. Bekapcsoljuk a klímát és jól élünk. Közben nem vesszük észre, hogy már maga a klíma működtetése túlterheli a környezetet.

– *Mi a megoldás? Kapcsoljuk ki a klímát?*

– A gordiuszi csomót, – mint annak idején Nagy Sándor – a hatalom tudja átvágni, Egy korszerű szemléletű, új vezetésre van szükség. Szerintem vissza kellene lépünk, mondjuk a lovaskocsik világának szintjéig. Ebben a gépezetben a pszichológia, ha tehet valamit, akkor az a megküzdés, a fájdalom elviselésének újra tanítása. A hedonizmust váltsa fel egy tudatos boldogságkeresési mechanizmus. Az ember csak a saját hibáiból tanul, a másiktól nem. Mindig kellene katasztrófák, amiktől egy kicsit talán észhez térünk.

– *Erre jó példa volt a Koronavírus járvány.*

– A Covid alatt volt idő egy kicsit magunkban gondolkodni, magunkba szállni, mert erre az ember manapság nem ad időt, mert egyébként a kapzsisága miatt túlvállalja önmagát. Ez egy jó lecke volt, de hamar visszarendeződött minden. Az a baj, hogy nem adunk magunknak időt gondolkodni. Pedig idő van.

– *Egy bizonyos értelemben van időnk, másrészt viszont nagyon sürget az idő, hogy tegyünk végre valamit. Túlélhető a túlnépesedés, az erőforrások kimerülése, a klímaváltozás?*

– Biológiai értelemben a Föld túl fogja élni, viszont az emberiség ilyen társadalmi formában nem valószínű. Sokszor eszembe jut a Csillagok között című film. Ott egy másik bolygón lehetséges túlélni. Én valószínűleg nem lennék az utazók között és hozzám hasonlóan több milliárdan mások sem.

– *Ön szerint ki az vagy kik azok, akiknek hatalmukban áll megállítani, esetleg visszafordítani a végzetbe rohanó eseményeket itt a Föld nevű bolygón?*

– Az a probléma, hogy az erre vonatkozó tényfelismerést komoly hatalommal bíró ember szájából még nem hallottam. Mindenképpen a felettünk opponáló hatalomnak van lehetősége változtatni, aki azt tudja mondani, hogy ma ez van, holnaptól pedig ez lesz. Az a baj, hogy a valódi hatalom tulajdonosai is mentálisan nagyon alacsony szinten vannak. Azok a világhatalmi erők, akiket a gőg vezérel és eltorzít a hatalom, nem fognak egymással, sőt önmagukkal sem kooperálni. Egyébként a pszichológia az önkontroll miatt is hasznos tudomány, melyet megtapasztaltam és igyekeztem hasznosítani saját vezetői gyakorlatomban.

– *Mindezek érdekében ön szerint hasznos lenne középiskolában a pszichológiát tantárgyként oktatni?*

– Én a tantárgyi oktatásról a hangsúlyt a nevelésre helyezném, oly módon, hogy minél inkább megélelném velük a lehetőségeiket és a korlátaikat. Annak idején engem a szüleim természetesen neveltek. Szellemi javakat kaptam tőlük és megtanítottak a küzdelemre. Ma ez a fajta tudás szinte teljesen hiányzik a fiatalokból. Ismerek Most egy tíz éves gyereket, aki még soha nem ment át egyedül a zebrán. Sajnos ez nem egyedi példa.

– *Pszichológusként mit tapasztal, melyek a legmeghatározóbb problémák az ifjú generációban?*

– A fiatalok nem tudnak egymással szóban kommunikálni. Küld egy szmájlit, de az, hogy ez mit jelent nem tudja szóban megfogalmazni és ez feszültséget generál. Mire eléri a tinédzser kort már alig mutatnak természetes érzelmeket, illetve a társadalmi elvárások szerinti ál-érzelmeket mutatnak, mint a „Légy boldog!” szlogen. Az ember érzelmi állapotára jellemző, hogy már magzati korban észlelhető jelei vannak. Ma az érzelmek nem látszódnak, pedig elvileg érzelmekkel születünk. Mindez az értelmetlen, agyoningerelt környezeti hatásokban való létnek köszönhető. Ezek öngerjesztő folyamatok.

– *Ki lehet szakadni ebből a természetellenes létből valami módon?*

– Ezt az állapotot meg lehet változtatni, de ahhoz dönteni kell, és azt mi emberek nagyon nem szeretjük mert az egyfajta korlátot jelent. A döntés vagy más szóval a krízis elvisz valamilyen irányba, ezzel szemben kényelmi szempontból a tétlenség a jobb. Elsősorban az anyák feladata az érzelmi nevelés az első két életév során. Sajnos azonban ma a gyermek sokszor kellék, a haszonszerzés eszköze, illetve társadalmi és evolúciós elvárás. Vannak eszközök, amelyeket az anya beépít a gyerek és saját maga közé. Amikor etetés közben a gyermek helyett az okos-eszközt figyeli nem biztos, hogy a legjobb irány. Mindemellett anyának lenni a legnehezebb feladat és ezt sehol nem tanítják megfelelő módon. A generációk óta tanult szokásaink apró lépésekkel megváltoztathatók és átalakíthatók lennének, de ehhez eltökéltségre és időre van szükség.

– *Mindemellett a gyerekek és már maguk a szülők is beleszülettek egy digitális világba, ami könnyű megoldásokat kínál és kellemes élményeket ad. Nehéz lenne mindeztől megválni vagy korlátozni magunkat.*

– A vizuális ingerek segítenek az agresszió, a másik életében való leskelődés, a szexualitás kielégítésében. Ezen ingerek megszerzése közben az agy olyan anyagokat szabadít fel mint a kábítószer. Nagyon könnyen rászokunk erre a kellemes, könnyen megszerezhető érzésre, amelyből egyre többet és gyakrabban szeretnénk. Az a nem mindegy, hogy ez az inger épít, gazdagít vagy leépít. Itt jöhet képbe a nevelés, mely a jövő emberét, az érző és ezáltal gondolkodó embert hozza létre.

– *Milyen nevelési módszerek lehetnek célravezetőek ebben a küzdelemben?*

– Nagyon jó példát mutatna erre egy iskolai konyhakertjének gondozása például. Itt megéltetik a gyerekekkel azt a munka és biológiai folyamatot, amikor a magból táplálék lesz. Hozzáteszem érhető okokból a hamburgerből élő világcégeknek egyáltalán nem célja, hogy mi mindezt megéljük, hiszen a tudatos vásárló, aki maga is izzadságos munkával részt vesz a hús előállításában már nem biztos, hogy az első számú célközönség. Mennyivel egyszerűbb tudatlanul elmenni a „Mekybe” vagy bekapcsolni a klímát és nem gondolni a következményekre, amit a végtelen pazarlással és környezeti kizsákmányolással mi magunk okozunk. A már tapasztalt nemzedéknek feladata, hogy ráébressze a gyerekeket arra, hogy az életük természetes része a nehézségek elfogadása, amik gyakran szenvedést is okozhatnak, amit olykor el kell viselniük. Normális, ha nyáron melegünk van és télen fázunk. Így azután a feszültségtűrés hiánya sokszor agresszióban csapódik le mikro- és makroszinten egyaránt. Azt hisszük mindezt túlélhetjük következmények nélkül...

Titton Dóra:

A FÁBIÁN HÁZASPÁR SZELLEMI ÖRÖKSÉGE

Az 1970-80-as években a Tanítóképző Főiskolán dolgozott egy házaspár, akik munkássága, elhivatottsága a leendő tanítóknak erőteljes mintát adott..

Valószínűleg szinte mindenki egyként nevezi meg őket. Igen, Fábián Zoltán és felesége Fábiánné Kocsis Lenke. Fábián Zoltán pszichológia szakot végzett s pályafutása alatt ez határozta meg a munkához, emberekhez való hozzáállását.

Publikációikban többször foglalkoztak a 6-10 éves gyerekek személyiségformálásának lehetőségeivel. Az Értékközvetítő és képességfejlesztő Program megvalósulása is a nevükhöz köthető.

Fábián Zoltánnak 1970-ben a személyiségfejlődésről és pszichológiai gondolatokról alkotott nézetei a korszakban úttörőnek számítottak. A pszichológia területe 2024-re azonban jelentősen fejlődött. Érdekes lenne újra átgondolni az elképzeléseit, és megvizsgálni, nézetei hogyan tartják magukat a mai kontextusban. Talán meglátásai kiállták az idő próbáját, vagy az új kutatások és megértések különböző perspektívákra világítottak rá? Akárhogy is, nézeteinek modern szemüveggel való elemzése értékes betekintést nyújthat a pszichológia, mint tudomány fejlődésébe.

Volt tanítványként – most már én is a „B” oldalon állva – egyre többször elgondolkoztam, hogy a Zoli bácsitól megtanult elmélet, az alkalmazott módszerek a Z generáció tanításához, személyiségformálásához is használhatók-e hatékonyan? Ehhez nézzük meg mit fogalmaztak meg 1972-ben a Tanító című folyóiratban.

Az anyanyelvi nevelést a személyiségformálás alappilléreként nevezte meg „Általában tehát a nyelv közvetítésével és révén válik valami új mozzanat (ismeret) a személyiség sajátjává; a nyelv segíti a külsőt belsővé tenni, interiorizálni. (Természetesen a tényleges tevékenység végzésére is szükség van.) A nyelv személyiségformáló szerepét az integráció szempontjából is vizsgálhatjuk. Az integráció a személyiség harmonikus egységgé alakulását jelenti, s azt, hogy minden további külső hatást saját személyiségének megfelelően fogad be, interiorizál az egyén. A különböző személyiségtartalmak egységét a nyelv teremti meg, hiszen csak a nyelvi szimbólumok képesek közös nevezőre hozni a gyermek különféle tapasztalatait, elképzeléseit, érzéseit, terveit stb. Amit tudatnak nevezünk, nyelv nélkül ki sem alakulhat. A személyiség integráltsága (egysége) jórészt attól függ, hogy nyelve mennyi mindent képes rendezetten átfogni. A magas fokú integráció kellő nyelvi fejlettséget tételez fel. Törvényszerű, hogy amikor egy tanuló nyelvtudása, ill. nyelvhasználata nagyon fejletlen, akkor személyiségének integráltsága is hiányzik, ill. nagyon kezdetleges szintű.”

A szocializálódás folyamatának (vagyis az egyén társadalmi lényé válásának, a társadalmi valóságba illeszkedésének) természetszerű eszköze s feltétele a nyelv, a beszéd. E folyamatban a nyelv kommunikációs szerepe érvényesül. Félreértés ne essék: a nyelv segítségével folyó „szocializálódás” egyáltalán nem utolsó aktus, nem a személyiségfejlődés folyamatának betetőzése, hiszen már a csecsemő első szavai az emberi kapcsolatteremtés céljait szolgálják. A nyelv nagyon sokféle társas helyzetet kifejezhet, amennyiben

a gyermek a különféle szociális mozzanatokhoz alkalmazkodni tud. Ezért a nyelvi érintkezés eszköztárának szegénysége rendszerint a gyermek szociális közösségi magatartásának problémáira figyelmeztet.

A kérdezni, társalogni, csodálkozni stb. nem tudó gyermekek szociális fejlődése sincs rendjén, valószínűleg. A szoros összefüggést mutatja az a tény is, hogy a gyermek beszédének, a nyelvi érintkezés módjainak és eszközeinek a fejlesztése igen kedvezően alakítja a gyermek szociális személyiségvonásait, szociális magatartását

Társadalmi nevelésünkben nagy feladata van a családnak, a környezetnek. A társadalmi tulajdon fogalmának kialakulásában döntő szerep jut a családnak. A gyermek az otthonában nemcsak azt érzi, látja, hallja, hogyan kell élni, mit kell tudni, hogyan kell viselkedni, hanem azt is: milyen az élet a valóságban, hogyan viselkednek, mit tudnak az emberek?”

Megfogalmazódott már akkor az iskolában túlterhelt, szorongással küzdő gyermekek ügye, ami azóta is „örökzöld” téma. Ha sikerült valahol megszüntetni, máshol újra előbukkant, visszaszivárgott. Könnyű lenne azt mondani, hogy ez egyre természetesebb állapot a mi rohamosan okosodó világunkban. Megfellebbezhetetlen igazságnak tüntetik fel úton-útfélen, hogy a modern társadalom egyre többet követel az iskolától, a tanulóktól. Nem árt, ha a legalapvetőbb igazságról egy pillanatra sem feledkezünk el, éspedig arról, hogy a társadalom mindenekelőtt egészséges, munkaképes, teherbíró fiatalokat vár az iskolától, minden más igény és érdek csak ez után következhet!

Megfogalmazza „Tény, hogy az iskolában (a tanítók és a tanulók eleven kapcsolatában) az égvilágon minden követelménnyé válhat, még ha nem is annak szánjuk. A legnyilvánvalóbban értékelési-osztályozási rendszerünk terheli a tanulókat, helyesebben az osztályozási rendszer révén „végtelenített”, tartósított elégedetlenségi feszültségi állapot. Bárhogyan is nézzük, osztályozási rendszerünk túlságosan differenciált, s ezért lesz a jobb jegyek szerzése a tanulás legfőbb hajtóereje, motívuma, értelme. Meggyőzően alig tudjuk bizonyítani, hogy például miért kell az első általánostól az egyetemi államvizsgáig egységesen ötfokú skálán minősíteni a teljesítményeket.”

A gyermek érzelmeiben roppant energiák feszülnek: a tevékenységet nagy lendülettel vihetik előre, avagy megbéníthatják. A derűs, élményekben és sikerekben gazdag tanulás esetében könnyű a követelmények teljesítése, de a lehangolt, megkeserített, felbosszantott gyerekekre az ártalmatlannak tűnő követelmények is ólomsúllyal nehezednek.”

Ezek után nemcsak én, hanem a kedves Olvasó is töprenghet, MI változott, ha változott?

Zoli bácsi meglátásai kiállták az idő próbáját, és továbbra is értékes perspektívákat kínálnak a pszichológia és a személyes fejlődés terén? Az általa évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott alapelvek éleslátóak és a mai kontextusban is alkalmazhatók maradnak, demonstrálva elképzeléseinek tartósságát?

Mindig voltak és lesznek is tehát problémák, amelyeket a legrövidebb időn belül megoldhatunk, vagy mások pedig hosszú időre munkát adnak mindannyiunknak. Remélhető azonban, hogy amennyiben reálisan látjuk teendőinket s át tudjuk adni a bennünk levő tudást, tapasztalatot, lelkesedést, akkor – ahogy Zoli bácsinak és Lenke néninek is akadnak, akadtak követő-i, – úgy a jövő érdekében lesznek töprengők, kísérletezők, cselekvésre kész tetők.

Fábián Zoltán és Fábiánné Kocsis Lenke a jászberényi Tanárképző Főiskolán végzett munkájukról híresek. Erős példaképek lehetnek a leendő pedagógusok számára. Fábián Zoltán pszichológiai múlttal az elmélet és a gyakorlat oktatásban való integrálásának fon-

tosságát hangsúlyozta. A kisgyermekes személyiségfejlesztésre való összpontosítás és az olyan programok megvalósítása, mint az Értékközvetítő és Képességfejlesztési Program, maradandó hatást hagyott maga után. Fábián Zoltán személyiségfejlesztéssel és pszichológiával kapcsolatos 1970-es nézetei még 2024-ben is mindig aktuálisak. Miközben a pszichológia területe fejlődött, alapelvei továbbra is elgondolkodtatóak. Elképzeléseinek kortárs kontextusban való újragondolása értékes betekintést nyújthat a pszichológiai elméletek folyamatosságába és időbeli változásaiba. Fábián Zoltán perspektíváit a modern pszichológiai vívmányokkal szemben elemezve mélyebben megérthetjük, meddig jutott el a terület és merre tart. Előrelátásáról tanúskodik, hogy meglátásai továbbra is visszhangot keltenek, oktatók és pszichológusok, a jövő nemzedékeit arra inspirálják, hogy reflektáljanak, újítsanak meg és tegyenek lépéseket a társadalom jobbításáért.

Fábián Zoltán pszichológiai-, pedagógiai gondolatai nemcsak az X és Y generáció számára lehetnének fontosak napjainkban, hiszen a Tanító című folyóiratban megjelent cikkei már az 1970-es években mély betekintést nyújtottak a modern oktatás pedagógiai-pszichológiai kihívásaiba. Aktualitása 2024-ben nemcsak az oktatási szakemberek számára lehet inspiráló, hanem szülők számára is értékes régi-új útmutatást jelenthet a gyermeknevelés terén. Zoli bácsi szakértelme és tapasztalatai alapján a cikkek értékes útmutatást nyújtanak a manapság hatékony tanítási módszerek és a diákok motiválása terén. Ahogy tanulmányozzuk az írásait, egyre inkább ráébredhetünk, hogy a pedagógia és pszichológia szorosan összefonódik, és hogy a sikeres oktatás sokkal többet jelent, mint egyszerű tudás átadása. Gondolatai arra ösztönöznek bennünket, hogy merjünk új utakat keresni a tanításban, pszichológiában. Az ő cikkei alapján ismét új perspektívákból láthatjuk a 6-10 éves gyermekek világát, és talán meg is változtathatjuk a saját pedagógiai-, pszichológiai gyakorlatunkat. Fábián Zoltán és felesége publikációi nem csupán olvasmányosak, hanem valódi katalizátorként szolgálhatnak az oktatás, és a 6-10 éves gyermekek személyiségfejlődése szempontjából is.

Felhasznált irodalom

- Jászsági Évkönyv 1999. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény. 186-189.
Fábián Zoltán Az értelem beszédessé formálása In. Sümeghi Zoltán
A Tanító 1977 – 06-01 / 6. -7. sz. 2.o.
Fábián Zoltán Az anyanyelvtanítás személyiségformáló szerepe In. Sümeghi Zoltán
A Tanító 1977 –01.01./ 1.sz 2.o.
Fábián Zoltán –Dr. Fábiánné Kocsis Lenke Magyar nyelv és irodalom In. Sümeghi Zoltán
A Tanító 1988. 02. 01. 2.sz.2.o.
Fábián Zoltán: 8-12 éves jászsági gyerekek értékrendjének és iskolai közérzetének változásai In. Pethő László (felelős szerk.)
Jászsági Évkönyv 1997. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény. 98.o.
Gledura Lajos: Örökségünk- Fábián Zoltán emlékezete – Emlékezés Fábián Zoltán főiskolai tanárra In. Pethő László (felelős szerk.)

Kaptás Márk Máté:

JÁSZ KALANDOK A KENGURUK FÖLDJÉN

Csapatunk a Csányi Alapítvány jászberényi Községi Házában alakult meg 3 évvel ezelőtt. Az utóbbi években mi, diákok rendszeresen megmérettettük tudásukat magyarországi LEGO robotika versenyeken. A First Lego League versenyeken 3 szezon óta versenyzünk, amiben 9-16 év közötti gyermekek mérik össze tudásukat. A LEGO robot programozás során Zeke Lajos, informatikatanár a fejlesztő pedagógusunk, és sok segítséget kaptunk a projektért felelős mentoroktól, Nagy Ildikótól és Oláh- Berecz Tamástól.

A csapat tagjai: Kecskés Dóra (11 éves), Bali János (11 éves), Bugyi Ödön Bendegúz (11 éves), Baráth Zoltán (15 éves), Kaptás Márk Máté (15 éves), Orosz Marcell (15 éves), Sas Maja Anna (16 éves), Kiss László Ákos (16 éves), és Kovács Zsolt (16 éves). Ezen kívül két idősebb társunk, Szücs Márk (18 éves) és Horváth Ferenc (18 éves) kismentorként segítették a csapat felkészülését a 2023/2024-es tanévben. A csapat többsége jászberényi, de a környékbeli településekről – Pusztamonostor, Jászfákóhalma, Jászdózsa – is vannak tagjaink. Én, Kaptás Márk Máté, a csapat és a Csányi Alapítvány Jászság I-es csoportjának tagja vagyok.

A First Lego League verseny ismertebb nevén FLL, egy 1998-ban induló amerikaiak által kitalált és elindított verseny, melynek fő célja a 16 éves kor alatti gyerekek fejlesztése. A verseny neve amerikai eredetű, de magyarra fordítására nincs lehetőség, mivel ez a védjegye a versenynek. A verseny során a jól ismert LEGO gyermekjátékhhoz hasonló alkotó- építő elemekből kell megépíteni egy robotot, amelyet a későbbiekben lego robot programozással „keltünk életre”. Baráti versengés adja a First Lego League Challenge lényegét, mely során akár 10 fős csapatok ringbe szállnak kutatás, problémamegoldás, kódolás, mérnöki tervezés terén. A LEGO elemekből felépített robotokkal haladnak végig a robot verseny küldetésein. A csapatok emellett az innovációs projekt keretében valós problémákra keresik az egyedi megoldásokat.

A kihívás során minden csapat folyamatosan fejlődik, és fejleszti a lehetőségeit. Felmerülhet a kérdés, hogy milyen módon is történik ez a fejlesztés? A fejleszthető területek közül véleményem szerint a legfontosabb a csapatmunka, hogy megtanuljunk mi FLL versenyzők jól csapatban dolgozni, megtanuljuk azt, hogyan kell befogadni a társainkat, illetve hogyan tudunk segíteni egymásnak, és hogyan tudunk hasznos tagjai lenni egy jó csapatnak. Persze ezen kívül van sok más tulajdonság és képesség, amit itt tanulunk meg. Példaképpen a kreatív és innovatív gondolkodásmód, vagy az együttérzés. Meglátásom szerint az empátia egy fontos tulajdonság, fontos, hogy együtt tudjunk érezni embertársainkkal a világ és az egyéni problémákkal. Ennek a versenynek van egy fontos része, ami gyakorlatban egy kategória is, melyben díjazzák a versenyzőket, ez pedig nem más, mint az alapértékek. Ezek a következők: Felfedezés – új képességek felfedezése és/vagy új ötletek „felfedezése”, kitalálása. Csoportmunka; mint már említettem ez is fontos szerepet tölt be. Tisztelet: az egyik legtermészetesebb dolog a világon az, hogy tiszteljük egymást és legalább annyira a mentorainkat és fejlesztő tanárainkat is. Hatás: ez alatt arra kell gondolni, amit a verseny során építünk, fejlesztünk, kitalálunk, annak hatása van a világra és a jövő nemzedéke,

tehát mi és az utánunk következő nemzedékek jövőjére. Innováció: az egyik díjazandó kategória a versenyben, amiről még később olvashatnak részletesen. Végül, de nem utolsó sorban pedig a szórakozás, amely alapvetően az egyik legjobb tulajdonságai közé tartozik az FLL-nek. A versenyeknek hatalmas hangulata van, amely miatt nagyon szórakoztatóvá válnak a versenynapok is.

A versenyben 3 fő kategóriában értékelik a versenyzőket. Az alapértékek kategóriában nézik meg a bírák, hogy miképpen teszünk eleget a verseny alapértékeinek, hogyan viselkedünk egymással a versenynapok feszültsége alatt. A második kategória az az innováció. Ebben a kategóriában létre kell hoznunk valami újat, amit még korábban senki nem alkotott meg. Minden szezonban egy kötött témát kapunk, amiben dolgoznunk kell, a témán belül kell megoldanunk egy problémát innovatív módon. Az innovációt a verseny során egy prezentáció formájában kell előadni. A harmadik kategória pedig a robotjáték, amiben a szezon témájának megfelelő versenypályánk van. A robotjáték elengedhetetlen része egy terepasztal, amelyen van egy tereprajz műanyagból. Ezen láthatóak a téma hatásai, hiszen olyan motívumokat és színvilágot kap ezáltal a pálya, ami összeköthető a szezon témájával. Ekkor kapcsolódik be a versenybe a LEGO. A terepasztalon épített LEGO elemek helyezkednek el, melyeket egy összeszerelési útmutató alapján pontosan meg kell építenünk. A precizitás nagyon fontos a lego robot szempontjából, mert a versenyben minden milliméter döntő jelentőséggel bír. Az épített lego elemek és a lego robot is kapcsolódik a szezon témájához. A mi feladatunk ehhez a pályához megépíteni egy lego robotot, aminek a mechanikájáért is a lego felel a saját gyártású motok (hangeffektek, atmoszféra hangok, narráció). A narrációhoz gyakorlatilag egy ismertetőt írtunk a képzőművészeti alkotásról; mekkora, milyen technikával készült stb. Majd mindazt, ami a képen látható meseszerű szöveggel írtuk le, amit később pontonként hangfelvételre rögzítettünk. Próbaként létrehoztunk egy programot, ami lemodellezi a valós kiállítóterben installált okoseszközt, egy tabletre telepítettük, hogy ki tudjuk próbálni ötletünk első változatát. Ennek kivitelezésében Németh Ádám frontend fejlesztő segített. Ezek után első verzióinkat nem csak mi teszteltük. Mások véleményét figyelembe véve könnyebbé és szélesebb körűvé tudott válni az elemzésünk és a véleményezésünk is. Elengedhetetlennek tartottuk, hogy felvegyük a kapcsolatot olyan emberekkel, akik vakok, vagy gyengénlátók, mindennapjaiknak része ez a nehézség. Elsőként ellátogatott hozzánk Pesti Zoltánné, a Vakok és Gyengénlátók Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Egyesületének elnöke, aki tesztelte a prototípusunkat. Második körben ellátogattunk a „Helyet!” Alapítvány bentlakásos intézményébe, ahol sérült fiataljaikat ismerhettük meg. Ők örömmel fogadtak minket, és kipróbálták ők is a fejlesztésünket. Ezeket a teszteléseket követően rájöttünk, hogy az út, amin elindultunk az megfelelő és működhet a találmányunk, viszont szükség volt néhány kisebb módosításra ahhoz, hogy tökéletesebb eredményt érjünk el. Az innovációs tökéletesítésével párhuzamosan folyamatosan futott a LEGO robot programozása és felépítése, a feladatok elemzése és megoldása. A MASTERPIECE szezonban 550 pont volt a maximálisan elérhető pontszám, amihez mi építettünk egy olyan robotkonstrukciót és írtunk egy olyan programot, ami a lehetőségek szerint minél közelebb áll a maximális pontszámhoz.

A programozást a Lego Mindstorms 10.5-ös szóblokkos programozási felületén valósítottuk meg. A robotunkat a Lego Digital Designerben is megterveztük részletről részletre és generáltunk hozzá egy összeszerelési útmutatót, hogy bebiztosíthassuk azt, ha bármi is

történne a robotunkkal. A sok előkészületi munkát követte a regionális selejtező Debrecenben, ahol innováció kategóriában 1. helyezettek lettünk és összesítésben pedig 2. helyen végeztünk. Ezen jó eredménnyel a csapat továbbjutott a Magyar Nemzeti Döntőbe.

A regionális selejtezőn is teszteltük az innovációnkat. A verseny tapasztalatai okán szükségesnek láttuk a további teszteléseket. Először a Vakok Iskolájába, Budapestre látogattunk el, mert ott frekventáltan elérhető célcsoportunk. Ehhez a teszteléshez már kérdőíveket készítettünk a vakok és a látók számára is. A tesztelések eredményeit összegeztük és fejlesztettük tovább az innovációnkat a javaslatok alapján. Az első és legfontosabb az volt, hogy nagyobb képméretet állítottunk be, illetve a képernyő megnyomásával itt már nem csak a kép és az ahhoz rendelt hangélmény indult el, hanem csináltunk egy “használati utasítást” a program elejére, amely az első érintésre elindul, majd második lépésként kapjuk meg a képet a tablet felületén. Az újonnan elkészült, második verziós programunkat szakmai véleménnyel is alátámasztottuk, hiszen tesztelte a közösségi házunkban projektünket Bakos Béla is, a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt. üzemeltetési vezérigazgató helyettese, aki írt nekünk egy jegyzőkönyvet, melyben leírta szakmai szemmel is megfelelőnek tartja programunkat.

Nagy izgalommal vártuk 2024. február 24-ét, és a Magyar Nemzeti Döntő napját. Egy szórakoztató versenyen vettünk részt Szigetszentmiklóson. Hatalmas örömmel zárult ez a versenynap is, csakúgy mint Debrecenben, hiszen innovációs projekt kategóriában itt is az első helyezést értük el, összesítésben pedig a 16 csapatból 5. helyen zártunk, amellyel kvalifikációt nyertünk egy nemzetközi versenyre. A Nemzeti Döntő eredményhirdetésén még nem tudtuk, hová utazhat csapatunk, csak az 5 nemzetközi versenyhelyszín volt ismert. Több, mint két hét telt el, mire kiderült, hogy Sydney-be fogunk utazni, az Asia Pacific Ocean Championship (APOC, jelentése: Nyílt Ázsiai és Csendes-óceáni Bajnokság) versenyre. Emlékszünk, egy pénteki projektfoglalkozás elején szólt Ildi néni, hogy a nemzetközi versenyhelyszín, ahová a csapatunk utazhat, Ausztrália- Sydney. El sem mertük hinni, hogy egy másik kontinensre utazhatunk, egy álmunk várt valóra! El sem tudtuk képzelni, milyen lesz majd az utazás, izgatottan vártuk az indulás időpontját.

2024. február 24-ét követően, az előttünk álló 4 hónap is a versenyfelkészüléssel, a LEGO robot és az innováció tökéletesítésével telt. Nem kis kihívást jelentett a nemzetközi versenyre való felkészülés sem, mivel prezentációinkat angol nyelven is el kellett készíteni, mivel Sydney-ben csak ezen a nyelven tarthattuk meg az előadásainkat. A versenyfelkészülés mellett fel kellett venni a kapcsolatot olyan emberekkel is, akik Ausztráliában élnek, vagy éltek korábban. Ez azért is volt fontos, mert sok hasznos információ jutott a birtokunkba, amely az utazásunkat és az ott töltött 10 napot is megkönnyítette. Segített bennünket az egyik pécsi mentor, aki angol tanár. Az ő feladata volt a kapcsolattartás a verseny szervezőivel, ő szervezte meg az utazásunkat is, mivel már többször is járt külföldi nagyobb utakon, tudta mit hogyan kell megszervezni és mi szükséges a számunkra.

2024 júniusában, amikor vége lett az iskolának, egy hét pihenőnk volt, majd június 30-án eljött az indulás napja. Sokunknak ez volt az első utazása repülővel, így fokozottan nagy volt az izgalom. Dubaig várt ránk 5 óra repülés ott pedig egy átszállás. A Dubaiban található repülőtér az egyik legnagyobb repülőtér a világon, az egyik termináltól a másikig metróval mentünk a repülőtérén belül. A metrózás közben összetalálkoztunk egy magyar hölgygel, aki szintén Ausztráliába tartott, hiszen ott él és dolgozik tanárként. Örültünk,

LEGO robot futam a terepasztalon

hogy megismerhettük és bár csak erre a pár órára is, de élvezhettük a társaságát. Dubaiban felszálltunk arra a hatalmas gépre, ami a világ legnagyobb utasszállító repülője, amely a mi szemünkben pedig még hatalmasabbnak látszott, hiszen elvitt minket oda, amiről álmodni se mertünk egészen addig. Fent a magasban is jól éreztük magunkat, a székünk előtti tabletekkel, egymással szórakozva. Dubaiból Sydney-ig 15 órát kellett repülnünk. Leszálltunk Sydney-ben és beteljesült az, amit még több ezer méterrel a föld felett, országokat, kontinenseket, tengereket, óceánokat és időzónákat átszelve, 14 óra alatt sem sikerült elhinnünk. A leszálláskor pedig percek alatt valóra vált, ott volt a szemünk előtt és a talpunk alatt Sydney.

Átmentünk a magyar nyárból az ausztrál télbe, ami ott 15 fok környéki időt jelentett. Másnap reggel megnéztük mik találhatóak a hotelünk környékén. Körbejártuk a Macquarie parkot és a Macquarie egyetem campusát. Másnap ellátogattunk a Sydney Operaházhoz, ahol részt vettünk egy körbevezetésen is. Majd városnéző hajóútra mentünk, ahol Sydney legikonikusabb nevezetességeit láthattuk, köztük a Sydney Harbour Bridge-t, a Sydney-i Operaházat, a Királyi Botanikus Kertet és a közte lévő összes látnivalót és eközben egy finom ebédet is elfogyaszthattunk. Délután a világ 8. legnagyobb állatkertjében: a Sydney Taronga ZOO-ban csodálhattuk meg az itt élő érdekes állatokat. Ezt követte a verseny megnyitójának napja, délelőtt a versenytársainkkal közösen töltöttünk időt a hulló parkban, majd késő délután elkezdődtek az országok bemutatásai, hogy megismerkedhessünk egymás kultúrájával.

Nagy kihívást jelentett még számunkra, hogy saját standot kellett készíteni, 2x2m-es területen, ahol csapatunkat, hazánkat, Magyarországot és az innovációnkat mutathattuk be.

Az első igazi megmérettetés ezután következett, hiszen itt a nemzetközi verseny nem 1 hanem 4 napból állt. A második napon folytak a robot futamok, mindenkinek 3 éles és egy gyakorló futama volt, úgy érezzük azóta is, hogy kihoztuk a lehetőségekből a maximumot. A harmadik versenynapon kellett előadnunk a prezentációinkat, amely egyaránt magába foglalja az innovációs projekt prezentációját és robotkonstrukcióját is, illetve fel kellett készülnünk az úgynevezett alliance challenge-re (csapatkihívás). A negyedik, egyben utolsó versenynapon az alliance challenge megmérettetése volt. Ez a kihívás arról szólt, hogy átrendezték a terasztalt és spontán kellett megoldani egy nap felkészüléssel a feladatokat úgy, hogy összedolgoztunk egy ausztrál csapattal. A közös munka során is volt lehetőségünk megtapasztalni, hogy nagyon hasznos az angol nyelvtudás. A csapat tagjai közül többen már rendelkeznek angol középfokú vagy alapfokú nyelvvizsgával, amelynek nagy hasznát vettük a verseny során is. A legfiatalabb 11 éves csapattagok, szintén nagyon ügyesen kommunikáltak más nemzetiségű diákokkal is. A negyedik versenynapon délután következett a verseny lezárása az eredményhirdetéssel összekapcsolva. Sydney-ben, a nemzetközi versenyen is sikeresen elhoztuk az innovációs projekt 1. díját. Ekkor éreztük azt igazán, hogy tényleg maximálisan megért minden egyes órát ez a projekt, amit foglalkoztunk vele, beérett a munka gyümölcse. Véleményem szerint azért is volt nagyon sikeres az innovációnk, mivel a korábbiakban még senki nem próbált kiállítást megvalósítani vakok- és gyengénlátók számára, ezzel egy igazán új ötlettel rukkolt elő a csapat. Emellett az alapítvány támogatásából rendelkezésre álltak a szükséges eszközeink is (tabletek, fülhallgatók), amelyek elengedhetetlen kellékei voltak a tesztelés folyamatának. A versenyek tapasztalatait figyelembe véve úgy érzem, hogy az általunk megvalósított innovatív ötlet felülmúlta a többi csapat ötleteit. Az általunk megvalósított lehetőség, – egy kép hanganyaggal bemutatva –, a vakok számára egy hatalmas lehetőség, illetve a többi ép ember vonatkozásában pedig szociális érzékenyítés, amely az empátia növekedését is elősegíti.

A nemzetközi versenyen elért I. helyezést egy remek ebéddel ünnepeltük meg, majd ajándéktárgyakat vásároltunk családtagjainknak, barátainknak. A vásárlás során többek között szárított krokodil és kenguru húst is vettünk. A versenynapokon meglátogatott minket az ausztráliai magyar főkonzul, illetve a Sydney-ben található magyar iskola igazgatónője is, aki nem melleleg jászágói származású. A verseny izgalmait követően pihentünk egy nagyot és elérkeztünk az utolsó naphoz, amit Ausztráliában tölthettünk. Az utolsó napon megcsodálhattuk az óceánt, sétálhattunk a parton, felmászhattunk a sziklákra majd megettük az eddigi legfinomabb fish and chips-ünket (sült hal krumplival), ami ott egy jellegzetes ételnek számít. Hazafelé ugyanaz a hosszú út várt ránk, az átszállásnál Dubaiban dolgoztunk a beszámolóinkon és cikkeinken, itthon pedig nagy örömünkre vezetőnk, mentoraink és csányis társaink vártak a reptéren. Nagyon hálásak vagyunk és köszönjük az összes támogatóknak és segítőknek ezt az utat, melyet egész életünkben emlegetni fogunk. Így jutottunk mi a projektteremből az óceán partra.

Kaptás Márk Máté-Egyéni élmények:

A korábbi beszámoló folytatásaként szeretném bemutatni az én szemszögemből a legérzékenyebb tapasztalásaimat a projektfolyamban. Néhány számomra meghatározó történettel szeretném kezdeni, melyet nem tartalmazott az előbbi beszámoló.

Magyar népviseletben a csapattagok

Érzékeny témák és élmények, ezekből is látszik, hogy minden ember más és úgy tökéletes. Én az innováció tesztelésének folyamatából emelnék ki néhány fontosabb részletet. A „Helyet!” Alapítvány gyermekeihez tett látogatásunk, hatalmas élmény volt és nagyon hasznos is. Az egyik Down-szindrómás fiúnak azt az őszinte örömét és tiszta mosolyát élmény volt látni és tudni azt, hogy ezt egy egyszerű dolog váltotta ki, a zene. Minde mellett hasznos volt velük a tesztelés, mert az egyik autista kislány megmutatta, hogy az, ami valakinek hatalmas öröm (a hangos zene) az neki sérti a határait. Ez is egy olyan tapasztalás volt, amely segített minket abban, hogy továbbfejlesszük az innovációnkat, illetve emberileg is új tapasztalattal gyarapodjunk.

A másik jelentőségteljes tapasztalás pedig a Vakok Iskolájában egy egyszerű mondat volt egy vak kisfiútól: “nem is gondoltam arra, hogy én is foglalkozhatok a művészettel”.

Sas Maja csapattársam egyéni élménye:

Sas Maja Anna vagyok, a Jász- Stones győztes csapat tagja. Soha nem gondoltam volna, hogy valaha is eljutok Ausztráliába, de egy nem gondolt álmom valóra vált, és egy felejthetetlen élmény részese lehettem. Már az első pillanattól kezdve, ahogy megérkeztem Sydney-be, lenyűgözött a város mozgalmas élete, modern építészete és a természeti szépségek harmóniája. A legelképesztőbb, az a híres Sydney-i Operaház látványa volt.

Szinte elállt a lélegzetem, amikor ott álltam előtte, és nemcsak a világhírű építészeti remekművet csodálhattam meg, hanem a mellette található ikonikus Sydney Harbour Bridge-et is. Ez a pillanat egyértelműen életem egyik legnagyobb élménye volt. A nap különlegessége, hogy az Operaházban lehetőségünk nyílt belehallgatni a Sydney-i Szim-

A magyar stand, ahol bemutattuk hazánk kultúráját

kenguruk földjére, de most, hogy átélhettem mindezt, biztos vagyok benne, hogy örökre a szívemben marad. Mindehhez azonban nem lett volna elég csak álmodni: kemény munka, kitartás és rengeteg támogatás kellett, hogy idáig eljussunk. Külön köszönettel tartozunk az Atlas Rise Kft.-nek és a Csányi Alapítványnak, akik végig hittek bennünk és támogattak minket, valamint az összes önkéntesünknek, akik mindvégig mellettünk álltak. Nélkülük ez az utazás nem valósulhatott volna meg, és nem tapasztalhattuk volna meg azt a csodát, amit Ausztrália adott nekünk. Megérte minden percet, minden erőfeszítést, hiszen most már tudjuk, hogy az álmok igenis valóra válhatnak. Az út nem volt mindig könnyű, de a kitartásunk és a közösségünk támogatása meghozta gyümölcsét. Ausztrália most már nemcsak egy álom, hanem egy életre szóló élmény, és büszkéek vagyunk arra, hogy ezt közösen értük el. Ausztráliában töltött időm alatt sok érdekes élményben volt részem, különösen az ételek és a helyi piacok világában. Az ausztrál konyha különleges, helyi alapanyagokból és más kultúrák hatásaiból építkezik, így egyedülálló gasztronómiai kalandot kínál.

fonikus Zenekar próbájába. A zene betöltötte a teret, és még csodálatosabbá tette az élményt. Ezt követően körbejártuk az Operaházat, és belülről is felfedezhettük a csodálatos épületet, ami lenyűgözött szépségével és különleges akusztikájával. Az egyik legizgalmasabb programunk egy hajókirándulás volt, ahol újra megcsodálhattuk az Operaházat – ezúttal a tenger felől. A hajó lassan siklott a vízen, és ahogy közeledtünk a híres hídhöz, áthaladtunk alatta, ami újabb emlékeztető pillanat volt. Mindezek után számomra Ausztrália nemcsak egy hely a térképen, hanem egy hatalmas élmény, amit soha nem felejték el. A verseny nehézségei és eredményessége után az óceánpartra látogattunk, ahol a csodálatos táj teljesen elbűvölt. Az óceán végtelen kéksége és a hullámok hangja valóban egy másik világba repített. A parton sétálva sirályokat láttunk, kagylókat gyűjtöttünk, és élveztük a hideg szellőt. Felmásztunk a sziklás partszakaszra is, ahonnan még varázslatosabb kilátás nyílt a Csendes-Óceánra. A sziklák között állva a hullámok néha megcsaptak minket vízzel, ami csak fokozta a kaland érzését. Soha nem gondoltam volna, hogy eljutok a

A Jász-Stones csapata Sydney-ben

Az egyik legismertebb ausztrál különlegesség, a Vegemite, számomra nem volt túl finom. Ez a sötétbarna, sós élesztőkivonat-krém meglehetősen szokatlan ízvilágot adott. Elsősorban pirításra kenve fogyasztják, de bevallom, számomra kicsit túl erős volt az íze. Sokan rajonganak érte, de nekem ez az ausztrál klasszikus nem nyerte el a tetszésem. Egy másik emblemikus ausztrál étel a fish and chips, amelyet egy tengerparti sétánk alkalmával próbáltam ki. A frissen sült hal ropogós bundában, mellé sült krumpli, amit gyakran citrommal és különböző szószokkal tálalnak – egyszerű, de annál finomabb. Az ausztrál halak minősége kiemelkedő, így még egy ilyen hétköznapi étel is igazi élvezet volt. Az édességek terén az egyik kedvencem a Tim Tam lett. Ez az ikonikus ausztrál keksz valójában két réteg csokis kekszből áll, köztük csokoládékrémmel, és kívül is csokoládéba mártva. Rengeteg ízesítésben kapható, de a klasszikus verzió is menyei!

A piacokon tett látogatásaink is felejthetetlenek voltak. Az ausztrál piacok igazi élelmiszer-paradisomok, ahol a helyi termelők portékái sorakoznak. Különbőféle gyümölcsök és zöldségek kaphatók, sok közülük számomra teljesen ismeretlen volt. Mangó, papaja, passiógyümölcs, sárgánygyümölcs – ezek mind frissen, illatosan sorakoztak a standokon. A halak kínálata is bámulatos volt: friss rákok, homárok, kagylók, tengeri sügér, és még sok más tengeri finomság kapható. Különösen érdekes volt látni, hogy mennyire frissen kerülnek ezek a termékek a piacokra a halászsoktól szinte egyenesen a standokra. A friss tenger gyümölcsei a halak mellett például óriási királyrákok vagy homárok, amelyeket a helyiek szívesen készítenek el grillen vagy párolva.

A szállásunk a Mercure Hotel volt, amely kényelmes és modern környezetet biztosított. A hotel környéke gyönyörű volt, zöldellő parkokkal és kávézókkal tarkítva. Az ott töltött idő alatt igazán élveztem a nyugodt légkört és a szálloda kényelmét, amely lehetővé tette, hogy felfedezzessük a környéket, ugyanakkor a pihenéshez is megfelelő helyet biztosított.

Az éttermükben reggelizni is fantasztikus élmény volt, ahol helyi ételeket is kipróbálhattunk, és innen kiindulva fedeztük fel a várost. Összességében a helyi ételek, a piacok gazdag kínálata és a környezet mind hozzájárult ahhoz, hogy felejthetetlen élményben legyen részem Ausztráliában.

Baráth Zoltán csapattársam személyes élménye:

A LEGO futamunk után teljesen kimerültem az izgalomtól és az idegességtől, ezért ültem egy kedves japán hölgy mellé. Nagyon barátságos és segítőkész volt, ami azonnal megnyugtatót.

Beszélgetésünk során jobban megismerhettem a japán kultúrát, amelyet mindig is lenyűgözőnek találtam. Különösen érdekel a japán nyelv, hiszen szeretem tanulni, még akkor is, ha sok benne a kihívás. A japán nyelv elsajátításához nem csak szorgalomra, de lelki „erőre” is szükség van, hiszen sokszor mélyebb megértést igényel a nyelv és a kultúra összefonódása. A japán írásrendszer különösen bonyolult, hiszen három különböző írásmódot használnak: a kanji, a hiragana és a katakana. A kanji kínai eredetű karakterekből áll, míg a hiragana és katakana a japán nyelv saját szillabikus rendszerei, amelyeket különféle célokra alkalmaznak. Büszke voltam arra, hogy megmutathattam a hölgynek, milyen sokat tanultam az elmúlt két év alatt japánul. Bár néha kellett használnunk fordítót, hogy teljesen megértsük egymást, ő nagyon kedves volt és sokszor elismeréssel nézett rám. A beszélgetésünk után bemutatott engem a csapatának is, és ezáltal lehetőségem nyílt jobban megismerni a japán szokásokat és embereket. Sőt, ajándékot is kaptunk tőle, amit nagyon nagyra értékeltem. Ez az élmény még inkább megerősítette bennem, hogy szeretném folytatni a japán nyelv tanulását és a kultúra felfedezését.

A Jász-Stones csapat, az innovációs I. díj serlegével

A verseny előtti napon ellátogattunk a hüllőparkba Ausztráliában. Ez az élmény egy kis kikapcsolódást nyújtott a nagy verseny előtti feszültség közepette, és egyben egy fantasztikus lehetőség volt arra, hogy jobban megismerjük az ausztráliai vadon élő állatokat. Ahogy beléptünk a parkba, azonnal lenyűgöztek minket a különböző hüllők, amikkel eddig csak a természetfilmekben találkoztunk. Az egyik legemlékezetesebb pillanat az volt, amikor testközelből láttunk egy hatalmas kígyót, ami csendesen pihent a terráriumában. Aztán a park egyik dolgozója részletesen mesélt a fajról és arról, hogy valójában mennyire békések, ha nem zavarjuk őket. A parkban találkoztunk különböző gyíkokkal, és krokodilokkal is. Az egyik legérdekesebb találkozás egy komodói sárkánnyal történt. A hatalmas, ősi kinézetű lény óriási benyomást gyakorolt ránk.

Nagyon óvatosan figyeltük, ahogy lassan mozgott a kifutójában. Az állat mozdulatai annyira elegánsak voltak, hogy szinte elfelejtettük, mennyire veszélyes lehet a természetes élőhelyén. A legviccesebb dolog, ami a komodói sárkányhoz kapcsolódik, az, amikor szétterülve aludt a kövön, a melegen fénylő lámpa alatt. Az egész hüllőparkos kirándulás friss levegőt hozott a verseny előtti izgalomba. Kicsit elterelte a figyelmünket, de közben meg is erősített minket: a természet csodái és a technológia világának kihívásai között van egy közös pont. Mindkettő figyelmet, tiszteletet és kreatív megoldásokat kíván. A nap végén feltöltődve és izgalommal vártuk a másnapi futamokat.

A GRÚZ ÉS AZ OSZÉT FILMMŰVÉSZET TÖRTÉNETÉBŐL

fordította: Vig Dávid

Nino Dzandzava (1983) a grúziai Shota Rustaveli Színház- és Filmművészeti Egyetemen tanult 2001-től 2006-ig, ahol mesterfokozatot szerzett filmtudományból. 2010 és 2011 között filmrestauráló tanfolyamot végzett az L. Jeffrey Selznick School of Film Preservation-ben (George Eastman House – International Museum of Photography and Film, Rochester, New York). Dzandzava filmkritikusként és kulturális kommentátorként dolgozott különféle magazinoknál és újságoknál Grúziában. Tudományos és kutatási dolgozatokat is publikált nemzetközi folyóiratokban és katalógusokban. 2006 és 2009 között részt vett a Tbiliszi Nemzetközi Filmfesztiválon. A Grúz Nemzeti Filmközpont Filmörökségi Osztályán dolgozva (2006-2009) számos filmmegőrzési projektet hajtott végre, és segített a National Filmography Web Portal adatbázisának fejlesztésében: www.geocinema.ge. Dzandzava a new york-i Anthology Film Archívumban és az amszterdami Haghefilm Alapítványánál gyakornokoskodott. Jelenleg a Grúz Nemzeti Levéltár Audiovizuális Dokumentumok Központi Archívumának igazgatóhelyettese. Fotókiállításokat rendez Grúzia különböző intézményeiben (beleértve a Dimitri Shevardnadze Nemzeti Galériát és a Giorgi Leonidze Állami Irodalmi Múzeumot), valamint fotózással foglalkozik Grúziában. 2013-ban együttműködött a Sa.Ga kiadóval a grúz filmművészet egyik úttörőjéről, Germane Gogitidzéről szóló, a grúz mozi múltjából című monográfia tudományos szerkesztőjeként.

A Kaukázus egy nagy néprajzi rezervátum, mindig is az volt Európa számára, különösen a Kaukázus népeinek az Orosz Birodalomhoz való csatlakozása után. A kaukázusi hegyi népek filmes dokumentálása szerepelt az európai operatőrök tervei között, és ez tükröződött a Pathe fivérek munkájában is. A vlagyikavkazi Komsomolets mozi az egyik első Pathe mozi volt az Orosz Birodalomban. Még mindig létezik, de átmenetileg nem működik. Az előbb orosz, majd szovjet filmművészet erőteljes iparággá fejlődött, amelyen belül az észak-kaukázusi filmművészet is megjelent. A Szovjetunióban a játékfilmstúdiók, a dokumentumfilm-, a népszerű tudományos-, az animációs stúdiók mellett 11 híradóstúdió nyílt meg. 1930-tól az észak-kaukázusi étellel a Rosztovi Stúdió foglalkozott, de a háború alatt először Vlagyikavkazban hozták létre a Rosztovi Stúdió osztályát, majd 1945-ben ezen a tanszéken nyílt meg az Észak-Kaukázusi Híradó Stúdió. A stúdiók a dokumentumfilmek, népszerű tudományos filmek mellett az "Észak-Kaukázus" című filmhíradót is elkészítették –filmkrónika az észak-kaukázusi népek életéről. A folyóirat hetente egyszer, azaz évente 48 számmal jelent meg. Általában 5-7 történetből állt mind az öt észak-kaukázusi köztársaságból. Minden köztársaságban volt egy tudósító iroda, egy operatőr a filmes stábbal, aki forgatta és elküldte történeteit Vlagyikavkazba. Negyedévente egyszer a stúdióknak történetet kellett forgatnia a "Nap hírei" című oroszországi híradóhoz, amely Moszkvában, a központi dokumentumfilm stúdióban készült. A magazint szükségszerűen elküldték a Krasznogorszki Állami Filmarchívumnak és az összes észak-kaukázusi kölcsönző irodának. Hazánk az egyetlen a világon, amelynek saját vizuális történelme van, vagyis az ország életét "kontextusban" mutatja be. A lapban a társadalom minden rétege,

fejlődésének minden iránya képviseltette magát: a sport, a kultúra, az oktatás és a mezőgazdaság. Minden, ami az ország és a társadalom egészének életét alkotta.

Csak egy hatalmas, erős és gazdag kormány engedhet meg magának egy olyan jelenléteket, mint a híradó stúdiók. Az a pénz, amit az állam a filmkrónikára költött, nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is megtérült. A krónika anyagai azóta is szolgálják a történelmünkéről szóló filmek készítését. A filmkrónika a filmművészet egyik legfontosabb alkotóeleme. Az észak-kaukázusi híradó munkája hozzájárult ahhoz, hogy Vlagyikavkaz már ezekben az években a régió filmes fővárosa lett. Volt egy stúdió, egy moziház és a Szovjetunió Operatőrök Szövetségének észak-kaukázusi osztálya.

1963-ban megnyílt az észak-ozsét televízió Vlagyikavkazban. Ennek alapján a dokumentumfilmek mellett populáris tudományos, musical és játékfilmek. Évente 4 filmet kezdtek forgatni.

Miért Vlagyikavkaz a filmes főváros? Megvoltak az előfeltételek. Már 1932-ben két oszét érkezett diákként Szergej Eisensteinhez, egyikük a digorai Khazbi Urumagov, aki korábban Bakuban tanult. Szergej Mihajlovics Eisenstein maga mondta, hogy Khazbi nagyon erős potenciállal rendelkezik. A diploma megszerzése után, 1938-ban Hazby tanácsadóként dolgozott a "Barátok" című filmben. Amikor látta, hogy milyen statisztákat toboznak Szentpéterváron, elment, és összegyűjtötte az abszolút hiteles statisztákat - oszét, ingus, balkár stb. Kérdés nélkül mindenki egyetértett vele. De sajnos néhány nappal a film premierje előtt halálosan megbetegedett.

A chinvali születésű Vlagyimir Besztajev statisztaként dolgozott a Tbiliszi Filmstúdióban. Vlagyimirra a „Tűzimádók” című film főszereplőjeként figyeltek fel. Felfigyelt rá az Abrek Zaur c. film rendezője; 1926-ban Vladimir játszotta Abrek Zaur szerepét. Oroszországban amerikai mozit mutattak be, az Egyesült Államokban pedig az Abrek Zaurt; és az amerikaiak azt mondták, hogy ez volt a legjobb dolog, amit életükben láttak. Azt is mondták, hogy Vladimir Bestaev jobb, mint Douglas Fairbanks. Vlagyimir Besztajev több további filmben is szerepelt, később dokumentumfilmes lett, és ebben a híradóstudióban dolgozott. Ez egy másik feltétel.

Vlagyimir Valiev (Valishvili) rendező szintén Grúziában dolgozott. Vlagyimir a „Fatima” című film egyik rendezője volt, ő szülte meg ennek a filmnek az ötletét, és személyesen is forgatott sokat. Vlagyimir Valiev szintén Eisenstein tanítványa volt. A Georgia Filmstúdióban olyan filmeket készítettek, mint a Fatima és a Chermen, amelyekben szinte oszét csoportok voltak. Ezek Gabaraev és Pliev oszét zeneszerzők, Aslan-Giray Galati, a Georgia film egyik vezető operátora Dudar Margiev volt. A "Fatima" című filmben a produkciós tervező Azanbek Janaev volt, aki az öreg herceg szerepében a "Fatima" című filmben. Vlagyimir Thapszajevet játszotta, aki a Szovjetunió népművésze volt. A Chermen c. filmben a főszerepet Bimboldat Vatajev játszotta.

Azanbek Janaev két évig a VGIK-ben is tanult az 1940-es évek végén. Átélt a háborút, nagy művész, a Nart-eposz értelmezője. Azanbek egy oszét legendát forgatott, ez egy fekete-fehér játékfilm, amelyben gyakorlatilag nem voltak profi színészek. A fő férfiszerep előadója az Elektrozink üzem munkása, a női főszerep előadója pedagógus volt. Egyes források szerint 66 ország vásárolta meg ezt a filmet, más források szerint 30 ország. Ez a film szó szerint Azanbek Dzhanajev pénzéből készült, a filmet operatőr barátai és különféle szervezetek segítették, akik nagyon rokonszenvesek és lelkesek voltak ennek az oszét film-

nek a létrehozásával kapcsolatban. Információk szerint 10-12 ember forgatta ezt a filmet.

Ezek voltak az előfeltételei a játékfilmstúdiók létrehozásának az észak-oszét televíziózás mélyén. Egy ilyen stúdió önmagában is új generációt generált. Akhsarbek Aguzarov, az Észak-Oszétia Állami Televízió első elnökének kétségtelen érdeme volt, hogy támogatta játékfilmek készítését.

Mind az észak-oszét televízió filmjeinek, mind az egész regionális észak-kaukázusi filmművészetnek az az egyedisége, hogy nemzetközi. A filmeket az egész Észak-Kaukázusból érkezett kreatív csapatok forgatták. Például a Karabair nyomában-t 1979-ben Rafael Gasparyants rendezte, az operatőr Mihail Nemisszkij volt, csecsen, ingusföldi, kabard-balkári színészek alakították a szerepeket. Így tehát közös kreatív erőfeszítésekkel, minden köztársaság tehetséges operatőreinek közös erőfeszítésével dolgoztak és minden filmet leforgattak.

Egy ilyen fiatal, fejlődő filmes szervezetnek szüksége volt felvételekre. Az Észak-Kaukázus összes köztársaságából tehetséges fiatalok tanultak a VGIK-ben, a felsőbb rendező szakokon. Íme azoknak a rendezőknek és operatőröknek a nevei, akik az észak-kaukázusi játék- és dokumentumfilmeket készítették – ezek voltak Rafael Gasparyants, Mihail Nemisszkij, German Gudiev, Vadim Grunin, Borisz Naszimov, Ljudmila Makeeva, Vjacseszlav Guluev, Tsoriev szultán, Albert Bzarov, Temina Tuajeva. Legtöbbjük még mindig dolgozik és filmeket készít.

Sajnos a 90-es évek elején, a finanszírozás megszűnésével a játékfilmek készítésének a története is megállt. De Vladikavkazit még mindig az Észak-Kaukázus filmes fővárosának nevezik. Amióta a filmekben való munka folytatódik olyan rendezők erőfeszítéseivel, mint Murat Dzsusoev, Akim Szalbiev, Szoszlan Makijev, Aszlan Galazov, Fatima Zoloeva, Angelina Bitarova, és évente több tucatnyi dokumentumfilmet forgattak, forgatnak és fognak forgatni független stúdiókban. , tehát elmondhatjuk, hogy az észak-kaukázusi filmes élet tovább halad.

A filmünknek van jövője. Az Észak-Kaukázusi Stúdió átkerült az RSO-Alania Köztársaságba és az észak-kaukázusi operatőrök azt remélik, hogy ott erős gyártási bázissal rendelkeznek majd. (Temina Tuajeva)

Ménkú Andrea:

GYERMEKEINK VÉDELMÉBEN

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás koncepciójáról

Néhány évtizeddel ezelőtt a társadalom teljesen másképp tekintett a legfiatalabb tagjaira, azaz a gyermekekre, és azok családban és társadalomban betöltött helyét, szerepét is teljesen eltérően ítélte meg. Korábban az szinte fel sem merült, hogy a gyermekeket bizonyos speciális jogok illetnek meg. Mára azonban már nemcsak szépen hangzó nemzetközi egyezmények deklarálják a gyermekek jogait, hanem szerencsére a hétköznapi emberek számára is egyre inkább nyilvánvalóvá és magától értetődővé válik ez a szemléletmód.

Minden év november 20-án ünnepeljük a gyermeki jogok világnapját, amelyet ország- sőt világszerte számos rendezvénnyel tesznek emlékezetessé. A médiában is egyre több szó esik erről a témáról, leginkább a „digitális gyermekjogok” kapcsán, hiszen a gyermekek jogainak biztosítása és érvényesítése a digitális világban különleges kihívások elé állít mindenkit. Ritkábban merül fel azonban az a dilemma, hogy hogyan biztosíthatjuk gyermekeink jogait, amikor azok az igazságszolgáltatási rendszerrel kerülnek kapcsolatba. Véleményem szerint ez is egy kulcsfontosságú kérdés, hiszen az igazságszolgáltatási rendszer egy hierarchikus, a hétköznapi embertől talán idegen és távol álló közeg, amellyel kapcsolatba lépve a gyermekek különösen sérülékeny helyzetbe kerülhetnek.

A gyermekek részvételével folyó bírósági (és hatósági) ügyekben különös figyelmet kell fordítani az eljáró szakembereknek arra, hogy a gyermekek jogai megfelelően érvényesüljenek, hiszen az eljárások során szerzett élmények és tapasztalatok hosszú távon is hatást gyakorolhatnak a fejlődésükre, az egészségükre és a jövőjükre. A gyermekeket érintő eljárások során nemcsak a megfelelő jogi védelmet kell biztosítani, hanem azt a különleges bánásmódot is, amit az életkori sajátosságuk indokol, és ami azt hivatott biztosítani, hogy a gyermekek ne váljanak kiszolgáltatottá a folyamat során. Ez a felismerés hívta életre az ún. gyermekbarát/gyermekközpontú igazságszolgáltatás koncepcióját is, ami 2024-ben már a legtöbb ember számára ismerősen hangozhat, ugyanis az már több mint tíz éve jelen van a magyar jogrendszerben.

A gyermekbarát/gyermekközpontú igazságszolgáltatás célja egy olyan igazságszolgáltatási rendszer megteremtése, amely a lehető legmagasabb szinten képes biztosítani a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, valamint a gyermekek mindenkifelett álló érdekeinek érvényre juttatását a gyermekek részvételével folyó, vagy az őket érintő ügyekben.

A gyermekek és az igazságszolgáltatás

„A büntettek megelőzésének legbiztosabb de legnehezebb eszköze végre a nevelés javítása.” – írta Cesare Beccaria a Büntett és büntetés (Dei Delitti e Delle Pene) című

művében 1764-ben, aki a felvilágosodás egyik legjelentősebb jogfilozófusa és a klaszszikus büntetőjogi iskola képviselője volt. Hogy mi a társadalomban jelenlévő deviáns viselkedés visszaszorításának leghatékonyabb módja, az egy nagyon régről gyökerező jogfilozófiai kérdés. Mára azonban már általánosan elfogadottá vált a Beccaria által az 1700-as évek végén megfogalmazott elv, miszerint a büntettek megelőzésének leghatékonyabb módszere a nevelés, még akkor is, ha ez egy nehéz és összetett feladatnak is bizonyul.

A gyermekek nevelése nemcsak a szülők vagy a pedagógusok feladata, hanem az egész társadalom felelőssége. Nem csoda tehát, hogy a 21. században egyre nagyobb figyelem hárul arra is, hogy azok a gyermek- és fiatalkorúak, akik kapcsolatba kerülnek az igazságszolgáltatással, az eljárások során milyen tapasztalatokat és élményeket szereznek, és hogy azok hogyan hatnak a gyermek- vagy fiatalkorú résztvevők későbbi jogkövető vagy deviáns magatartására. A gyermekekkel foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy a gyermekkor egy olyan speciális életszakasz, amely kiemelt jelentőséggel bír az egyén személyiség fejlődésének szempontjából. Ezáltal pedig az igazságszolgáltatási rendszerben is meg kell teremteni azokat a különböző intézményeket és olyan szakembereket szükséges kiképezni, amelyek/akik által biztosítható, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülő gyermekek alapvetően pozitív tapasztalatokat, és ne traumatikus élményeket szerezzenek.

A gyermeki jogok

A gyermekek jogainak védelme, a gyermeki jogok nem a jogrendszer egyik önálló jogágának tekintendő, mint például a polgári jog vagy a büntetőjog. A gyermeki jogok egy olyan interdiszciplináris megközelítést igénylő jogterület, amely nemcsak a különböző jogágak ismereteit foglalja magában, hanem számos tudományterület tudásanyagát is integrálja. Az erőteljes gyermekközpontú gondolkodás, és a gyermekek különleges védelmi helyzetének szükségessége csak a 20. század végén, a 21. század elején vált széles körben meghatározóvá. Ekkorra tehető a gyermekek speciális jogainak deklarálása is nemzetközi szinten, amely egy hosszú folyamat eredményeképp jött létre; kezdve a Népszövetség által 1924-ben elfogadott Genfi Nyilatkozattól, – amely már a gyermekek jólétét biztosító alapvető jogokat tartalmazott - az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatán keresztül, az 1959-es Gyermek Jogairól Szóló Nyilatkozatig.

A gyermeki jogok megszületése azonban az ENSZ közgyűlése által elfogadott, a gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezményhez (Convention on the Rights of the Child, CRC) köthető, és amit röviden csak a New York-i Gyermekjogi Egyezményként emlegetnek. Az Egyezmény 1990. szeptember 2-án lépett hatályba. Ma a New York-i Gyermekjogi Egyezmény a legszélesebb körben ratifikált (jóváhagyott) és támogatott emberi jogi egyezmény a világon. Egyetlen olyan Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) tagállam van, amely nem ratifikálta az Egyezményt, az Amerikai Egyesült Államok. Magyarország 1991-ben csatlakozott az Egyezményhez – az első közép-kelet-európai országgént –, és az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki.

Az Egyezmény három nagyobb részből áll: a preambulummal kezdődik, majd egy ún. gyermekjogi katalógussal folytatódik, és egy vegyes, végrehajtási kérdéseket tárgyaló

résszel zárul. A gyermekjogi katalógus azoknak a jogoknak a minimumát foglalja össze, amelyeket minden részes államnak biztosítania kell a gyermekei számára. Az Egyezmény gyermekjogi katalógus része három fő csoportra bontható: az első csoportba azon jogok sorolhatók, amelyek a gondoskodáshoz, ellátáshoz (angolul: provision) kapcsolódnak, például gyermek családjától való elválasztásának tilalma, a családban nevelkedés joga vagy az oktatáshoz való jog. A második csoportba tartoznak a védelemhez (angolul: protection) kapcsolódó jogosultságok: például az erőszakkal szembeni védelem vagy a gazdasági kizsákmányolás elleni védelem. A harmadik csoportot a részvételt (angolul: participation) érintő jogok alkotják: úgymint a véleménynyilvánítás szabadsága, vagy a tájékoztatáshoz való jog. Az Egyezmény ezek alapján az ún. 3P modelljére épül, amely elnevezés az angol provision, protection és participation kifejezésekből származik.

Az Egyezmény gyakorlatbeli megvalósulásának ellenőrzését hivatott szolgálni a Gyermekjogi Bizottság, amelyhez az Egyezményben részes államok 5 évente nyújtanak be jelentést az Egyezményben foglaltak végrehajtására és a gyermeki jogok helyzetére, érvényesülésére vonatkozóan.

A Gyermekjogi Bizottság megvizsgálja a jelentéseket, amelyek alapján záróészrevételeket fogalmaz meg az államok számára. A Bizottság 2020-ban vizsgálta a Magyarországról szóló hatodik időszakos jelentést és a 2020. február 7-i 2460. ülésén fogadta el a kapcsolódó záró észrevételeket. A Bizottság üdvözölte Magyarország hatodik időszakos jelentésének időben történő benyújtását az egyszerűsített jelentéstételi eljárás keretében, és elismerését is kifejezte a különböző területeken elért előrelépések miatt, például a gyermekek szexuális kizsákmányolás és szexuális zaklatás elleni védelméről szóló egyezménynek (Lanzarote-egyezmény) a 2015. évi XCII. törvény általi hatálybalépése, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatalának a Párizsi Elveknek való teljes körű megfelelése, valamint a gyermekszegénység általános csökkenése miatt.

A Bizottság azonban sajnálatát fejezte ki és felhívta Magyarország figyelmét arra, hogy még számos területen azonnali intézkedések szükségesek, így például az erőszak megakadályozásával, a családi környezettől megfosztott gyermekekkel és a fogyatékos-sággal élő gyermekekkel összefüggésben.

Gyermek vagy fiatalkorú?

Az, hogy pontosan kit is tekintünk gyermekkorúnak vagy fiatalkorúnak, az a hétköznapi, beszélt nyelvben nagyon gyakran összemosódik, és hajlamosak vagyunk szinonimaként alkalmazni a különböző, valójában eltérő jelentéssel bíró kifejezéseket. De nemcsak a laikus emberek számára okoz fejtörést a megfelelő distinkció alkalmazása az egyes fogalmak között, hanem az is bonyolítja a helyzetet, hogy a gyermekekkel foglalkozó egyes tudományterületek is számos különböző kategóriát alkalmaznak, úgy, mint a kamasz, kamaszkorú, serdülő, tini, tinédzser stb.

Ezek a fogalmi különbségek pedig nemcsak a hétköznapi nyelvben, és az egyes tudományterületek között jelennek meg, hanem még a jogtudományon belül sem láthatunk egységes fogalmi rendszert. Az egyes jogágakban ugyanis nem létezik egy egységes gyermek vagy fiatalkorú életkori kategória. Ahogy a következő bekezdésekben látni fogjuk, a polgári jog gyermek fogalma nem azonos a büntetőjogban alkalmazott gyermek

fogalmával. A fent már részletezett New York-i Gyermekjogi Egyezmény csak a gyermek (child) és a gyermekkori életkori kategóriát alkalmazza, és nem tesz különbséget a gyermekkori és fiatalkori között. A Gyermekjogi Egyezmény alapján ugyanis gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be. Azaz minden személy gyermeknek minősül a Gyermekjogi Egyezmény alapján a tizennyolcadik születésnapjának betöltéséig. Kivéve azonban, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát esetleg már korábban elérte.

E speciális szabály azt jelenti, hogy az Egyezményben részes államok speciális szabályokat is alkalmazhatnak, amellyel lehetővé válik a nagykorúság tizennyolc éves koránál korábbi elérése is. Jó példa erre a mai hatályos magyar polgári jog, amely lehetőséget teremt a házasságkötés révén szerzett nagykorúságra. Ez azt jelenti, hogy ha egy tizenhatodik életévét már betöltött kiskorú házasságot köt, és minden egyéb törvényi feltétel is teljesül, akkor a kiskorú a házasságkötéssel nagykorúságot szerez. Míg a New York-i Gyermekjogi Egyezmény a gyermek fogalmát használja, addig a hatályos magyar polgári jogban a kiskorú fogalmával találkozhatunk. A magyar polgári törvénykönyv, vagyis a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:10. § szerint kiskorú az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik, – amire már a korábbi bekezdésekben utaltam. A Ptk. családi jogi könyve a kiskorúság fogalmán kívül egyéb kategóriákat is alkalmaz, úgy, mint kiskorú gyermek, nagykorú gyermek vagy továbbtanuló nagykorú gyermek.

A hatályos magyar büntetőjog alapvetően három életkori kategóriát különböztet meg: a gyermekkort, a fiatalkort és a felnőttkort. A hatályos szabályozást a büntető törvénykönyvünkben, azaz a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényből (a továbbiakban: Btk.) ismerhetjük meg. A mai hatályos büntetőjogban a gyermekkori egy büntethetőséget kizáró oknak minősül, ami azt jelenti, hogy nem büntethető az, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be. A Btk. 2012-es módosításakor azonban a jogalkotó a büntethetőségi korhatárt 12 évre szállította le a legsúlyosabb személy elleni bűncselekmények esetében, többek között például az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés vagy a testi sértés esetén, ha a testi sértés életveszélyt vagy halált okoz. Ennek az a feltétele, hogy a tizenkettő-tizennégy év közötti személy az elkövetéskor rendelkezett a cselekményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

A gyermekközponitú igazságszolgáltatás

A gyermekbarát vagy más néven gyermekközponitú igazságszolgáltatás koncepciója a 2000-es majd a 2010-es években vált a nemzetközi jogalkotás fontos kérdéskörévé. Bár a már sokszor emlegetett New York-i Gyermekjogi Egyezményben ez a fogalom még nem jelent meg explicit módon, de természetesen igen jelentős és részletes rendelkezéseket fogalmazott meg már az Egyezmény is az igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba kerülő gyermekeket megillető jogokra, az őket megillető bánásmódra és eljárásra vonatkozóan.

A gyermekközponitú vagy gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmának és koncepciójának megalkotása az Európa Tanács Miniszteri Bizottságához köthető, amikor 2010-ben az Európa Tanács elfogadta a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymuta-

tást és annak magyarázatát. Ez az első olyan nemzetközi dokumentum, ami kifejezetten definiálta a gyermekközpontú vagy gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmát.

Az iránymutatás szerint a gyermekbarát igazságszolgáltatás „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrált, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.” Érdemes megvizsgálni a koncepció elnevezését. A gyermekbarát igazságszolgáltatás és a gyermekközpontú igazságszolgáltatás kifejezések ugyanis ugyanarra a fogalomra vonatkoznak, és egymás szinonimájaként értelmezhetők. A „gyermekbarát” kifejezést azonban számos kritika érte amiatt, hogy azt a benyomást kelti, mintha az lenne a bírósági/hatósági eljárás célja, hogy a bírósági és a jogalkalmazó hatóságok a gyermek barátaiként lépjenek fel. Ez alapján a gyermekbarát kifejezés egyfajta elfogultságot és részrehajlást foglal magában, ami véleményem szerint sem szerencsés. Ezért vált gyakrabban alkalmazottá és szélesebb körben bevett kifejezéssé a gyermekközpontú igazságszolgáltatás, ami egy objektivebb megközelítésmódot sejtet, és ami jól kifejezi a koncepció valódi célját; vagyis azt, hogy ha egy gyermek bármilyen módon kapcsolatba kerül az igazságszolgáltatással, akkor minden esetben a gyermek legfőbb/mindenek felett álló érdekét szem előtt tartva, a gyermeki jogok érvényesítésére kell törekednie az igazságszolgáltatás szereplőinek.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósulása Magyarországon

Kijelenthető, hogy az elmúlt években, évtizedekben Magyarországon is jelentős előrelépések történtek a gyermeki jogok és a gyermekjogi gondolkodásmód fejlődése terén. Magyarország Kormánya 2012-ben hirdette meg a Gyermekbarát Igazságszolgáltatás évét és ezzel összefüggésben egy munkacsoportot is létrehozott a gyermekközpontú igazságszolgáltatás bírósági koncepciójának kialakítására az Országos Bírósági Hivatalon belül. Az elmúlt tíz évben a gyermekközpontú igazságszolgáltatás koncepciója a magyar jogrendszerben is gyökeret eresztett és a szakemberek munkájának köszönhetően folyamatosan fejlődik, alakul.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás koncepciójának köszönhetően a gyermekeket érintő bírósági és hatósági eljárások középpontjában a gyermekek érdekei és jogai állnak, és biztosított számukra az őket megillető, megfelelő védelem és támogatás. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás koncepciójának az egyik legjelentősebb elemét képezi a gyermekbarát módon történő meghallgatás. Ez nem csupán azt jelenti, hogy a gyermekekhez az életkori sajátosságoknak megfelelő módon intéznek kérdéseket, hanem a fizikai környezet barátságosabbá és támogatóbbá tételét is, például az ún. gyermekmeghallgató szobák kialakításával.

„A gyermek élete olyan, mint egy papírlap, melyen minden arra járó nyomot hagy” – tartja a kínai közmondás. Ma már talán nem csak a pszichológusok és a gyermekekkel foglalkozó szakemberek számára egyértelmű, hogy a gyermekkorban szerzett tapasztalatok és élmények óriási befolyással bírnak az egyén személyiségfejlődésére nézve, többek

között ezért is tulajdonítunk a gyermekornak, mint speciális, védelemre és támogatásra szoruló életszakasznak egy igazán különleges szerepet. A gyermekmeghallgató szobákban történő meghallgatások során az eljáró szakemberek maximális mértékben figyelembe veszik a gyermekek speciális szükségleteit és életkori sajátosságait, többek között azért, hogy a szobában elhelyezett játékokkal lehetővé teszik a gyermekek számára az oldott, felszabadult hangulat kialakítását, minimalizálva ezzel a gyermekeket érő stresszhatásokat.

A gyermekmeghallgató szobák kialakítása tehát lehetővé teszi a barátságos, bizalmas környezetet megteremtését a gyermekek számára. A megfelelő környezet kialakítása rendkívüli jelentőséggel bír, hiszen nagyon fontos, hogy a gyermekek otthonosan, ne feszélyezve érezzék magukat. Mindez megfelelő bútorok, berendezési tárgyak és játékok elhelyezésével érhető el. A bizalmas légkör megteremtése azonban nemcsak a berendezési tárgyakkal biztosítható, hanem az is jelentőséggel bír a gyermek biztonságérzete szempontjából, hogy kik lehetnek jelen a szobában. A gyermekmeghallgató szobákba nem léphetnek be a hagyományos tárgyaláson egyébként jelenlévő személyek, így sem a vádlott, sem a gyermek védője nem tartózkodhat bent a szobában. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás gyakorlati megvalósulása szempontjából különösen fontos szereppel bír az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberek megfelelő szakmai képzése is, ami a gyermekközpontú igazságszolgáltatással foglalkozó nemzetközi dokumentumokban is kiemelt feladatként szerepel.

A gyermekek érettségi fokának megfelelő kommunikáció és a speciális bánásmód alkalmazása ugyanis csak ilyen módon biztosítható. A gyermekeket és fiatalkorúakat érintő ügyeket tárgyaló bírónak mindenekelőtt speciális pszichológiai, gyermekpszichológiai ismeretekkel kell rendelkeznie, speciális kihallgatási technikákat kell alkalmaznia a gyakorlatban és alkalmazniuk kell a gyermekvédelem eszköztrendszerét is. Véleményem szerint a gyermekjogi gondolkodásmód erősítéséhez hozzájárulna egy szervezetileg is önálló intézményrendszer. Egészen 2011-ig Magyarországon a fiatalkorúak ügyében érvényesült a kizárólagos illetékesség elve, azaz a helyi bírósági hatáskörbe tartozó ügyekben nem a helyi bíróság, hanem a megyei bíróság székhelyén lévő helyi bíróság, a Fővárosi Törvényszék területén pedig a Pesti Központi Kerületi Bíróság járt el.

A jogalkotó 2011-ben megszüntette ezt a koncepciót, és arra hivatkozott, hogy azok a speciális követelmények, amelyek érvényesülése kívánatos a gyermekeket érintő ügyekben, valamennyi helyi bíróság előtt biztosítható, és nem szükséges hozzá szervezetileg önálló intézményrendszer. A jogalkotó azzal is indokolta a döntését, hogy a módosítás hozzájárulhat az igazságszolgáltatás költséghatékonyabbá tételéhez, az ügyteher egyenletesebb elosztásához és az eljárások gyorsításához.

Zárszó

„Juventus ventus”, tartja a mondás, ami tulajdonképpen annyit tesz, hogy fiatalság, bolondság... A felnőtté válás valóban kalandos utakon történhet, de soha nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ebben a folyamatban a gyermekek közvetlen és közvetett környezete, a nevelés és a társadalmi normák is kulcsfontosságú szerepet játszanak. A gyermekeink nevelése, az őket megillető jogok, a biztonságuk és a megfelelő védelem biztosítása az egész társadalom feladata, ez mindannyiunk közös ügye, ami nemcsak közös érdekünk, de a közös felelősségünk is.

Felhasznált szakirodalom

- BELOVICS Ervin: A büntethetőségi akadályok. In: Jogtudományi Közlöny, 2014. december, 547-556.
- BENCZE-BÓZSÁR Stella: A gyermekbarát igazságszolgáltatás gyakorlati érvényesülése. Szakdolgozat, 2017
- BERTALDÓ András: Fiatalkorú terheltek a büntetőeljárásban. Doktori értekezés, A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2021
- CSAPUCHA Bernadett: A gyermekbarát igazságszolgáltatás nemzetközi dokumentumai. In: Büntetőjogi Szemle 2022/1. szám, 38-48.
- DEÁK Péter: A fiatalkorúak bűnügyei és megelőzésének néhány sajátossága. In: Pécsi határőr tudományos közlemények 2., 2003, 141-155.
- Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás. Gyermekjogi projekt AJB projekt füzet, 2013/1
- HAVASINÉ KULCSÁR Petra: A gyermekközpontú igazságszolgáltatás. In: Büntetőjogi tanulmányok XVI.kötet, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2015, 151-164.
- HEGEDŰS Ákos: Gyermekközpontú igazságszolgáltatás. In: Belügyi Szemle, 2020/5.sz. 39-51.
- KASSAI-KOROTKI Zsuzsanna Mariann: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Szakdolgozat, Miskolc, 2019
- KÓHALMI Máté: A fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi jogi szabályozás története. In: Büntetőjogi Szemle, 2019/2.szám, 41-53.
- LUX Ágnes: A gyermekjogi mozgalom fejlődése és az európai független gyermekjogi intézmények összehasonlító perspektívában. Doktori értekezés, Budapest, 2018
- NAGY Alexandra – NAGYNÉ GÁL Mónika: A fiatalkorúak elleni büntetőeljárás sajátosságai. In: Büntetőjogi Szemle, 2018/1.szám, 55-68.
- NAGYGYÖR Csilla: A gyermekek kihallgatása a nyomozások során. In: Belügyi Szemle, 2022, 70(8), 1653-1670.
- SZÉLES Krisztina: A gyermekjogok érvényesülése az igazságszolgáltatásban – Kitekintő az EJEB esetjogára és a „jó gyakorlatokra”. In: Közjavak, IV. évfolyam, 2018/1. (külön) szám a közpénzek védelméről
- SZIROTA Szilvia: A fiatalkorúak bíróságáról szóló törvényjavaslat a parlamenti hozzászólások tükrében. Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI., 2013, 151-162.
- TURI Barnabás: A fiatalkorúak bíróságának eljárása, annak sajátosságai. In: Büntetőjogi szemle, 2020/2.szám, 151-165.
- VASKUTI András: A nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott ajánlások érvényesülése a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásában, Doktori értekezés, Budapest, 2016
- VÁRI Vince: A gyermekbarát igazságszolgáltatás büntetőjogi és rendőrségi vonatkozásai. In: Magyar Rendészet, 2013/3-4. sz. 71-93.

Baktay Borbála:

NEMZETI BIODIVERZITÁS ÉS GÉNMEGŐRZÉSI KÖZPONT

Tápiószelére látogatva egy egyedülálló és különleges ékszerdobozt fedezhetünk fel magunknak. A környéken járó utazó egy ősfák által árnyékolt arborétumban sétálva ismerkedhet meg a biodiverzitás fogalmával és a génmegőrzés fokozódó jelentőségével. Az Agrobotanikus Kert a Nemzeti Biodiverzitás – és Génmegőrzési Központ területén helyezkedik el, az intézet gondozásában áll. A kert eredete a 19. század közepéig nyúlik vissza. 1854-ben Szelényi Lajos, neves bécsi orvos 400 holdas birtokot vásárolt Tápiószelén. A kismartoni hercegi főkertész kapta a megbízást egy két hektáros angolpark létesítésére a kúria körül. Sajnos a doktor halála után a park leromlott, lényegében elpusztult, csak néhány öreg tölgy emlékeztet a dicső múltra.

Üdvözlő felirat az NBGK parkjában

A jelenlegi kert az 1960-as -70-es években került kialakításra. Két fő részből áll. Az 5,9 hektáros külső arborétumot 1960-ban létesítették Koch Béla, Lún László és Székács Gabriella irányítása mellett az intézet dolgozói. Itt többségében a térségben őshonos, természetes társulást alkotó, díszítőértékkel bíró fák, cserjék kerültek telepítésre a részben vízállásos, szikesedésre hajlamos homoktalajon. Többek között fűzfélék, galagonyák, somok, vadrózsák, kőrisek, juharok, homoktövis fordulnak elő, mintegy 100 taxont képviselve. Az évtizedek alatt egy kuriózumnak tekinthető alföldi ligeterdő alakult ki ezen extenzíven fenntartott területen.

Részlet az NBGK területéről madártávlatból

A belső park területe 6,5 hektár, ahol egy 1250 négyzetméteres tó is helyet kapott. A legidősebb kocsányos tölgyeket a 19. század második felében ültethették. Jelenleg közel 350 fa- és cserjefaj található az egyre bővülő, arborétum jellegű parkban, amelyek között dendrológiai ritkaságok is akadnak. Nagy számban láthatók nyáriorgona, mályvacserje, aranycserje változatok, illetve borbolya, fagyal, lonc, bangita és tölgy fajok. Az őshonos fajokon túl az egzóták közül kiemelt figyelmet érdemel a Kalifornia száraz völgyeiben honos kaliforniai fehér tölgy. Külön értéket képvisel a több mint 700 fajtát tartalmazó rendkívül változatos intézeti íriszgyűjtemény, mely Magyarország egyik legnagyobb nőszirmgyűjteménye. Az Agrobotanikus Kert területén számos védett növény- (pofók árvacsalán, törpe mandula, leánykökörcsin, tündérfátyol) és állatfaj (mocsári teknős, fekete harkály) előfordul. A Magyar Arborétumok és Botanikus Kertek Szövetségének tagkertje, és a hozzá tartozó természetyszerű élőhelyekkel együtt „Tápiószzelei Agrobotanikus Kert Helyi Jelentőségű Természetvédelmi Terület” néven helyi védeltséget kapott.

A csodás parkban tett séta közben, szakvezetés keretén belül megtudhatjuk, hogy a területen működik a Magyarország legnagyobb növényi génbankja. Az intézet legfontosabb kötelezettsége a szántóföldi és zöldsnövényekhez kapcsolódó nemzeti génbanki alapfeladatok végrehajtása. Ebben a vonatkozásban teljes körű génbanki tevékenységet végez, mivel munkája kiterjed az országos génbank gyűjtemények fejlesztésére, ezek agrobotanikai értékelő vizsgálatára, dokumentálására és közreadására, valamint közép-és hosszú távú megőrzésére hűtött magtárolókban, ültetvényekben, és esetenként in-vitro kultúrákban. Ehhez kapcsolódik a helyi körülményekhez alkalmazkodott hazai tájfajták és ökotípusok eredeti termőhelyen történő fenntartásának szervezése és irányítása, valamint a gyűjtések megszervezése, lebonyolítása. Ezzel párhuzamosan az Intézet tevékenysége kiterjed a va-

don élő, maggal szaporodó edényes növények, gyümölcsstermő növények, szőlő és dísznövények génmegőrzésére is.

Megtudhatjuk azt is, hogy mindez Dr. Jánossy Andor (1908-1975) kezdeményezésére alakult meg 1954-ben az Országos Növényfajtakísérleti Intézet Fajtagyűjteményes Osztálya keretein belül, ahol a nemesített fajtákat és a nagy termőképességű, intenzív, kiegyenlített fajták megjelenése és terjedése következtében a természetből kiszorult gabona, hüvelyes, takarmánynövény, kukorica és zöldségnövény tájfajtákat és helyi változatokat kezdték gyűjteni.

Jánossy Andor, a tápiószelei Agrobotanikai Intézet alapítója és haláláig (1975) igazgatója, időben felismerte, hogy a hagyományos és tájfajták gyűjtését sürgősen el kell végezni, mert a nagyüzemi gazdálkodás terjedésével ezek rövid idő alatt eltűnnek a köztermesztésből. Munkatársaival gyűjtő utakat szervezett, elsősorban a magyar kukorica, vörös here, lucerna, hüvelyes és zöldségnövény tájfajták felkutatására és megmentésére. Különös gondot fordított az Agrobotanikai Intézet nemzetközi kapcsolatainak fejlesztésére is. Elindította és kiadta az Intézet tudományos folyóiratát, az „Agrobotanikát” (1959), és a társintézetekkel folytatott alapanyagcserét szolgáló intézeti magkatalógust, az „Index Seminum”-ot.

Folytatva utunkat, betérünk a génbank épületébe és a magélettan laborba is, hogy megismerkedjünk a növényi génmegőrzés jelentőségével: az agrobiodiverzitás hosszú távú megőrzésének egyik lehetősége az „ex situ” génbank gyűjtemények fenntartása. A génbanki tárolás nagyszámú tétel gazdaságos megőrzésére alkalmas, a tételek könnyen hozzáférhetők, és egy helyen, azonos környezeti feltételek mellett vizsgálhatók.

Az „on farm” megőrzés lényege, hogy egy adott területen fellelt, vagy a származási helyre génbankból visszahelyezett, értékes tulajdonságokkal rendelkező tájfajta az eredeti környezetben kerül termesztésre és hasznosításra a gazdálkodók bevonásával. E tevékenység biztosíthatja a tájfajták hosszú távú fennmaradását és az adaptív változások lehetőségét.

Az élelmezési és mezőgazdasági célú növények ex situ (nem helyben történő, termőhelyen kívüli) megőrzése évtizedek óta zajlik világszerte és hazánkban is. Ezt a tevékenységet nemzetközi egyezmények és szervezetek írják elő minden országnak. A mezőgazdasági génbanki gyűjtemények messzemenően hozzájárulnak a haszonnövények változatosságának fenntartásához, biztosítják a genetikai erőforrások és információk együttes megőrzését és folyamatos hozzáférhetőségét, alapvető szerepet játszanak a köztermesztésből már kiszorult – egykor jelentősebb – tájfajták és nemesített fajták genetikai tartalékként, génforrásként, valamint agrár-kultúrtörténeti értéként való megőrzésében.

A mezőgazdasági termelésben egyre kevesebb fajtát használ az emberiség, mert a gazdasági szempontból leghasznosabb (legnagyobb termés hozamú, azonos termés nagyságú, szállítást jól tűrő, könnyen betakarítható, stb.) fajtákat termesztik. Ilyen esetben nagy a kockázata annak, hogy az állomány annyira egységessé válik, hogy egy betegség akár az egészet könnyen kipusztíthatja. Ezért fontos megőrizni a termesztett növények összes eddig kialakított fajtáját, illetve az eredeti, úgynevezett vad rokon fajokat is.

A kultúrnövény-génbankok többek között genetikai alapot nyújtanak a növénynemesítéshez, lehetővé teszik új növényfajok hazai termesztésbe vonását, jól dokumentált kísérleti anyagot szolgáltatnak alap kutatásokhoz, továbbá fontos szerepet töltenek be az oktatásban és az ismeretterjesztésben is. Az intézet jelenleg több mint 1250 növényfaj több mint 57 000 génbanki tételét tárolja. Az intézet gyűjteményei nemesítési alapanyagokon, már

nem termesztett régi fajtákon, valamint a természetes flóra kultúrába vonható ökotípusain felül a hazánkban még nem termesztett, de perspektivikus növények géntartalékait is tartalmazzák. A tápiószelei génbank 65 éve a termesztett növények genetikai változatosságát hivatott megőrizni, feladatköre az utóbbi évtizedben a vadon élő növények genetikai anyagának megőrzésére is kiterjedt. A szántóföldi növények génforrásai mellett zöldségnövények, gyógy- és aromanövények, dísznövények, gyümölcsstermő növények, valamint szőlő megőrzésével is foglalkozik a génbank. A globális és európai együttműködési programok mellett, a Kárpát-medencén belüli haszonnövény genetikai diverzitás feltárásával, illetve hasznosításával kapcsolatban különösen fontosak a szomszédos országok nemzeti génbank intézetekkel való együttműködések.

Az NBGK jelenleg a szántóföldi és zöldségnövények körében teljes körű génbank tevékenységet folytat, amely a következő tevékenységeket foglalja magába:

- A szántóföldi és zöldségnövény génforrások felkutatása és gyűjtése, különös tekintettel a magyar tájfajtákra és a hazai flóra mezőgazdasági szempontból fontos elemeire, valamint a vad növényfajok gyűjtése.
- A gyűjtemények felszaporítása, felújító vetése, a közép- és hosszú távú megőrzéshez, valamint az értékelő vizsgálatokhoz és magcseréhez szükséges mennyiségű és minőségű szaporítóanyag biztosítása érdekében.
- A magyar tájfajták származási, gyűjtési helyükhöz közeli, izoklimatikus körülmények közötti felszaporítása.
- A gyűjteményes tételek nemzetközileg elfogadott deszkriptorok, úgynevezett leíró tulajdonságlisták alapján történő vizsgálata, leírása és értékelése.
- A magyar és külföldi nemesítők, felhasználók számára magminták átadása a hozzájuk kapcsolódó információval együtt.
- A növényfajok és fajták általános és helyi jelentőségének történeti vizsgálata és a szakoktatásban és ismeretterjesztésben való részvétel.
-

A gyűjtemények gyarapítása hazai és külföldi társintézetektől beszerzett tétellekkel, illetve hazai, vagy esetenként külföldi gyűjtőutak révén történik. Az új beszerzések felszaporítását különös gonddal végezzük a minták eredeti genetikai összetételének lehető legteljesebb megőrzése érdekében.

A Magyarországon termesztett, vagy termeszthető valamennyi szántóföldi és zöldségnövényből rendelkezünk gyűjteményekkel, és hűtött magtárolókban őrzött genetikai tartalék mintákkal. Ezek értékelő vizsgálatát folyamatosan végezzük, hogy elegendő – számítógépes feldolgozásra is alkalmas - adatot nyerjünk. A nyilvántartott információk magukban foglalják a tételek származási adatait, felszaporítási és felújítási körülményeit, a vizsgálati eredményeket, és a tárolással kapcsolatos adatokat. A vizsgálatokat az IPGRI leíró tulajdonság (deszkriptor) listái alapján végezzük. Azokban az esetekben, amennyiben nemzetközileg egyeztetett lista még nem áll rendelkezésre, az általunk korábban kidolgozott vizsgálati szempontok és tulajdonságlisták alapján végezzük a gyűjtemények felvételezését.

Az intézet kiemelt figyelmet fordít a hazai helyi növényanyagok, tájfajták és ökotípusok gyűjtésére. Ezek között szerepelnek a tradicionális tájfajta alakkörök helyi változatai, régi nemesített fajták tájfajtszerűen fenntartott származékai, a helyi körülményekhez al-

In vitro burgonya génmegőrzés

kalmazkodott, más területekről származó populációk, naturalizálódott (kivadult) populációk és természetes, vagy félkultúr területeken előforduló haszonnövények, és kultúrnövény rokonfajok. A magyar származású unikális anyagok megőrzésére és vizsgálatára különös gondot fordítunk. A növénytermesztés fejlődése során várhatóan még fokozottabban kerül előtérbe a speciális alkalmazkodóképesség és minőség iránti igény. Ennek következtében a fajtaszükséglet is diverzifikálódni fog, és ez még fontosabbá teszi a kultúrnövények körében korábban kialakult formagazdagság megőrzését.

Az intézet 1973 óta rendelkezik hűtött tárolókkal, a hazai- illetve a külföldi forrásokból érkezett génbanki minták közel azonos arányban vannak jelen. A megőrzött genetikai erőforrások felhasználásának lehetőségei is szóba kerülnek: az új fajták pl. lakossági fórumokon, előadásokon való megismertetésénél kiemelt szempont olyan kultúrnövények bemutatása, melyek elsősorban a megváltozott adottságok (pl. az egyes területeken mind erőteljesebben jelentkező aszályosodás) vagy újabb termesztési trendek, fogyasztási sajátosságok mellett is kedvező fogadtatásra és kiváló gyakorlati alkalmasságra számíthatnak.

Az ökológiailag érzékeny területeken alkalmazandó környezetkímélő termesztési módszerek mellett a helyileg kialakult tájfajták, illetve a helyi speciális ökológiai és termesztési feltételekhez alkalmazkodott helyi változatok termesztése a tapasztalatok és felmérések szerint eredményes lehet. Az alacsonyabb potenciális termőképesség hátránya kiegyenlíthető a speciális alkalmazkodás eredményeként várható, arányában nagyobb, realizált termésmennyiség, nagyobb termésstabilitás és sok esetben a termés kedvezőbb beltartalma révén. A potenciális termőképesség és a realizált termés arányának javulása hozzájárulhat

Tájfajta babok diverzitásának bemutatása

a növényállomány jobb erőnléti állapotához, mely kedvezőbb növény-egészségügyi helyzetet teremthet az ökológiai gazdálkodás feltételei mellett. Az eddig kevésbé hasznosított génforrások közül a hazai tájfajták és vad rokonfajok elsősorban a következő termesztési és nemesítési célok eléréséhez nyújtanak értékes alapanyagot:

- Tájtermesztés, tájjellegű termékek előállítás
- Ökológiai gazdálkodás
- Beltartalmi értékek, minőség javítása
- Természetes élelmiszer adalékok előállítás
- Rezisztencianemesítés
- Specifikus adaptáció javítása
- Tájhasznosítási és fajtatörténeti kutatások

Vitathatatlan szerepet kap mindezek mellett az oktatás segítése, még inkább a szemléletformálás, legyen szó leendő szakembereinkről, vagy lelkes kertbarátokról, élelmiszeripari kis- és nagyvállalatokról. Főbb eszközeink törekvéseinkben a különféle workshopokon, kiállításokon, vagy akár lakossági fórumokon, való részvétel, de az országos média intézetünk iránti növekvő érdeklődése is céljaink helyességéről és népszerűségéről ad folyamatos visszajelzést. Az elmúlt három év során állandó meghívottjai vagyunk a helyi és környékbeli szakkiállításoknak és vásároknak, magbörzéknek.

Kapuinak megnyitása óta intézetünk egyre több egyetem és főiskola érdeklődő megkeresésére számíthat gyakorlati foglalkozások keretében, olykor határainkon túlról is.

Tó a génbank botanikus kertjében

A helyi és településünkhöz legközelebbi általános iskolák legtöbbje évről-évre visszatérő vendégeinknek számítanak, több tápiószelei intézménnyel írtunk alá együttműködési megállapodást a 2024-es év első felében. A nyári tanítási szünetben táborozó gyerekeket és kísérő pedagógusaikat is számolva évente közel 600 általános iskolás megkeresésére számíthatunk biztosan! Az ő részükre rendszeres kihelyezett előadásokat, egészségnapit ismertetőket tartunk.

A gyümölcstermő növények fajtakörének megőrzésének céljából az Intézet profilját bővítve létrehozták a Gyümölcsész megállapodás a táji adottságokhoz alkalmazkodó, a Kárpát-medencében régóta termesztett gyümölcsfajták megőrzésében való együttműködést melynek célja:

- a tájfajták megőrzése, a génbankokban őrzött tételek mellett egy párhuzamos megőrzés biztosítása
- a tájfajta gyümölcstermő növények feltérképezése, helyi és országos adatbázis létrehozása
- a helyben honos és újrahasznosított tájfajták szaporítása, termesztése és hasznosítása.

A megállapodás keretében a kertek bemutatókertként fognak működni, mivel fontos szerepe van a tájékoztatásban és a tájfajták bemutatásában.

2013. január 1-től végzik a program koordinációját, melynek eredményeképp 2023-ra 332 kertet hoztak létre, 2024. év őszén pedig 3 újabb területen, folytatódik az évtizedeken át tartó génmegőrzési munka.

Egész évben szeretettel várják egyéni és csoportos érdeklődők látogatását Európa egyik legnagyobb génbankjába, a tápiószelei Nemzeti Biodiverzitás- és Génmegőrzési Központba. Bemutatóik során szakmai tájékoztatás és irányítás mellett megismerhető a mezőgazdasági génmegőrzés konkrét célja és gyakorlata, valamint megtekinthető az Agrobotanikus Kert is. Intézetük kizárólag szakvezetéssel látogatható. Előzetes időpont-egyeztetés szükséges. nbgk@nbgk.hu; +53 380 070

Bajor Imre:

ÚJ FÉNYBEN EGY KÖZÖSSÉG ÉLETE

Nagyapáim; Fózér Lajos és Bajor István,

valamint gazdatársaik emlékére.

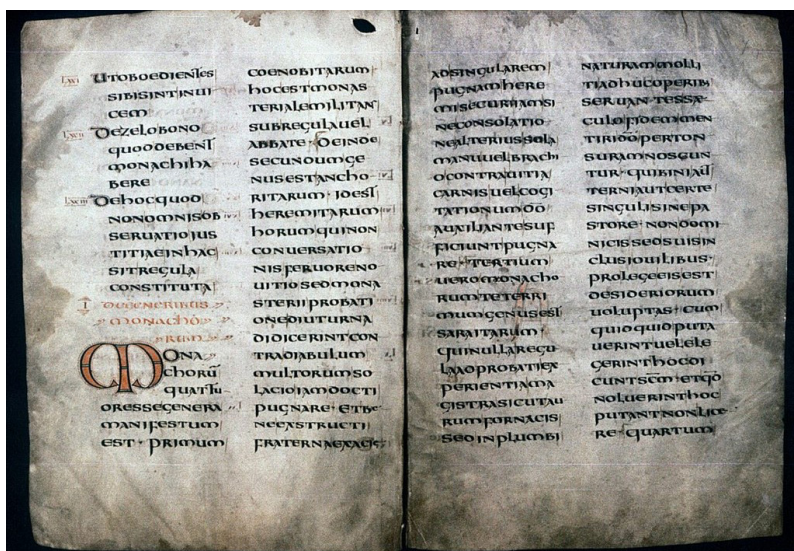
Szent Vendel történetéről, legendájáról sok szerzőtől különböző változatokban jelentek meg írásművek. Mivel mindkét nagyapám, Fózér Lajos és Bajor István is tagja volt az egykori jakabi és boldogházi Szent Vendel társulatnak, kíváncsian keresgéltem a múltban e közösség életéről. Továbbá ez úton tájékoztatnám a kedves olvasót a kutakodás eredményéről, a legújabb fejleményekről. Nevezetesen a három jászboldogházi Szent Vendel társulatok történetéhez kapcsolódó, a közelmúltban fellelt újabb dokumentumokról, a társulat újjászervezéséről. Az általam feltett kérdésekre kerestem a választ az eredeti források után magánszemélyeknél, levéltárakban és a legújabban hozzáférhető online felületeken. Ezúttal nem a legenda változatokat, hanem mint történelmi alakot szeretném bemutatni Wendelin szerzetest, akit az utókor szenté avatott és legendákkal övezett. Erényes élete a bencés regula követésével példa volt a múltban és példa a jelenben a nevét viselő keresztény közösségek számára. Szent Vendel szellemisége az évszázadok során eljutott Magyarországra a német telepések által és többek között szörványban a jászok földjére is.

Szent Vendel (550-617) származása

Szent Wendelin (Wandelin, Wandolin, Wendolin, Vandelin, Vendalin, Wendel; latinul: Wendelinus, Wendolinus, Wendalinus, Vandelinus, Wandalinus, Wyndelinus) néven szerepel a dokumentumokban Magneric trieri érsek idején 566-586 között. Legkorábbi életrajzát, kettő latinul és kettő németül csak 1417 után ismerjük. Neve frank eredetre utal, bár közel áll az iro-skót vándormisszionáriusokhoz. Ennek a mozgalomnak a tagjai a 6. és 7. században vándoroltak a Meroving időszak idején a frank királyság területén, a római birodalom felbomlása után, és a kereszténység terjesztésére törekedtek. Közéjük tartozott Wendelin, aki hittérítő szerzetesként járta a Saar vidéket és a Vogézek tájait. Ma már biztosnak tekinthető, hogy Wendelin a missziós munka szempontjából nagy jelentőségű történelmi személyiség volt

Wendelinről a németországi Sankt Wendelinus bazilika internetes honlapján olvashatunk részletesen művészi, történelmi és legenda szerinti feldolgozásban. Történelmileg szülei flamand – ex nobili geneve – nemesi családokból származtak. Wendelin csontjainak DNS vizsgálata alapján a flamand jegyek a jellemzőek.

Belépett a Benedek rendbe és életét a továbbiakban a bencés regula előírásait követve Isten és embertársak szolgálatának szentelte. „Orra et Laborra” – „Imádkozzál és dolgozzál, tanulj és tanítsál” – magyarra lefordítva ez a regula egyik fő vezérfonala. A bencés kódex előírásait, a szabályzatot, amely előírás a szerzetesek számára Nursiai Szent Benedek dolgozta ki. Nagy Szent Gergely pápa és egyházatya (540–604) kötelezővé

Bencés regula

tette minden kolostorban, sőt az egész római egyházban a bencés regula iránymutatását.

A bencés regula, – amely korunkban is időszerű és követendő – magyarul részletesen most is olvasható, tanulmányozható a Pannonhalmi Főapátság honlapján. A pannonhalmi pedagógiai eszmének ma is ez a regula az alapja, és ennek szellemében oktatnak intézményeikben. A Pannonhalmi Főapátság szívesen várja és kalauzolja egyzetett időpontban az arándokokat a monostor területén.

A korabeli keresztény kolostorok önellátóak voltak. Az épület együttesében megtalálható volt a templom vagy kápolna, kollégium (szállás), konyha, refektórium (étkezde), könyvtár, fürdő, mosoda. A kolostorhoz tartoztak még különböző műhelyek, műtermek raktárak, terménytárolók, istállók és a kolostor körüli földek. A hitélet gyakorlása mellett a szerzeteseknek rendszeres kétkézi munkát is kellett végezniük a kijelölt feladatuk alapján örömmel, a közösség javára. A szerzetesek egyben a nép tanítói is voltak. Lelki gondozásuk mellett gyógyítottak és tanácsokkal látták el a híveket életvitelük jobbítására. Vélelmezhető, hogy Wendelin testvér számára a gazdálkodással kapcsolatos feladata a pásztorkodás, állatgyógyítás volt. Társai idővel vezetői rátermettsége, műveltsége alapján a közösség irányítójává, apáttá választották. 1450-ben V. Miklós pápa Wendelint szenté avatta. Személyét a keresztény kultúrkörben tisztelték és alakját legendákkal övezték. Kultuszát szerte a világon – a katolikus egyház szervezésével és felügyeletével – a német telepések által terjesztették, szokásaikat magukkal vitték és új környezetükben meghonosították. A Szent Vendel legenda 18. századi magyar fordítási változata Padányi Bíró Márton katolikus pap, veszprémi püspök, királyi tanácsos műve. Terjedése párhuzamosan történt a német nyelvű változattal, amit a német anyanyelvű telepések hoztak Magyarországra. A legendakeveredés az oda-vissza fordítás okán a hosszabb-rövidebb művekben több változatot generált. A kolostorok életéről, gazdálkodási tevékenységéről részletesen olvashatunk Dr. Czettler Jenő: „Az emberi gazdálkodás története” című művében.

A magyarországi Szent Vendel kultusz megjelenése és terjedése

A török hódoltság magyarországi felszámolása után az elnéptelenedett területekre – főként a Katolikus Egyház kezdeményezésére, Kollonich Lipót esztergomi érsek javaslatára, és Padányi Bíró Márton veszprémi püspök, királyi tanácsos, valamint a magánföldesurak szervezésében – elsősorban német származású telepeseket hívtak be, akik magukkal hozták keresztény kultúrájukat és szokásaikat, többek között a Szent Vendel kultuszt is.

A telepések a német nyelvterületen dúló háborúk és a nagy adóterhek miatt hagyták el otthonukat és a földhöz jutás, valamint a kedvezőbb életfeltételek reményében választottak új hazát a Duna mentén. A német törzsöröklés szokása az elsőszülött részére biztosította a földvagyonot. Ezért a fiatalabb testvér kénytelen volt valami mesterséget tanulni, vagy új hazában kellett birtokot szereznie az önálló élethez. A keleti irányban kivándorolni szándékozók Ulm városában gyülekeztek és várakoztak a Bécs felé induló hajóra. Sok pár, akik útközben ismerték meg egymást, kihasználta a lehetőséget, hogy összeházasodjon Ulmban, mert csak házaspárok kaphattak gazdaságot. A német telepések újításként többek között meghonosították Magyarországon a gabona-váltógazdálkodást, a súlyos vasekét, a trágyázást, az istálló állattartást és új kultúrnövények termesztését (kapásnövények, takarmányrépa, káposzta, krumpli, dohány). Állattenyésztésben megvalósították a merinói fésűs juh és a szimentáli szarvasmarha keresztezést. A betelepült gazdasági migránsokról Bonomi Jenő művében részletesen olvashatunk „Az egyházi év Budaörs németközösség nyelvi és szokásanyagában” című könyvében.

Az alföldi részen elsőként 1732-ben épült egy Szent Vendel tiszteletére létesített kis templom. Az egri püspökség birtokaira a Szikszó pusztaja majorságba – mai Füzesabony környéke – hívtak be német és szlovák telepeseket. Hitéletük gyakorlására kápolnát építtetett Erdődy Gábor Antal egri püspök, amit később az utóda, Barkóczy Ferenc püspök szentelt fel. A kápolna Szent Vendel nevét viseli. Felújítása most van folyamatban.

A csépai Szent Vendel ábrázolása formabontó, mivel az állattartás mellett a növénytermesztést is képviseli. A szent kezében bárány, lábainál búzakéve. Azt szimbolizálja, hogy nem csak a pásztoroknak, hanem a gazdálkodóknak is védőszentje. Pásztorbotként bal kezével oldalához szorított ásólapátkát fog, ami juhászkampóval van kombinálva. Ez praktikus szerszám volt. Az ásó részével a nemkívánatos gyomot vagy mérgező növényt távolították el a legelőről. Kampós végét az állat hátsó lábába akasztották, ha valamiért megakarták fogni. A szobor Csépan – ma Szolnok megyéhez tartozik ez a település – Szent Jakab templomába került elhelyezésre 1798-ban. Morvaországból behozott telepések kerültek erre a csépai területre, amely egykor a váci püspökség birtokolta volt.

Pásztorokodási szokások és hagyományok Magyarországon

Szent Vendel mellett a magyarországi pásztor-szentek között számon tartott még a keleti keresztény kultúrából származó 3. századi Szent György és Szent Demeter katona és pásztor-szentek. Az előbbit áprilisban a legelőre kihajtáskor az utóbbit októberben behajtáskor esedékes ünnepelni. Ez a szokás többek között ma is turisztikai látványosság a Hortobágyon. Paraszti gazdálkodás lezárásához, pásztorünnephez kapcsolódik még Szent Lénárt, Szent Mihály és Szent Márton alakja is. Termés betakarítás, számadás után kezdődött a

multság. És ekkor történt az egyezés a gazda és a pásztor között, hogy a jövőt illetően milyen feltételekkel folytatódik a megbízatás. Vagy új gazdához szegődött el a pásztor. Terjedelmi okokból itt ezt most nem részletezném, mivel a pásztorok kultúráról könyvtári irodalom található a magyar néprajzzal foglalkozó írásművekben. Feltűnő különbség, hogy Szent Vendelt többnyire írott alapszabály szerint és nyilvántartott tagsággal rendelkező társulaton keresztül tisztelték, míg a többi pásztorszentet nem. Az előbbi tudatosan formálódó és fejlődő közösség volt, az utóbbi pedig alkalmasszerűen összegyűlt személyek változó szokások szerinti társasága.

Szemelvények a jázsági Szent Vendel kultusz dokumentumaiból

A jázsági Szent Vendel emlékhelyek többségét viszonylag később a 19-20. században létesítették. Írásos dokumentumai családi hagyatékban magánszemélyeknél, a megyei múzeumban, a jászberényi plébánián és az egri püspöki levéltárban található. Az utóbbi kutatható is. Püspöki engedélyez volt kötve a külterületi szakrális emlékhelyek létesítése. Ilyen ügyben az alábbi levelezések történtek a jászberényi plébánia és az egri püspöki hivatal között:

„Főtisztelendő Főegyházmegyei Hatóság!

A Jászberényhez tartozó Csíkos-Kutyina tanyapusztában lakó hívek Szent Vendel Társulata Szent Vendelnek, a pásztorok védőszentjének Szeretnének szobrot állítani. Mély tisztelettel kérem, hogy a szobor felállításához és az azt követő megáldásához a szükséges engedélyt méltóztassék engedélyezni....

Jászberény, 1935 október 11-én. Kele István s.k. prelátus plébános”

Válaszlevél:

„Mélt. és Főtiszt. Kele István és pápai prelátus, apát, főesperes, jászberényi plébános Úrnak! A Jászberényhez tartozó Csíkos-Kutyina tanyakörzet hívei által felállítandó Szent Vendel szobor ügyében folyó hó 11-én kelt előterjesztése kapcsán felhívom Méltóságodat, hogy a szobor helyéül szolgáló 4 négyszögöl területnek ajándékozásáról kiállított s itt visszazárt szerződésről még három másolati példányt készítesse s a másolatokkal újból terjessze be egyházmegyei hivatalához. Ugyancsak terjessze be a felállítandó szobor tervét és költségvetését az egyházközségi tanácsnak ebben a tárgyban hozott s a fedezeti forrást is feltűntető határozatát, továbbá a Szent Vendel Társulat vezetőségének a szobor fenntartásáról szóló nyilatkozatát.

Eger, 1935 október 15. Víz Miklós érseki kancellária hiv.

Csíkos-Kutyinai Szent Vendel Társulat vezetőségének kötelezettség vállalása az alábbiak szerint történt:

Nyilatkozat

Alulírott Szatmári János és Pócz Benedek, mint a csíkos-kutyinai Szent Vendel társulat elnöke illetve pénztárosa, a társulat nevében kötelezettséget vállalunk arra, hogy a Szatmári Béla és Szatmári János által a jászberényi Róm. Kath. Egyház részére átengedett területen

emelt Szent Vendel szobrot állandóan jó karban tartjuk s amennyiben a szobor bármilyen oknál fogva tatarozásra vagy kijavításra szorulna a szükséges munkálatokat a társulat költségén haladéktalanul elvégeztetjük.

Jászberény, 1935. november hó 6. napján

Szatmári János elnök s.k. Pocz Benedek s.k. pénztáros

Előttük, mint tanúk előtt: Szatmári Demeter s. k. Pocz Kálmán s.k.

Milyen arányú érték volt az egykori Csíkos-Kutyinai Szent Vendel szobor megvalósulása? A napszámoknak egykor napi átlagbérként 50 fillér és 1 pengő körül fizettek. A megbízott kivitelező a jászberényi műköves és kőfaragó Csák József az alábbi számlát állította ki:

„Csák József első jászberényi sírkőraktára

Főüzlet: Szentháromság tér 2. JÁSZBERÉNY Fióküzlet: Horthy Miklós u. 20

SZÁMLA

(bal felső sarokban 10 fillér értékű illetékbélyeg 1934 évi nyomtatás)

a Jászberényi Csíkos kutyinai szent Vendel társulat által rendelt és készített szent Vendel 540 pengő mely összeget köszönetel fölvetem

Jászberény 1935 nov 8 án

Kiváló tisztelettel: Csák József s.k.”

A jakabi Szent Vendel Társulat életéből az alábbi dokumentum a közösségi szolidaritásról tanúskodik. Egy nehéz anyagi helyzetbe került társukat méltányosan támogatják az alábbi dokumentum szerint:

„A Boldogházi és Jakabi Szt. Vendel Társulat az 1909 május 23-án a következő határozatot hozta:

Kalocsa János társulati tagot arra az időre ameddig a társulatunk tagja lesz és a szokásos ájtatosságot úgy kint a szobornál, mint a társulat összejövetelénél, vagyis arra az időre az évi tagsági díj alól felmenti.

Kelt: Boldogháza, 1909, május 23.

Aláírások:

Szádvári László, Lakatos István, Almási István, Baráth István, Telek István, Kocza Mihály, Kis Antal, Almási Imre, Cserta Pál, Mizsei Mihály, Fózér Lajos, Konkoly Mihály, ...has János, Iványi István, Sebestyén L....,

Elfogadom tisztelettel: Kalocsa János”

Szörvány német származású telepések feltételezése a Jászságban, és asszimilációjuk az itt élőkhöz Személyes gyermekkori élményem, hogy a családban, anyai nagyapám, Fózér Lajos és rokonsága körében a magyar mellett olykor német kifejezéseket is használtak. Például nálunk a reggeli étkezéshez „früstökölni” hívták a kalákába segédkező rokonokat. A szénásszekér kötélzetét „spanolni” kellett. Igen „Ja”, csavar „sróf”, csavaranya „müter”. És még hasonló furcsának tartott szavakat használtam én is a korabeli iskolatársaim szerint. Anyai nagymamám, Csák Rozália viszont ékes magyarsággal beszélt. A Jászságban a Fózér családnév sem a török adófizetők között, sem az 1699 évi Pencz-féle összeírásban nem szerepel. Első dokumentum a Fózér névről 1722-ben keletkezett, amikor a jászfel-

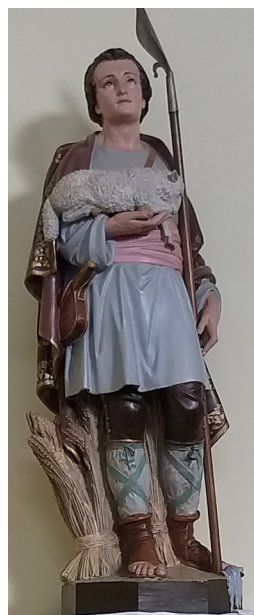
sőszentgyörgyi anyakönyvi bejegyzésben egy Fózér János (Johanes Fózér) nevű pap keresztelt. Az eredet kutatása további feladat.

Német gyökerekre utal a Jászberényi Szent Vendel Társulat asztali szobra is (leltári szám: (N.18.9.1). A pásztor ruházata nem magyaros, nem jázsági viselet. A szobor készítője jelenleg ismeretlen, de képzett művészlől árulkodik az, hogy pontos és anatómiai arányos alakot formált Szent Vendel ábrázolásaként. A témában ilyen tehetséggel alkotó korabeli magyar szobrászművész nem ismert.

Következtetésem, hogy ez a házi szobor valaha valamelyik német telepes családból kerülhetett be a társulathoz. „Sankt Wendelin, soha ne hagyj el minket, védj az istállónkat, védj az állatainkat.” Eddig nincs nyoma a német származású személyeknek szervezeten a Jászságba történő telepítéséről. Valószínűsíthető, hogy gazdasági, házassági kapcsolataik révén kerültek be és asszimilálódtak a többségi helyi lakossághoz. Beilleszkedésüket segítette az értékrendjük, a kereszténységük és szorgalmas tehetséges munkálkodásuk. Ők voltak a „birkások” akik nagy szakértelemmel és hozzáértéssel tenyésztették a kényes merinói fajtájú juhot, amely tisztességes hasznot hozott a gazdájuknak.

Jászberényi Szt. Vendel Társulat asztali szobra

Csépai Szt. Vendel szobor, mint a gazdálkodók védőszentje

Jászboldogházi Szent Vendel Társulat újjászervezése 2021-ben:

Az egykor Jászberényhez tartozó Boldogháza és Szentimre határterészen a 20. században három Szent Vendel szobrot emeltek. Mindhárom szoborhoz külön-külön társulat tartozott. Ezeknek a társulatoknak működése viszonylag jól dokumentált. Országos szinten is kiemelkedő, többnyire kutatható.

A területhez tartozó tanyákon körülbelül 500 család élt. A gazdálkodók közül eddig összesen 241 fő neve olvasható a korabeli dokumentumokban, akik valamelyik társulatban tagként vannak nyilvántartva. A korábbi társulati tagok leszármazottai még élő emlékezetükben őrzik elődeik közösségi életét, kapcsolataikat és a rituálékat. Mára a tanyavilág nagy része eltűnt és a gazdálkodási forma átalakult.

Az egykori Szent Vendel társulati tagok időközben elhaltak, a formális társulati élet is elsorvadt, illetve megszűnt.

A leszármazottak többsége ma már különböző foglalkozásokból biztosítanak maguknak egzisztenciát, de a múlthoz való kötődés, az elődök értékrendje ma is példa és követendő számukra. Ezért közülük néhányan elhatározták, hogy a társulati életet újjászervezik az alábbi dokumentum szerint:

Alakuló ülés Jászboldogházán 2021. október 17.

„Egyesületi okirat

Készült 2021 Október 17.-én a Jászboldogházi Művelődési Ház klubhelyiségében. Jelen vannak a jelenléti íven szereplő személyek. Alulírottak, mint a jakabi, csíkosi és tápiói Szent Vendel társulatok egykori tagjainak leszármazottai és hozzátartozói egyöntetűen kijelentjük és aláírásunkkal hitelesítjük azt a szándékunkat, hogy egy társulatban egyesülünk. Az elmúlt idő következtében a régi társulatok létszáma megfogyatkozott. Ennek következtében a társulatok aktív működése hanyatlott. Vállaljuk, hogy elődeink vallási és közösségi kapcsolatait folytatjuk, hagyományaikat, jó szokásaikat megőrizzük. A Szent Vendel tiszteletére emelt jakabi, csíkosi és tápiói szobrokat rendszeresen gondozzuk, állagukat megőrizzük. Vendel napon a kialakult hagyományok szerint megemlékezésként szentmiséken részt veszünk, a Szent Vendel szobrokhoz zarándokolunk és hódolatunkkal tisztelgünk, az elődeinkre emlékezünk. Szentek tiszteletén keresztül hálaadás a Jóisten kegyelméből. Teremtett világ természeti és társadalmi megőrzése, megóvása.

Az egyesített társulat neve: Boldogházi Szent Vendel Társulat

Székhelye és levelezési címe megegyezik a mindenkori elnök lakcímével. A társulat egyszerű polgári jogi szervezet, bíróságon nem jegyzett, számlaszámmal nem rendelkezik. A társulat tagdíjat nem szed, gazdálkodását a tagok és támogatók adományaiából fedezi. A jelenlévők maguk közül az alábbi személyeket választják a társulati tisztségre:

Elnök: Farkas Imre, lakcíme Jászboldogháza, József A.u.20/a

Alelnök: Lantos Tibor, elnökhelyettes: Bajor Imre, tiszteletbeli és korelnök: Kocsis Imre, pénztáros: Matók Pálné.

Jakabi szobor keresztapa: Fózer Balázs, csíkosi szobor keresztapa: Farkas Imre, tápiói szobor keresztapa: Kövér Attila

A megválasztott tisztségviselők megköszönik a jelenlévők bizalmát és ígéretet tesznek, hogy megbízásuknak képességeik és lehetőségeik szerint eleget tesznek. Tisztségük hatá-

rozatlan időre szól, amelyről kellő indoklással lemondhatnak. A tisztségviselők javaslataikat általában szóban terjesztik a vezetőségi testület elé. A javaslatról a vezetőség dönt. Tisztségváltást a társulati gyűlés hagyja jóvá. A vezetőség összehangolja és kidolgozza az egyesített alapszabályt, amelyet a soron következő társulati gyűlés elé megvitatás és jóváhagyás végett előterjeszt.

A társulat kapcsolatot létesít és tart fenn a helyi Szent Vendel Cserkészcsapattal és a szobrok környezetében gazdálkodó személyekkel. Az új társulat tagjává válik az a nagykorú személy, aki a jelen egyesülési okiratot aláírja, és aki a társulat céljaival egyetért, a társulat tevékenységében személyesen részt vesz, adományaival a társulatot támogatja.

Jelen dokumentum ideiglenesen marad érvényben az új alapszabály elfogadásáig.

A fentiekkel egyetértek (aláírások): Bajor Imre, Fózer Balászné, Bóta Mizsei Ilona, Matók Pálné, Kocsis Imre, Kövér Attila, Szűcs Lajos, Farkas Imre, Fózer Balázs, Lantos Tibor, Lantos Tiborné, Kövér István, Kispálné Baranyi Aranka, Kispál Sándor, Kövér Gyula, György Ákos László, Hegyesi József, Lipar Erika”

A 2024. április 21-én tartott társulati ülésen tisztújítás történt. Új elnök: Kövér Attila. Továbbiakban a társulat új neve Jász- toldalékkal kiegészítve: Jászboldogházi Szent Vendel Társulat. Működésük kisugárzik a tagságon kívül a környezetükre is. Szent Vendel nyomdokain haladva országjáró zarándoklatokat szerveznek. Jászboldogházán, az október 20-án évente megrendezett Vendel nap egy helyi népünnepély. Misével kezdődik, körmenettel, és a település kül- és belterületén található mindhárom Szent Vendel szobrának megkoszorúzásával folytatódik. Az emlékezés végül bankettel, a hagyományos birkapörkölt fogyasztásával, nótázással fejeződik be. A társulat működését az egyháztanácson keresztül a helyi plébános felügyeli. A 20. század végén, a 21. század elején új téma lett a természet- és környezetvédelem. Ezt a problémát egy új Wendelinus-ének is felveteti, és a szentet a veszélyeztetett környezet védőszentjének is tekintik. Szó szerint: „Segíts jó pásztor, Szent Wendelin, hogy megvédjük az itt élőket és a jó földet”.

Források

www.sankt-wendelinus.de

<https://pannonhalmifoapatsag.hu/wp-content/uploads/2020/04/Regula.pdf>

<file:///C:/Users/user/Pictures/szt%20%20vendel/pazmandi-hirvivo-2016-majus.pdf>

<http://real-cod.mtak.hu/id/eprint/9108>

<http://www.saintwendelschool.org/school-info.html>

<http://www.saintwendelparish.org/>

file:///C:/Users/user/Downloads/hu_b1_m_149391.pdf

Otmar Geiger: Különféle sz cikkek/esszék a Wendelin Testvériségről és annak történetéről.

Anton Dörner: St. Wendel a kultuszban, a művészetben, a nevekben és a gazdaságban a Saartól Dél-Tirolig.

Bonomi Jenő: Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában.

Czettler Jenő: Az emberi gazdálkodás története.

Egri Püspöki Levéltár

Heves Megyei Levéltár

Jászberény, Jász Múzeum

Jászboldogháza, Szt. Vendel Társulat alakuló ülés jegyzőkönyve 2021

Csörgő Terézia:

A GOMBOK ÚTJA A BOLTI POLCTÓL AZ ELSŐDÍJAS KIÁLLÍTÁSIG

Sinka Istvánné gombgyűjteményének sorsa

Azt gondolom, hogy mindenki gyűjtött már vagy éppen gyűjt valamit, például papírszalvétát, szappant, bélyeget, kitűzőket, sörös dobozt, s sok minden mást.

A gyűjtő tevékenység – gyűjtőszenvedély – kódolva van az emberben.

Hobbi, aminek tárgya változó értékű, gyakran hasznavehetetlen, de a gyűjtő számára nagy érték.

Sok esetben azonban kordokumentum is egy-egy anyag. Ilyen az az egyedülálló gyűjtemény is, mely a jászberényi Sinka Istvánné több évtizedes gyűjtő munkájának eredménye: egy óriási gombgyűjtemény. Gyűjtőszenvedélye után Gombos Rozi néven ismeri a világ. Ebben az évben húsz éve, hogy a város lakói az első kiállításán láthatták a gyűjtemény egy részét.

A gombok a 2020-as években különleges eredményt hoztak az életébe. A gombok kapcsán sokféle újságban, magazinban olvasható írás Gombos Rozi gyűjtő szenvedélyéről, de az elmúlt évek történései – úgy gondolom, – akkor lesznek teljesebbek, ha itt is röviden szó esik Rózsika gombjainak életútjáról

Rózsikát írtam, mert ötven éve ismerem, egy utcában lakunk. Mindig is csodáltam az energikusságát, munkabírását, ami ma is jellemzője, pedig 84 éves. Szabadkai Rozália 1940. szeptember 6-án született Szolnokon, a Tabánban. Hatan voltak testvérek. Édesapja a II. világháború orosz frontján eltűnt. Édesanyjuk a Vöröskereszt segítségével mind a hat gyereket nevelőszülőkhöz adta, hiszen a háborús időkben nem tudta őket megfelelően nevelni, ellátni.

Rózsika Jászberénybe került, 18 családnál volt, míg végül gyermektelen kereskedő nevelőszülők vették magukhoz. Az iskoláztatás természetesen kötelező volt. Általános iskolai tanulmányait a Zárdában kezdte, majd a posta melletti Központi iskolában folytatta és végül a Kossuth úti iskolában fejezte be a nyolcadik osztályt. Jó tanuló volt, szeretett volna továbbtanulni a gimnáziumban, de nevelőanyja nem engedte. Végül 1955 és 1957 között kereskedő iskolát végzett. 1958-ban pedig már üzletvezetői vizsgát tett, s vezetőként dolgozott 1967-ig. Ebben az évben férjhez ment, két fiuk született. Az elsőszülött pedagógus, kiváló levelezési világbajnok sakkozó, egy leánya van. A másik fiú autószerelő

lett, de szakmát váltott, mozigépész vizsgát tett, majd az informatika hódította meg. Jelenleg is informatikus rendszergazda.

Gombos Rozi gombgyűjteményének alakulása

A gombok szeretete kereskedőtanuló korában kezdődött. Jászberényben az Anyák Boltjában volt tanuló, ahol a rövidáru részleg leltározásakor a selejtgombokat neki adták, amit otthon cipős dobozban gyűjtögetett. Egyre csak gyarapodott a gyűjtemény, nyugdíjas korára a gombgyűjtögetés eredménye több száz gomb lett. A kedvenc hobbival nem állt le. Kapta az ismerősöktől, házaltam is, kiírtam itthon, hogy gombászni vagyok, már tudta a férjem, hogy gombozni mentem.” – emlékezett vissza Rózsika.

Már 2000. májusában a Népszabadságban és a Jászkürt újságban is lehetett olvasni a még nem rendszerezett gyűjteményéről.

A gombokból később kartonlapokra felvarrott képeket készített, például baglyot, mókust, városcímet, névnapi képeslapokat, Lehel-kürtöt. A képeket 2004-ben a Déryné Művelődési Központ (ma Déryné Rendezvényház) földszinti tárolóiban kiállították. Látványos, igen sikeres kiállítás volt.

2006. július 27-én pedig a Jász Múzeumban „A gombok világa” címmel került sor Sinka Istvánné magángyűjtő kiállítására. A kiállítást Hortiné Bathó Edit múzeumigazgató ajánlotta a közönség figyelmébe. A megnyitót színesítette Bolla János és a Kossuth Rt. Portelki Pávakörének előadása. A megnyitón nagyon sokan voltak, de az október 8-ig megtekinthető, újdonság számba menő kiállítást később is számtalan érdeklődő tekintette meg, még lengyel és német látogatók is. Mindez azért is szívet-lelket melengető, mert Rózsikának nem sokkal előtte rákműtéte volt. A kezelés, a gyógyulás alatt a gombjaival foglalkozott. Meggyőződése, hogy gyűjteményének köszönheti a gyógyulását.

A kiállításról nemcsak az újságok írtak. A látogatók is ihletet kaptak. „Mintha lelke volna minden apró gombnak. A mozaik képen szívünkbe ragyognak! Itt Bóbita táncol szárnyas malacokkal! Ott pillangók szállnak égi angyalokkal!” – idézet egy nyolc versszakos versből, melyet a kiállítás látogatói közül egy nagykáta úr A gombok királynője címmel írt Rózsikához.

A következő évben, 2007. január 22-én városi elismerést kapott: „A Magyar Kultúra Napja alkalmából köszönjük több éves áldozatos munkáját, mellyel a város kulturális életét segítette.” – olvashatjuk a laudációban.

A gyűjtemény gombjainak száma

2008-ban a Városi Könyvtár tetőterének kamaratermében nyílt kiállítása, amit különleges esemény követett. Az év július 21-én a Lehel Vezér Gimnázium matematika fakultációs diákjai szaktanárakkal, a könyvtárosokkal, vállalkozó kedvű civilekkel együtt Sebestyén István, a magyar rekordok regisztrátora és Bathó Gábor közjegyző jelenlétében megszámtolták a gyűjtemény gombjait. Az eredmény 432250 darab bakelit, fém, csont, szaru, gyöngyház, porcelán, üveg, műanyag és ötvös gomb. A Guinness Rekordok Könyvébe szerették volna az eredményt bejegyeztetni. Az angol nyelvű fordítás nem volt megfelelő, az új fordítás anyagi vonzata pedig magas volt.

Az Év kiállítása 2023 díj és a gombkatalógus

elsejei írásából kiderül, hogy ez az egyedi gombgyűjtemény valójában kordokumentum. Különböző korok különböző foglalkozások egyenruháinak jellegzetes, az adott korra jellemző gombjai találhatók az egyedülálló értéket képviselő gyűjteményben. Sőt más országokból származó gombokat is tartalmaz a gyűjtemény. A felhasznált gombalapanyagok az ipar változását is bizonyítják. Jászberényben, az Üstökös utcában működött gombgyár, ahol folyami kagyló héjából készültek a gyöngyház gombok. A gyár bezárásakor Rózsika örökölte az összes gyöngyház gombot.

Ebben az évben, május 1-i dátummal emléklapon kapott elismerést a polgármestertől: „Köszönöm Jászberény városában végzett több évtizedes kiemelkedő munkáját.” – olvasható a dokumentumban.

2013-ra igencsak megszaporodott a gyűjtemény, már 515500 darab gomb volt Rózsikáék házában dobozokban, befőttes üvegekben, mind lajstromozva. Az ország különböző helyeiről, sőt már külföldről is érkezett postán Gombos Rozinak címezve gombküldemény, de sokszor a nagy postaládában talált Rózsika szép, sokszor kézművesremek gombokat.

Azt gondolom, hogy egy gyűjtő számára a gyűjtemény mennyiségi és minőségi tartalma természetesen fontos, de mindig vannak kedvesebb darabjai. Arra a kérdésemre, hogy van-

Így a beküldés a rekordok könyvébe elmaradt. Ilyen jellegű rekord ma sem található a rekordok könyvében.

2008. szeptember 17.-én azonban Budapesten, a Szeptember Fesztren, a Magyarországi Rekordok Napján Rózsika megkapta a diplomát arról, hogy ő a gombgyűjtés hazai rekordere.

A Háromszék című újság 2008. 06. 26-án, a Hargita Népe című újság pedig szeptember 25-én hírelte Sinkáné Rózsika gyűjtő munkájának eredményét.

Az Új Néplap 2009 július 14-i számában jelent meg a az alábbi hír: „A XIV. Jászberényi Nyár – Vigadalmi Napok programsorozat keretében Sinka Istvánné Gombos Rozi gomb és gyöngyképeiből összeállított kiállítás nyílik meg Jászberényben a Déryné Művelődési Központ aulájában. Az alkotásokat július 30-ig tekinthetik meg a művelődési központba látogatók.” A gombokhoz hasonlóan gyöngyökből is készített képeket

A Képmás Magazin 2010. július

nak-e kedvenc gombjai, Rózsika igennel válaszolt. Azt is elárulta melyek ezek. A kerámia-gombok gyönyörűek, és természetesen a jászberényi gombgyár összes gyöngyház gombja.

2013-ban Jászberényben megrendezték a Jász Világtalálkozót. A jászberényi világtalálkozóra gyöngyökből minden jász település címerét elkészítette. A képek öt hónapig készültek aprólékos munkával, a gyöngyöket egyenként felvarrta egy alapra, nem ragasztotta. „A magam részéről így járulok hozzá a Jász Világtalálkozóhoz.” – jegyezte meg Rózsika.

A tatabányai Foltvarázslók csoport 2017. április 1-én rendezte a X. Tavaszi Quilt Fesztiválját, melyen a közös varrás témája a gomb volt. A kiállító vendégek között volt Sinka Istvánné is különleges, páratlan gyűjteményével.

A jelen – az Óbudai Múzeum

A 2020-as évek különleges eredményeket és nagy változást hoztak Gombos Rozi életébe. erről a következőket mondta 2021-ben: „(...) leéltem az életem javát, úgy gondoltam, hogy meg kell válnom az egy millióra szaporodott gombjaimtól. Jászberényben helyhiányra hivatkozva nem fogadták el az anyagot. Felhívtam a Textil Múzeumot (az Óbudai Múzeum Textilipari Gyűjteménye), hogy érdekelné-e őket a munkám, mert örömmel nekik adom a gyűjteményt. A telefonbeszélgetés után két héttel a pestiek nálam voltak és ámultan nézték, hogy a rengeteg gomb fel van varrva, s rendszerezve fajtánként. Örültek az ajánlatomnak és egy hónap múlva itt is voltak érte egy ZIL teherautóval. Egész délelőtt rendesen, szakszerűen pakoltuk a gombokat. Végre megnyugodtam, jó helyre kerültek, aztán este elsíratam őket.”

Az egymillió gomb, a csodás gyűjtemény nem sokáig pihent az új helyén. A múzeum munkatársai úgy gondolták, hogy be kell mutatni a látogatóknak, hiszen ezek az apró kincsek nélkülözhetetlenek az emberek életében. Apró kincs a gomb, amiről nem tudni, hogy kitől származik, de Európában a XIII. századtól használják. Sok esetben aranyból, ezüstből, rézből, bronzból, ékkövekből készítették, így a viselők rangját, gazdagságát is mutatták.

Az Óbudai Múzeum munkatársai 2022-ben Sinkáné Rózsika gombgyűjteményének inspirálására létrehozták a *Ki gombolta volna? – Barangolás a gombok világában* című időszaki kiállítást, melynek kurátora Polgár Mónika volt.

„Célunk széleskörű kontextusban bemutatni a gombok formai és funkcionális sokszínűségét, idő- és térbeli változatosságát, előállításának technológiáit, az alapanyagok sokféleségét, valamint használatának és jelentéseinek gazdagságát. Fontos szempontunk az általuk hordozott szimbolikus tartalom bemutatása is: a társadalmi rang, illetve a társadalomban betöltött szerep, a vagyoni helyzet, az életkor, az ünnepi vagy hétköznapi alkalom. Kiállításunkban természetesen szerepet kap a gombgyártás óbudai vonatkozása is.

Számos közgyűjtemény és magánszemély ajánlott fel a kiállításba egyedi tárgyat, hogy minél teljesebb képet kaphassunk a gombok világról.

A különböző gombok mozaikokat villantanak fel az egyes korszakok társadalom- és divattörténetéből, az ipartörténet és gyártástechnológia változásából, mindezek révén pedig árnyaltabb képet festenek folyton változó kultúránkról.” – olvasható a múzeum eseménynaptárában.

Az Élet és Tudomány 2023. január 6-i számában az ÉT-iránytű című rovatban található rövid írás hívja fel a figyelmet a kiállításra: Az Óbudai Múzeum legújabb tárlata a gombkészítés és –használat évszázados történetét dolgozza fel a gombkötőktől a vérre menő gombfocicsatáig. Nem is gondolnánk, hogy milyen sokféle vizsgálati szempont merülhet fel egy olyan egyszerű tárgy esetében, mint a gomb. Például az, hogy milyen anyagból és kik készítették, mire használták, fűződik-e hozzájuk mögöttes jelentés és milyen tényezők alakították a használatát. A gombkészítés már a paleolitikumban is ismert volt. Először a természetben könnyen fellelhető anyagokat, agancsot, bőrt, csontot, fát és csonthéjas gyümölcsök magvait használták fel hozzá. Az állattartás elterjedésével szaruból, a szarvasmarha tülkéből is készültek gombok. (...) Hazánkban a XVII. századtól terjedtek el a gombkötő céhek, gyakran a paszománykészítéssel, mint rokonszakmával együtt. Az alapanyagokon túl a gombkészítés fortélyai is megismerhetők a tárlaton és egy gombkészítő műhely is beköltözött az Óbudai Múzeumba.”

A tárlaton 2250 gomb volt látható. A tárlat rendezői (...) arra törekedtek, hogy a gazdag külföldi viselet- és gombtörténeti irodalom és tárgyanyag helyett – hiánypótló módon – kifejezetten a magyar vonatkozású gombokat és a hozzájuk kapcsolódó, hazánkra vonatkozó társadalmi és ipartörténeti ismereteket vagy éppen divatjelenségeket mutassák be.” – (Új Néplap, 2024. 02.15.)

A kiállítás 2022. december 10. és 2023. október 1. között volt látogatható. Ez idő alatt tizenötezeren nézték meg a tárlatot. A múzeum elsőként ennek a kiállításnak a képeit digitalizálta. A tárlat virtuálisan a <https://visit.exhibitonline.hu/ki-gombolta-volna> linken érhető el.

A közönségsiker mellett az ötvenéves Óbudai Múzeum gombkiállítása 2023-ban elnyerte Az Év Kiállítása címet. Gálfi Ágnes az Óbudai Múzeum igazgatója és Polgár Mónika kurátor köszönőlevelet küldött Jászberénybe Sinka Istvánnénak: „Kedves Rozi néni! Kiemelt köszönetünket fejezzük ki, hogy gombgyűjteményét az Óbudai Múzeum – Goldberger Textilipari Gyűjteményének ajándékozta! E gyűjtemény inspirálta kutatásunkat és ösztönözte a kiállítás létrejöttét. (...) A közönségsiker mellett a tárlat elnyerte a múzeumi szakma rangos díját, Az Év Kiállítása 2023 elismerést.”

A köszönőlevéllel együtt érkezett a tárlat katalógusa is, mind a kettőt könnyes szemmel vette át a postástól.

Ez a díszes, szemet gyönyörködtető képanyagot tartalmazó katalógus mutatja be a kiállítás anyagát és a gombokkal kapcsolatos tanulmányokat. A katalógus címe megegyezik az időszaki kiállítás címével, azaz Ki gombolta volna? – Barangolás a gombok világában. Szerkesztette Polgár Mónika, aki a Sinka Istvánnénak küldött könyvbe a következőket írta: „Sok szeretettel Rozi néninek, aki nélkül ez a könyv sem valósulhatott volna meg. Köszönettel és szeretettel Mónika.”

A postai küldemény nagy örömet szerzett a rekorder Gombos Rozinak, aki így reagált: „(...) nagy öröm ért, elkészült a világ legszebb gombkatalógusa, ami mindég a leghőbb vágyam volt. Ez a legszebb díj, amit a sok munka után kézbe vehettem.”

Utolsó gondolatok

A kiállítás egy korszak lezárását jelentette Sinka Istvánné Gombos Rozi és gombgyűjteménye életében, de a gombgyűjtésnek nincs vége. A folytatásról gondoskodnak, akik Gombos Rozi címére még mindig küldik az apró kincseket, a gombokat. Ezek egyik részét óvodáknak ajándékozza, másik részéből újabb képeket varr a régi türelemmel, friss ötletekkel. Azaz: Legyen ez még sokáig!

Források

Sinka Istvánné írásbeli, szóbeli közlései

Jászkürt 2000 és 2024 közötti számai

Új Néplap 2004 és 2024 közötti számai

Népszabadság 2000. május 16., 2006-08-02-179. szám, 2012-08-21-195. szám

Népszava 2022-11-04 / 257. szám

Képmás Magazin 2010-07-01 / 7. szám

Szabad Föld 2008-07-25 / 30. szám

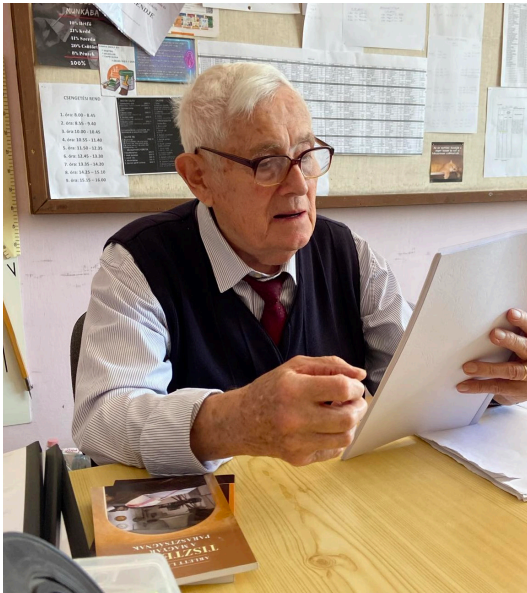
Óbudai Múzeum honlapja

Élet és Tudomány 2023-01-06 1. szám, ÉT iránytű

Nők Lapja 2008. november 26.

Jezsoviczkiné Kókai Ibolya:

TADRÁBÓL A KATEDRÁIG

Arlett László portré

Arlett László az utolsó „békeévben”, 1938-ban született Jászszentandrás községben. Öten voltak testvérek. Még 6 éves sem volt, mikor apját 1944 őszén behívták katonának és Németországba vitték. Megjárta a francia „halálfogságot”, ahonnan csak az idegenlégióba, Afrikába lehetett volna menekülni, de ő nem ment. 1946 májusában jött haza családjához, a Tadrába. Volt egy kevés földjük, mezőgazdaságból éltek. Az 1944-45-ös események idején Laci bácsi még csak 6-7 éves volt, mégis sok mindenre emlékszik – a honi helyzetre, a németek visszavonulására és az oroszok bejövételére. Novemberi születése miatt évvesztes volt, de apja hadifogsága miatt az elemi iskolát csak még egy évvel később tudta elkezdni. A nyári szünetekben kisbojtárnak szegődött egy közeli gazdasszonyhoz, aki minden

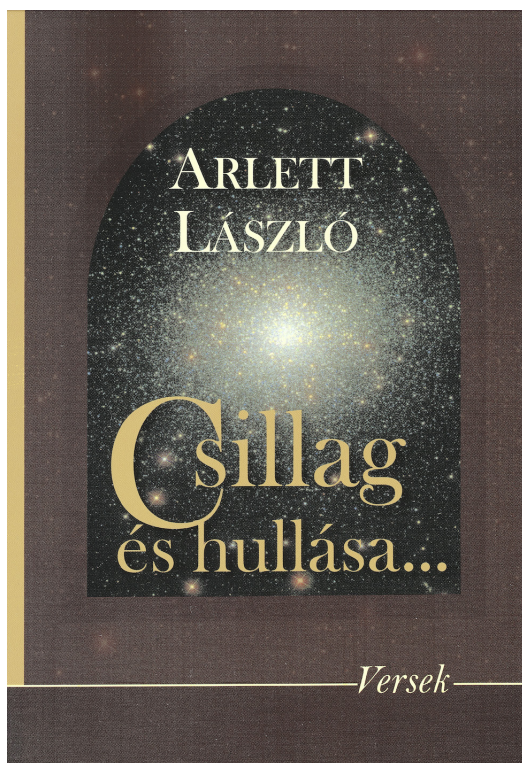
nap hajnali öt órakor keltette. A gazdaságban nem volt sok állat, így egy tehén és pár disznó legeltetése, itatása nem indokolta a korai kelést. Hamar megfogalmazódott hát az őszinte gyermeki kérdés, hogy miért is kell oly korán elhagynia a konyha sarkában elhelyezett matrac melegét. „Te szegény ember vagy, biztos az is maradsz és már most szoknod kell, hogy felnőtt korodban is korán kell majd kelned.”¹ – volt Amál néni (a jómódú gazdasszony) válasza.

Valóban szegény volt. Tél közepén is rövidnadrágban járt, télikabátja sem volt. Az iskolában viszont egyre jobban tanult, nem fogadta el a szegénység miatti megkülönböztetést és nem elégedett meg a „Kapáláshoz elég a mindenből közepes.”² jegyekkel.

Tanulni akart. Helyet kért, követelt magának és addig ment egyik iskolából a másikba, míg az egyik tanító felfigyelt rá. Matematika versenyt nyert, ahol a falu összes iskolájából érkezett diákokkal mérte össze tudását. A továbbtanulásra Zsemberi Gábor tanító készítette fel. Szülei analfabéták voltak. A Nagy Háború idején kellett volna iskolába járniuk, de még a tanítókat is behívták katonának. Mire befejeződött, túlkorosan már nem ülhetek

¹ Arlett László: Én, a kisbojtár (Az életkezdet)

² Arlett László: Én, a kisbojtár (Az életkezdet)

*Csillag és hullása... 2011 -
Kairosz Könyvkiadó Kft.*

tisztelete keltette fel. Harmadik osztályos korában nemzetőrként is tevékenykedett, de továbbra is a tanulást tartotta legfőbb céljának. 1958-ban jeles eredménnyel érettségizett, majd a szegedi József Attila Tudományegyetem Természettudományi Karán tanult. Matematika-fizika szakon itt szerezte 1963-ban középiskolai tanári képezését. Első diplomás volt a családban. Megmutatta, hogy nagy szegénységből indulva, nehéz időszakokat átvészelve is érdemes a céljainkért küzdeni. Pedagógusi pályáját még Szegeden kezdte. Megnősült és feleségével Komáromba költöztek. Két gyermekük született. Házasságuk idővel megromlott, ezért 1983-ban Budapestre költözött és ott kapott tanári állást. Az 1980-as évek közepén, élete fordulóján fogott újra tollat. Akkoriban a rendszerváltozással kapcsolatos eszmék és megmozdulások is erősen foglalkoztatták. Verseiben a szocializmusról, a téveszesítésről, majd a békés átmenetről, a privatizáció hatásáról, gazdasági és társadalmi változásokról írt.

„Keletről jött, mondták,
és hozza a reményt!

De aztán úgy eltűnt,

mint az északi fény!” – írja a Csillag és hullása... című versében.

1985-ben újra megnősült, feleségével jelenleg is Dunakeszin élnek. Egészen nyugdíjazásá-

iskolapadba. Mégis természetes intelligencia jellemezte őket, és fontosnak tartották, hogy gyermekeik tanuljanak. Laci bácsi 16 éves korában került gimnáziumba. Jászszentandrás központjától három kilométerre volt a tanyájuk, ezért kollégista lett. A jászapáti Mészáros Lőrinc állami általános gimnáziumban a nagy tekintélyű Bolváry Ödön reál tagozatos osztályába járt, ahol már az első év végén kitűnő tanuló lett. Mint legidősebb a testvérek közt, a nyári szünetekben a kenyérkeresetben is részt vett. Nem könnyű fizikai munkát vállalt, dolgozott aratásban és cséplőgépnél is. Első verseit 1956-ban, a forradalom idején írta, amiket az iskolai falújságra is kitétek. Magánéletében is meghatározó szerepet játszottak a középiskolás évek. A mai napig tartják a kapcsolatot volt osztálytársával, legjobb barátjával Sándor Lászlóval, aki műszaki tanárként dolgozott Jászberényben. Bár a reál tárgyak felé köteleződött el, a gimnázium irodalmi szakkörének is tagja volt. A latin nyelv iránti érdeklődését az ókori kultúrák

ig tanított, főleg középiskolában. Mindig szerette az irodalmat, a történelmet, a mai napig sok verset tud kívülről. 2009 végén, a kiélezett politikai és gazdasági helyzetben gondolatait ismét versekben formálta meg. A tanár és egyben családapa ugyanakkor egyre többet írt a családról, baráti kapcsolatokról és a nevelésről. Nagyon szeretett kertészkedni. 80 éves koráig saját telkük volt, ahol leginkább gyümölcsfákkal és szőlővel, borkészítéssel foglalkozott. Erről a szenvedélyről tanúskodnak a természetről szóló versei.

„A versírás nem nyugdíjas foglalkozás – főként nem nekem, aki reál szakos középiskolai tanár vagyok. Igénybe veszi az ember lelki, érzelmi és teljes értelmi képességét. Talán „lángolva” élni nem is lehetne hosszabb ideig. A lélek táplálékának a versnek kellene lenni a mese és a dal mellett. Tömörségével, könnyű megjegyezhetőségével, szép ritmusával, egy-egy találó idézet sokat jelenthet bármely helyzetben. Persze a probléma megoldásához sokszor más is kell, de lelki erő is, amit egy vers is adhat. Mindenesetre a vers egy közösségnek szánt gondolat. Lehet hálás, hálátlan vagy közömbös a fogadtatása, de ez így jó. Nekünk kell megfogni a közönség kezét és megpróbálni meggyőzni az igazunkról. Hátha sikerül...”³

Laci bácsit személyesen is ismerem. 2024 áprilisában kaptam a telefonhívást, hogy Arlett László, egykori tatrai lakos hazalátogat Jászszentandrásra. Az Arlett családnév ismerős volt számomra, mivel a Járás-tanyai iskolával kapcsolatos gyűjtés során több diákot is felvettünk az iskolai névsorba Arlett vezetéknevvvel. A Jász-Szó helyi újságban 2023-ban megjelent cikkből tudtam meg, hogy Laci bácsi járt a mi iskolánkba is, így még izgatottabban vártam a találkozást. Az akkor 85 esztendőes tanárt a helyi iskola vezetője fogadta. Laci bácsi szenvedélyesen beszélt versesköteteiről⁴ és eddig még meg nem jelent verseiről. Ezt követően a helytörténeti gyűjteményt tekintette meg. A tanyai iskolákat bemutató fotósorozatot szemlélte és fedezte fel saját magát egy-egy csoportképen. Tanulmányai miatt Jászszentandrásról hamar elkerült, testvérei és szülei elköltöztek. A nagyapja építette szülői házukat ledózerolták és a földet a térszhez kapcsolták, de annak helyét pontosan megmutatta az 1936-os települési térképen. „Örülök, hogy életem alkonyán még eljuthattam oda, ahonnan származom” – mondta Laci bácsi és reméli, hogy jövőre a Jászok Világtalálkozója alkalmából ismét találkozunk Jászszentandrason.

Boldog vagyok, hogy részese lehettem ennek a találkozásnak! Laci bácsi elbeszélésein és versein keresztül gyermekkorom helyszínének egy generációval korábbi történéseibe kaphattam bepillantást. Megerősítette bennem azt az általam is követett szemléletet, hogy bárhonnán is indulunk, erős akarattal el tudjuk érni céljainkat. Az úton pedig igyekezzünk minél több emberben elvetni a tudomány iránti vágyat, a művészet iránti igényt. Laci bácsi üzenetével kívánok minden kedves Olvasónak kellemes múltidézt, jó olvasást!

„Verssoraim csak
néhány levél
egy „Életfáról”,
s a fa annyit ér, ahány embert
hűsít az árnya,
vagy ahány szívet éltet,
lelkesít virága.”⁵

3 Arlett László: Csillag és hullása... (Előszó: Verseimről)

4 Kairosz Könyvkiadó Kft. – Arlett László: Csillag és hullása... 2011; Kairosz Könyvkiadó Kft. – Arlett László: Tisztelet a magyar parasztságnak 2017

5 Arlett László: Verseim

Kocsik Mónika:

BESZÉD HLAVACSKA ANDRÁS TEMETÉSÉN

Pál apostolnak a Korintusiakhoz írt első levelének, 13. fejezete alapján

Ha emberek vagy angyalok nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy a pengő cimbalom. 2És ha prófétálni is tudok, ha minden titkot ismerek is, és minden bölcsességnek birtokában vagyok, és ha teljes hitem van is, úgyhogy hegyeket mozdíthatok el, szeretet pedig nincs bennem: semmi vagyok. 3És ha szétosztom az egész vagyonomat, és testem tűzhalálra szánom, szeretet pedig nincs bennem: semmi hasznom abból. 4A szeretet türelmes, jóságos; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. 5Nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a rosszat. 6Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal.

7Mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr. 8A szeretet soha el nem múlik. De legyen bár prófétálás: el fog töröltetni; legyen nyelveken szólás: meg fog szünni; legyen ismeret: el fog töröltetni. 9Mert töredékes az ismeretünk, és töredékes a prófétálásunk. 10Amikor pedig eljön a tökéletes, eltöröltetik a töredékes. 11Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat. 12Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert Isten. 13Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.

Kedves Gyászoló Testvérek!

Hlavacska András Testvérünk ezt az igazságot választotta, amikor arra gondolt, hogy ezt a földi életet el kell hagynia. Miért választhatta? Bizonyára azért, amiért mindnyájan értékesnek, gyönyörűnek tartjuk ezt a szakaszt, hiszen a szeretetről szól.

Az élet folyamán sok mindenért küzd az ember; fiatal korban azért, hogy meglegyenek a kellő iskolai végzettségek, meglegyen mindaz az alap, ami a mindennapi élethez, boldoguláshoz kell. Lakhely, hivatás, család. És észre sem vesszük, hogy napi küzdelmeinkben elszáll felettünk az élet. Időnk múlásával azonban még inkább rá kell jönnünk, hogy a legfontosabb az, hogy szeretet vegyen körül bennünket és mi is át tudjuk ezt adni másoknak. S ki tudja, hogy meg tudtuk-e élni igazán azt a szeretetet, amely az élet igazi értékét adja, s

ami soha el nem múlik, ahogy az apostol mondja. Amikor búcsúznunk kell valakitől, akkor értjük meg a leginkább azt, hogy mindennapi életünk gondjai eltörpülnek amellelt, ami igazán értelmet ad létünknek, hogy egymást szeretetben hordozhatjuk. Hiszem az élet, még ha oly hosszú éveket is élhetünk meg, rövid. Szerettünk távozása pedig épp ezért fájdalmas nekünk, akik itt maradunk.

Erről szólnak Pál apostol szavai, amelyek intések is a számunkra, hiszen minden elmúlik, minden anyagi dolog az életünkben, de a legnagyobb, a legfontosabb, a szeretet megmarad, az az örök.

Ezt érthette meg András Testvérünk is.

Hlavacska András 1946. 10. 11-én a Nógrád megyei Szirákon született. A salgótarjáni Stromfeld Aurél Gépipari Technikum elvégzését követően 1971 szeptemberében a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karának Erősáramú szakán szerzett villamosmérnöki oklevelet. Ugyanebben az évben megnősült, Jászberényben telepedett le.

A végzettség megszerzése után a Lehel Hűtőgépgyár TMK részlegén kezdte meg pályafutását, később fő energetikusként a Hűtőgépgyár, majd az Electrolux energetikai hatékonyságáért és fejlesztéséért vállalt felelősséget egészen nyugdíjazásáig. A kollégáival, beosztottjaival, külső partnerekkel jó kapcsolatot ápolt, és ebből életre szóló barátságok is születtek.

Munkaadója több alkalommal is dicséretben részesítette problémamegoldó, kezdeményező készsége és kitűnő, hatékony gondolkodásmódja miatt. Főként a munkahelyén elért eredményei alapján a szakmai tevékenysége elismerésül 2021. szeptemberében átvehette a villamosmérnöki aranyoklevelet.

Házasságukból két gyermek született, majd 4 unokával ajándékozta meg Őt az élet. Apaként, nagyapaként a család mindig fontos volt számára. Támogatásával, odafigyelésével és szeretetével mindig a javukat szolgálta.

Szerette a természetet, imádott túrázni szervezeten vagy csak a családdal. Imádott kertészkedni, amely kikapcsolta és feltöltötte a hétköznapi rohanása után. Foglalkozott szőlő és gyümölcsfa telepítéssel, metszéssel, zöldségtermesztéssel. Nemcsak szerette, hanem hasznos tanácsokkal és két dolgos kezével is segítette e téren a barátokat, ismerősöket.

A klasszikus zene iránti szeretete egész életét végigkísérte. Fia zeneiskolai tanulmányaival párhuzamosan önállóan sajátította el a hegedülés alapjait és baráti társaságban a nótáéneklés állandó kísérője lett.

Munkája mellett sok időt szentelt az MSZP politikai céljainak megvalósítására, belefolyt a jászberényi politikába. A párt aktív tagjaként a 2002-2010 között választási ciklusokban két alkalommal vállalt és nyert el képviselői mandátumot. Munkájával jelentősen hozzájárult Jászberény város fejlődéséhez.

Politikai pályafutása alatt kiemelten foglalkozott a Szent Ferenc Szociális Otthon optimális működésével, támogatási lehetőségével, infrastruktúrájának fejlesztésével, amely intézmény életének utolsó, rövid időszakában otthont is adott András Testvérünk számára.

Szerette a templomokat. A templomok szépsége, monumentalitása adta meg a kezdő lökést, hogy templom fotózásba kezdjen még aktív éveiben, majd egyre inkább feladatának és céljának tekintette. Előzetes kutatómunkát követően megyénként városról-városra falvakról-falvakra járva kezdte el rendezni és katalogizálni még a legapróbb haranglábakat is. Ezen képekből a jászberényi könyvtárban önálló kiállítása is volt, valamint a miserend.

hu honlapon található „HA” monogrammal jelzett templomképek mind az Ő alkotásai. Éveket szentelt ennek a „munkának”, hobbinak.

A templom fotózása indította el Őt abba az irányba, hogy visszatérjen aktívan is valóságának, az evangélikus hitnek a gyakorlásához. Csatlakozott a Hatvani Evangélikus Egyházközséghez. Mindig szeretettel beszélt a sziráki Testvérekről, Szirákról, hitének, vallásának gyökeréről.

Mindig tenni akart a hatvani evangélikus közösségért, ezért az egyházközségben felügyelői, később másodfelügyelői és jegyzői tisztséget is vállalt hosszú éveken át. Az Örömhír-hozó című gyülekezeti újságot szerkesztette és cikkeket is írt a lapnak. Továbbá kutatta az evangélikus lelkészek életét és ezen egyház felépítését évtizedekre visszamenőleg.

Így jelent meg “A Hatvani Evangélikus Egyházközség 2017-ben” című írása, mely írás gyülekezetünk történetét dolgozza fel a kezdetektől. Ez az írás a reformáció 500 éves évfordulójára készült, mely nagy segítséget jelent nekünk történetünk megismerésében.

András Testvérünk mindvégig aktív tagja volt gyülekezetünknek. Mindaddig, míg egészsége engedte, jött istentiszteletre autóval, majd vonattal is. Erős énekhangjával támogatta a gyülekezeti éneklést. Szívén viselte gyülekezetünk sorsát. A Covid időszaktól kezdve rendszeresen részt vett online Biblia óráinkon az utolsó időkben is. Ez is erősíthette hitét. Isten Igéje iránti elkötelezettsége és a közösséghez tartozása mindvégig megmaradt így online formában is, mind az idősek otthonában, mind a kórházi szobában.

Bizonyára erősíthette őt hite abban a meggyőződésben is, hogy Pál szavai nem csupán egy olyan tökéletes szeretetről szólnak, amelyre vágyunk, s amelyre törekedhetünk. Hiszen ki az, aki ezt a szeretetet teljes mértékben meg tudja valósítani?

De Pál szavai arról az Isteni szeretetről szólnak, amely eljött hozzánk Jézus Krisztusban. Az Ő szeretete tökéletes. Ő befogad, elfogad, türelmesen hordoz, kész megbocsátani minden bűnt. Kész megbocsátani András Testvérünk minden bűnét is, hogy örök életet adhasson neki. Hogy Istennek a soha el nem múló szeretetében élhessen tovább az Ő Örök Országában. Hisszük, hogy Ő ebben a meggyőződésben, hitben hagyta el ezt a földi életet és hosszú betegsége után 2024. 02. 11-én tért haza Teremtőjéhez.

Ezen a februári napon minden magyarországi evangélikus templomban Pál apostolnak ez a szeretethimnusa volt a kiírt prédikációs alapige. Véletlen lenne? Isten Országában nincsenek véletlenek. Hisszük, hogy ezen a napon András Testvérünket végtelen szeretetebe fogadta az Úr.

Tehát most azzal a reménnyel bocsátjuk utolsó útjára, hogy ami most lezárult nem zárult le végleg, hiszen Isten, Jézus Krisztusban azt ígéri, hogy aki hitt Őbenne annak örök élete van. Sőt, már átment a halálból az életbe. Ez a halandó, porrá lett test, a mennyeibe öltözik, hogy egykor majd megláthassuk egymást, ott a mennyei honban. Ezzel a reménységgel tekintsenek előre búcsúzó hozzátartozói:

fia, lánya, menyee, veje, unokái, húgai, sógorai, keresztyerekei, rokonai, barátai, szomszédai, volt kollégái, a hatvani és sziráki gyülekezeti tagok, jászberényiek és mindenki, aki szerette és ismerte őt.

Isten szeretete töltse meg szívünket a Mennysország szilárd reménységével!

Ámen

Elhangozott a sziráki evangélikus templomban 2024. február 29-én.

Szabó Jánosné:

ID. FRIVALDSZKY JÁNOS EMLÉKEZETÉRE (1936-2024)

Lassan két évtizede, hogy kezembe került egy családörténet, jobban mondva egy családfakutatás eredménye tekintélyes könyv formájában. Mivel volt ebben a műben jelentős jázsági vonatkozású hivatkozás, egy könyvbemutatót megérdemelt a Jázsági Évkönyvben. A tervet tett követte, s ekkor ismertem meg a könyv szerzőjét id. Frivaldszky Jánost. Az évkönyv szerkesztő bizottsága 2007-ben még nem gondolta, hogy új ismerősünkkel hosszú távú munkakapcsolat alakul ki. E kapcsolat alakulásába azonban a sors közbeszólt. Visszaemlékező gondolataimat papírra vetve, id. Frivaldszky Jánost idézem fel, tavasszal bekövetkezett váratlan halála miatt. Attól az embertől búcsúzunk az évkönyv lapjain, aki a családfakutatás után számos jázsági

vonatkozású cikkel lepte meg az évkönyvet, írásaival színesítette kötetünket.

Humán beállítottságú fiatalemberként szívesen bölcsésznek ment volna, de erős szülői ráhatásra a műszaki egyetemet végezte el. Másodéves műegyetemistaként jelentős szerepet vállalt a budapesti 1956-os eseményekben. Ez az esemény mélyreható nyomot hagyott benne. Ennek a gyümölcse egy könyv lett: Ének a lyukas zászlóról – Ötvenhat műegyetemistái. (Kráter K. 2006.) Később családot alapított, öt gyermeke született. Fiatal korában műgyűjtéssel is foglalkozott. Néhány évig Nyíregyházán élt a család, ahol megismerte és megdöbbenéssel figyelte a cigány közösségek életét. Ennek történetét megírva egy pályázaton I. díjat nyert.

1974-ben kezdte családörténeti kutatásait, melynek eredményeként újra első díjat nyert. Ez az anyag átdolgozva, jelentősen kibővítve, 2006-ban magánkiadásban meg is jelent „A frivaldi Frivaldszky család története” címmel. Tartalmas, sokszínű, szokatlan szerkesztési módon készült összefoglaló kiadvány. Közben különböző folyóiratokban publikált olyan írásokat, melyek a családörténeti kutatások során szerzett tudományos eredményei voltak. E tevékenységéért 1998-ban a felvidéki falu évfordulós ünnepségén Frivald díszpolgárává választották. Minde mellett számos esszét, beszámolót, életrajzot, riportokat írt különböző keresztény magazinokba is. Részt vett több, Duna Tv-ében vetített műsor készítésében. A Jázsági Évkönyvben megjelent cikkek változatos tartalmúak, hangulatos szófordulatokat felvonultató írások. Ír pl az Ozoróczy család jázsági ágáról, más esetben bevezetett Krúdy Gyula írói műhelyébe, írt a képző egykori igazgatójáról Jantsky Béláról. Olvashattunk egy kétszázötven éves gazdaságpolitikai reformjavaslatról, mely a család jázsberényi ágát képviselő Jánoshoz köthető. És természetesen Friedvaldszky Ferencről, Jázsberény polgármesteréről is. Minden kutatása, írása tudatosan előkészített munka volt, tiszteletadás, mély főhajtás az elődök előtt. Úgy gondolom, az évkönyv szerkesztői munkájában részt vevők ugyanilyen tiszteletadással emlékezhetünk id. Frivaldszky Jánosra, a jeles cikkíróra, haláláig aktív közreműködőre.

Az Évkönyv kiadója – a Jászsági Évkönyv Alapítvány – hálásan
megköszönve az eddigieket, továbbra is szívesen fogad felajánlásokat
és várja újabb támogatóit.

(Adószámunk: 18821725-1-16, számlaszámunk 11745035-20009362)